

LÄBI RÄDI

JAKOB MÄNDMETS

LÄBI RÄDI

NOVELLID

K.-Ü. „LOODUS“, TARTUS

K. Mattiesen'i trükk, Tartus, 1927.

SISU:

KOLM LAIPA LUMISEL VÄLJAL.

1.

Kuidas oli siin küll muutund kahekümne-aastase äraoleku ajal!

Esku mäletas hästigi endist ümbrust, aga nüüd ei tunne äragi. Just nagu oleksid sattund mõnele võõrale rajale. Eks olnud Kangrusseljal sellal ainult madal kasevõsastik, mis ei ulatund üle mehe pea. Aga nüüd! Uhke kasemets, kus puie valgekoorelised tüved seisavad tihedasti nagu templi marmorsambad. Nende pikad painduvad ladvad kõiguvad mõnusasti tuulehoos. Maapinnal, kuhu ei pääsegi päikesekiired, lõhnab huumuserikas muld. Ta mäletab aegu, kus käis Rebaste soos korjamas jõhvikaid. Siis vajus sageli põlvini porri. Ainult mõnel pool olid kätikute kühmad, kus võhmastel kasvasid porsad, sinikad ja mustikad. Nüüd oli see soo muudetud laudsiledaks heinamaaks ja põlluks. Timut ja hiirehernes ulatus mehe vööni ja lihav kaer lainetas nagu tugeva tuulega merepind. Ei olnud ka teed ning jalgrajad endised. Madalmaalt olid läbi aetud kiviteed ja nende kõrval olevais kraaves ei pilkund maagevettki.

Ainult Savi põlluteel kasvav kirikukella-kujuline vana kärelõheline mänd oli endine; elav tunnistaja: see on sinu kodu.

Esku kõndis, vaatles ja imestas.

Ikka tuli kõik nii selgesti talle ette, nagu oleks see olnud alles eila.

See oli ometi kakskümmend aastat tagasi maikuu 17. päeva õhtul kella viie paiku, kui karjapoiss jooksis hingeldades ta juurde põllule: „Tule ruttu koju, isa tahab sind näha!"

Ohjad viskas Esku äkke ees oleva hobuse seljale ja jooksis koju. Kogu pere oli kogunend surija voodi ümber ja kõik vaatasid ainiti voodis lamaja vanamehe tuhakarvalisse näkku. Ainult vana naisterahvas sirutas käed ja kohendas patja lamaja pea all.

Aga surija tundis Eskut, haaras kinni ta käest ja tundus nagu nõrka surumistki. Kuid sõnad ei suutnud tulla enam üle keele, olgugi et huuled liikusid, püüdes teha sõnu.

Ja selsamal õhtul kustuski suure Verihurma talu ja telliskivi-tehase omaniku Jaan Verihurma elu.

Peremehe surm tõi tallu kibedaid talitusi ja kiskus ära igapäevase töö juurest pea kõikide käed. Oli ju iseenesestki arusaadav, et Jaan Verihurm pidi maetama ta au kohaselt ja alles suurte matuste möödudes võidi tagasi tulla hariliku talu töö ja talituste juurde.

Aga juba ennemalt tõusis naabrite juures küsimus: Kuidas nüüd hakkavad elama need kaks venda? Kas noorem vend Esku mahub elama vanema venna Hermi kõrvale. Eks olnud see ju igaühel teada, et need vennad läksid oma iseloomude poolest sootuks lahku. Juba poisikesest peast tunti Hermi hooplevana, ninakana, kes

väga hästi oskas seda hinnata, et ta on suure Verihurma talu ja telliskivi-tehase peremehe poeg. See tegi talle alati rõõmu, kui leidis juhust, kus võis oma üleolekut ja kõrki meelt teistele teha nähtavaks. Need iseloomu-jooned ei lasknud talle läheneda kasvuvendi ja ta ei tunnud sellest ka mingit puudust, kui jäi üksi.

Verihurma peremees pidas oma vanemast pojast eriti lugu. Ta leidis temas Verihurma põliseid jooni, sest eks olnud temagi oma tugeva iseloomuga teind tühisest kohast selle, mis ta praegu oli. Viimastel aegadel oligi töö ja talituste juhtimine vanema poja õlul, sest hädine tervis ei luband vana peremeest kuskilt kinni haarata hoogsalt. Ja ta harjund silm nägi seda väga hästi, et ta poeg kõigega valmis saab sugugi mitte halvemini: vali ja sünge oli ta töörahva vastu ja enesele ta ka sugugi armu ei annud. Vanamehele tegi see isegi elu lõpupäevil rõõmu: niisuguse inimese kätte võib ometi julgesti usaldada kogu elutöö.

Noorem vend Esku oli loomu poolest oma venna täieline vastand. Olgugi meele poolest küllalt äkildane, aga see läks ruttu mööda nagu tuulekeerd suvel maanteel, kus ta üles keerutab tolmu. Sellejärel langes ta meeleolu ruttu nukraks ja vahel tulid talle otse pisarad silmi. Aga see oli ometi häbiks, nii et ta neid isegi varjas teiste pilkude eest. Ta jäi vahete-vahel seisma, ta pilk viibis kuskil eemal ja kui teda hüüdega välja kisti mõtteist, siis ehmatas isegi. Näis, et ta eksis kuskil kaugel. Isa ei olnud temaga rahul, tegi talle ta loiduse pärast etteheiteid. Aga palju suuremat muret kandis ta südames, sest kuidas küll niisugune inimene ilmas läbi saab. Ta käis aastaid ringi mõttega: lõikaks õige Verihurma

maade küljest ära tüki ja annaks selle Eskule. Tehku peale maja, harigu siis omi maalappe ja mõtelgu sealjuures nii palju kui tahab. Igapäevast leiba saab ikkagi. Ta käis ringi selle mõttega aastaid, aga täide jäi seegi viimata. Kuidas sa lõikad ära Verihurma maade küljest tüki, see oleks just, nagu lahastaksid elusat ihu.

Kas mahuvad need kaks venda üheskoos Verihurma tallu — see küsimus kerkis peale Verihurma peremehe matuseid sealgi pea päevakorrale.

Seal pole ometi midagi imestada, kui nüüd Herm täie hooga võttis peremehe kohused ja ülesanded oma õlale. Oli ju nii mõndagi, mida ta just isa pärast selle elusoleku ajal sallis. Aga nüüd — nüüd tahtis ta ette võtta mitmesuguseid muutusi ja ümberkorraldusi. Kõige pealt tahtis ta telliskivi-tehast tublisti suurendada.

„Kuule," ütles ta nooremale vennale, „mina panen sinu telliskivi-tehases järelevaatajaks. Ma tean väga hästi — need inimesed on seal esimesed päevavargad. Sina oled nende juures ja valvad selle üle, et nad tööd teeksid nii, kuidas peab tegema. Sa pead olema vali ja sõimusõnadega ei maksa olla kokkuhoidlik, sest nad on seal koos mitmest ilmakaarest. Sa teed muidugi ise ka ühes tööd, sest kuidas see sünnikski noorel mehel vahtida."

Sellest sai küll iga eemalolija aru: Esku jääb Hermile sulaseks ja ega see mees sellest põlvest pääse elujooksul. Kui imelik: ühe isa pojad ja üks nüüd rikas peremees ja teine sulane. Kas see poleks Eskul ometi parem, kui ta võtaks välja oma osa ja katsuks mujal midagi hakata.

Sellele mõttele tuli ka Esku ise.

„Mis ma siin teen," harutas ta sageli üksipäini. „Mis kubjas mina olen. Neid sõimata — niisugused sõnad ei tule suust. Kui hing täis kargab, mööda kõrvu võiksin anda, aga sõimusõnu ei tule suust. Eks ole nad niisama inimesed. Peaks nende eest hoolitsema, sest kui nad siin nii aastaid sõtkuvad saue, siis lähevad nad loomaks."

Esku käis niisuguste mõtetega ringi ööd ja päevad. Vahete-vahel avanes ta ees lai ilm, täis mitmesuguseid imelikke kujusid, suuri linnu, vahutavate lainetega meresid...

„Ei, siia ma küll ei jää," ütles ta enesele. „Ilm on ometi nii väga suur. Peab ometi seda ka nägema. Kes võib teada, mis juhtub."

Pikkamisi küpsesid ja valmisid mõtted. Kui nad tundusid nüüd valmis viljana, läks ta Hermi juurde ja ütles:

„Ma ei taha enam jääda sinna telliskivi-tehasesse."

„Mis sa siis tahad? Mul peab seal ometi keegi inimene olema."

„Mina tahan siit hoopis ära minna."

„Kuhu?"

„Seda ei tea ma isegi."

Herm hakkas naerma.

„Sa oled eluaja olnud niisugune narr. Mina ei saa sinust aru. Tahad minna, aga ei tea kuhu. Hea küll, ega mina sind keela. Küllap leian omale mõne teise mehe, kes vahest pareminigi täidab sinu aset."

„Hea küll. Aga mina tahan ka oma osa kätte."

Herm mõtles.

„Sa tead, et isa ei jätnud sulle õieti mingit osa, aga olgu peale, ma ei taha sellest kõnelda. Aga seda

sa mõistad ometi, et ma praegu ei saa sulle midagi suuremat anda. Verihurma koht pole võileiva viilak, et murraksid tüki äärest. Ei sünniks see tükk sulle ka pista tasku. Ja sularaha isa järele ei jätnud."

Kaks venda vaatasid ainiti teineteisele otsa.

„Ah sa ei taha siis mulle isa pärandusest mitte midagi anda?" küsis Esku, mille juures ta vaevalt suutis alla suruda viha ja ärevust.

Herm sai sellest aru.

„Ma ei ole seda ütelnud. Tähendasin ainult, et Verihurma talu ei ole leivatükk, mille küljest võiksid tüki ära murda ja suhu pista. Aga ma katsun, mis võimalik."

Nimetaski Herm õige napipoolse summa, tähendades, et sellegi nõutamine oleks küllalt vaevaline. Esku jäi sellega nõusse. Ilm on ju suur ja lai ja olekski see summa nüüd suurem, eluotsani ei saaks ikkagi elada selle varal.

Esku lahkudes oli ilm haruldaselt ilus ja tsilk-tsolk laulis vahet pidamata Verihurma kuusikus. Ah — siit algas siis see tee. Pakitses küll midagi Eskul rinnus, nagu oleks veerend põsele silmist pisargi, aga ometi — ees on ju ilm, mis on nii suur, lai ja meelitav.

Kakskümmend aastat kestis rändamine võõrsil. Küll püüdis ta kinnitada oma jalga siin-seal kindlale pinnale, aga see ei läind ometi korda jäädavaks, ka mitte kauemakski ajaks. Oli see nüüd ta iseloomu viga, või oli talle määratud niisugune saatus, aga ikka leidis ta enese jälle laialt ja otsatult teelt. Ta teenis maal, oli suurtes linnades, sõitis laiu lainetavaid meresid, aga ikka veeres ta peatumatult edasi. Oli aegu ta noores eas, kus ta heitus üle pea eluvoogudesse hoolimata nende

ähvardusest teda viia hoopis põhja. Aga ta ei vajund, vaid heideti välja kuhugi kaldale, kust ta võis toibudes alata uut rännakut. Ta viibis usklikkude killas, põlvitas nendega ühes linnade turunurkadel ja puiestikes ja kuulis, kui nende kohta lausuti: need inimesed on poole aruga. Ei jäänd talle vööraks ka vööraste maade vanglad, kus ta elas öid, päevi ja nädalaid roimarite, varaste ja kerjuste hulgas ja kus ta õppis tundma nende hingi, keda seltskond on välja heitnud enese hulgast.

Aga ta nägi ka seda, et Issand ei tule tooma sellele leiba, kelle paled on nälg surund sügavaisse lohke, ei rutta ta õlitama, salviga võidma ja siduma haavatute haavu. Ta sai aru, et ilmas elavad häda, viletsus, kurbus sellesama õigusega, millega priiskamine, vaevaliste rõhumine ja vägivald. Ainult siis löövad ühe poole õiguslikud alused vankuma, kui teine pool nende aluseid suudab õõnestada. Ta sai targaks ja mõistis, et ainult see pääseb päikese paistele, kes suudab ära tõrjuda teised eest.

Ja ikka oli suudetud lükata tema kõrvale, oli ära kistud tema käest suutäis leiba. Ta tundis, et on ta suurem nõrkus järeleandlik süda ja teisest inimesest lugupidamine. Need hingelised omadused olid tal teel ees nagu hoogsat sõitu takistavad kivid.

Ja aegade vältel leidis ta, et ta juustesse oli veetud hulgani hõbedasi niite ja ta palgele tõmmatud rohkesti sügavaid kortse.

Kord läks ta mööda purskkaevust, kus lendavate hobuste suust käisid välja veejoad, mis sünnitasid päikese kiirtes vikerkaare. Kaevu trepil seisis lahja, kõhetu kehaga mees, vehkles oma pikkade kätega ja

kisendas peene, läbilõikava häälega. Teda kuulasid paljaste jalgade, rippuvate rindadega vanaldased naised, käes savist veekruusid, ja eemal toetusid raudaiale vanaldased mehed. Oli ka küllalt neid, kes lõid hetkeks seisatama ja varsti edasi astudes laususid: „Noh, see on ju poole aruga Immanuel."

Esku Verihurm tungis rahva vahelt üsna ta ette, nii et selgesti nägi kõneleja leekivaid silmi.

„Kuulge teie kõik, kui tahate saada õnnelikuks, siis ei tohi rikkad rõhuda vaeseid; kes nälgas ja alasti, sellele andke süüa ja riiet! Teie, rikkad, ajate oma kered täis rammusat ja magusat toitu, aga te ei anna neile raasu, kes otsivad omale toitu uulitsarennist ja pühkmehunnikust. Sa kisud oma kätte laiad maad, nii et su silm ei ulatu nägema teist piiriposti. Aga sa oled ometi sõge, sest su laibale ei lähe ju rohkem vaja, kui kõigest ruutsüld. Ka ei ole sul kasu rasvastest roogadest ja kallistest säravatest viinadest, sest pärast hakkab su südamel halb ja sa pead pugema kõrvalisse kohta, kus võiksid oksendada. Mis kasu on sul sellest raha hulgast, mis oled enese kätte kiskund pettusega ja nõtrade rõhumisega, kui pärast su järeltulijad selle kallal kisklevad nagu kaarnad raipe kallal. Mis kasu on sul siidist ja kallist ševiotist, kui su ihu seal all lööb mädanema ja tekivad niisugused haavad, mida ei suuda terveks teha ükski arstirohi. Kaotage ära ilmast vaesus, viletsus ja ütelge, et me' oleme vennad, alles siis saab inimessugu õnnelikuks."

Niisugused olid sõnad, mis tulid selle mehe suust, kes seisis seal purskkaevu trepil.

Väsides pühkis kõneleja taskurätiga higi oma lahjalt palgelt ja võttis lonksu vett suurest kivist raiutud

anumast, millesse jooksid veejoad lendavate hobuste suust.

Rahva lahkudes astus Esku ta ligi.

„Kas ma võiksin saada teiega tuttavaks," küsis ta kõhnalt inimeselt, „ja kas võiksite mulle õpetada neid tarkusi, mida siin kõnelesite?"

Lahkesti võttis totter Immanuel Esku enesega ühes, viis ta linna servale Pruutuse mäe jalale, kus tal oli korter. See oli pooleni mäkke raiutud koobas. Seal pani ta Esku magama põrandale kulund riide peale ja andis talle katteks teki, millel oli sees palju auke.

Hommikul päikese tõustes andis Immanuel oma külalisele eineks päikese paistel kuivatatud kala, mahlarikast puuvilja ja pika, karedakarvalise kitse piima. Peale einetamist istusid nad savist põrandale ja Esku kuulas pealt kõnet, mis oli täis elutarkust. Inimestele peab lõpmata hüüdma, et ilmast kaoks vägivald. Inimessoo kuulmed on paatund, nende südametunnistused kivistund, aga peab sõnadega nende hinge peale taguma, nagu väsind rändaja koputab marusel ööl värava pihta. Sul peab olema usku sellesse, mis su suu kõneleb, ja kui sind naerdakse ja pilgatakse, siis tundku süda selle üle rõõmu: su sõnad on taband teravate nooltena sihitavat.

Kolm nädalat kuulas Esku Immanueli õpetust ja kui nad siis seltsis läksid linna tänaval, jäid inimesed lihapoodide, saiapagarite ja nahkurite ärklite uste peal vaatama ja laususid: „Näete, totter Immanuel on leidnud omale uue jüngri."

Juba üle aasta oli Esku hüüdnud sildadel, uulitsanurkadel, sadamates ja puiesteedel rahvale neid tõeks-

pidamisi, mida ta ise uskus. Teda oli mitmel pool irvitatud ja tõugatud, talle vastu kõneldud ja vanglasse veetud. Ta rändas ühest kohast teise ja öösi ei jõudnud ära oodata hommikut, sest tal oli ikka küllalt rohkesti tagavara kõnelemiseks.

Seal nägi ta ühel ööl und kodumaast. Oli Lepanurme vainule üles ehitatud kantsel ja selle ümber olid punutud pärjad pihlakaokstest. Need olid täis punaseid marju. Aga nüüd olid need marjad nagu veretilgad, mis veeresid inimese silmist. Ta jalge ees oli must rahvapilv. Kui ta hakkas kõnelema, tõusis suur tuul, mis viis enesega ühes tema, kantsli punaste veretilkadega ja selle rahva...

Ta ärkas.

Kaua istus Esku ja mõtles. Viimaks selgus ta peas mõte, nagu oleks pilv lahtund päikese paistel: Milleks käin ma mööda ilma? Kas see pole mulle märguandeks, et mind oodatakse seal kodumaal. Nad ihaldavad kuulda mu suust õpetusi ja juhatusi, et võiksid saada õnnelikuks. Ma pean ruttama sinna ja kaotama sealt vaevad ja viletsused.

Ega ta teadnudki seda tundi ja silmapilku, millal kasvas igatsus kodu järele temas suureks tuleks. Aga nüüd põles see täie lõõmaga ja tegi talle otse valu. Kuhu ta iial pööras silmad, kas oli ta üleval või uinakus, ikka tõusid ta ette kohad, kus astus ta jalg lapsepõlves ja poisikese-eas. Kõik need põllupeenrad, jalgrajad, karjateed, metsad, mäed olid ta ees ja neid radasid ja teesid mööda liikusid tuttavad näod, kes teda kutsusid: Tule meie juurde, me oleme su tõsised vennad, me usume su sõnu ja teeme nii, nagu sa käsid ja nõuad. Nõnda ütlesid nende suud.

Ta ei suutnud enam panna vastu, lõpetas ruttu ettevalmistused ja asus teele kodumaale.

Ta oli nüüd jälle kodus.

Kuidas siin küll oli muutund teiseks paarikümne aasta vältel. Otse tundmatuks oli läind ümbrus.

Aga ometi — endiseks olid jäänd inimesed, sest vaesus ja viletsus elasid pillavuse ja külluse kõrval endise õigusega.

2.

Verihurma Esku on jälle kodus.

Nooremad teda ei tunnud, aga nad teadsid nimepidi. Oli ju neile kõneldud, et Verihurmal olnud kord kaks venda. Vanem neist, Herm, on praegune rikka Verihurma talu ja suure telliskivi-tehase omanik. Peale selle on ta juba kolmat aega peakohtumees, nii et ta vaatel ja sõnal on laias ümbruskonnas suur mõju ja jõud. Ta hooned on kõige raskemad ja ruumikamad kogu kihelkonnas. Juba isalt päris ta hästi korras oleva koha ja Hermi elu vältel pole see tõepoolest läind tagurpidi.

Sellel Hermil oli noorem vend Esku. See oli hoopis teist laadi inimene. Ta läks ilma õnne otsima ja möödus aastaid, kus temast ei teadnud keegi kõige vähematki. Oli neid, kes kõnelesid, et Esku olla rikas mees, elada nagu vürst, aga oli neid, kes kõnelesid, et ta kerjata leiba võõramaa linna tänaval ja magada öösiti linna taga kapsa-aias sõnnikus.

Aga kõik need jutud osutusid luuleks, ei tugend nad mingile alusele ja mõistlikkude inimeste juures ei väärind nad tähelepanu.

Kuid ometi oli noorematel teadmine Verihurma Eskust.

Nüüd oli Esku kodus.

„Ta on tulnud rikkana," kõneles Pärtli Tiiu Vahupeetril. „Jumal, terve kandam raha. Ja taevas kõik, mis ta siin tahta ette võtta. Küllap ostab kroonumetsast üles kõik langid — mingu nüüd mõni teine niisuguse ropprikkaga võidu jooksma."

„Sina taevane Jumal, hoia ja anna ise noorele inimesele mõistust," hädaldas Juhivere Anu. „Eks mina tunnud ometi küll seda Eskut. Eks me ole õige üheealised inimesed. Läks teine kodust ilma otsa kahe palja käega. Aga nüüd tuli tagasi nagu kerjus. Nägin seda oma silmaga. Küllap oleks võind jääda siia, eland ristiinimese viisi, eks oleks ikka saand kuidagi edasi."

Külas arutati ja kaaluti.

Eks Herm pea ta oma juurde võtma. Ega see vanem inimene juba jaksa midagi ette võtta omal jõul. Ega Herm või talle keeldagi ulualust, sest eks olnud see niisama ka Esku isa, kes jättis järele suure Verihurma talu.

Koju jõudes astus Esku tuppa ja kogu pererahvas jäi võõrastades vaatlema võhivõõrast inimest. Alles kui Herm astus sisse, teda vaatles veidi aega, tähendas ta: „Sa oled ju Esku."

Nüüd andsid vennad teineteisele kätt ja istusid. Hermi lapsed tulid lähemale ja vaatasid imestades ainiti lelle, kellest neil olid igatahes teadmised.

„Ah, tulid siis viimaks ometi koju," tähendas Herm. „Ei sa saand seal ühti haljale oksale."

„Nagu näed — tulin küll," vastas Esku.

„Mis tahad siis nüüd peale hakata?"

„Seda ma praegu ei tea. Küllap leidub mullegi siin tegemist: Astusin siiapoole sisse. Võib-olla annad sinagi mulle ulualust."

Herm mõtles. Kui ma tema praegu ära ajan, siis ütlevad nad: Näed nüüd seda Hermi. Eks Esku ole niisama tema isa poeg ja vend. Aga ei raatsi anda ühtegi nurka, kus vanainimene võiks peatuda. Ons talle vaja seda, ons üldse seda tarvis, et temast sel viisil külas kõneldaks. Hea küll, las' elab — võib olla kauaks. Väsind ja lõppend on ta näost, küllap tuligi tooma oma luid siia mulda.

„Hea küll, Roosioja ääres on vabadik Antsu maja praegu tühi. Võõrast ma omale sinna heinamaade ja põldude vahele sisse ei võta. Sa võid seal elada. Puid kütteks võid isegi raiuda, nimelt Roosioja männikust kuivikuid. Seal on ka vakamaad paar põldu, võid teha kartulid maha. Hobuse võid tööks saada minu käest."

Nõnda ütles Herm.

Esku asus elama Roosioja kaldale sauna.

Ei maksa üles lugeda päevi ja nädalaid, mis oli Esku juba eland Roosioja saunas, aga see oli ometi kõigile nähtav, et käisid saunani nii mitmelt poolt tallatud jalgrajad. Iseäranis laupäeva õhtuti ja pühapäeviti kogunes Roosiojale mitmelt poolt noormehi. Oli nagu mõni käsk, mis sundis inimesi sinna kogunema.

„Sa pole seal käind. Tule ometi kuula, missugust juttu see vanamees ajab. Ja kuidas ta kõneleb, nii suure hooga, et läheb otse südamesse. Kui oled teda kuulnud, siis saad ka aru, et tal on õigus."

„Inimesed on sellepärast õnnetud," kõneles Esku, „et nad ei oska ilmas elada. Üks kisub enese kätte ilmatud varandused, haarab ära teise käte vahelt leiva-

suutäie. Ons tal seda vaja? Muidugi ei ole. Inimesed ei ole paremad kui murdjad loomad, kes hävitavad üksteist. Aga ometi, inimesed peaksid olema vennad, peab armastama teisi niisama kui iseennast."

„Aga mis siis teha? Vaesed ei saa ometi midagi parata. Ei saa nad panna rikka mehe tahtmise vastu."

„Mis teha? Seda teie küsite. Ma tahan teile ütelda, mis olen ilmas näind. Seal ühinevad sageli need, kes leiavad, et neile tehakse ülekohut, ja ühinedes on neil siis niisugune jõud, millele ka rikkad enam ei jõua vastu panna."

Sellest ei saadud aru ja Esku pidi seda seletama lähemalt.

„Olin kord kaugel lõunamaal ühes sadamas tööl. Töö oli raske, kupjad ja sundijad toored ja palk väike. Seal käis tööliste ridadest läbi jutt: Paneme seisma töö ja keegi ei liiguta enne kätt ega jalga, kui meie palka suurendatakse ja kõige tooremad sundijad kõrvaldatakse. Muidugi oli neid küll, kes kangesti kahtlesid, aga teiste pealekäimisel jäid nad viimaks ometi nõusse. Ja ühel päeval ei läind enam keegi tööle. Küll siis vannuti, kiruti, toodi politsei, aga see kõik ei aidand. Ähvardati panna vangi, anda kohtu kätte, aga neid, kes ei läind tööle, oli väga palju. Kus need siis mahuksidki vanglasse ja kust siis võtta kohe uusi töölisi. Laevu oli sadamas palju ja välismaa kaptenid käisid tekil ja vandusid, et nad peavad viitma oma kallist aega. Seal kutsuti ühel päeval töölised kokku ja üteldi: Meie täidame teie nõudmised, hakake tööle!

See kõne pakkus endi keskel harutamiseks ja üksikult järelemõtlemiseks rohkesti ainet.

Verihurma telliskivi-tehase töölised Laur ja Änilane kõnelesid koju minnes isekeskis.

See on Jumala õigus, mis Esku kõneleb. Kas poleks ka meil tarvis ette võtta midagi selletaolist? Mis me siis õige oleme, lihtsalt lojused, muud mitte midagi. Näete, missugune on meie elumaja, lihtne karjalaut, külje all kahl mädanend ja haisvaid õlgi. Ja mis palk see on, saad hädavaevalt silku-leiba. Aga kust tulevad Verihurma Hermile need uhked hooned, täkud teisel tallis ja sarabannid aina säravad. Ega aita meilgi muud, kui ütleme ühel päeval: Ei nii enam lähe. Anna meile korter, kus võime elada inimese viisi, ja maksa palka, et võiksime osta ometi riide selga ja saapa jalga. Muidugi pistab siis ülevaataja Hannes esmalt lõugama, aga mis see meile korda läheb."

Palupera männikust käis tee Palupera mõisani. Pühapäeva õhtul tuli paar teomeest, vana Kotka Jaan ja Igaste Rein, Roosiojalt.

„Küll see vana Esku oskab kõnelda," arvas Rein. „Ja mina pean ütlema: päris Jumala tõtt ta räägib. Siin oleme aastaid otsa töötand mõisa põldudel. Aga mis oled sa selle juures saand? Ole küll aasta läbi väljas enne päikese tõusu ja õhtul tuled koju nagu läbi peksetud, aga suutäis silku-leiba — see on su palk. Jääd vanaks, vaata, siis ei saa kohta valla vaestemajja. Käi külakorda ja palu suutäit, nagu praegu vana Laane Pärdiga lugu ongi. Aga näe, kuidas seal üleval Palupera mäel elatakse. Noor parun, alles pisuke poisipõngerjas teine, lõi eila kutsaril piitsaga silmnäo veriseks. Sinuga käiakse ümber kui koeraga. Vaata, et saad keppi, kui juba eemalt ei kahma paruni ees mütsi

peast. Sa ütled, et su jalad on kanged, jooksva sees, ja kui jääd nüüd maha, mis tahad peale hakata?"

„Ma ei tea seda," vastas Kotkas, „aga eks nii ole elatud eluaeg."

„On elatud, seda tean minagi. Aga kas siis nii peab ikka edasi minema?"

„Kuidas see siis võiks olla teisiti?"

„Kuidas võiks olla? Eks Esku kõnelnud seda sadama lugu. Neil oli seal ka ju vilets elujärg, aga lõid teised kokku ja ütlesid: Ei, me ei tee enam, kui see nii edasi läheb. Eks meie võiks niisama."

„Ei, armas poeg," vastas vana Kotkas, „kus nüüd sellega. Eks me pea ikka tööd tegema. See oleks ometi patt, kui äkitselt hakkaksime vastu."

„Aga sellest pole midagi, kui me peame elama kui koerad. Ei, minu arvates pole selles ka mingit pattu, kui nõuame, et võiksime elada inimese viisi. Ega me ole sellepärast, et ei taha teha tööd."

Mehed läksid seepeale vaikides edasi, sest mõlemal oli küllalt tegemist oma mõtetega.

Vana Esku viskas seemet edasi ja näha oli, et see mitte kalju peale ei langend. Ikka rohkem kogunes külalisi Roosiojale ja kui jõudsid juba pimedapoole õhtud, paistis ta toast tuli poole ööni.

Toas oli kümmekond külalist, kui sisse astus noormees Ants Kasejalg. Ta tuli kirikust.

„Oi, täna oli õpetaja eriti pahane, kärkis ja paukus kogu jutluse aja."

„Mis talle siis selleks andis põhjust?"

„Inimesed ei kuulata enam ülemuse sõna ja ei täida oma kohust. Laanekõrve peremehed ei olevat lasknud teha teopäevi ja mõisa rukis läind põldu. Oli

ju kesknädalal vali torm. Enne seda antud peremeestele lõikuse käsk, aga vana Karu Ants ütelnud kupjale otse suu sisse: „Eks te katsuge ise, kuidas valmis saate oma rukkiga, meil omalgi teine põldu pudenemas."

„See on hull küll," arvas Hiiu Priidu. „Eks Laanekõrve härra saand ikka suure kahju küll."

„Minu nähes ei ole seal kellelgi teisel põrmugi süüd kui mõisnikul enesel," arvas Esku. „Kui ta tahab olla õige majapidaja, siis olgu tal enesel tööjõud käepärast ja ärgu tulgu ära kiskuma teisi oma põllult. Aga ma ei saa aru, kuidas see asi siis õpetajasse puutus, nii et ta selle viis kantslisse."

„Ta noomis lihtsalt rahvast."

„Aga ega see käi tema valdkonda," arvas Esku. „Nemad vaadaku, kuidas tuleb hoolitseda hingede eest."

See aine oli Roosiojal uus, sest polnud seda tulnud kuigi palju ennemalt jutuks. Aga Esku arvas, et nüüd on selleks paras aeg.

„Kui õpetaja ära libiseb oma õigelt teelt," kõneles ta, „siis muutub ta lihtsalt ametnikuks, kes peab oma elu peaeesmärgiks seda, kuidas neid alumisi kihte hoida vaol, et nad ei avaldaks rahulolematust oma seisukorraga ja ei läheks ihaldama seda, mis õigustatud ainult jõukale kihile. Nad muutuvad seega siis mõisnikkude teenriteks. Ja niisugusteks on paljud neist endid alandand. Nendest inimestest pole mingit kasu. Ma olen ilmas näind, kus neist lahti lüüakse, ja need, kes tahavad Jumalat uskuda, lähevad teist teed ja otsivad omale teissuguseid juhte. Jumala ees on igal inimesel ühesugune õigus ja peale surma muutub igaühel keha ühteviisi mullaks. See ei ole mingi süü, kui me niisu-

gust inimest, kelle süda ripub kinni ilmlikkude asjade küljes, sugugi ei võta kuulda."

Üks sagedamaist Esku külastajaist oli Arnold Pärnpuu, Palupera noor vallakirjutaja.

„Mis sellest nüüd ikkagi suurt tuleb," kõneles kord Pärnpuu. „Sa kõneled siin nelja seina vahel, aga ega sellest ole ei tea kui suurt kasu. Peab nii kõnelema, et kõik kuuleksid."

„Kuidas sa seda arvad?"

„Lihtsalt nii. Rahvas käib pühapäeviti koolimajas. Anname teada, et sa seal kõneled, küllap näed, tulevad kuulama suurel hulgal."

„Aga kas meid lastakse seal kõnelda?"

„Kes see võib keelata. Ega meil olegi niiviisi, kui sellal, mil sa olid veel noor. Meil on lehti, mis kirjutavad neidsamu mõtteid, millest sinagi kõneled. Ongi tänavu mitmel pool peetud juba koosolekuid, kus inimesed nõuavad oma õigust. Kes see meidki võib siis keelata."

Esku oli sellega nõus.

Kiiresti käis teade läbi valla, et Roosioja Esku kõneleb kõigest sellest, mis ta kahekümne aasta jooksul näind. Täitusid ruumid viimse paigani; paljud seisid uste ja lahtiste akende taga. Kuid nad kuulsid hoopis teist kui oli oodand. Esku kõneles, et ilmas valitseb ülekohus, vägivald, ka meil. Miks on elu ühtedel nii raske, teistel jälle hoopis kerge. Eks ole Jumal loond maapinna, mis ometi peaks olema kõikide päralt. Aga nüüd on ühtede käes ilmatud maalahmakad, aga teisel pole teda niigi palju, et võiks astuda jalaga. Kas see ei ole selge ülekohus? Inimene näeb vaeva ja teeb tööd hommikust õhtuni, ei ole tal tundigi puhkamiseks,

aga tasuks ei saa ta kõhutäit süüa. Niisuguse ülekohtu vastu peavad inimesed ise võitlema. See on tühi jutt ja kõneldakse rumalate jaoks, kui üteldakse: nii on su elu määratud. Ei ole loodud vaeseid ega rikkaid, kõik ühteviisi. Ainult ühed rõhuvad teised alla, kisuvad ära leivatüki nende suu eest. Ülekohus ja vägivald peavad ilmast kaduma, ainult siis võivad inimesed olla õnnelikud.

Esku järel kõneles noor kirjutaja Pärnpuu. Ta kordas neidsamu mõtteid, mis ütles hetke aja eest Esku suu. Ta kõnes oli küll rohkem ühest kohast teise karglemisi, hüppeid, kuid ta sõnades ka palju rohkem soojust, tuld, kaasakiskuvust. Ta läks ise erutuses ja ärevuses kuumaks, maalis võimsate võimunäitamist palju elavamais värves. Ta sõnad ja ütlemised olid hoopis hoolimatud, kutsus otse võitlema igaühe vastu, kes rõhuvad alamaid kihte ja ise elavad pillamises ja lõbutsemises.

Neid kõnesid kuuldi hinge pidades, sest niisuguseid sõnu polnud iiales kuulnud Palupera inimeste kõrvad. Oli ka neid, kellel käis otse värin üle ihu, kui nimetati mõisniku ja õpetaja nime. See kõik oli kõrvadele niivõrt julm, et mitmed nihkusid ukse poole.

„Sina Issand!" sosistas Enga Jaan Karuspere Toomale, endisele Palupera aidamehele, kõrva. „Sina taevane aeg, see Esku ja Pärnpuu ajavad otse mässusõnu suust. See toob meile õnnetuse kaela, seda ma ütlen."

„Urädnik peaks ometi keelama niisuguseid sõnu."

„Urädnik! Kus ta siis on? Ennist nägin teda küll, aga ta oli üsna joobnud."

„Küllap magab teine kuskil. See Skoronski kaanib ju enese kohe täis. Peab ta üles otsima."

Jaan ja Toomas läksid otsima urädnikut. Käisid koplis tammejässide ja sarapuu-põõsaste vahel, tulid lauda tagant rukkipõllu peenart mööda, vaatasid lauda vahele, aga kuskil polnud näha Skoronskit.

„Näe, jalad paistavad," tähendas Jaan aida laka poole. „Kelle muu need veel kui tema omad."

Skoronski magas aida lakas, kõrval viinapudel, millel piisk pilkus põhjas.

„Tõuse ometi," raputas teda Toomas. „Tule kuula, mis seal suust aetakse. Täielised mässusõnad."

Sõna mäss kiskus Skoronskilt kohe une.

Ta ronis maha aida lakast. Üleni täis heinapepreid ja kõrsi tuli ta toa juurde.

Kuid tal polnud seal midagi peale hakata, sest kõned olid lõppend. Ta astus küll vahvalt Esku ja Pärnpuu ligi, vaatas vihaselt ja põrutas: „Mulle kõneldi, et olete rääkind mässusõnu."

Ilma et küsitavad oleksid saand vastata, piirati nad ümber.

„Ah tühi jutt, mis teile ette puhutud. Esku kõneles kõigest sellest, mis ta näind. Pole me siin keegi kuulnud mässusõnu. Te ehk nägite unes."

Sellelaadilised ütlused kuuldusid ümberringi.

„Oh, härra Skoronski, jätke nüüd," tähendas sadulsepp Sillamägi. „Tulge parem — minul on veel veidi järel. Iga lori te nüüd tähele panete, või teiegi suudate ajada joonde neid ilma asju."

Ta haaras kinni urädniku hõlmast ja viis ta ära.

Rahvas läks koju salkadena.

„Eks need sõnad ikka olnud õiged küll. Ka minu silmad nagu läksid lahti, justkui oleks ära langend kae.

Eks ole kõik nii, meie aga orjame ja teeme, keegi ei küsi su tahtmist."

„Ei, ega muidu ikka asjalugu parane ühti, kui peame aga ise lööma käed külge. Eks ole meie rahvas eluaja orjand. Eks ole kõik töö ja higi nende nahkas, aga ütle, mis inimesõigust sul siis on. Tema ikka härra ja sina talupoeg, just kui oleks Jumal inimesed nii loond. Ühesugused kõik, tõmba või praegu alasti, mis vahet seal siis on. Mis on temal siis küljes teistmoodi?"

Oli ka neid, kes püüdsid õigustatuks lugeda senist korda, aga need sunniti ruttu vaikima mõjuvate põhjendustega.

„Sa ütled, et kirikhärra on Jumala sulane, Jumalast ametisse seatud. Aga selle juures võib küllalt kahelda. Kas ta ei ole niisama inimene ja kas tal ei ole needsamad tahtmised ja soovid, mis sinul ja minul?"

„Lihtne mõisnikkude suuvooder," tähendas alles õige poisike Loigu Siim. Aga see ütlus oli niivõrt ootamata, et mitmete näod pöördusid ta poole.

„Muidugi on ta niisama inimene," arutas Sambla Annes rahulisel toonil. „Kes teda nüüd ei teaks, kes on veel rohkem maias kopika järele kui õpetaja Falker. Talurahvast ta pragab ja noomib kantslist; aga kas ta ka mõisnikule midagi ütleb. Nüüd käib Viluvere meestega kohut, et need ei taha maksusid ära maksta."

„Mis sa nüüd sellest räägid, eks tema taha niisama elada kui iga teinegi inimene. Ega temagi nüüd söönuks saa Jumala tuulest."

„Elagu, ega mina keela, aga mis ta siis teeb enese pühaks, aga ometi elab niisama ja hulleminigi veel kui iga teine mõisnik."

„Ah tühja nüüd teie juttu. Kes see iiales on näind, et kaaren välja nokib kaarna silma. Aga saagile lähevad küll ühes. Ja selles asjas ei jää õpetaja Falker juba kunagi viimaseks.”

Jah nii. Paluperas oli visatud esimene seeme ja see nähti idanema löövat õige jõudsalt.

Külv ei olnud seega mitte langend kaljusele pinnale.

3.

Mitmed loomad tunnevad ette halbu ilmu, tormi ja maru, miks ei peaks siis inimene midagi aimama.

Ja Paluperas aimati.

Vanad inimesed ütlesid: „Jumal teab mis meie silmad veel kõike peavad nägema. Kuuled, mis sõnu nüüdsel ajal öeldakse, ei need inimesed koge enam mõisahärrat ega kirikhärrat. Räägitakse: meie nõuame oma õigust, aga mis on see õigus siis? Ega niisugused asjad ometi jää niisama. Mineva kesknädala õhtul oli õpetaja Falker Mäekaldal piiblitunnis ja seal hakand kingsepp Hint talle otse vastu kõnelema. Õnneks viind mehed Hindi välja. Küllap läheb teine nüüd kohtu alla ja pärib vangirauad.”

Kingsepp Hint oli keskealine punase peaga, terava ninaga kebja kondiga mehikene. Ta nüüd enam kuigi palju ei malland istuda oma töölaua taga. Nüüd on ometi toimetada tähtsamaid asju kui nahka venitada liistule. Esialgu käis Hint hoolega Roosiojal ja kuulis Esku seletusi. Viimasel ajal kiskus ta asja rohkem oma kätte. Ta kõnes leidus küllalt ohtralt hässitavat elementi ja kõneldi, et ta käind Palupera mõisa teomehi hässitamas vastuhakkamisele.

Esku kuulis seda ja ta aimas, et on aland elav liikumine. Kuid ta ei saand sellest aru, mis põhjal tekkis ärevus rahva hulgas. Ega tema olnud seda ütelnud, et inimesed läheksid vägivalla tegudele, vaid ülekohus kadugu seeläbi, et meie üksteist peame vennaks ja kellelegi ei tee häda. Kui aru saadakse, et meie nõuded on õiged, miks ei peaks neid siis täidetama.

Ka kirjutaja Pärnpuu jäi Esku vastu rohkem tagasihoidlikuks, sest oli võimatu mõista, missugustele reaalsetele alustele põhjendas Esku oma nõudmisi.

„Siin ei ole muud midagi," kõnelesid Pärnpuu ja Hint. „Tulevad panna kaks võimu vastamisi ja kumb nõrgem, see ka nõrkeb."

Nüüd peeti juba koosolekuid, ilma et Esku neist oleks osa võtnud. Kingsepp Hint kõneles tuliselt, hässitavalt, ja ta leidis rohket kiitust.

See oli augusti lõpupäevil, kui ühel hommiku söömaajal Herm tuli Esku juurde. Ta näost paistis ärevus ja ei ruttandki ta istuma, kui vend talle tooli lükkas akna alla laua äärde.

„Sina tulid siia nagu kerjus," kõneles Herm, „ja mina võtsin sinu vastu, sest teadsin, et oled minu vend. Ma andsin sulle siin maja elamiseks ja see on nüüd tasu selle eest."

„Ma ei saa aru, millest sa kõneled."

„Sa ei saa aru. Hea küll. Ma ütlen sulle: mu telliskivi-tehase mehed ei hakand täna hommikul tööle. Tööd on palju ja ma saan suure kahju. Ei ole ju praegusel ajal uusi inimesi võtta varna otsast."

„Aga kuidas olen mina seal süüdi?" küsis Esku rahuliselt.

„Nad ütlesid mulle otse suhu: Sinu oma vend

Esku õpetas seda meile. Anna rohkem palka, et võiksime inimese viisil elada. Muretse meile parem elukorter, siis algame tööd."

„Eks sa tee siis seda."

Herm kargas laua äärest üles:

„Kurat võtaks, sa ütled seda. Sa tahaksid, et mina peaksin ise nälga jääma. Kas mina ei tea, kui palju ma võin maksta?"

„Aga nad ütlevad ometi, et elavad kui loomad, magavad haisvatel õlgedel..."

„Ah pean ma neile alla muretsema sulekotid ja peale siiditekid?"

„Mitte seda. Aga ikka nagu inimestele tarvilik."

„Mitte punast kopikatki ei näe nad minu käest. Parem jätan tehase hoopis seisma, lõhun ta maha. Mingu siis kus kurat seda paremat otsima."

„Aga siis saad sa ju hoopis rohkem kahju."

„Pole sinu asi. Ja tead, sinu kihutan ma siit välja. Pealegi on see ka ülemusel teada, et sa inimesi üles hässitad. Ma arvan, su käed-jalad lähevad veel raudu ja siis on see sulle õieti paras."

Herm läks välja, ust paisates enese järele prahvatades kinni.

Esku oli üksipäini toas.

Mis põhjusel niisugune viha? Eks olnud nad vennad. Tema kihutatakse siit välja ja ometi oli see hoone selle mehe maa peal, kes oli ka tema isa. Eks olnud Herm rikas, eks olnud ta salved vilja täis ja eks sõitnud ta alati kahe tulise hobusega, kellel kaelad kenus. Mis seal siis imet, kui telliskivi-tehase töölised nõudsid, et nende elujärg oleks veidi parem. Esku oli seda mitu korda näind, kuidas need inimesed elasid seal

nagu loomad. Ja talle enesele kinnitas ometi Herm, et tehas toob talle aastas puhast kasu tuhandeid. Kas siis inimene ei suuda seda lubada, et ka teised võiksid elada ta kõrval.

Esku äratas ta mõtetest maanteelt kostev laul ja sellele järgnev kära.

Esku astus välja. Kümmekond sülda eemalt läbikäival maanteel oli salkkond mehi. Nad käratsesid, kõnelesid läbisegi ja vehklesid kätega. Sealsamas oli ka Herm.

Need olid telliskivi-vabriku töölised.

„Mina ei pane teile juurde punast kopikatki," hüüdis Herm. „Ka seda on teile palju, mis siiamaale olen maksnud. Aru saite!"

Tõusis uuesti kära ja läbisegi sõnelemine.

„Ah sina ei pane," kisendas tugevakasvuline Tagamõisa Pärt. „Sina ajad enese meie vaevast ja higist rasva, aga meie peame nälgima."

Herm hakkas vihaselt naerma.

„Eks te otsi omale kohta, kus teile paremini maksetakse. Aga seda te ei leia. Mina olen teile annud tööd ja teenistust, muidu oleksite surnud nälga. Kasige silmapilk tööle!"

„Mitte kõrtki ei pane me enne risti, kui saame uued eluruumid. Praegu on nii, kui tilk taevast tuleb, see sul kaelas. Külmeta ja konuta, sööb otse hinge seest."

„Ah, ah, äh — tahaksite, et paneksin teid saali sulepatjade vahele."

„Ei, peremees," vastas Jaagurahu Rein, kes oli meestest kõige vanem ja juba 13 aastat töötand Verihurma telliskivi - tehases. „Seda pole me nõudnud.

Tehke kõige pealt meie majale peale uus katus ja uus põrand. Ka ahjud on vanad, ajavad suitsu sisse."

„Ma tean ise mis teen. Tehas ja majad on ometi minu omad ja kedagi ei lase ma midagi kirjutada oma ninale."

„Ah mis te tühja vaidlete," hüüdis väike Ranna Rein Hermi ette astudes: „Tead — see kõik on meie higi ja vaev, sinu oma pole seal midagi." Nüüd surus noormees näo hoopis Hermi ette. „Tead, pead nägema, võime ka nii teha, et seal ei jää kivi kivi peale, siis on su uhke vabriku lugu lauldud."

„Niisugune poisinolk, sina julged seda mulle ütelda," kähistas Herm. Ta käsi tõusis ja hele plaks käis Reinule pale peale.

„Sina, kurat, lööd!"

Võis eemalt näha, kuidas tugev hoop käis Hermile rindu. Vanamees lõi tuikuma, taganes sammu paar ja langes seliti sügavasse maantee kraavi.

Mehed jooksid üle põllu tehase poole.

Esku jõudes Hermi juurde lamas viimane hingetult. Esku tõstis ta pea üles ja nüüd nägi ta oma käte küljes sooja verd. Hermi pea oli puutund vastu kivi.

Ruttu kahmas Esku oma kaelast sitsirätiku, kastis selle maanteekraavis olevasse veelommi ja pühkis venna verd paksudelt hallidelt juustelt.

Külm vesi tõi Hermi meelemärkusele.

„Mis see on?" küsis ta ümber vaadates laiul silmil. „Ah jah, need kuradi kaabakad tulid mu kallale. Ah sina oled? Noh, nüüd näed, mis vilja on kannud su kõned."

Herm tõusis üles.

„Pea käib ringi. Noh pole viga, küllap need saavad juba oma palga."

Ta hakkas minema kodu poole.

„Kas sa jaksad? Ma toetan sind."

„Sina?" Herm heitis venna peale pika, mõõtva pilgu. „Pole minul sinu abi vaja. Mine õpeta neid, keda nad nüüd peavad minema tapma."

Pooliti vaaruval sammul, kätt hoides pea taga, läks Herm kodu poole.

Küllalt on külarahval sedavõrt suurt luulelendu, et iga tühisegi juhtumuse suudab nii ehitada, et see pakub kõnelemiseks huvi kodus ja tänavail. Mõistagi, et sellest Hermi loost osati teha otse hirmuäratav sündmus, millest teade kargas nagu tulesäde püssirohus laiali mööda Palupera valda ja sööstis üle piiri ka teistesse küladesse.

„Sa suur Jumal, need inimesed on muutund päris salamõrtsukateks," kädistas Lõuka Tiiu Hirmu kapsaaia väraval. Seal oli juhtumisi koos kolm perenaist, paar meest ja mitu karjalast. „Päisipäeva ajal teevad otse maanteel mõrtsukatöö ära. Ja Jumal seda teab, jääb nüüd Herm ellu. Nad löönd ta pea kividega lõhki. Ja sa püha Jumal, mis see kõige hullem, Hermi oma vend Esku olnud meeste hulgas."

„Mis sa neist inimestest siis muud veel ootad, kellel enam ei ole südames jumalakartust," ohkas Hirmu vana perenaine. „Kes endisel ajal kuulis niisuguseid jutte. Aga kuula nüüd, mis suust välja ajavad. Päris hirmu ajavad peale. Kingsepp Hint oli eila meil. Otse häda, kui tulemajas kuuled ta kõnet. Ütleb, et Jumal olevat kirikhärrade välja mõeldud, millega talurahvast hirmutada. Kas sa siis põrgut ei karda, ütles meie taat. Noh,

kui seal teised läbi saavad, mis siis minulgi seal viga. Nii ta ütles. Ons need siis kellegi ristiinimese sõnad."

„Ei noh, mis sellest Hindist kõnelda, või need tehase mehed nüüd üksi niisugused! Näed, käivad ju nüüd vallamajas koos. Kirjutaja loeb seal aina lehest ette. Ja nüüd minna teised Tallinna või Tartu kokku ja seal tahta nõuda oma õigusi. Siitpoolt minna Sõrve Jakob. Mehed pannud omavahel isegi teeraha kokku."

„Jumal seda teab," tähendas lahkudes Hiiu Viiu, „mida meie vanad silmad veel kõik peavad nägema."

Hermi haavamise sõnum puutus ka urädniku kõrvu ja ta arvas oma kohuseks sõita Verihurmale asja üle kuulama. Kas oli see nüüd Hermi inimesarmastusest, või lõi ta süda kartma, kuid ta salgas telliskivi-tehase meeste süü maha. Ta ise komistand ja kukkund. Olnud küll pisike sõnelemine. Ta vend Esku tulnud hoopis pärast tema juurde. Aga see on õige, et tehases töö seisab, sest mehed on lakand töötamast.

Urädnik sõitis ka tehasesse, kuid seal oli ainult paar vanameest, Arusöödi Rein ja Malle Mihkel. Nemad hakkaksid hea meelega tööle, aga mis sa kahekesi teed, ega saa saue sõtkuda ega midagi. Teised on juba mitmendat päeva kadund. Tõsi see on, poleks olnud tööliste hulgas seda Ranna Reinu, ega siis oleks ka midagi olnud. Kes siis oleks seisma pannud töö. Aga tema aina hässitas ja ukutas ja viimaks lõid ka teised nõusse. Pisike teine nagu mehe käblik, aga tugev on ta hullumoodi ja sõnad suus nagu ussil.

Urädnik pani selle kõik kirja ja sõitis ära.

Töötõrkumine puhkes Palupera teomeeste hulgas. Valitseja, tugeva kehaga ja jämeda koriseja häälega Arnold Riimann, vandus aida ees päikese tõusu ajal

musta kuiva. Oli tulnud ainult kolm või viis meest. Tõrkujate poolt oli väljas Ambuse Andres, julge ja hakkaja noormees, kes alles teist aastat Paluperas töötas.

„Ütle mulle siis, kuradi lontrus, mis nad õieti tahavad?" küsis valitseja, sellejuures sõrmi tugevasti surudes ümber jämeda kepi, millel otsas lai raudlabidas.

„Teil pole õigust mind nii nimetada," vastas Andres. „Kui te paremini ei oska kõnelda, siis lähen minema."

Oi kui hea meelega oleks valitseja käsi kerkind. Aga tugeva noormehe julge ja rahulik vaade sundis teda rahule.

„Või nii, viisakas peab olema," irvitas Riimann. „Noh, kas te ei ole siis nii lahke ja teataks mulle nende isandate armulikke soove."

Andres jättis valitseja pilkava tooni tähelepanemata.

„Meeste nõudmised on järgmised: Hommiku tööle kella kuue ajal. Õhtul töölt ära kella kaheksa ajal. Kaks tundi lõuna-aega. Igaühele palgale juurde neli vakamaad heinamaad, kolm puuda nisu, viis otri ja niisama palju rukkeid. Igaühele veel kaks vakamaad kartuli- ja linamaaks. Hoopkohta nüüd täitsa ära kaotada, ehk kui see jääb, siis ikka neil tundidel nagu nimetasin."

„Ah see on kõik?" küsis valitseja.

„Ei veel, igaühele Laanekõrve metsast peale hagude süld halupuid."

„Käigu põrgu!" hüüdis valitseja. „Tahaksin teada, mis siis veel teie arust mõisale jääb. Teie tahate mõisa ju puupaljaks riisuda. Teie ei saa mitte niigi palju juurde."

Valitseja näitas oma kepi otsast poole tolli osa.

„Ah, see on teie vastus," kõneles Andres rahulikult. „Hea küll, seda ma ütlen neile. Aga teadke ka seda, et keegi ei tule tööle."

Valitseja ei suutnud ennast enam pidada. Ta uhjutas kepiga ja näost ärrituse mõjul üleni punane, kisendas ta:

„Teie ei tule tööle? Teadke siis, teid kõiki visatakse teomajadest välja, kutsutakse siis soldatid, teid peksetakse läbi, minge siis, kuradid, ja mädanege 'aia ja hange vahel!"

Selsamal õhtul käisid valda mööda ringi metsavaht Hein ja väljavaht Toomas ja kutsusid inimesi tööle. Aga igaühel oli ometi omal midagi niisugust hädalist ees, mida homseks kuidagi ei saand edasi lükata.

Järgmisel hommikul kogunes aida ette küll meest viis, mõned vanemad teomehed ja mõned mehed ka vallast; aga valitseja vandus, et selle vana koliga mõisas midagi ei või ära teha. Ja nüüd oli ometi nii kibe, vili tuli väljalt koristada; üks töö ajas teist taga.

Nii möödus päeva kolm. Urädnik sõitis ringi mööda teomajasid, ähvardas, lubas mehed Siberi saata, aga tal tuli ainult kõnelda naistega. Mehed olid kõik kadund. Küllap läheks tööle hea meelega, sest mis see meiesugune muud siis tahabki kui teha tööd, aga ei saa mahti. Üks linnas kohtus, teine matab isa venda, kolmas sõitis Rahunurmele venna juurde varrule. Kordnik vandus ja kirjutas, aga lõpuks nägi ta isegi, et see kirjutamine oli tema käes läind hoopis segi, nii et ei leidnud otsa ega aru.

Inimesed ootasid: kaua see siis ometi nii läheb.

Tööd jäävad ju tegemata ja ega Jumalal nende jaoks ole kahevõrra päevi. Olgugi mõisapõld, sügis ja tali tulevad ikka omal ajal.

Sellest saadi ka mõisas aru. Käisid ringi jutud, et valitseja olla saand härralt tubli peapesu.

„Sina ei oska inimestega ümber käia. Mis viga neid veidi lubadustega vedada ninapidi. Tuleb kevad, siis ütleme ninamehed lahti. „Nagu oleks nüüd inimestest puudu. Küllap tuleb uusi, käivad ju teised iga kevade kohti otsimas ja tööd mangumas."

Käsutatigi teomehed uuesti kokku. Nüüd oli valitseja kui ümber tehtud; kõneles viisakalt, meelitades. Eks ole mõisa alati vastu tulnud teie soovidele. Kus nüüd parem teenida kui Paluperas. Teie nõudmised on ikka liiga suured, aga ega mõisa taha olla vastutulemata. Puid võite saada ja puuda kolm vilja ka veel lisaks. Mis nüüd sügisel selle tööpäeva pikkuse kallal maksabki jageleda, aga kõneleme sellest tuleval kevadel. Sügisel ja talvel on ju niikuinii aastapikkune öö, eks jää aega pikutamiseks ülearugi.

„Ei meie hakka enne tööle, kui kõik on paberi peale pandud," kuuldusid hääled nooremate poolt.

„Mis kirja ma siis siin aida ees nüüd hakkan kirjutama," lausus valitseja. „Eks ole me ennegi teind suusõna kaupa ja kõik on ikka täidetud. Kevadel võetakse ette ka teomajade parandused, tehakse uued ahjud sisse. Telliskivid on juba ostetud. Teie lehmadele karjamaaks lõigatakse osa Palu männiku äärest. Teie elu peaks olema üsna mõnus. Ega kuskil ole nii lahe kui Paluperas.

Vanemad mehed pistsid pead kokku ja sosistasid.

„Mis hullu sellest vahtimisestki välja tuleb. Ja kui

veel puid antakse ja ka vilja, mida pagan siis veel tahad. Ja kuhu sa siis kevadelgi hulkuma lähed, nagu oleks olnud elus seda kolimist veel vähe."

Hargnesid mehed kahte ossa. Nooremad ei tahtnud panna enne kõrtki risti, kui kõik tõotused ja lubadused on käes must valge peal. Vanemad ei näind niisugusest paberist suurt hoolivat, on ju eluaja läbi saadud kirjata, eks saa siis nüüdki!

Lõpuks kaldus suurem hulk selle poole, et tuleb jälle tööle hakata. Ka see ei suutnud meeleolu muuta, kui valitseja teatas, et kolm meest, kes kõige agaramalt suud tarvitasid, mõisavalitseja poolt lahti lastakse. Kolme päeva jooksul tehku nad teotoad oma kolist tühjaks — mingu või kuuse alla.

Nii lõppes töötõrkumine Palupera mõisas ja mitmed vanemad mehed laususid pärastpoole: „Ei tea mıs hullu oli meie arus, just kui oleks mõistus äkitselt pühitud peast. Kus nüüd inimene sellega läheb, et jätab äkitselt töö seisma."

Kuulda saades, et Palupera mehed uuesti tööle hakand, kargas kingsepp Hindi süda tulist viha täis. „Niisuguste inimestega pole midagi peale hakata," kõneles ta, „kes vaka vilja eest oma õiguse ära müüvad. Inimesed ei taha võidelda, oodaku siis, kuni neile praetud tuvi ise suhu lendab."

Varsti saadi sedagi teada, et paar meest käind Esku käest küsimas nõu ja see käskind neil otsekohe tööle hakata. „Mitte niisuguse väevõimuga ei saa teie oma õigust," ütelnud Esku. „Teie võite nõuda, võite kokku hoida ja kui teie nõuded on õiglased, siis peab neid ka täidetama. Inimesed peavad aru saama, et kõik oleme vennad ja et nälga, puudust ja viletsust ei pea olema.

Aga kui jätate töö tegemata, siis suureneb viletsus, sest vili mädaneb ju põllul."

Esku kõneles veel palju tarku sõnu, aga mehed ei saand ikkagi aru, kuidas tuleks siis talitada, kui peab käima Esku õpetuse järele.

Aga sellest ei saand aru ka kirjutaja Pärnpuu ja kinsepp Hint, ja nad ütlesid: sellel mehel omalgi pole mingit kindlat plaani, tal on kõik segamisi — puder ja kapsad. Parem juba töötame ise, sest meie teame seda palju paremini.

Ja Pärnpuu ja Hindi kuulsus ja poolehoidjate hulk kasvas iga päevaga.

4.

Töötahtmisel olid ära lõigatud tiivad. Inimeste hingedele oli kogunend lõpmata palju, nii et neid tuli puistata iga päev. Erutatult kõneldi õigustest, mis peagi tulemas. Oli küllalt neid, kes kindlasti uskusid: kõigi nende söödikute päevad on peagi loetud, kes elavad meie vaevast ja higist. See on ju silmanähtavalt sula ülekohus, et mõisnikkude käes otsata laiad maad ja mõõtmata metsad. Kas harivad nemad ise põldu, või ons see nende päike, tuul ja vihm, mis paneb kasvama vilja ja puud? Ja rahvas käib ringi ja tal ei ole jalatäit maad, kus peal võiks elada ja seda harida. Eks ole meie maalt tuhanded pidand välja rändama kaugesse ilma, sest siin ei ole ju ruumi elamiseks: Maa peab minema rahva kätte, kes seda maad on isa-isade põlvest harind.

Oli isegi neid, kes oma vahel oma mõttes tegid juba maajaotusi ja ette selle üle tundsid rõõmu. Mis sa

hakkad peale, kui saad omale kätte lahmaka otse mõisa kapsa-aia tagant. Eks oleks õige tore. Mis sul viga siis elada! See oli nagu unenägu paradiisist, mis erutas, nii et pani käima soontes kiiresti vere.

Sõrve Jakob läks kuhugi linna koosolekule. Oli see Tartu või Tallinna. Üks kinnitas üht, teine teist. Rahva koosolekul valiti just Jakob. Küll tegi Hintki selleks kihutustööd, et tema valitaks, aga nii mõnegi suust kuuldus: „Kingsepp nüüd mõni mineja. Jõuab Lohule, tõmbab seal nina täis ja seal ongi siis kõik see tarkus."

Valiti Jakob. Ta oli arukas mees, mitte üsna rohke kõnega, aga kui ta midagi ütles, siis oli sellel ka tuuma ja kaalu. Pealegi oli Jakob jõukas mees, eeskujulik perepidamise poolest ja sellestki küljest ammu tuntud, et ta võis mõisahärrale nii mõndagi ütelda, mis sellel ei olnud sageli sugugi armas kuulda. Oli ta isegi härraga ühe heinamaa-tüki pärast käind kõik kohtud läbi ja protsessi võitnud.

Kuidas võiski siis see kerge kingsepp võistelda niisuguse mehega, olgugi et tal oli hea suuvärk.

Möödund oli Jakobi ärasõidust päeva kolm, kui tuli valda teade, mis paiskas tuld täis kogu laialdase valla. Palupera saadik olevat ühes teistega Tallinnas kinni võetud. Nad pidand koosolekut ühes suures ruumis või küünis, seal tungind politseinikud äkitselt sisse. Ainult mõned mehed saand akendest välja. Pääsnute hulgas olnud ka Järvenõmme valla saadik Peeter Suurkivi ja tema käest on see teade saadudki. Õige ta on, sellejuures ei maksa kahelda. Teadmata on, mis meestega seal tehakse. Aga see on kindel, et nad hea nahaga ei pääse. Olla kuulda, viidavat Vene turule ja

seal peksetavat just niisama kui vanasti tehti Anija meestega. Siberisse nad lähevad, selle juures ei ole küll kahtlust. Aga ega seegi võimatu ole, et lastakse maha. Kes see siis siin nende käskija või keelaja ongi — küllap mõistavad pärast oma asja ajada siledaks. Aga on sul suu mulda täis, ega sa siis enam hüüda ega kaevata saa.

Sõrve perenaine tundis muidugi kõige enam hirmu. Ta sõitis linna, käis läbi kõik uksetagused; kuhu ette pääsis, seal langes kummuli ja paitas jalgu, nuttis ja palus, et ta mees ometi vabaks lastaks. Ega tema ise ei tulnud, teised ajasid. Isegi vastu pannud, aga mis sa teed, kui käib hulk peale. Mõnelt poolt lükati ta valjult eemale, mõnel pool nagu oleks ta hädaldamine ja halisemine mõjundki, aga tagajärgi see kõik midagi ei annud. Ühel pool öeldi: Armas naine, mina ei või midagi teha; teisel pool: Oodaku ära, kuni kohus teeb otsuse, ja kolmandas kohas lausuti õige kalgilt: „Milleks ta hakkas siis seaduse vastu? Ta lõi mässajate hulka ja sellepärast ei või ta pääseda õigest karistusest."

Väsis halisemast ja nutmast Sõrve perenaine, niisama nagu teisedki väsisid, kes olid sellesama asja pärast Tallinnas, ja nad sõitsid koju.

Lendasid Paluperas ringi igasugused hirmuäratavad jutud. Kust nad tulid, kes nad sepitses, seda polnud muidugi kellelgi aega järele kuulata. Nad langesid inimeste hingedele salapäraselt nagu õhtu hämarikul lendavad nahkhiired. Tekitasid valu. Sõrve Jakobi suguvõsa oli laialdane ja need kõik tundsid Jakobi kinnivõtmise puhul, nagu oleks nende elusa ihu küljest maha lõigatud liige. Sõrve talu otse ujus pisarais.

Pisikesed lapsed ei mõistnud muidugi asja seisukorda. Nad küsisid hommikust õhtuni emalt, miks isa ometi kord koju ei tule. Nende küsimistega kiskusid nad iga tund, iga minut ikka uuesti lahti verise südamehaava. Tiiu ei saand kogu ööl silma peale nahka. Ta tõusis ikka ja ikka üles oma voodist, langes aknast sisse paistval kuuvalgel põrandale põlvili ja palus, et Jumal ometi päästaks ta mehe. Voodi heites arvas ta, et oli vähe palund, et oli midagi veel jäänd Issandale ütlemata, ja ta läks uuesti palvetama.

Kuid raskeks ja rõhutuks jäi süda ikkagi.

Ka vallas pääsis lahti pahameele torm hässitajate vastu. Kõige pealt siunati ja kiruti Eskut, kes siin inimeste pead ajas segamisi oma juttudega. Tulid meelde Esku sõnad, kes ikka ütles: Vaesus ja häda ja viletsus peab kaduma. Üks inimene ei tohi teise kulul elada uhkuses ja külluses, kuna teine on alla rõhutud. Aga mis tal enesel viga. Teised hässitab üles ja nüüd ise vaatab seda asja pealt. Ega siis kirjutaja Pärnpuu ega kingsepp Hint oma käest esiotsa midagi teadnud. Olid nad ju alul alati Roosiojal ninapidi koos: Seal õpetas vana Esku nad välja ja nüüd need aina õhutasid mässu.

„Kes käskis Jakobil minna," arvasid nii mitmed vanemad mehed. „Ise mõistlik ja arusaaja mees ja sa lähed nüüd mõisnikkude vastu õigust otsima. Te ütlete, et anti selleks luba. Aga eks te saand siis ometi aru, et see oli ainult niisugune pettus. Kui nüüd kõik koos, saab siis korraga võtta pihku. Ja mine pääse nüüd veel nende käest. Väga võimalik, et Jakob oma silmaga enam ei näe Palupera maid ega metsi. Lasknud minna Hindil, tal oleks aega küll olnud istuda."

Ka Hint, Pärnpuu ja teised nende poolehoidjad olid esiotsa löödud. Hindile puges argus südamesse ja ta oleks tõmbund hea meelega tagasi, aga kartis teiste naeru. Küllap tuleb teilgi varsti anda vastust oma sõnade eest, üteldi talle otse suu sisse. See ütlus tekitas hinges hirmu ja sundis teda olema sõnadega õige ettevaatlik. Isegi seda mõlgutas ta meeles, kas poleks üsna hea nüüd siit ära minna võõrastele radadele. Läheks õige Auni alevisse, kus ta õde oli mehel tisleril. Kes see seal teda teaks otsida.

Seal käis teade läbi valla, et mingu kõik kokku vallamajja nõupidamisele. Kes selle käsu andja on, seda õieti ei teatud. Oli küllalt ka neid, kes kinnitasid, et vana Esku olevat annud niisugust nõu ja tulla ka tema ise. Tema ütlevat seal, mis peab tegema.

Vallamaja täitus juba varakult rahvaga. Kirjutaja toas olid Esku, Hint, Pärnpuu ja mitmed teisedki mehed. Käis elav vaidlus, kuid ometi ei osatud näha abinõu, mis peaks ette võtma Sõrve Jakobi päästmiseks. Ja mis sa astud rahva ette, kui sul pole midagi ütelda. Pealegi oli neil teada, et viimasel ajal nendevastane meeleolu oli leidnud tublisti poolehoidu.

Viimaks astus Esku rahva ette.

„Mingit süüdi ei ole ometi Sõrve Jakobil. Seda te teate. Ta on jõukas mees, ega temal omal midagi vaja olegi. Aga ta läks sinna teiste soovil, et ka meie poolt oleks mees, kes oskab sõna rääkida rahva kasude eest. Mina annan nüüd järgmist nõu. Astugu kokku kümmekond meest ja mingu linna ja kõnelgu seal asjalugu ära. Ma arvan, siis lastakse ta lahti. Seal tuleb neile seletada, et see ei ole kellegi kuritöö, kui inimesed arutavad oma hädasid ja puudusi ja otsivad nõu,

kuidas nendest pääseda. Mina olen ilmas palju näind seda, kus inimesed üles astuvad ligimese kasude eest..."

Esku kõnet katkestasid mitmelt poolt vahelehüüded.

„Jah, mine sinna, küllap sind pistetakse ka soolaleiva peale. Nendele õnneks, kui sinu kätte saavad, pole näha tarvis mingit vaeva, oledki peos. Kes teid käskis ajada oma juttudega inimeste päid segi. Seal see Hint nüüd on, eks ta mingu."

Oma nime kuuldes lõi kingsepp näost punaseks ja näris huuli. Ta sõbrad ja poolehoidjad ei julgend lausuda sõnagi, lõid silmad maha.

„Hea teil oli lõuata siiamaale: võtame ära mõisniku käest maad, sest need ongi meie rahva oma. Seal ta nüüd on. Mees istub kinni ja teab, kas saab jalagagi enam Paluperasse."

Seal kihvatas Esku süda.

„Mehed, teie ei tea veel midagi ja ka ei ole teil põhjust ajada niisuguseid hirmujutte. Kas siis ilmas õigust ei ole? Igasuguse ülekohtu vastu peame välja astuma kui üks mees. Paneme saadikud kokku ja saadame Peterburisse, kus need asja räägivad, nagu see tõepoolest on. Kui meie ise õigust ei otsi, kui ise oma eest samme ei astu, siis ei astu seda ometi keegi teine. Mehed ei ole ometi vanad memmed, kes nutavad ja halisevad, millest kellelgi kasu ei ole."

Nende sõnade peale kuuldus naeru.

„Küllap neil on ka seal Peterburis omad sellid ees, nii et sealtki tullakse tagasi pika ninaga."

„Mis te siis tahate," hüüdis Pärnpuu. „Üks nõu ei aita, teine ei aita, eks te ütelge siis ise!"

„Mis meil seal ütelda," kõneles Sõrve Jakobi õemees. „Teie ju saatsite mehe linna, eks ütelge siis nüüd, kuidas ta sealt lahti pääseks."

„Ma tean, mis tuleb teha."

Kõikide näod pöördusid kõneleja poole. See oli hoopis poisikene. Tagalaanest puuraiuja, vana Idu Madise poeg.

„Noh?" küsisid mitu häält.

„Minge tooge parun siia! Küllap tema peab ütlema, kuidas Sõrve Jakob lahti pääseb. Nemad panid kinni, eks nemad lase ka lahti."

„Sina, poisinolk, lähed nüüd parunit tooma," tähendas Sõrve Jakobi õemees. „Teeb sul kõrvad tuliseks, küllap oled siis saand mis otsisid."

„No-noh, nii hull see ka ei ole," arvas Kopli Rein. „Ega see nüüd enam endine aeg ole. Eks ole ikka õige küll, küllap parun teab, mis tuleb teha."

„Muidugi tuleb ta siia kutsuda," hakkasid kinni mitmed hääled. „Ta peab tulema. Tema nüüd tohib vastu panna. Minge, võtke püssid ühes, küllap siis langeb temagi süda saapa säärde. Mis siis sina, Esku, sellest loost arvad?"

Nii kuuldusid ütlused mitmest suust.

„Mina usun, et parun võib nüüd küll selles asjas midagi ütelda. Kas poleks parem, kui mõned mehed läheksid mõisa ja temaga seal kõneleksid."

„Mistarvis siis seal. Tulgu aga siia ja seisku siin rahva ees," hüüdis kingsepp Hint. „Küllap me siin temaga juba oskame kõnelda."

Paruni vallamajja toomine näis koosolijaid tublisti vaimustavat.

„Muidugi siia! Minge aga järele! Nüüd kohe!

Nemad võtavad seal meie saadikud kinni ja meie siin muudkui aga küürutame. No — nõnda see küll ei lähe. Noh, minge juba, kaua seal käite. Tunni aja pärast olete tagasi."

„Kui nii tahate, eks siis tehke nõnda," lausus Esku. „Eks ta kuule siis siin, mis inimestel talle on ütelda. Kes siis lähevad?"

„Eks mine sina, Esku!"

„Mina vana inimene. Kas siin nooremaid ei ole?"

„Ega sina siis üksi. Eks ka Hint, ning Särevere Jaan, ning Lõu Priidu."

„Neljast mehest on vähe. Mingu ka Varesepere Villem."

„Noh, viis meest. Ega enam ole vaja. Ega ta härg ole, et teda tuleb tirida sarvist. Noh, pange kokku ja hakake minema!"

Mehed astusid välja.

„Aga kus siis Särevere Jaan on? Ta oli ju kogu aja siin."

„Näe, läheb mees üle põllu kodu poole. Noh, sellel mehel on suu peas küll, aga kui midagi teha, siis teisel jänes kohe püksis."

Naerdi.

„Hea küll, mingu siis Audaku Mihkel. Tema ju alati kange sakstega kiskuma."

Saadikud kogunesid kobarasse vallamaja ukse ette. Teised tulid rüsinal välja neid saatma.

„Mihkel, võta oma tungal kaasa! Ega ta paha tee. Aga eks ole ikka hea hirmutuseks küll."

Saatkond sammus kiiret käiku mööda Laukapere teed Palupera mõisa poole.

Vallamajas olijate hulgas valitses iselaadi ärevus.

Mehed süütasid ühte järge piipe ja sülitasid põrandale. Oli oodata midagi niisugust, mida polnud ennemalt nähtud ja mille ettekujutus tekitas hinges suurt ärevust.

Isegi elav jutt soikus — niivõrt rohkesti oli igaühel tegemist endaga.

Saatkonna mõisa jõudes paistis pealelõunane päike heledasti läbi raagus põliste vahtrate ja kastanite latvade. Oli õige tahe, külm ilm. Mõisa õues valitses vaikus, ainult isakalkun hulkus oma perega tiigi kaldal, mida kattis jääkirm. Siin-seal liikus mõni loomade talitaja naisterahvas karjaaias. Meestesalka nähes jäi ta seda vaatlema.

Mehed läksid sisse köögiuksest, pimedast eeskojast treppi mööda teisele korrale, kus nad jäid valges koridoris seisma akna alla. Kuuldusid köögist ja teenijate toast sammud. Viimaks ilmuski valges põlles toatüdruk uksele, kuhu ta küsiva pilguga meeste peale vaadates seisma jäi.

„Kas parun on kodus?" küsis Esku.

„Tahate paruni jutule?"

„Tahame küll."

„Hea küll, ma ütlen teenrile."

Tüdruk kadus. Varsti ilmuski teener.

„Mis asja oli teil paruni juurde?"

„Seda kõneleme meie talle ise," ütles Hint. „Minge ütelge te talle, et tahame temaga kokku saada."

Teener heitis pilgu meeste poole, millest paistis põlgus. Keeras ümber sõna lausumata ja kadus.

Mehed ootasid hulk aega, võib olla veerand tundi, võib olla pool tundi. See ootamine ärritas ja sünnitas viha. Vähe avaldasid nad seda sõnadega, kuid igaühel

liikus meeles: „Näe, kuidas ta meiega ümber käib. Noh, küllap saab kuulda.”

Lõpuks tuli teener, avas vastuvõtmis-toa ukse ja sõnas mööda minnes: „Minge, parunihärra võtab teid jutule.”

Aga imelik — juba mõisahoonesse astudes tundus mingisugust survet südames ja Varesepere Villem arvas, et tal poleks maksnud siia tulla. Seda ta küll ei avaldand, aga kahetses ikkagi. Nüüd vastuvõtmistuppa minnes aina kasvas see rahutustunne. Küllap oleks pöörnud hea meelega tagasigi, aga nüüd oli see otse võimatu. Aga seda võis ikkagi, et hoidus tahapoole, ukse manu. Eks teised astugu ette ja kõnelgu.

Parun tuli sisse, istus kirjutuslaua taha ja pööris julge ja avaliku vaate otse meeste poole.

„Mis teil tarvis on, et nii mitmekesi tulite mõisa?”

Hint surus Esku ettepoole ja lausus sosinal: „Kõnele sina!”

Esku astus paruni ette.

„Meie tulime kogu vallarahva soovil ja käsul siia. Vallarahvas tahab, et parun tuleks vallamajja.”

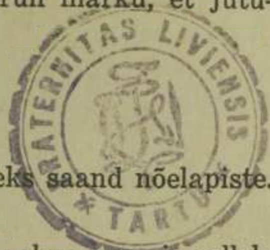
„Mina vallamajja? Mis sinna?”

Olgugi et kogu paruni näost paistis ärevus, võib olla viha, aga raudse tahtmisega suutis ta hoiduda rahulisena.

Nüüd kõneles Esku pikemalt neid põhjusi, miks vallarahvas parunit kutsub vallamajja.

„Aga mis võin mina siis teha Sõrve Jakobi päästmiseks. Valitsus on nad kinni võtnud ja valitsus ja kohtud on need, mis õiendavad nende asja. Minul pole vaja tulla vallamajja.”

Laua poole pöördes andis parun märku, et jutuajamine lõppend.

Nüüd astus Hint välja.

„Teie peate tulema."

„Mina pean?"

Parun kargas toolilt, nagu oleks saand nõelapiste. Aga kohe haaris ta end ja istus.

„Muidugi peate. See on juba rahva soov ja sellele ei või te vastu panna."

Nähes, et seisukord ähvardab kujuneda juba niisuguseks, mis võib kergesti libiseda rohkem rahuliku kõnelemise teelt, astus Esku uuesti ette.

„Mina arvan, et see on igatahes parem, kui te meiega tulete ühes. Kogu vald on koos ja seal oodatakse. Kui me nüüd läheme tagasi tühjalt, siis — ma olen selles kindel, tuleb teile järele suurem hulk mehi."

„Ah sina oled siis nende ninamees. See üleskihutaja, nagu ma olen kuulnud. Sina ajand ka oma venna mehed mässama."

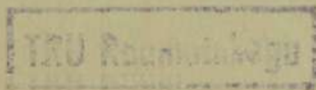
„Mina pole neile muud kõnelnud, kui seda, et ilmas ei tohi olla häda ja viletsust. Seda ei saa parandada mässamisega, vaid..."

„Jäta juba see jutt," ütles Hint. „Meie peame minema."

„Kui ma ei tule, kas tahate siis tarvitada vägivalda?"

„Ma arvan, et te ei lase asjal nii minna," tähendas Esku. „Mis teil seal siis ka karta oleks? On need ju teie oma valla inimesed."

Parun mõtles tüki aega, nii et ka teised mehed, kes olid juba muutund julgeks, said kärsituks. Kuuldus

ukse poolt poolvalju sosinat. See avaldas nurinat ajaviitmise üle.

„Noh, hea küll, ma tulen," ütles parun. „Minge välja ja oodake mind talli ees!"

„Ehk aga libistab end meie käest," sosistas Varesepere Villem, aga see hoiatus ei suutnud panna mehi peatuma. Nad tulid välja ja jäid talli ette seisma.

„Kuule, Mihkel," lausus Villem talli ees, kui nägi parunit trepist tulevat alla, „ära unusta oma püssitortsu siia põõsa! Tassisid teist ilmaaegu."

Püssi põõsast väljavõtmisel nägi seda ka parun. Ta lõi vaadates isegi korraks seisatama, ots läks kortsu, huuled surus kokku. Pööras siis Esku poolu ja lausus:

„Noh — lähme siis!"

5.

Saatkonna lahkudes vallamajast Palupera mõisa poole ei saand see veel õieti silmist kaduda, kui sellest teadis juba kogu vald. Otse joosti naabri poole kuulutama, et mehed läind mõisa paruni järele ja ta toodavat täna vallamajja.

„Ene põrgulisi," lõi Varangu Ädi kaht kätt kokku. „Kas nad peast on läind hulluks. Nad toovad paruni vallamajja. Kes on siin Issanda taeva all enne kuulnud niisugust lugu!"

Seejuures sattus ta ometi ise nii suurde segadusse, et ei osand leida kuskil siledamat rõivast selgatõmbamiseks. Ta otsis ja loopis riideid laiali, kuni teenija tüdruk ütles: „Perenaine, mis sa ometi tuuseldad, oled ju mitu korda teda tõstnud ja on ta sul praegugi käes."

Nüüd alles märkas perenaine ja hüüdis: „Sina tae-

vane aeg, pea nagu käib ringi. Otsi hobust, ise istud seljas."

Saand vaevalt riide ja üle õla hüüdnud teenijale mõned juhatused, ruttas Varangu perenaine vallamaja poole.

Peagi nähti inimesi tulevat Altsepa kuusiku teed, siis üle Niidivälja soo, mida hiljutised külmad olid juba tõmmand kõvaks.

Kõik tulijad ei mahtund ära vallamaja ruumidesse, olgugi et ta topiti täis kui tikutoos. Altpere Priidik ja Tõldoja Mart liikusid väga tõsiste nägudega ja ütlesid sageli: „No kes hull need naised siia täna kokku ajand." Need kaks meest pidasid endid täna laialt üleval, sest nad lugesid endid alati uuendusenõudjate hulka ja olid ka ennemalt koosolekutel sageli võtnud sõna. Nemad need olid, kes suvel juba ütlesid: „Parunile ei pane me enam kõrtki risti."

Varsti läks ootajail igavaks. Hakkas külm, sest üle väljade puhus kõle tuul. Inimesed lõid käsi kokku, tammusid agaralt ja tegid sooja. Õnnelik, kes pääsis õuest nurga varju. Vallamaja saal oli pea maani täis kibedat tubakasuitsu.

„Mida pagan nad peaksid selle paruniga siin küll tegema," kõneles Varangu Ädi. „Parun käratab äkitselt peale, küllap ongi siis teistel julgus otsas."

„Naiste jutt," tähendas Altpere Priidik. „Ei ole enam endine aeg. Ta seisku siin meeste vastas, küllap juba oskame talle küsimisi ette panna."

„Küll on kanged mehed!" hüüdis üks noorem naistest, aga ta häälest kuuldus pilketoon.

„Noh, mis te siis arvate. Ega ometi naised oska sihukesi asju ajada."

„On ju kuulda, et ka mujal teha naised mässu. Käia ka kõnelemas. Polla meestest sugugi viletsamad."

„Olgu mehed või naised," tähendas vana Jope. „Oma palga saavad nad igamees."

„Sa oled eluaja olnud sakste sabarakk," hüüdis Karu Villem. „Kus sa siis nüüdki teisiti."

„Noh küllap ka sinu, poisikese, suu osatakse sulgeda," vastas Jope. „Olin eila õhtul Verihurmal. Küsisin Hermi käest, kas ka tema tuleb täna vallamajja. Herm ütles: ega ma ole peast põrund. Ta teada kindlasti, et sellele laulule tehtavat varsti lõpp."

„Tema nüüd tuleb Hermi rääkima. Küllap see tahaks ise olla mõisnik. Hing teisel muidugi täis, sest ega see tehase meeste streik tal meelest lähe."

„Aga näete, kuidas vend Esku kohe teine mees. Kohe aga alama rahva kasude eest väljas."

„Herm ütleb ju alati, et see Esku juba lapsest saadik poole aruga."

„Olgu mis on, aga igatahes pani Esku siin nurgas selle asja liikuma. Olgugi et Hint, Pärnpuu ja Altsepa Kitsed ta nüüd on enam kõrvale lükand, aga Eskul on ikka küll sõnad suus."

„Kahju, et ta jutud aga on nii segased, et neist keegi juudas õiget tolku ei saa. Aga näe, kui Hint kõneleb, siis on sellel ikka sees oma sisu ja tuum. Kihutame mõisnikud ja kõik niisugused kurnajad minema ja elame nagu vabad mehed kunagi, sellest ma saan aru."

„Noh, miks sa sellest aru ei saa," pilkas keegi eemalt. „Kui jutt on käe ajamisest teise tasku. Seda sa mõistad."

Koosolijad naersid. Teati, et eelkõnelejal olnud

kord õnnetus pidada Naari kõrtsi ees ühe Lõhavere mehe leivakotti omaks.

Kirjutaja toas olid: kirjutaja, Altsepa Mihkel, Raudsepa Jüri ja Põrmi Mart.

„Noh, mis me ta'ga siis teeme, kui mehed toovad paruni siia?"

„Mis me teeme? Eks ta pea tõotama, et kohe sõidab linna ja Sõrve Jakobi seal vabaks laseb," ütles Altsepa Mihkel.

„Aga kui ei sõida, lubab aga niisama. Kas keegi läheb temaga ühes?"

„Eks võiks minna ka."

„Ole hullu, kes see temaga läheb. Lähed ühes, saad naha peale, see on selge."

„Aga mis siis teha?"

„Eks andku niisugune kiri. See tuleks siis linna viia."

See nõu näis olevat õige sünnis.

„Eks te, kirjutaja, tehke kiri kohe valmis. Siis pole pärast aega viita. Tema aga pangu oma nimi alla."

Kirjutaja algaski kirjutamist. Vaevalt jõudis sulg joosta paarile korrale üle paberi, kui ta lakkas kirjutamast:

„Ma teen kirja valmis, aga ega sellest ole mingit kasu."

„Kuidas ei ole? Tema paneb ju nime alla."

„Aga kui ta ise linna sõidab ja seal ütleb, et sellel kirjal pole mingit väärtust. Kes seda siis tähele panebki."

„See on nüüd õige küll. Ja miks ta ei sõida, eks ole teisel hing täis tulist viha."

Mehed jäid mõtlema.

„Aga mida pagan siis temast siia tuuaksegi?"

Kantselei ruumi astus Kopli Rein.

„Nähakse vist tulevat teised Katku teed mööda. Meie poiss tuli lõõtsutades sealtpoolt, näind, tulnud Voore mäelt alla. Saab näha, mis te temaga siin peale hakkate? Küllap ikka keedate omale niisuguse supi, mida pole söönd veel elupäevil."

Vanamees istus seina ääre pingile.

Kirjutaja sattus niivõrt ärevusse, et ta käsi laual tahtmatult tantsis.

„Ega oleks tarvis olnud teist tuua," tähendas nüüd vanem Altsepa Kits. „Aga mis nüüd enam, on ta kord siin, eks pea ikka teisega ka kõnelema mõne sõna. Võib-olla on teine üsna sellega nõus, et Sõrve Jakob lahti saaks."

Liikumine seinte ja akende taga läks elavaks. Inimesed tungisid rüsinal vallamaja saali. Uste vahel pigistati, naisterahvad kiljatasid, kuuldusid siunamised, vandumised.

Nüüd jäi äkitselt kõik vaikseks.

„Andke teed, minge ometi veidi kõrvale, nii et läbi pääseks."

See oli ju Hindi hääl. Tõmmatigi lahti kantselei uks ja parun astus ühes oma saatjatega sisse. Ruttu tõusis pingilt üles Kopli Rein, kummardus paruni ees ja tõi talle tooli istumiseks.

„Noh, mis te minust tahate?" küsis parun. „Te lasete mind kodus kinni võtta, nagu oleksin ma mõni kurjategija. See on ometi kuulmatu vägivald. Kas talitaja on siin? Mina protesteerin niisuguse tegevuse vastu."

„Talitajat ei ole siin," lausus kirjutaja Pärnpuu.

„Kelle voliga te siin niisugust koosolekut peate?"

„Abitalitaja on siin," vastas Pärnpuu, sellejuures näidates Altsepa Mihkli poole.

„Abitalitaja? Noh sind ma tunnen küllalt hästi," tähendas parun. „Usun, et sul tuleb selle teo eest anda vastust."

Ega nüüd mina selles asjas ole midagi," kogeles Mihkel. „Eks ole siin terve vald koos."

Selle aja jooksul kasvas saalis ja koridoris liikumine kord-korralt suuremaks. Nüüd kuuldusid juba hääled: „Mis te seal sees munete? Eks tulge ometi välja! Ka rahvas tahab kuulda. Tulge saali ja kõnelge seal!"

Isegi kisti lahti kantselei uks ja korraga tungis kolm-neli pead ukse vahele: „Ega siin ole mõni salajutuajamis-koht. Kus Sõrve Jakob on? Lasksite ta Tallinnas kinni võtta ja nüüd istute ise siin."

Äkitselt kilkas üks hele naisterahva hääl: „Küllap kaapavad juba paruni reisi."

„Nii see ei lähe," tähendas Esku. Ta pööris paruni poole. „Teie tulite siia ja peate nüüd ka rahva ette ilmuma."

„Kuidas sa minuga kõneled," käratas parun. „Kas sa ei tea, et pead mind kutsuma parunihärraks."

Vanamehe näole ilmus muige.

„Olen ilmas näind paljugi härrasmehi ja arvan, et oskan isegi kõnelda. Selles asjas ei vaja ma õpetust."

Liikumine ja kära väljaspool suurenes.

Seal tõmmati saali ja kantselei vaheuks lahti ja hüüdsid hääled: „Noh, tulge sisse!"

„Lähme siis," tähendas Esku.

Kõik tõusid üles, ka parun, ja astusid saali, kuhu nad asetusid laua ümber toolidele.

Valitses veidi aega vaikus:

„Noh, kas teie suud siis kinni kasvand, et sealt sõna ei tule? Mis tumm-mängu siis siin peate? Kas kardate parunit, et ei oska kõnelda. Eks sa, Hint, räägi nüüd, sul jookseb ju suu alati nagu tatraveski. Eks sa, Altsepa Mihkel, kõnele! Ka sina ju suur ninamees."

Hüüded kuuldusid siit ja sealt üle saali ja neid saatsid heameelelised naerukihistused.

„Minu valla rahvas," algas parun, aga eemalt ukse alt katkestas teda keegi: „Mis sinu rahvas me õige oleme. Me oleme igaüks omaette inimesed."

„Ma ei tea ju, mispärast mind siia toodi," kõneles parun edasi, ilma et oleks lasknud end eksitada. „Mehed tulevad, võtavad minu kinni, nagu oleksin ma mõni kurjategija..."

„Kas panid teile käed külge?" küsis keegi.

„Ei, meie kutsusime, ta tuli siis ise," vastas Esku.

„Noh siis pole ju midagi viga. Vahimees käib vallas alati kutsumas, kes see selle üle siis na haliseb."

Parun vaikis.

„Eks sa, Esku, kõnele asi ära! Siis saab kohe selgeks ja ka parun kuuleb."

„Meil ei ole midagi halba mõttes," kõneles Esku. „Sellepärast tulime mõisa, et te astuksite selleks samme, et Sõrve Jakob kohe vabaks lastaks."

„Kuidas mina seda võin?" küsis parun. „Nagu ma olen kuulnud, on nemad kui mässajad kinni võetud."

„Kuidas ta mässaja on," hüüdsid korraga mitmed hääled. „Teda saadeti valla poolt, et ta seal meie ka-

sude eest seisaks: Oli ju kutse, et iga vald peab mehe saatma."

„Aga mina ei või seal midagi teha."

„Tema nüüd ei või. Kes need kinnipanijad siis õige on! Eluaja olete ju meie rahvast rõhund. Näete, enne te siit vabaks ei saa, kui Sõrve Jakob juba kodus."

Üldine heakskiitmine järgnes neile ütlustele.

„Pidage rahu," hüüdis Esku. Paruni poole pöördudes tähendas ta: „Kirjutage linna kiri ja nõudke, et Sõrve Jakob kohe vabaks lastaks. Sellel mehel pole ometi mingit süüdi."

Parun mõtles veidi.

„Hea küll, ma lähen siit ära ja sõidan täna õhtu linna. Ma vaatan, mis saan teha selle mehe heaks."

„Noh, see on siis hea küll," kõneles Kopli Rein. „Ega meil muud midagi vaja olegi."

„Uskuge nüüd tema juttu," hüüdis Jootma Kaarel tagant seina äärest. „Siis te sellega kaugele saate. Kes ütleb, et ta seal midagi Jakobi heaks kõneleb. Vaadake, et laseb panna teise veel käsist-jalust raudu. Ei mina laseks teda enne siit sammu astuda, kui Jakob siin. Saatku kiri siitsamast, küllap leidub selle viijaid."

„See on õige!" hüüdsid korraga mitmed hääled. „Parun jäägu siia. Paneme ta niikauaks puuri ja mehed püssidega vahiks ukse ette. Küllap ta siis juba nõnda kirjutab, et Jakob sealt kohe lahti lastakse. Pistame aga mehe puuri."

„Pidage rahu," hüüdis Esku. „Nii ei otsustata, vaid meie peame asja läbi kaaluma."

„Ole sina, vanamees, parem vait! Küllap sa siis oskad kõnelda, kui parunit pole kuulamas, aga nüüd on sul naha vahe küll hirmu täis. Kas nemad meie ini-

mestest küsivad, küll laseksid naha peale andagi, kui oleks see veel nende võimuses. Ega ole muud midagi kui puuri. Noh, laske ta teeb kirja valmis! Mis te siis veel ootate?"

Kära, sumin kasvas suureks, üksteise võidu kõnelemine niivõrt tihedaks, et võimatu oli aru saada. Nähti isegi seda, kuidas mõned üles tõstsid rusikad.

Parun oli ärevuse pärast näost punane. Vististi polekski ta saand sõna suust, sest ta lõualuud värisesid, nagu oleks tal kange külm.

Hakkas kõnelema Hint.

„See on õige, et parun tuleb siia jätta. Teda ei võigi lahti lasta, sest kes võib seda uskuda, mis ta lubab. Muidugi läheb ta linna ja kõneleb seal meie vastu. Nüüd on aeg tulnud, kus nende võim on murtud. Rahvas murdis selle. Nõnda murtakse igaühe võim, kes teiste õigusi jalge alla tahab tallata..."

Kuid ärevus oli niivõrt suur, et koosolijaid ei malland kuulda Hindi kõnet.

„Ah, jäta, oleme küllalt kuulnud su plära. Oleks ju üsna mõnus, kui annaks sellele parunile veidi ka naha peale."

Naerdi.

„Küllap tuleksid meelde talle siis need ajad, kus meie inimestele tallis alati anti. Annaks nii peente kasevitsadega, teeks teisel vana vere õige kargeks. Noh, mis te seal norutate, tassige juba puuri!"

Esku sai aru, et rahvas läheb kord-korralt ärevamaks. Ta kartis, et võib peagi minna sinnamaale, kus neid võimatu hoida eemale vägivalla tarvitamisest. Peab midagi tegema, et neid inimesi sundida rahule.

„Kuulge," hüüdis ta. „Me paneme paruni nüüd

vangi. Pärast teeme ise kirja valmis ja laseme tal nime alla kirjutada. Laske avada vangikambri uks," ütles Esku Altsepa Mihklile. „Andke teed!"

Kohe avanes tihedas rahvahulgas läbiminemiseks tee. Altsepa Mihkel kutsus vahimehe, kelle käes oli vangikambri ukseluku võti.

„Noh lähme!" ütles Esku parunile.

„See on tubli," hüüdsid hääled rahva hulgast.

„Ma ei lähe. See on toores vägivald."

Paruni hääles tundus hirm.

„Te peate," ütles nüüd Altsepa Mihkel. „Kui te ei lähe, siis viiakse teid."

„Mihkel, sa oled ikka kuradi kange mees!" hüüdsid mitmed. „Tema ei lähe. Poisid, mis te ootate, pange käed külge!"

Mõned liikusid ettepoole.

„Ei ole vaja," hüüdis Esku. „Ta läheb ise."

Tõusiski parun üles. Altsepa Mihkel läks eele, Hint järele, ja nii viisid nad paruni vangikambri. Hint keeras ukse lukku ja hüüdis: „Tulgu nüüd kolm meest ja jäägu ukse ette valvama!"

„Mis sul enesel on, et ei või valvata."

„Me läheme teeme kirja valmis."

„Ene mul kirjategijat. Ei tea kas tunned tähtigi."

Lai naer saatis ütlust.

Paar poissi asuski ukse ette.

„Sina, Audaku Mihkel, mine ometi ka, sul va püssitorts. Nagu vähe nägusam."

Oli juba õhtu hämarik, kui rahvas pikkamisi salkades valgus vallamaja juurest laiali.

Üksi jäädes, kahekesi jäädes jahtusid inimeste kuumaksköetud pead. Siis kerkis äkitselt küsimus

esile: Mis see nüüd oli? Milleks pandi parun kinni? Mis oli siis temal süüdi? Ja kas see jääb nii? Aimus ütles, et ei jää. Sellele järgneb karistus.

„Kes pagan see mind õige siia ajas?" tuli ütlus nii mõnegi suust. „Ega mina nüüd küll midagi, aga kes seda teab, tõmmatakse niisama sisse. Ega neil, kes nüüd mõisas käisid, muud ole, vaadaku, et parajal ajal oskavad teha sääred."

„Sa pistad plehku," korrutas teine edasi, „aga kuhu sa siis õige lähed? Kus on see koht, kust sind kätte ei saada?"

„Jumal hoia, on aga need inimesed kaotand oma mõistuse," hädaldas Varangu perenaine. „Nad panevad paruni kinni. Kes Jumal seda ennemalt on kuulnud. Ja nüüd istubki ta seal pimedas puuris."

„Noh, küllap nüüd oskate haliseda ja oma naha pärast tunda hirmu," tähendas Kopli isa. „Aga vallamajas oskasite üksteise võidu uluda: pange aga kinni, pange kinni! Kui olete omale pudru keetnud, eks seda siis sööge!"

Üle välja tuli keegi ajades hobusega.

„Mis pagan see on? Näe, Sõrve perenaine ise. Jah, tema ei olnud vallamajas. Ehk on teisel mingeid teateid Jakobist."

Tal olid teated. Kõik linnas vangivõetud lastud vabaks. Nende Jakob jõudnud alles peale lõunat koju. Puruväsind teine. Nad kuulnud, et parun toodud vallamajja. Tema tulnud ütlema, et Jakob kodus.

„Säh sulle, siis oli see jäma ja jant kõik jumalamuidu," tähendas Kopli isa. „Neile peab seal seda ütlema, mis pagana kirja seal siis veel vaja kirjutada."

Ja õhtu hilja peale lastigi parun vabaks vangikambrist.

6.

Just nagu mõistust ja mõtlemisjõudu nõrgestavas söekarmus elas Palupera vald. Kui tahetigi muud mõelda, muist asjust kõnelda, jälle tulid sõnad suhu paruni kinnivõtmisest. Vanemad inimesed ütlesid, et see oli küll hull temp, mis oleks pidand jääma tegemata. Olgugi et Hint, Altsepa Mihkel ja veel mõned teisedki püüdsid teha ükskõikset nägu, isegi kinnitasid, et see tegu olnud päris õige ja nüüd on hoopis teissugused ajad, näris ka nende südames järelejätmatult mingisugune koi, mis neidki tegi alaliselt rahutumaks. Ahnusega püüti saada teada, mis nüüd ajalehed ilmast kirjutavad.

Tulid teated, et Lõhaveres on mehi kinni võetud ja isegi üks maha lastud. See teade ajas külma korra ihu peale. Aga kes neid lehe sõnumeid teab uskuda. „Meie Aeg" tõi pika artikli, milles inimesi hoiatati vägivalla eest. Ärgu lasku inimesed oma kirgesid valla, sest teod, mis nende mõjul tehtud, toovad nuhtluse kaela. Meie ei võitle mitte väevõimu vastu ja oma õiguste eest füüsiliste abinõudega, vaid vaimliste sõjariistadega.

„Just niisamasugune jutt," tähendas Altsepa Mihkel, „nagu meie Esku ajab. Missugused need vaimlised sõjariistad siis on, kes kurat seda nüüd teab."

„Ah tühja, ene mispärast hädaldada," lausus Hint. „Mis me sellele parunile siis õieti ära tegime. Istus mõni tund valla vangikambris. Mis tal seal siis häda oli?"

Oli silmapilke, kus meeleolu tõusis, püüdes maha raputada endast mured, aga sealsamas langes ta tagasi jälle ja meelehärm võttis maad.

Kuid igatahes ei saand nad lahti ootavast seisukorrast, olgugi, et neil inimestel ei olnud teada, mida oodata.

Samal ajal jooksid mööda valda väga agaralt igasugused kuuldused ja mõned neist ajasid ka julgemale ja hoolimatule otse hirmu peale.

Kiirelt käis vallast läbi teade, et õpetaja Falker tuleb Verihurmale pidama piiblitundi. Väga paljud tähendasid, et nemad teda kuulama ei lähe. Mis sellel eluaegsel mõisnikkude sabarakul nüüd muud öelda ongi, kui paugutab inimestel naha täis. Mine nüüd kuula pealt, kui sind haugutatakse. Ons seda vaja?

Kuid sellest hoolimata hakkas juba varakult inimesi voorima Verihurma poole. Esmalt tulid küll vanemad naisterahvad mässitult suurtesse rätikutesse, nii et ninaotski ei paista. Nad jäid suures toas seina äärde seisma, teretasid üksteist sõnalausumata. Kui tahtsid midagi veel kõnelda, surusid suu naabri kõrva juurde ja kõnelesid sosinal.

Pärastpoole hakkas tulema ka mehi ja üsna ruttu kogunes tuba rahvast täis. Verihurma teenija tõi ukse äärde laua, tooli. Lauale pani valge lina, siis kaks läikivaksnühitud hõbedakarvalist küünlajalga, milledes kummaski oli jäme steariinküünal. Lae all põles suur lamp, mille hõõguvat soojust võis tunda mitme jala kaugusele.

Juba täitusidki pinkide ja toolide read.

Seal pani Varangu Ädi käe suu kõrvale ja sosistas Lilpi Marile :

„Näe, Altsepa Mihkel ja kingsepp Hint ka seal ukse kõrval. Jumal, kui need nüüd hakkavad õpetajale vastu kõnelema."

Ädi oli õieti näind. Seal teiste selja taga oli veel teisigi „ninamehi". Esmalt kõnelesid nad küll isekeskis: et mis tühja nüüd sinna minna. Eks see ole ju teada, mis on Falker'i jutt. Aga kui jõudis õhtu, siis nagu miski kiheles kangesti, mis ei annud rahu ja mahti. Ja nemadki läksid Verihurmale.

Kuuldus õuest aisakellade tilin ja selle vaikides hobuse puristamine ukse ees. Verihurma peremees Herm läks ruttu välja õpetajale vastu. Perenaine ise, kellel ees oli lumivalge pitsiäärtega põll, tuli süütas küünlad lühtrites põlema. Seda oligi vaja, sest üleval lambis lõi tuli tuhmuma.

Õpetaja Falker tuli raskeid kõrgeid gummikalosse lohistades tuppa. Tal oli üll suure karvase kraega sõidukasukas. Teretas rahva poole peaga ja läks Hermi saatel läbi toa tagakambri.

Riidest vabanedes pööris ta kohe Hermi ja teiste kambris olijate poole, teretas neid käega, surus sõrmed kokku ja kõneles: „Jah, armsad hinged, see on otse hull, mis nüüd iga päev kuuled. Näib, nagu oleks saadan lastud päris valla ja ta ukutab kõik hinged hukatuse teele. See tegu, mis siin teie juures toime pandud, on otse pöörane: nad panevad paruni kinni." Pöördudes Mihuka Mardi ja Pääsukese Jüri poole, tähendas õpetaja: „Kas teil, vanemail meestel, siis ka niipalju oidu ei olnud, et oleksite saand sihukest tegu ära hoida?"

„Kes see seal siis keeldu tähele pani," kõneles Mihuka Mart. „Ega meist nüüd kumbki seal eespool

olnudki. Ei tahtnudki nagu seda hullu asja näha. Kopli isa oli küll seal, noomiski teisi, aga mis sellest kasu, naerdi ja irvitati teist."

„Nii see on, kui saadan lööb inimesi pimedusega," lausus õpetaja, kuna ta ise lehitses lauluraamatu ja testamendi kallal, otsides sealt arvessevõetud kirjatükke. Leides need pöördus Verihurma peremehe poole: „Noh, armas Herm, kas hakkame peale? Seal on kõik korras?"

„Jah, õpetajahärra," vastas perenaine. „Ma panin küünlad põlema. Aga küll on tulnud rohkesti rahvast!"

Õpetaja astus ees tuppa, istus laua äärde ja surus otsa ristipandud käte vastu lauale. Ta palvetas. Verihurma pererahvas ja mõned teised istusid ta selja taha, kus olid veel pingid ja paar tooli tühjad.

Toas valitses täieline vaikus.

Lambaloigu Leenu sosistas Varangu Ädile kõrva: „Ei tea, kas ka Esku siin on?"

Mõlemate naiste pilgud lendasid koosolijate hulgas ringi.

„Ei ole ma teda näind," vastas Ädi. „Ma arvan küll, et tema ei tulnud. Ta ju ei salli neid õpetajaid, ütleb olevat teised silmakirja-teenrid."

Palve-teenistus algas lauluga:

Hing, eks jää ka seisma sina,
Küsides: „Kus olen ma?"
Kuhu tuleb viimaks minna
Kõige kurja himuga,
Mis mind kohtu alla annab,
Viimaks põrgu tulle kannab?

Ilm küll kalliks peab kulda,
Au, suurt seisust varaga!
Aga eks see lähe mulda
Kõige oma lustiga?
Oh, too rõõm on lühikene
Ja ta valu igavene!

Miks siis annad ennast petta?
Nii saad sina eksitud.
Surm sind ometi ei jäta,
Ju ta nooled ihutud!
Sest oh pööra ilma vaevast,
Nõua oma vara taevast!

Laulmise lõppedes ja raamatu pannes kõrvale vaatas õpetaja Falker veidi aega ümberolijate peale. Keda tabas ta pilk, see püüdis otse loomusunnil hoiduda sellest kõrvale, olgugi, et seks muud abinõu käepärast ei olnud, kui lõi silmad maha.

„Armsad hinged," algas õpetaja Falker, „meie loeme Luuka evangeeliumis 15. peatükis, 21. salmis järgmised sõnad: „Isa, ma olen pattu teind taeva vastu ja sinu ees ja ei ole enam väärt, et mind su pojaks hüütaks."

Ta näitas oma kõnes, kuidas just Palupera rahvas ongi praegusel ajal see ärakadund poeg. Ta on võtnud kuulda ukutajate sõnu, kes tallavad oma poriste jalge alla Issanda käsud ja tahtmised. Ja nüüd on siin metsanurgas sündind raskem ja inetum kuritegu, kui seda keegi oleks suutnud omale ette kujutada. Vägivallaga pandi pärishärra sinna musta, räpasesse kongi kinni, kus on harilikult varaste ja kaklejate paik. See on Issanda ees igatahes niisugune süü, mida

ta ei jäta nuhtlemata. Eks ole ju Issand seadnud mõisavanemad selleks, et peab nende sõna kuulma. Ja kas ei ole mõisavanemad alaliselt hoolitsend selle eest, et te võiksite elada oma kodudes rahuliselt. Ja nüüd pistetakse porised käed selle mehe külge, keda Issand on seadnud selleks, et peate teda alati austama ja tema sõna kuulma. See kuritöö on küllalt niivõrt jõle, et Issand ära pöörab oma palge teie poolt ja ta kõrvad ei kuule teie palveid ega ohkamisi. Ainult sellel teel võite veel armu leida ta silma ees, kui alaliselt kisendate ta poole ja palute andeks oma suuri süüsid ja kohtuvõimudele üles annate need, kes teie meelt ja hinged on pöörnud vale teedele.

Kord-korralt surus, vaotas, muljus kõneleja kuuljad rohkem ja rohkem põrmu, ta torkas teravad sõnad nagu naasklid neile südameisse, peksis puruks need põhjendused, millega nad püüdsid otsida oma tegudele vabandust, maalis neile silme ette karistusi, mis nad pärivad siinses ja tulevases ilmas. Kõne oli pikk ja lõpuks kuuldus üle ruumika toa ägamine ja nuuksumine. Vähe oli neid, kes poleks tunnud, kuidas teravad piitsahoobid lõikasid armutult lihasse ja lõid veripunaseid haavu.

Kõne lõppedes ei annud õpetaja kuigi palju mahti, ütles ette lauluks järgmised sõnad:

Teie, kurjad inimesed,
Teie, rasked patused,
Ärge olge kangekaelsed,
Puhastage südamed,
Jätke maha kurjad tööd,
Saatke ära patu ööd,

Siis võin teid ka armastada,
Teie peale halastada.

Oma raske patu suurust,
Süda, pane tähele;
Et sa oma isa armust
Oled eksind kaugele,
Tema taevast põlates
Põrgu poole tõtates.
Jeesus, anna, et mu süda
Pööraks; suur on minu häda.

Õpetaja Falker võis rahul olla oma piiblitunniga. Puruks oli ta peksnud need südamed. Otsa ei julgend nad talle vaadata, sest elavalt tundsid nad oma süüdi. Oli tal tulles pesitsend ka kartus südames, et hakkavad talle vastu kõnelema, nagu seda kuuldavasti viimasel ajal nii mõnel pool oli juhtundki. Aga midagi niisugust ei sündind ja pikkamisi tühjenes suur tuba.

Õpetaja istus eeskambris peremees Hermi, kirikuvöörmünder Jalaka Aadu, Kopli isa ja Väljaotsa Andrese seltsis. Tagakambris kattis perenaine usinasti lauda.

„Viimasel ajal on inimeste südamed läind otse pööraseks," kõneles ta. „Mis need inimesed tahavad ja kuidas suured hulgad lasevad endid vedada saadana kiusatuse sisse, see on otse kohutav. Aga niisugust tegu pole ometi kuskil ette tulnud kui siin teie vallas. See on otse meeletus. Ja teie, mõistlikumad mehed, ei suutnud seda takistada?"

„Eks me ole katsund küll hoiatada, aga mis see ühe-kahe kõne nüüd aitab, kui kõikide meeled nii mässu poole hoiavad," tähendas Jalaka Aadu. „Inimeste

mõistus on nagu võetud peast ja Jumal sellest aru saab, mida nad õieti tahavad."

„Kes need hässitajad siin õige on?"

„Neid on nii mitugi," tähendas Väljaotsa Andres, „mis nad nüüd üksteisest paremad ongi. Räägivad aga alati, et peame nõudma oma õigust, et oleme küllalt kaua endid lasknud rõhuda ja Jumal teab veel mida kõike."

„Sinu vend olla ka nende hulgas," tähendas õpetaja Hermile.

„Kahjuks on see tõsi," ütles Herm. „Aga mis vend see siis mulle õige enam on, kes kakskümmend aastat ilma mööda hulkund. Mulle on ta kõned õudsed ja võõrad."

„Mis seda Eskut nüüd rääkida," tähendas Jalaka Aadu. „Eks tema poolt tulnudki kõik see algus. Ta asus Roosiojale elama ja seal nad käisid ühtelugu ta juures. Ja seal see Esku nad välja õpetaski. Jumal seda teab, mis ta neile kõike seletas, aga ega neil muud siis suus olnud kui Esku ees ja Esku taga."

„Ja ta peab neile praegugi veel kõnesid?"

„Ei ta räägi palju, ei tule ka tihti koosolekutele. Mis teda nüüd enam vaja, oskavad isegi küllalt. On kuulda, et nad kõik ei pidada Eskust lugu pidama. Altsepa Mihkel ütles alles eila: Mis see Esku jutt nüüd on, ega saagi aru, mida ta õieti tahab. Aga näe, kui kingsepp Hint ja kirjutaja kõnelevad, siis on neil meestel kohe selged mõtted."

„Aga eks nad täna saand kuulda," arvas Jalaka Aadu, „küllap õpetajahärra kõne pani neile mõistuse pähe."

„Annaks seda Jumal, see oleks teie valla inimestele küll kasuks," lisas õpetaja juurde.

Perenaise tulles õpetajat sööma kutsuma avati uks ja sisse tuli Altsepa perenaine Mari. Ta oli häbelik ja häda täis ja õpetaja ette astudes ei julgend ta üles vaadata.

„Mis sa tahtsid rääkida?" küsis Falker.

„Ma tulin õpetajahärrat paluma oma mehe pärast," kõneles naine poolsosinal. „Ega meie Mihkel ole ju halb inimene, ega ta taha ega mõtlegi midagi paha, aga ega need teised anna ometi hingerahu. Sina oled aga talitaja abi, sina pead tulema, see on sinu kohus. Nii nad ütlevad ja veavad ta kodust ära. Eks ole ma silmaveega ütelnud: Kuule, Mihkel, ära mine! See pole õige asi. Ei tea mis tuleb, meil pisukesed lapsed. Aga ega nad jäta."

„Mis mina siis pean tegema?" küsis õpetaja.

„Meie Mihkel oli ju ka seal juures, kui härra kinni pandi. Sina helde Jumal, kui ma seda kuulsin, ehmatasin enese päris haigeks. Ma ütlesin küll, mis te, hullud, nüüd olete teinud. Aga ega see nüüd asja teiseks tee. Kui tuleb kohus, kas õpetajahärra ei ütleks mu mehe kasuks mõne sõna!"

Õpetaja mõtles veidi.

„Arvan, et ma ei saa seal midagi teha. Küllap igamees peab vastutama oma tegude eest."

Seal valdas naist äkitselt ärevusehoog. Ta langes põlvili, paitas õpetaja sääri ja nuuksus.

„Miks õpetajahärra ei või, kui te tahate. Ma palun, meil ju pisukesed lapsed. Ega Mihklil ole tõepoolest süüdi."

Õpetaja Falker taganes sammu.

„Paluge Issandat, tema heldus on lõpmata. Võib olla, et ta pöörab ära oma viha."

Sellejärel läks ta Verihurma perenaise järele tagakambri, kus oli laud kaetud ja millel põlesid kaks küünalt läikivais lühtreis.

Oli juba õige hilja peale, kui õpetaja Falker sõitis aisakellade helisedes mööda Katku teed kirikumõisa poole.

Ilmselt oli märgatav õpetaja Falkeri kõne mõju Paluperas. Inimesed leidsid, nagu oleksid nad äkitselt saand nägijaiks. Hirm oli tuleviku eest.

Kingsepp Hint, kirjutaja Pärnpuu, Altsepa Mihkel ja nii mitmed teised, kes endid pidasid rahva juhtideks, said aru, et nende mõjuvõim langeb. Neile öeldi suu sisse, et nemad oma kõnedega ja hässitustega saadavad rahva hukatuse teele.

Et seda vastast mõju vähendada, hävitada, korraldasid nad kohe sellepeale vallamajas koosoleku.

Ka sellest oli osavõtmine haruldaselt elav.

Kõige esmalt kõneles Hint.

Ta tarvitas väga tugevaid ja teravaid sõnu mõisnikkude ja õpetajate kohta. Ta hurjutas rahvast, kes ennast laseb õpetaja kõnest hirmutada, sest see mees kõneleb ainult selleks, et võim oleks alati mõisnikkude käes. Ta ähvardab põrgutulega, aga ons ta ise põrgut näind? Usub ta seda? Mitte põrmugi. Vaadake, kuidas ta ise elab, hullemini veel kui mõni mõisnik — miks ta siis ise seda põrgut ei karda? Teie, viletsad inimesed, usute ikka niisuguseid vanaviisi jutte ja sellepärast võib ta teie meeled muuta. Teie olete valmis kohe ära andma oma õigusi, kui aga saaks langeda niisuguse mehe jalge ette.

Mõned püüdsid Hindile ka vahele kõnelda, kuid siiski oli ta poolehoidjate ja sõprade hulk siin sedavõrt suures ülekaalus, et niisugused katsed kohe nurja aeti.

Hindi kõne lõppedes küsis keegi tagantpoolt:

„Aga miks Esku siia ei tule ja miks tema ei kõnele?"

„Pole Eskut vaja," tähendas Altsepa Mihkel. „Ega see Eskugi parem ole kui teised kõik."

„Esku lubab võidelda vaimliste sõjariistadega," hüüdis keegi akna alt, „aga nad ei tea, mis need vaimlised sõjariistad on."

„Eks kutsugu siis ka Esku siia. Kuuleme, mis ta ütleb. Endistel koosolekutel kõneles Esku sageli."

„Ja palju te ta kõnedest aru saite?"

„Mis te jaurate. Miks ei saand. Esku ju kõik selle asja algatas. Ega te, poisinolgid, ilma Eskuta midagi oleks osand."

Sõnelemine kippus minema tormiliseks. Kuuldusid üksteist haavavad ütlused.

„Olge nüüd vakka," hüüdis Altsepa Mihkel. „Kirjutaja kõneleb."

Pärnpuu, üsna nooruke, roosade ilma habemeta paletega mees, astus kõnetooli. Tal oli käes suur pundar ajalehti.

Saalis vaibus jutt ja vastamisi sõnelemine.

„Näe, kui kõrgele Hint tõstab oma nina. Ta ju nüüd suur rahva juht."

Seda hüüdis keegi ahju kõrvalt. Kõikide silmad vaatasid kõneleja poole. Kuuldus naer. Vist oli see viha, mis pani Hindi palge punas lainetama.

Kirjutaja tähendas lühidalt, et ta tahab koosolijaid sellega tuttavaks teha, kuidas teistes kohtades

praegu rahvas oma vabaduse eest võitleb. Ütles, et on need kohad ajalehtedest ära märkind ja kui koosolijad soovivad, siis loeb ta need kohad ette.

„Lugege aga peale! Me kuulame."

Enne kui Pärnpuu jõudis alata, puges väike Naari Jaan, kelle vabadikukoht mõisa põllu äärel, läbi rahva kõnetooli juurde.

„Kuhu sa, pagan, tikud, just kui täi ajab külje alt läbi. Kas sina kaugemalt ei kuule? Näete, ka Jaan tahab vägeva kõne pidada."

Jaan ei pannud neid hüüdeid tähele; kui läbi ei saand, andis küünarnukiga tugeva müksu.

Lõpuks jõudis ta kirjutaja juurde.

Jaan sosistas.

Kõik nägid, kuidas kirjutajal kadus viimne kui veretilk roosakaist põsist.

Kirjutaja kutsus Hindi ja Altsepa Mihkli.

Nad sosistasid.

„Noh, mis salajuttu te seal ajate? See läheb haisma. Koosolekul peab kõik olema avalik."

Mehed pidasid nõu, isegi ägedasti sosistasid.

„Mida pagan me siis siin vahime? Mis maid teil on seal isekeskis jagada?"

„Me arvame, et ei maksagi koosolekut edasi pidada," ütles Altsepa Mihkel.

„Miks ei maksa siis? Kirjutaja pidi ju midagi meile ette lugema. Mis on siis? Läks talle odraokas kurku? Eks Hint lugegu siis! Küllap loeks — ta ei oska."

Kuuldus lai naer.

„Mis see Jaan teile seal kõrva pistis? Eks kõnelgu ka meile."

„Jaan rääkis," ütles Altsepa Mihkel, „et mõisa tulnud salk soldateid."

„Sooh — siis on küll keretäis soolas!" hüüdis keegi, nii et hääl kõlas üle saali.

Tõusis sumin, segamisi kõned, kuuldusid kirumised, ähvardused, ja vallamaja saal tühjenes kiiresti.

7.

Oli käes juba talvine kesköö. Õhtul tuli maha tubli lumekord, aga külm ei olnud.

Altsepa pere oli magamas, peale perenaise Mari, kes luges lambivalgel lauluraamatut. Ta süda oli raske, sest peremees ei pannud tähele ta hoiatusi, käis ikkagi koosolekutel. Ta uskus, et õpetajahärra tema mehe eest küll ei kosta, aga homme läheb ta ise mõisa ja palub härrat. Mehele ei julgend ta sellest sõnagi lausuda. Juba sellepärast, et ta õpetaja juurde läks, tegi mees talle kibedaid etteheiteid, nimetas teda lollikeseks, narrikeseks, lambatalleks, kes läheb hundi palvele. Ometi lootis Mari, kui ta härra ette põlvili langeb, kõik üles räägib, kuidas Hint, Pärnpuu, Audaku Mihkel ja teised tema mehe ukutand oma kilda, et siis härra ikka ka andeks annab. See lootus tegi ta südame isegi hulga kergemaks.

Peremees heitis õhtul varakult magama. Hommikul vara pidid nad puukoormatega linna minema, sest nüüd oli tee juba hea küllalt.

Ümbruses valitses sügav vaikus.

Äkitselt kuuldusid sammud.

Uks kisti lahti suure ägedusega. Sisse jooksis tütar, kes oli alles teist aastat mehel Lõupõllul.

„Kus isa on?" hüüdis tütar. Nähes isa voodis magamas, läks ta isa juurde, raputas teda õlast ja hüüdis: „Isa, tõuse üles, tõuse ometi üles! Oh Jumal, tõuse üles!"

Vanamees ei lahkund järsku unest.

„Armas Jumal, mis uni see ometi on? Tõuse juba üles!"

„Mis sul on?" küsis ema. „Sa oled nii näost ära. Sa ehmatasid minu otse puukangeks."

Ka peremees tõusis voodist ja vaatas imestades tütart.

„Esku võeti kinni," kõneles tütar. „Käidi ka kirjutajat otsimas, aga teda ei leitud. Ka Hint võetud kinni. Hint pole olnudki kodus, vaid Pärnamäel. Soldatid tulnud sinna ja sidund teisel käed köiega selja taha. Neil mõisa vahimees ühes. Vahimees ütelnudki, et ka sind, isa, kinni võetakse. Ma jooksin otse üle soo."

See teade riisus mõlemil, niihästi peremehel kui ka perenaisel, mõistuse peast.

„Pane nüüd, isa , ruttu riide! Säh, siin on kasukas. Vaata, tõmba vildid jalga ja mine kodunt ära! Kui tulevadki, siis pole sind kodus."

„Laps, mis sa räägid," hüüdis ema. „Kuhu isa siis nüüd läheb? Südaöösi."

„Aga nad tulevad siia ja võtavad isa kinni."

„Mine siis õige teise peresse," ütles ema, isale riideid otsides.

„Ei mitte," hädaldas tütar. „Nad saavad isa sealt kätte. Mingu kuhugi eemale, metsa."

„Metsa? Nüüd külma ajaga?"

„Mingu Arunurme küüni. Ma viin pärast sinna riideid. Võib olla, et sealt ei leia."

Kiiresti ajas Altsepa Mihkel riided üle, tõmbas vildid jalga, naised surusid talle veel teki kaenla ja ta läks pimedasse talveöösse.

„Sina Issand Jeesus," hüüdis perenaine. „Kõik mu keha väriseb. Ma ei saa millestki aru. Ei tea, kas oleks tuldud meile? Ma jooksen hommiku vara mõisa ja palun härrat."

„Ära mine ühti," kõneles tütar. „Härra olevat ähvardand, et need mehed saavad oma õige karistuse. Kuule, ema, sa heida voodi ja kui tulevadki, ära sa üles tõuse! Ära sa ka midagi kõnele! Las' ma räägin."

Teenijad olid üles tõusnud. Sulane vaatas isegi ukse vahelt kambri, imestav ilme unisel näol.

Mõne sõnaga seletas tütar neile ära asjaloo ja palus, et nad, kui neilt päritakse peremehe järele, vastaksid, et ei tea, kus ta on. Pole teda kodus käind eila lõunast saadik.

Kustutati tuli ja heideti voodi.

Keegi ei uinund. Oodati. Perenaise huuled liikusid, aga muud palvet ta ei lausund peale paari sõna: „Jumal, Jumal!" Õues oli tõusnud tuul. Sahises lahtine õletuust katuseräästas, mingi asi, vist tuulest kõigutatud rippuv köieots, peksis vastu seina.

Nii möödus võib-olla tund, võib-olla paar.

Seal tõstis tütar pea. Kuulatas. Ei tea, oli läind tuul veel valjemaks. Aga midagi kostis väljast, midagi tumedat. Ei — nüüd kuuldusid hääled. Tulevad. Sõideti ette. Otsiti ust. Olidki toas.

„Hei, tõuske üles!" hüüdis hääl.

Tütar kargas voodist välja. Ta otsis juba õhtul käepärast pandud tikutoosi ja süütas põlema lambi.

Vahimees kahe soldatiga tuli kambri. Kolm või neli soldatit jäid tuppa ukse ette.

„Kus peremees on?" küsis vahimees.

„Mis te isast tahate?" vastas tütar.

„See pole sinu asi," vastas üks soldatitest, kes näis olevat ülemus. „Kus ta on?"

„Isa pole eilasest saadik kodus. Me ei tea, kus ta on. Ootasime õhtul hulk aega, aga ei tulnud koju. Me ei tea."

Soldatid vaatasid teineteise otsa.

„Kes on seal voodis?"

„Ema. Ta on juba teist päeva haige."

Üks soldatitest astus voodi ette, tõmbas teki kuni naisterahva rinnuni ja tuli tagasi.

Soldatid kõnelesid isekeskis.

Kiirel sammul astus nende ülemus tuppa, lõi mõõgaga vastu lauda, astus sulase voodi juurde.

„Ütle meile, kus peremees on."

„Ei ma tea temast midagi," venitas sulane, olles nähtavasti praegugi tugevasti magusa une mõju all. „Pole teist eilasest lõunast saadik näind."

„Sa valetad."

„Mis ma n'd seal valetan. Või see peremees nüüd tuleb mulle seda ütlema, kus ta käib ja kus täna öösi istub. Võib olla, on teine Lauka õllepoes. Eks ole ta seal ennegi öösiti olnud."

Soldatid kõnelesid isekeskis.

„Otsime maja läbi. Ta on muidugi kuskil peidus."

Saadeti paar meest õue vahti pidama, et ei saaks põgeneda. „Kui näete ja seisma ei jää, andke kohe tuld!"

Algas otsimine. See vältas pea hommiku valgeni. Otsiti hoolega keldrist alates katuseharjani. Ka lautade ja aida lakas torgiti heinad tääkidega läbi.

Kuid hoolas töö ei annud tagajärge.

„Teate seda," ütles ülemus, „kui te ei ütle, kus peremees on, meie pistame teie majale tule otsa."

„Oh sa püha Jumal," kiljatas perenaine.

„Te ju saate ometi aru, et me seda ei tea," ütles tütar üsna rahuliselt. „Kui me teaksime, siis oleksime seda kohe ütelnud. Ta ei lausund meile sõnagi, kui kodust ära läks. Ootasime õhtu läbi, aga ta ei tulnud koju."

„Kus te arvate ta olevat?"

„Ega tea suurt arvata midagi. Võib olla, ehk ongi Lauka õllepoes. Seal nad ju vahel istuvad."

„Noh hea küll. Kui ta tuleb tagasi, siis tulgu hommikul kohe mõisa. Kui ei tule, kord võetakse ta kinni ikkagi."

Tütar hingas kergendatult.

Läksidki välja.

Sulane jooksis aknast vaatama.

Otsijad juba õuest välja sõitnud, jooksis sulane kambri ukse vahele ja sosistas:

„Sa püha Jumal, veel keegi oli neil seal kägaras. Asusid sellele otse põlvili otsa."

Kogu Palupera vald tundis valu. Need kolm meest, Roosioja Esku, kingsepp Hint ja Audaku Mihkel, kes nüüd mõisa viinavabriku keldris kinni peeti, olid ju osa temast. Nüüd oli see osa lõigatud ära terava noaga tema ihu küljest ja see tegi haiget, mis end ei lasknud unustada hetkekski. Kus iganes kokku juhtusid paar inimest, kõnelesid eilaöösisest kinnivõtmisest. Olgugi

et ei olnud kedagi kuulamas, aga ometigi kõneldi salaja poolsosinal, sest puudus otse jõudki kõvasti kõnelemiseks. Istuti õhtul tule juures, räägiti ja arutati seisukorda ja üks teadis teisest õudsemaid lugusid kõnelda, mis kinnivõetutega ette võetakse. Ega siis neist kolmest jätku, keda nüüd kinni peeti viinavabriku keldris. Olevat nähtud nimekirja, kus nimesid üleval terve rida. Kelle nimed just, seda ei teatud, aga varsti tulla ka nende kätte kord. Esmalt need kolm. Paljud mehed, kes ennemalt koosolekutel sõna võtsid, ei julgend kodus magada, viitsid aega öösiti väljas või läksid koguni teise valda tuttavate poole. Iga õhtul õuest kuuldud samm pani südame lööma kiiremalt, sest kes võis teada, kes oli tulija. Oli neid, kes mõistsid hukka neid inimesi, kes võtsid oma sõnadega ja kõnedega teistel meele peast. Oli ka neid, kes tulid nüüd kinnitama, nagu oleksid nad juba ette hoiatand, teades, et niisugused kõned ja teod ei jää karistamata.

Kogu Palupera vald oli üks haige ihu, mis oli igalt poolt niivõrt hell ja õrn, et iga ütlus mõjus valusa hoobina.

Küllap oleksid läind nii mitmedki mõisa poole kuulama, kuidas käib kinnivõetute käsi, mis nendega tahetakse edaspidi teha, võib-olla oli nii mõnelgi soov hinges, kas ei saaks ometi midagi teha nende heaks, kuid neid mõtteid ja soove ei saadud algatadagi, veel vähem viia täide. Kes tahtis siis ennast küll segada lähemalt sesse asjasse! Võisid ise veel hästigi sattuda kimpu, millest pärast raske pääseda. Parem, kui hoiad end võimalikult eemale.

Palupera vald vaikis. Ei olnud nüüd enam mingit koosolekut ega kõnet. Kogu selle, mis ennemalt sünni-

tas siin suurt elevust, oli nagu ära pühkind tugev tuuleiil.

Oli neidki, kes arvasid: nüüd on jälle kätte jõudnud orjaaeg.

Kuid ikkagi seisid kinnivõetud igaühel meeles ja alaliselt liikus vallas ümber küsimine: Ei tea, mis peaks nendega ometi tehtama?

Nii möödus paar päeva.

Selle aja vältel peeti mõisas kohut. Kohtu eesistujaks oli noor leitnant, kes kõneles vabalt eesti keelt. Nii noor alles, otse poisike, aga vangisid enese ees nähes avaldus ta silmis midagi rõõmu ja heameele taolist. Võib-olla andis selleks põhjust teadmine, et ta on nüüd nende inimeste elu ja surma isand.

Teie olete rahvast üles kihutand mässule ja vastuhakkamisele. Seda ei saand ajada tagasi, selleks polnud ette tuua ka mingisuguseid pehmendavaid põhjusi. Nende süü tõenduseks oli ometi korjatud küllalt tunnistusi. Sõna-sõnalt, ei, paljude suurendustega, olid teada kõned ja ütlused, mis olid kõneldud ühel ja teisel koosolekul valitsuse vastu, mõisnikkude vastu, kirikhärrade vastu. Otse pöörased olid need inimesed, sest kõike seda eitasid nad, mida oli nende kohus austada, hässitasid rahvast üles kõikide nende vastu, kelle sõna on inimesed seatud kuulma.

Ja kõigele sellele pani krooni pähe kuulmatu kuritegu — paruni vangipanek ja ta vägivallaga viimine talurahva ette.

Neid kuulati üle ükshaaval.

Esku ennast süüdi ei tunnistand. Tema kõnelnud sellest, et inimesed on kõik üheõiguslikud, see on vägivald, kui ühed on rõhujad ja teised rõhutavad. Inime-

sed peavad oma õigusi kaitsma ja see ei ole mingi süütegu, kui inimesed oma õiguste kaitseks väevõimu vastu üles astuvad. Ainult siis saadakse õnnelikuks ja võidakse elada rahus, kui suudetakse ilmast kaotada ülekohus, vaesus ja nälg. Mis tema siin koosolekutel kõneles, seda räägitakse välismaal puiesteedel ja uulitsanurkadel ja keegi ei kimbuta sellepärast inimesi.

Aga see Esku kõne oli kuulajaile nagu võõras keel, mida ei mõistnud nende kõrvad. Ainult seda nad mõistsid, et need on pöörased kõned ja selle vanamehe sees elab niisugune vaim, mis tuleb hävitada.

Audaku Mihkel ei osand oma vabanduseks midagi ütelda. Ta ei saand seda ometi salata, et tal mõisas käimise puhul oli püss seljas. Aga see oli niisama, ega ta sellega midagi teind, ega ta teelgi lasknud ühtegi pauku. Ta teab isegi seda kindlasti, et tal polnud sel puhul laengutki sees. Polnud ju kodus raasugi püssirohtu. Mis tema nüüd koosolekutel kõnelnud, ütelnud vahete-vahel mõne sõna, hüüdnud niisama vahele. Ega tema oskagi kõnet pidada. Ega teised nüüd polnudki kõnelnud kui Esku, Pärnpuu ja Hint. Viimased just olidki need asja korraldajad, ega need teised inimesed midagi polnud, tulnud kokku niisama. Ega tema polekski jäänd parunit valvama, aga Altsepa Mihkel ütelnud: Sina seisa siin ukse juures, pea püss peos, siis nagu nägusam. Vaata, et sa siit kuhugi ei lähe. Ja nii ta jäändki sinna.

Kes selle mehe juttu kuulis, võis kergesti mõista, et vool oli ta kaasa toond, ilma et tal eneselgi oleks olnud aimu, kuspool ta kaldale heidetakse.

Aga Hint, mis on sul ütelda enese vabandamiseks? Eks olnud sa ometi igal pool eesotsas? Eks olnud sa

alati kõnelemas, eks olnud sa paruni vangistamise korraldaja?

Igaüks teab, et ta eland ennemalt vaikist ja rahulikku elu. Teind oma tööd. Kui poleks olnud Eskut ja Pärnpuud, tema oleks tänagi eland niisama kui ennemaltki. Aga need ukutand teda, ajand ühtelugu taga: tee sina, Hint, mine sina, Hint, kõnele sina, Hint! Ega temagi midagi niisugust ole kõnelnud, mis ei ole õige. Kui Sõrve Jakob kinni võetud, see ajand kogu valla ärevusse. Poleks seda juhtund, ega tema oleks liigutand väikest sõrmegi. Ta kahetseb seda kõike ja palub andeks ja kui ta nüüd koju lastakse, siis elab ta jälle endist viisi rahulikult. Et ta kõnelnud, see on puha teiste süü.

Palupera vallas käis ringi käsk: Homme hommikuks peavad kõik valla inimesed mõisa juurde kokku tulema. Kes tulemata jääb, see langeb valju karistuse alla. Homme kell kaksteist lastakse mõisa rohuaia taga välja peal maha Esku Verihurm, kingsepp Hint ja Audaku Mihkel. Peale selle peab igaüks, kes Pärnpuu ja Altsepa Mihkli asukohta teab, sellest kohe mõisa teada andma. Kui keegi seda teab ja ei ütle, ehk kui keegi neid varjab, see langeb pärast valju karistuse alla. Ta mõistetakse surma.

Palupera elas näiliselt niisama nagu harilikult: Hall talvine taevas, üle väljade paistis kas hõre raagus heinamaa-mets või jälle eemalt mustav okaspuu-parras. Õhtu eel suitsesid talutubade korstnad, tuuleiilid tuiskasid üle põldude ja veeretasid tuhkja lumega kinni päeval aetud jäljed.

Kõik nagu harilikult.

Kuid kogu Palupera süda tundis piina, ei tukas-

tand keegi, sest mõtet pures järelejätmatult nähtus, mis homme avaneb rahva silme ees.

Kaks naist — Hindi naine ja Audaku Mihkli lesk ema—jooksid nagu valjust marust pillutud kerged laastud siia-sinna. Nad olid need õnnetud, kes jooksevad edasi-tagasi mööda jõekallast, kui nende silme ees inimene vajub sügavaisse voogudesse. Ei ole midagi, millega võiks aidata hädalist, kuigi süda kõigest väest seda tahaks. Ei ole kätte saada ühtegi lauatükki, ühtegi teibaotsa, mida võiks visata uppujale. Siis ei jäägi muud üle, kui jookse, vehi kätega, hädalda, hüüa appi, aga ega sellest kõigest ole mingit kasu, kui ei kuule su kisendamist kellegi kõrv.

Nimetatud naised jooksid mööda küla, kaebasid häda, aga neile vaadati otsa õige tuimalt. Püüti kõrvale põrgata nende piikude eest, oleks hea meelega kõrvadki kinni toppind, et ei tungiks sealtkaudu peaajju see hale, meeleheitlik ulgumine. Kuidas saadakse siin abi anda? Kuigi tahaks, aga ometi ei või ju nende inimeste päästmiseks teha midagi: eks see ole igaühel teada, et viinavabriku keldri ukse ees kõnnib soldat, püss õlal. Teine seisab akna taga hoolimata sellest, et aknal on ees raudtrellid.

Katsugu keegi läheneda keldrile! Ei tohi keldri eest teed mööda läbi minna. Kohe asub soldat ette ja karjub: „Siit ei tohi tulla! Mine tagasi!"

Naised jooksid mõisa. Nad tahtsid härra jutule. Nad tahtsid langeda ta jalge ette, niisutada neid silmaveega ja suudelda oma huultega. Aga neile öeldi, et härra neid jutule ei võta. Kui nad ikka peale ajasid, kästi neil välja minna. Aga kui nad ikka ei lahkund ja nende nutt läks nii valjuks, et see kostis juba alt

koridorist üles tubadesse, siis tuli toapoiss ja viskas nad uksest välja. Mis nüüd temal, noorel mehel, see suurt vaeva maksis. Olid ju kaks naist, üks vana ja jõuetu, teine kleenuke ja kõhn. Noormehe käes kaks kerget pundart.

„Aru pole neil inimestel põrmugi peas," lausus toapoiss, kui ta oli oma töö teind. „Neile öeldakse ükskord selge sõnaga, et parun neid jutule ei võta, aga ega nad jäta järele."

Nüüd jooksid nad viinavabriku keldri akna alla. Sealt püüdis soldat nad ära ajada, aga nad ei kuuland. Isegi seda ei kartnud nad, kui soldat tõstis püssi ja ähvardas lasta. Sõjamees oli kimbus nende hullude naistega. Nad hüüdsid omaste nimesid ja need tulidki akna alla, kust paistsid nende palged. Nüüd tikkusid nad hoopis ligi. Soldat pidi neid väevõimuga eemale lükkama. Küllap oleks temal õiguski olnud neid lasta või koguni läbi pista kolmekandilise täägiga. Aga tema ei tarvitand oma õigust. Seal kandis ta lähedal olevast haopinust kood akna ette, nii et see kadus hoopis vaataja silmist.

Pikkamisi eemaldusid siit need naised.

Nad pidasid nüüd aru. Siis jooksid nad külasse Verihurmale, kiriku vöörmündri juurde ja veel teiste juurde, kellest nad teadsid, et neil inimestel paruniga hea läbisaamine.

„Minge ometi teie paruni juurde ja paluge Hindi ja Mihkli eest. Küllap näete, eluaja oleme teile tänulikud. Me ei mõista seda ütelda, mis head me teile teeme. Nõudke meie käest, mis tahate, kõik tahame täita."

Nad lubasid nii, nagu inimene lubab niisugustel silmapilkudel, kus ta täitmise peale ei saagi mõelda.

„Aga imelik, nüüd tuleb teile mõistus pähe. Eks ole me teid alati hoiatand. Aga kes pani siis tähele meie juttu. Mis me saame nüüd teha! See on kindel, kuigi me paluksime nende eest, seda ei võetaks kuulda. Meile öeldakse kohe: Kas ka teie olete siis nende mässajate ja jumalasalgajatega ühes nõus? Ei meie abi aita siin põrmugi. Katsuge ise, ehk parun halastab. Ah, teid ei lasta ette? Ei, siis pole ka meil teha midagi. See on Issanda karistus ja seda tuleb kanda."

8.

Oli varesekarva ilm. Harilik Eestimaa ennejõulune talv. Lumi ei olnud veel sügav, sest harilikult puistab taevas tublisti lund peale pühi. Olid küll läbi aetud talvteed, isegi maha pandud tuustid, aga mitmelt poolt oli veel väljas konar.

Igamees pani täna hommikul ette küsimuse, kas minna või mitte. Süda ei oleks tahtnud kuidagi minna, aga kuidas sa julged vastu panna!

Ja pikkamisi, otse vastumeelselt riietusid inimesed sellel talvehommikul Paluperas. Ka ei läind toit sisse, suutäis käis suus ringi, sest nagu naelaga oli löödud kinni mõttesse see sündmus, mille pealtvaatajaiks nad täna käsutatud.

Kas on keegi teatand Pärnpuu ja Altsepa Mihkli asupaika? Ei. Need inimesed olid kadund nagu kivi vette. Igamees võis ometi panna käe südamele ja Jumala nimel vanduda, et nemad ei tea. Küllap nad põgenesid Paluperast hoopis ära, sest hullus oleks siia

jääda. Kus sa ennast ikkagi peidad! Kui pea ei juhtu sind nägema kellegi niisuguse inimese silm, kes peab oma kohuseks sellest mõisa teatada. Veel käisid soldatid paarile korrale Altsepal, tuustiti uuesti läbi majad keldrist katuseni, torgati läbi heinavirnad, iga õlekubu ja linakimp. Aga kuskil ei puutund täägiots inimese liha. Küll ähvardati põlema pista taluhooned, tehti selleks isegi ettevalmistusi, uhjutati hoolimatult tuletunglaga, aga lõpuks olid sunnitud jõudma veendumusele, et peremehe asukoht on teadmata.

Ainuke halbus sellejuures oli see, miks olid nad nii pikaldased tabamisega. Oleks mindud korraga kõiki kinni võtma, võib olla, et siis täna ka Altsepa Mihkel oleks saand oma õige karistuse.

Aga otsuse võib ometi temagi kohta teha. Ka Altsepa Mihkel on mõistetud surma. Ükskord tuleb ta ikkagi välja, siis on tal juba teada, mis teda ees ootab.

Tehti ka sellest juttu, kas antakse neile enne surma jumalaarmu. Teati, et ka sellest olevat juttu olnud. Ometi olla see tüli ära jäetud. Milleks seda ka vaja! Inimesed on ometi ära lahkund õige ristiinimese teedelt, mingu nad siis seda teed, mille nad enesele täie mõistusega valind. Õpetaja Falker ütelnud otse kohe, et laste palukest ei pea ometi heidetama koerte ette. Nii on üteldud pühakirjas ja tema kui Issanda sulane talitab ka Issanda sõnade ja tahtmise järele.

Nii siis ka ilma jumalaarmuta niisama kui loomad.

Ei tea, kas nende haual ka loetakse ja lauldakse? Sellel haual, mis on valmis kaevatud Varese männiku äärde kruusaaukude kaldale?

Kes seal siis loeb ja laulab? Ega ole selleks lubagi. Nad lastakse maha ja aetakse auku, niisama

riietega. Kui tahaksidki neid sealt ära tuua, ega selleks ole lubagi. Nii on see kõik määratud ja ette kirjutatud ja selle vastu ei tohi ometi keegi panna.

Mõisa poole minnes jäi inimene seisatama, kui nägi tagantpoolt tulijaid, või kiirustas jälle samme, et kätte saada eel minejaid. Püüti olla seltsis, nagu ühes kimbus, sest üksikult oli ometi hingel nii väga õudne ja külm.

Ristteedel olid jälle need kaks naist. Ka täna hommikul vara olid nad olnud mõisas, aga sealt olid nad välja kihutatud. Öö läbi jooksid nad külas ringi, aga ka sealt ei leidnud nad abi. Nüüd sirutasid nad teeristil oma käed möödaminejate salkade poole, aga neist mindi mööda. Juba eemalt neid nähes oleks hea meelega kaldutud kõrvale suurest teest, kui oleks viind mõnda teist teed mõisa poole.

Miks ei saa ometi aru need inimesed, et kõik nende palved jooksevad tühja? Eks käind nad ka õpetaja Falkeri juures, kus nad küllalt selgesti kuulsid, et kohtuotsust ei muuda mingisugused palved. Need süüd on nii suured, et nende kustutamiseks ometi mingi andeksandmine ei ulatu. Nad langesid lõpuks sel puhul vaimuliku jalge ette, et see annaks neile ometi jumalaarmu. Ka see olevat võimatu, sest niisugune tegu muutuks otse Jumala teotamiseks. Ja seda ei tohi tema ometi lubada.

Ja nüüd tundus, nagu oleks kogu õhk täitund nende naiste meeleheitlikust ulgumisest. Vähemalt kuuldus alaliselt kõrvus nende hääl.

Juba kella üheteistkümne ajaks olid Palupera inimesed kogunend mõisa talli juurde, rohuaia äärde teele ja vana häärberi otsa. Ega olnud silmanähtavalt

keegi puudu. Teati ju kõnelda, et inimesed pannakse seisma ritta ja siis loendatakse nad nimepidi ja kirjutatakse nimed paberile. Kes leitakse puuduvat, see läheb kohe kohtu alla ja saab valju karistuse.

Aga kui olekski nimepidi loendatud, küllap siis oleks leidund neidki, kes ähvardusest hoolimata polnud ilmund.

Kell kaksteistkümmend.

Löödi valjusti ja kaua mõisa perekella.

Vahimees käis ühe salga juurest teise juurde.

„Minge nüüd rohuaia taha! Minge, seiske ridamisi aia ääres! Nõnda kästi teil seista. Varsti viiakse nad sinna. Minge nüüd juba ruttu!”

Pikkamisi, nagu oleks valatud tina jalusse, hakkasid salgad liikuma rohuaia taha.

Oli keskpäev. Korraks tuli päike pilvede tagant välja, heledasti valgustades verstade kaupa silmaringi taha lumist mõisavälja ja eemalt sinetavat musta metsaparrast.

Lendas rohkearvuline varesekahl üle välja sinise metsa poole.

Mustav inimeste rida ulatus mööda aia äärt teest kuni kivireheni. Hoiti aia äärde, keegi ei tahtnud tikkuda ettepoole, parem juba teiste selja taha. Ei kuuldund naljatamist, naeru, ei jutukõminat. See inimeste hulk koosnes täna kurttummadest.

Seal jooksis Hindi naine mõisa poolt. Ta kisendamine kuuldus juba eemalt: „Nad tuuakse! Nad lastakse maha! Nad ei halasta!” Nähes pikka inimeste rida jooksis ta rea otsa, haaris kinni Kännu Mardi rinnust:

„Kuulge, aidake! Ärge laske seda sündida! Aidake ometi!”

Mart tõmbus tagasipoole ja kiskus võimsalt valla naise köntis sõrmed oma kuue küljest.

„Sa oled nagu hull peast,” ütles Mart. „Mis võin siis mina siin teha? Lase ometi lahti!”

Nüüd tuli ka Audaku Mihkli ema, aga ta oli vana ja jõuetu. Ta kähisev hääl ei kostnud enam kuigi kaugele. Joostes Hindi naise järele komistas ta õhukesest lumest väljaulatuva konara otsa ja kukkus. Terav konar lõikas ta otsa ja kätesse haavad, nii et kukkusid puhtale lumele punased veretilgad.

Nüüd jooksis Hindi naine mööda inimeste ridu edasi, haaris kinni ühest-teisest, palus, et nad aitaksid, et nad päästaksid ta mehe.

Talle vaatasid otsa tuimad näod. Mõnel liikuski suu, aga ometi ei osand ta ütelda midagi sündsat selle pooleldi nõdrameelse naise rahustamiseks.

„Tulevad!”

Kahistamine käis läbi rahva.

See oli salkkond soldateid, eesotsas õige nooruke, üsna poisikese näoga ja kehaga ohvitser. Salga keskel oli kolm meest, kelle käed seotud selja taha tugeva nööriga. Peale selle olid nad käsivartest veel kinnitatud kokku.

Keskel oli halli habemega Esku, paremal pool Audaku Mihkel ja pahemal kingsepp Hint.

Nad läksid mõnikümmend sülda eemale põllule.

Siin pandi kinniseotud seisma kõrvuti. Nende käed päästeti üksteise küljest valla. Soldatite salk astus kümmekond sülda eemale. Komandamise peale tõusid püssid kätele.

„Kes tuleb sealt veel? Kas see on parun? Ei, näete ju, see on õpetaja Falker."

Õpetaja astus, tõstes üles pika raske kasuka hõlmu, teelt kõrvale rahva ette.

„Näete, mu armsad, millise kohutava loo tunnistajad me täna peame olema. Nii kaugele on inimesed lasknud end eksitada saadanast, kuradist, kes püüab ilma külvata hukatust, viha ja pattu. Mina olen teid alati manitsend, olen teid juhatand tõeteele, aga te pole seda pannud tähele. Nüüd näete, mis on selle tagajärg. Need inimesed saavad oma palga nende suurte süüde pärast. Nende süüteod on nii rasked, et ilmlik seadus ja võim ei või nende peale halastada. Halastagu Issand, sest meie ei suuda üles arvata ta armu ja helduse otsatust. Aga pidage meeles, et teie hulgas on ka teisi, kelle südametes viimasel ajal ei olnud õiged mõtted. Ilmlik võim ei tahtnud oma õigust tarvitada täiel ulatusel ja ta loodab, et see, mis täna siin näete, teie südameid küllalt manitseb ümber pöörma, nii et te edaspidi ei võta kuulda ahvatlejate ja kurjade kõnesid."

Õpetaja Falker astus tagasi teele. Seal jooksis Hindi naine ta ette, heitis kummuli lumisele teele, haaris kinni kasukahõlmast.

Ruttu jooksis vahimees ja tõmbas hullu naise eemale.

See nähtus maanteelt kiskus inimeste silmad sinnapoole.

Ei pandud tähelegi, kui püssid tõusid palge ja poisikeseohtu ohvitseri hääl hüüdis: „Tuld!"

Käis kogupauk, aga see polnud lagedal väljal kuigi vali.

Keegi ei joosnud vaatama neid kolme musta tompu, mis lamasid seal eemal lumel. Isegi keegi ei saand liigutada ennast koha peal, sest oli midagi, mis halvas käed-jalad, kõik liikmed.

Elu tõi tagasi meeleheitlik kisa. Hindi naine jooksis teelt maaslamajate juurde. Sealt kiskus soldat ta eemale, sest ohvitser läks ja vaatas kahe soldati saatel maaslamajad üle. Seal kuuldus veel paar revolvripauku. Hindi naine viskles, püüdis hammustada soldati kätt. Küllap see oleks lasknud ta vabaks, küllap oleks talle annud hoope, aga mingi asi takistas seda tegemast. Nüüd hoidis ta märatseja naise käed selja taga ja naeris.

Ohvitseri ära tulles laskis soldat naise vabaks.

Pikkamisi lahkus rahvas väljalt. Mõned üksikud silmitsesid eemalt, kaelad õieli, neid kolme punaseksvärvitud lumel.

Varsti oli väli lage, kuuldus sealt ainult hulluksläind naise kisendamine.

Õhtu eel läks taevas pilve ja hakkas sadama paksu, pehmet lund.

UUS ÕPETAJA.

1.

Täna oli koos Pauluse kiriku konvent. Ega teda Pauluse kirikuks kutsutud, see oli ainult pühakoja nimi, mis seisis üleval käärkambri ukse kohal. Sinna oli täkitud siledasse kivitahvlisse suurte, vaevalt loetavate tähtedega: „Pauluse kirik. Jumala auks Anno 1..." Nime all oli veel midagi kirjutatud, arvatavasti mingi sünnis piiblisalm. Aga ei aastanumbrist ega piiblisalmist olnud võimalik aru saada, sest müürsepad olid selle kõik kiriku viimase krohvimise ajal matnud lubjakorra alla. Siiamaale polnud kellelgi meelde tulnud kätt liigutada kirjade puhastamiseks.

Kogu kihelkonnas ei olnud neid kuigi palju, kes teadsid kiriku nime. Igal pool, niihästi rahva suus kui ka ametlikes kirjus kutsuti teda Juhisaare kirikuks ja mõistagi ka kogudust sellesama nimega.

Kust Pauluse kirik oli saand niisuguse iselaadilise nime, muidugi ei teatud seda kindlasti, olgugi et selle kohta avaldati mitmesuguseid seletusi. Meie ei taha neid nimeseletusi siin esitada, kuna nad siiamaale ei ole suutnud ükski teaduslikult osutuda tõeks. Ainult ju-

tustame selle lookese, mis rahva suus liigub ja Juhisaare kirikule nime andmist selgitab. Olgugi, et see on käegakatsutavalt muinasjutt, ometi usub seda praegugi suur hulk koguduse liikmeid.

Vanal ajal katsutud kirikut ehitada mitmele poole, küll Randvere nõmmele, küll Vihula mäe jalale, aga ehitusega ei saadud kuidagi hakkama. Mis päeval jõutud ehitada, selle laotand pahad vaimud öösi ära. Tulnud ka seda ette, et mõnel pool ehituse alul öösi vajund tehtud töö maa alla. Seal olevat annud keegi nõu (talle avaldatud seda unes): Pandagu paari must härg ja must hobune, laotagu vankrile peale kivikoorem ja lastagu loomad minna omapead. Kus nad jäävad seisma, seal on kiriku ehitamiseks sünnis paik.

Nii ka tehti.

Loomad läind omapead. Jõudnud teed mööda Käru jõe äärde, karand põõsast välja mingi loom. Mis loom see õieti oli, sellest ei saand keegi aimu. Hobune kohkund, ajand püsti ja kiskund härja teelt kõrvale kõrgele järsule jõekaldale. Sealsamas kohas teind jõgi käänu ja sünnitand saare. Keegi hüüdnud: Juhi saarele! Aga enne kui keegi jõudis haardagi ohjaharu, heitnud härg maha ja puurind sarve maasse. Pärast nähti, et härg oli tõmmand oma sarvega maakamarasse risti ja see võetudki märguandmiseks õige kiriku ehituspaiga jaoks.

Ja kui seal tööd alati, ei tulnud seda keegi takistama.

See on muidugi muinasjutt, aga Juhisaare kihelkonna rahvas on selle kirikunime seletusega päri ja usub seda lugu tänapäev.

Aga nüüd pöörame tagasi oma jutustuse juurde.

Konvendi koosolekut peeti peretoas. Peretuppa pääsis köögiukse kaudu ja see ruum oli kihelkonna vaimuliku teenijate jaoks. Äripäeval oli peretoas akna all pikk punaseksvärvitud söögilaud, kus sõid köögitüdruk, toatüdruk ja poissmees kutsar. Kubjas oli naisemees ja elas oma leivas. Peale selle oli peretoas veel paar voodit, pikk valge pink ja ahju vastas seina ääres lukustatud leivaküna. Laupäeval ja pühapäeval oli peretuba kihelkonna rahva tarvitada. Laupäeval ootas siin laualekirjutaja järge ja pühapäeviti istusid pingil õpetaja jutule soovijad.

Peretoast viis uks õpetaja kirjutustuppa.

Tänaseks konvendi päevaks oli peretuba tehtud tühjaks. Põrand oli hoolega küüritud puhtaks ja kubjas Mart oli tagasi löönd põrandast väljakulund naelapead — eraldi sealt kohast, kust kaudu õpetaja sammub vöörmündri-härraga akna alla pandud laua äärde. Akna alla oli seatud kaks kõrge korjuga treitud jalgadega tooli, laua ees oli kolm valget pikka pinki. Laual oli tindipott, sulevars ja mitu poognat valget, siledat paberit. Ahju kõrval seinal (köögitüdruk Leenu voodi kohal) rippus pilt, mis kujutas head karjast, kes hoidis süles pruunkollast kimara villaga lambatalle. Selle pildi oli proua kord kinkind Leenale, millele Kingsepa Jaan, kes Hiiunõmme külas tegi puusepa-tööd, valmistas maarjakasest raami.

Endistel aastatel seisid vöörmündrid konvendi puhul püsti. Aga aastat viis tagasi sündis õnnetus. Paluvere vöörmünder Jalaka Juhan kukkus koosoleku ajal otse jala pealt maha ja sai niivõrt raskesti häda, et õpetajaproua pidi andma talle tilku ja hobusega tuli ta viia koju. Kes seda teab, mis häda kargas vanakesele

südamesse, aga sellest ajast peale toodi konvendi ajaks peretuppa pingid.

Vöörmündrid kogunesid köögi ukse ees kivitrepi peal. Varatulnud istusid trepiastmeil ja põletasid piipe. Trepi ees oli õunapuu-aed. Alles hiljuti oli ta valges õiemeres, kuna nüüdki jalgteed veel valendasid allalangend närtsind roosakaist õielehist.

Vöörmündritel oli teada, et tänasel koosolekul tuleb kõne alla uue õpetaja valimise asi.

„Ega meie ikka teisiti saa," tähendas Salli valla vöörmünder Jüri Kuusk. „Te teate ju kõik, mis on koguduse soov, ja selle eest on ometi meie kohus välja astuda."

Mehed vaatasid oma ette maha.

„See on hea rääkida küll," tähendas Malla valla vöörmünder Andrus Arupea. „Aga kuidas sa seda nüüd ütled. Sina, Jüri, oled kõige noorem, eks võta see asi oma peale!"

„Miks siis just minagi?"

„Noh üks peab ometi otsa lahti tegema," tähendas Luulupealt Mart Liiv. „Eks meie aita siis tagant ka."

„Näh', sina, Jüri, ikka. Ega sinul sellest suuvärgist nüüd puudu tule."

Jüri tundis kiitusest meelitust.

„Eks ma või oma sõnad ütelda küll, mis ta siis minule võib teha. Aga ka teie peate siis kõrvalt rääkima. Muidu ma jään üksipäini."

„Ei, kus nüüd seda," kinnitasid mitmed.

Ukse vahele ilmus toatüdruk Leena. Kevadine tuulehoog vedas kiiva ta lumivalge põlle ja paiskas otsa ette ta ilusad kollased juuksesalgud.

„Küll on aga vali tuul!" hüüdis tüdruk. „Õpetajahärra käskis teil tuppa tulla."

Vöörmündrid tulid peretuppa ja istusid üksteise kõrvale valgeile pingele. Esmalt valitses toas täieline vaikus, nii et kuuldusid valjude hoopidena vana seinakella tiksumised. See vana raskete vasknuiadega ja mustund numbrilauaga kell seisis seal üle kõige vanema vöörmündri mäletatavate aastate. Ikka ühesuguses tempos liikus ta perpendikkel kindlal sammul ja parinal kostsid ta tunnilöögid aastaid otsa.

Ta pikad, roostetand seierid liikusid otse silmanähtavalt.

„Kell kümme pidi algama, aga ega nad veel tule."

„Küllap läheb neil aega."

Esiotsa kõneldi poolsosinal.

Nüüd tundis Pati valla vöörmünder Kotlep Sarapik, kuidas äkitselt tuli kange piibuhimu. Aga siin ei sündind ometi suitsetada. Ta vaatas ukse poole, aga välja ei söandand minna.

Saksad võivad ju tulla igal silmapilgul.

Nüüd surus mees taskus piipu. Ta hoidis piibu keskmise ja nimetissõrme vahel, kuna pöidla ja esimese sõrmega kaane lahti tõstis ja jälle naksatades kinni surus.

Suitsetamishimu vaevas just kui kurjast.

Kõige vanem vöörmündrite hulgas oli Metsanurga Pärt Kruusakivi. Ta sügavakortsuline pale, lahja, sirge ja terava seljaga tugev nina, kõrge ots, ülestõstetud kulmud ja pikk, juba lumivalgeks läind habe andsid ta näole aukartustäratava ja mõjuavaldava ilme. Ametivennad pidasid vanast seltsimehest rohkesti lugu, sest tema julges vahete-vahel ka konvendil midagi niisugust

öelda, mis sakstele just ei näind meeldivat. Kuid sellegi pärast kõneles õpetaja temaga ikkagi aupakkuval toonil ja tuli sedagi ette, et vana Kruusakivi arvamine jäi peale.

Ka teised vöörmündrid küsisid alati enne Kruusakivilt, mis ta ühest või teisest asjast arvab, ja enamasti leiti, et tema mõtetele ei saa vastu rääkida.

Aastat kolm tagasi soovitas õpetaja Metsanurgast valida kedagi teist vöörmündriks, sest vana Kruusakivi on pidand kõrget auametit juba kolmkümmend aastat ja nüüd on ta nii hädine, et talle amet raskeks läheb. See asi tuli Metsanurga valla volikogus ka harutusele, aga seal langesid kõik hääled Kruusakivile ja ta jäi uuesti edasi vöörmündriks.

Tähendasime juba, et vanal Pärt Kruusakivil oli suur mõju oma ametivendade hulgas. Oli ta ju kõige vanem Juhisaare vöörmündritest ja oli tema kannud kõige kauemini rasket ametit oma õlul. Metsanurga vald oli kõige kaugem kolgas kogu laialdase Juhisaare kihelkonna piires, aga vana Kruusakivi alati õigel ajal kohal, kuhu kutsusid teda ta ametikohused. Ka olid ta ametiasjad alati korras: kirikumaksud õigel ajal makstud ja abielu-tülid õiendatud. Ka kiriku aruandes seisis Metsanurga vald esimesel paigal; mingu annetus vaeste paganate, leskede või abikassa heaks, — alati tuli Metsanurgast kõige suurem summa.

„Kui juba midagi annad," ütles alati Pärt Kruusakivi, „ära siis narri ega ilmaaegu tempe tee! Anna ikka nii, et sellest kellelgi kasu."

Toodi vöörmündri juurde kokku õpetaja vili, tukkas vana Kruusakivi käe viljavakka, ja kui see oli täis kõlkaid, vaatas ta toojale otsa:

„Kõlkad anna oma lojusele, aga kodust too õpetajale puhast vilja!"

Ja Metsanurga vallast toodud maksuvili läks kirikumõisas alati esimese numbri alla.

Vana Pärt Kruusakivi oli Juhisaare ajaloos läbi eland rõõmu ja kurvastuse päevi. Ta mäletas seda tornikella kukkumist, nagu oleks see olnud alles eila. See oli pühapäeva hommikul, rahvas oli kiriku ees koos kobaras. Aga Issanda armuline käsi hoidis ära suurema õnnetuse; ainult üks vana naine sai surma. Ka seda teadis ta hästi, kui tuli tegi aastakümnete eest kirikumõisa tuhaks, ainult elanikud suutsid pääseda puupaljalt. Ka praegune õpetaja, kes oli nüüd lumivalge ja toetus kepi najale, oli olnud tema ajal noormees. Metsanurga vöörmünder Pärt Kruusakivi oli Juhisaare ajaraamat. Ta jutustas hea meelega üksikuid juhtumusi Juhisaare koguduse ajaloost ja oskas sellejuures kuulajale selgeks teha, kuidas Issand oma kogudust armastab, aga sellegi pärast teda vahete-vahel kibedasti karistab.

Kuid ometi leidis vanake nüüdse ja endise aja vahel suure vahe: Maksude tasumiseks anna mitu korda käsku, ja kui sa heidad silma vähe kõrvale, siis on sahvatud kõlkast vilja heale hulka. Olgugi omal õues tore kanakari, aga õpetajale otsitakse see kõige lahjem: kas tal oli viga liivapugus või munes koguni nahkmune. Mine viska heinaleisik päsmeri otsa, ikka paar naela kergem, õlekubu sageli seest sasine ja linapeo enamasti ikka hooletult soetud. Kuuled siit ja sealt abielu-tülidest ja mine heida ette eksind tüdrukutele ja poistele nende pattu, siis kuuled, et julgevad sulle isegi vastu haukuda, just kui oleks ka neil mingit õigust.

Millal on tungind säärane vaim elanikkude hulka, seda ei osand küll keegi seletada. Ennemalt oli palvemaja alati inimesi täis ja kirikus nägid sageli, kuidas inimesed pühkisid pisaraid. Siis tegid inimestele patud hirmu ja vaeva. Aga näed sa nüüd veel midagi selletaolist! Sa noomi niipalju kui suudad, aga sõnad kaovad kui tuulde. Otse ime, kui näed pisarat isegi vanema inimese põsel. Aga kiriku müüri ääres seisavad noored kobaras koos ja isegi jutluse ajal kuuldub sealt nende jutukõma ja naer.

Vöörmündrid ootasid.

Aeg-ajalt muutus nende pooleldi sosin juba tasaseks kõminaks, aga niipea kui kuskilt kuuldusid sammud, vaibus kõne. Vöörmündrid silitasid käega üle pikkade juuste, mõnigi köhatas, ja jäädi siis ootama, ainiti vaadates kirjutustoa uksele.

Sammud kadusid.

Türgioad, mis köögi-Mari istutas kevadel akna alla rammusa mulla peenrasse, olid juba nööri mööda üles ronind ja nende haljad lehed suudlesid õrnalt päevitund ruute. Siit ja sealt lehtede vahelt piilus ka noor punetama lööv õiekene, mis oli nagu noore tütarlapse kirsikarva huul. Lehtede vahelt tungis tuppa päikese kiir, mis maalis valgele põrandale heleda täppe. Kiir otsis üles kulund halja naelapea ja andis sellele vahel kulla, vahel jälle hõbeda läike. Kiire joomes tantsisid miljardid tolmukübemed, nagu sääsed suruvad kevadisel õhtul vainul magava lambakarja läheduses.

Varsti tüdisid päikese kiired mängust, nad hulkusid mööda paremapoolset seina, peatusid veel viivuks aknalaual ja lahkusid toast.

Kuid õpetaja ja vöörmündri härra ei tulnud veel.

Lõgistati kirjutustoa kulund ukse käsirauda. Pikkamisi avati uks ja nähtavale tuli väikese poisikese kollaste lokkidega pea. Vöörmündrite ridadest käis läbi rahutu liikumine: pidid nad austama püstitõusmisega poisikese pead või polnud seda vaja? Nad jäid küll istuma, aga kas oli see nii sünnis kirikumõisa peretoas?

Peagi surus poisike end kõige kehaga ukse vahele ja ta lapsesilmad vaatasid veidi aega imestades karvaste habemetega, pooleldi rasketes tüssijõkkides olevaid talumehi. Varsti tõmbus ta tagasi, paugutades langes uks ta järele kinni, ja kuuldus, kuidas ta jooksis vadinal teistesse tubadesse.

„Kelle poeg see on?" küsis Pati valla vöörmünder.

„Muidugi õpetajatütre poeg," vastas Metsanurga Pärt, sest tema teadis õpetajatütre olevat mehel Kaupsi mõisa rentnikul v. Rosenberg'il. Ja sellel Rosenberg'il oli ometi mitu last.

2.

Juhisaare õpetaja Johan Christian Roth istus Juhisaare vöörmündri-härra Pati mõisa pärishärra Otto Reinhold v. Ungern'iga oma armsamas ruumis. Vähe oli koguduse liikmete hulgas neid, kelle jalg oli astund üle selle toa läve. Teistest tubadest oli see ruum lahus, ühe ainsa uksega, kust kaudu pääsis kirjutustuppa. Ta oli õhtu pool küljes ja aknad käisid rohuaeda. Siia vaiksesse, armsasse ruumi põgenes vaimulik igasuguste ilmlikkude tuulte ja tormide eest ja siin ta leidiski rahu. Tihe viljapuude okskate ei lasknud tuppa tungida eredat valgust ja ta rahulik hämarus pakkus erutatud hin-

gele alati mõnusat puhkust. Kui olid kevadised päevad, siis olid õunapuud, kastanid, kirsid, kreegid õie-ehtes ja hommikust õhtuni ei vaikind lindude lustiline sädistamine. Iilid mänglesid viljapuude ladvus ja kui pudenesid õielehed, siis paisati neid sissegi lahtisest aknast.

See tuba oli Johan Christian Roth'i elus pühapaik. Siin oli ta palju aastaid kõnelnud oma Issandaga ja vististi küll ka mitu korda oli Issand siinsamas viibind tema läheduses.

Aga see oli ka tuba, kuhu ta põgenes peale lõunat, kui oli oma laualt seda võtnud, millega Issand oli õnnistand ta majapidamist, ja unustas uinakus tunniks poolteiseks kõik maapealsed ja taevalised mured. Ta uinus siis katetega seisval pehmel voodil ja rohuaia veerel üle kivide jooksva jõe vulin laulis lõputa unelaulu.

Kui aga tuli õhtu, siis tungisid loojeneva päikese kiired läbi lehestiku tuppa. Need langesid kirjutuslauale, õpetaja luuvalgeile kätele. Jah — lahkumiseks suruvad nad jumalagajätuks kätt. Seal peatub kiir suurel kuld-pitserisõrmusel ja peened kiirekiud helgivad sealt laiali. Teisel pool põrkab kiirtevihk tagasi kirjakuivataja kullatud nupult, heidab helki raamatukapi simpsul olevale kullatud ristipoodud Kristuse kujule, tõmbab jooni ahju portselankahvlitele ja viimaks kustub.

Päike on vajund paksu Niidinõmme männiku rüppe.

Jõuab õhtu ja ligineb öö.

Kui palju on askeldamist ja häälitsemist siis kirikumõisa õues. Seal tuleb koju kari ja eessammuja lehma kaelas lööb kell taktis. Talled kaotavad nagu oma mõistuse, sest nende määgimisel pole otsa. Nad otsivad ema-

sid, et võtta enne ööd udarast veel ometi suutäis rammusat piima. Rahutu on koplivāraval vasikas ja vähematki vahet ei pea ta oma inetus möögimises. Nii nälgas ja himukas on ta selle leige jahuvee järele, mida ta ootab kannatamata karjatüdrukult.

Kõik see igaõhtune talitus ja askeldus annab kirikumõisa õuepealsele igapäevase, hariliku ja ilmliku näo. Aga siia tuppa see kõik ei ulatu, siia ei ulatu need hääled segama hinge, kes viibib oma Issandaga.

Ja siit toakesest paistis valgus sageli südaööni ja vahel veel kauemini.

Siin toas elas õpetaja Roth'i ja kogu Juhisaare kihelkonna minevik. Õpetaja Roth tõstis oma silmad seinal rippuvale naisterahva pildile, mis oli küll veidi luitund, aga kelle silmist paistis siiski lahke, elurõõmus vaade. Jah, see oli siis, kui soontes voolas veel noorkuum veri ja kui huuled oskasid otsida huuli ja sosistada magusaid armastussõnu. Nagu kaugena unenäona kajastusid need päevad ja tunnid ja praegugi oli nii lõbus hetkeks sõita sinna kaugele õnnesaarele. Aga nüüd oli see inimene juba ammugi hauas ja rist kalmul oli roostetand. Juba aastaid oli õpetaja Roth nikutand talle peaga ja mõelnud endamisi: „Mathilde, arvan, et sul ei ole vaja enam kaua oodata. Küllap tulen peagi." Ainus pilk pildile ja kogu nooriga seisis ta ees lahtisena raamatuna.

Aga seal need kolm asja — see oli tükk Juhisaare kihelkonna ajalugu. See oli sel päeval, kui ta pühitses oma 25-aastast ametijuubelit. Kogudus tõi siidist kiriku-kuue, kihelkonna mõisnikud kallihinnalise lauakella ja kiriku ülemvalitsus ülekullatud Kristuse kuju ristisambas.

Neile kolmele kõrgeväärtuslikule annetusele oli õpetaja Roth määrand sündsad kohad peale oma surma: Siidist kuub jäägu katteks ta mullast majale, poeg, kes oli naaberkihelkonnas mõisaomanik ja selle koguduse vöörmündri-härra, pärigu kella, aga Kristuse ristikuju?

See jäägu Juhisaarele.

Kellele?

Õpetaja Roth'i teine poeg Kurt Roth oli vaimulik. Ja kus oleks küll pojal sündsam kui siin. Ta ehitagu seda edasi, mis isa on rajand kogu oma pika elu vältel. Ja sellesama ristilöödu peale toetagu temagi oma töö.

Ja siis peab juba ristikuju jääma siiasamasse.

Õpetaja Johan Christian Roth oli vana 73 aastat ja neli kuud. Ta hõredad juuksed kõrvade ääres olid lumivalged, niisama ka habe ja ta lahjapoolne pale täis sügavaid kortse. Tugev keha oli vajund küüra ja kui ta võttis laualt raamatu, siis värisesid ta valged, veretud käed.

Aga ta vesihallid, terasläikega silmad vaatasid teravalt ja tungivalt. Seda teati, et need näevad läbi inimese hinge ja otsivad üles patu sügavaist südame kurdudest. Ärrituse puhul helkis ta palgeile nõrk puna ja siis surus ta tugevasti sõrmed kokku peopesades. Sellejuures kuuldus ta sõrmede liikmeis tasane krudin, sest ta kondid polnud kokku pahtund raske tööga.

Õpetaja Roth kinnitas, et ta oleks võind pühitseda juba oma 50-aastast ametijuubelit, kuid noores eas raisand ta mitu aastat kooliõpetaja ameti peale. Just vöörmünder Otto Reinhold von Ungern'i isaga tutvumine juhatandki tema Juhisaare hingekarjaseks. Vana Ungern ja õpetaja Roth olid eluaegsed sõbrad ja peale

isa surma ei katkend sõprusesidemed õpetaja ja pojagi vahel.

Olgugi, et ta vabalt ei saand kõnelda maakeeles, mis tegi tal jutlusepidamisel maakogudusele teatud raskusi, oli tal ometi küllalt teisi omadusi, mis tõstsid ta kõrge vaimuliku ülemuse silmas väga lugupeetud vaimulikkude hulka.

Vöörmündri-härra von Ungern oli rikkast, põlisest soost, sest Pati mõisa piirid olid laialdasemad kogu Juhisaare kihelkonnas. Ta silmad vaatasid kõrgi iseteadvusega ja ta näonahk oli põlend päikese ja tuulte käes pruuniks. „Meie ei ole toalinnud," tähendas parun, „vaid peame alati väljas olema. Kirjutuslaua taga istudes, seal võib inimene pidada omal siidpehmed käed."

Teda peeti kogu Juhisaare kihelkonnas kõige suuremaks mõisnikuks ja kiriku asja juhtimine oli Pati Ungrute käes vististi kolmat põlve.

„Sellest ei või juttugi olla," kõneles v. Ungern, koputades sigarituhka hobuseraua-kujulisse hõbedast tuhatoosi, „et teie oma viimased päevad tahaksite kuskil mujal mööda saata. Teie jääte Juhisaarele oma surmatunnini. See on arusaadav, et kirikuteenistus käib teil üle jõu. Aga abiline võib kõik need talitused väga hästi võtta oma peale. Teie jääte Juhisaare õpetajaks edasi."

„Rõõmustan väga, kuuldes neid sõnu teie suust," ütles õpetaja Roth. Kahekordselt on mul hea meel, et nad tulevad veel selle suust, kes mu parema sõbra poeg. Aga..."

„Ei, selles asjas on kõik kihelkonna mõisnikud minuga ühel arvamisel," tähendas v. Ungern vahele.

„Ma usun seda," kõneles õpetaja Roth, „aga ma ei taha teie eest ka midagi salata. Mina tean seda väga hästi, et viimasel ajal seal nende hulgas on inimesi, kes teevad minu vastu, või õigem mu poja vastu, kihutustööd."

„Kurti vastu?"

„Just nii. Minu poeg on nüüd olnud paar kuud minul siin abiks ja juba karta nad, et ta jääbki siia, esiotsa abiliseks, aga pärast päriselt Juhisaare õpetajaks."

„Võib ju olla, et on neid, aga mis tähendus sellel siis oleks?" küsis v. Ungern. „Kas nemad siis tulevad sellele vastu rääkima, keda abiliseks valitakse."

„Ma ei tea seda, aga minule on ustavad inimesed ette kannud, et nad tahta eesti soost õpetajat."

v. Ungern hakkas naerma.

„Ka minu kõrvu on midagi selletaolist puutund, aga mina ei anna sellele ometi mingit tähendust. Küllap näete. Juba täna panen ma ette, et Kurt valitaks Juhisaare õpetaja abiks, ja ma ei usu, et sealt nende hulgast sellele keegi peaks sõna vastu kõnelema."

Õpetaja Roth ei lausund selle peale sõnagi, kuid ta pilk viibis ainiti laes. Näis, et ta mingi asja üle sügavasti mõtleb.

„See oleks ju väga kena, kui see nii jääks. Ma pean ütlema, näeksin rõõmuga, et mu poeg asuks edaspidi mu asemele. Aga ometi täidab mu südant kurbus. Miks on see nii? Kust on pärit rahulolematus? Kas pole ma kogu aastakümneid neid manitsend ja vahel küllalt valjusti noomind! Alati olen ma neile meelde tuletand Jumala käske: Kuulge ülemate sõna ja olge allaheitlikud oma vanemaile! Aga mis me nüüd sageli

kuuleme? Kust on nad saand selle vastupanija vaimu? Ma tean, neil käivad lehed — kirikumõisa kaudu ei lase ma neid küll ammugi tulla — ja sealt nad loevad, et neil olla siin ja seal oma õigused. Mina ei saa aru, miks Issand laseb ometi eksitada rahvast, teda ukutada õigelt teelt ja talle südamesse panna kurje tahtmisi ja mõtteid."

„See olevat ajavaim," tähendas v. Ungern. „Ma ütlen, ka meie hulgas on isikuid, kes niisuguseid nähtusi põhjendavad ja vabandavad eespool-nimetatud ütlusega."

„Võib ju olla, aga mina niisugust ajavaimu ei mõista. Ma arvan, et niisugused mõtted on kurjast antud. Võib olla, et minulgi on sellejuures oma jagu süüdi, sest saan isegi aru, olen viimaseil aastail ehk jäänd nõrgaks."

„Ma ei usu seda, sest niisugused mõtted pole ainult Juhisaarel."

„Võib ju olla, aga ometi tean ma seda, et see ennist polnud nii. Võib-olla pani Issand ennemalt mulle suhu tulisemad sõnad, võib-olla nägid mu silmad sel ajal rohkem ja ma suutsin põhjalikumalt juba idus hävitada, mis leidsin olevat kurjast. Aga nüüd — nüüd löövad mu viljaväljal ohakad ja umbrohi siin ja seal lokkama ja ma ei suuda seda välja kitkuda."

Õpetaja Roth'i käed langesid nõrgalt põlvile.

See vana inimene sai aru oma jõuetusest.

„Rahustuge," kõneles v. Ungern. „Usun, teie pilk on liiga pessimistlik. Usun, et kõik veel hästi läheb, nii läheb, nagu me seda oleme kavatsend. Arvan, et kihelkonna mõisnikkude toetus on enam väärt kui see väike rahulolematus seal all. Pealegi ei tea nad ju

isegi, mida õieti tahavad. Neil on seal peas kõik segane ja udune. Loodan, et korda läheb seda udu peletada mõne mõjuva sõnaga. Aga—" von Ungern tõmbas taskust kulduuri — „kell on juba varsti üks. Peame küll minema."

„Annaks Jumal," sosistasid õpetaja Roth'i huuled. Mehed tõusid ja astusid peretuppa.

3.

Kauasel ootamisel tõusis vöörmündrite hulgas esialgne tasane jutt valjuks kõnekõminaks. Jutt keerles õpetaja abilise valimise ümber, mis teati olevat tänase päevakorra peapunktiks.

„See on ju kindel, et vana õpetaja kuigi kaua enam ametit ei suuda pidada. Ta hääl on ju nii tasane, et ei kostu enam esimeste pinkideni. Oma jalaga ei suuda ta kiriku tullagi ja viina loksutab karikast maha."

„Mis seda kõnelda, eks ole teine ea otsas."

„Ta sai küünlakuus seitsekümmend kolm täis," tähendas Metsanurga Pärt.

„Seda ma tean. Ja ega ta meie moodi tugeva luuga ole eluaegaski olnud."

„Täna ikka tuleb abilise valimine. Selleks panevad nad muidugi Kurti ette."

„Keda sa siis veel mõtled! Ega ta muidu siis siia tulnud."

„Igatahes tean mina seda, et see va õpetaja väga soovib poega omale abiliseks."

„Küllap see nii on, sest kus see parem koht siis

oleks," kõneles Andrus Arusaun Järve vallast. „Aga mis meie selle kohta ütleme?"

„Mis sa mõistad ütelda."

„Noh, peaksime ikka mõistma ka. Kas ta ei tea siis, mis kihelkonna rahvas kõneleb."

„Miks ei tea, aga või see nüüd meie otsustada."

„Kui see meie otsustada ei ole, milleks meid siis siia kutsuti. Poleks ju vajagi läind."

„Ma arvan, et ka meil on ikka sõna kõnelda," arvas Malla Andrus. „Igatahes peame siin ka seda ette tooma, mis rahvas tahab. See noorhärra Kurt ei oska ju meie keeltki. Olete ju ise ta jutlust kuulnud."

„Miks me pole," vastasid mitmed.

„See on ju kõik õige, mis sa, Andrus, kõneled. Aga kes see meist midagi ütleb?"

„Kes see ütleb? Kuidas mina seda tean."

„Seal see asi on."

„Kuule, Andrus, ütle sina ära," panid ette paar meest. „Ega nüüd kõigil küll sünni korraga kõnelda. Ja mis sul siis on. Teil seal Mallal renthärra sees ja ega see ka niisuguseist asjust suurt hooli. Sul pole karta midagi."

„Miks siis just mina?"

„Ei noh, kui midagi tahetakse ütelda, siis on hea, kui seda üks teeb," kõneles nüüd ka vana Kruusakivi. „Ega kõigil küll sünni segamisi kõnelda. Ka mina arvan, et peab ikka seda ette tooma, mis rahvas räägib."

„Kas poleks parem, kui sa, vanaisa, ise ütleksid," tähendas Andrus Kruusakivile. „Sinule nad juba silmile ei karga."

„Ütle jah sina," tähendasid mitmed. „Ega sul ole midagi karta."

„Eks ma või ütelda küll. Ka mina pole Kurtiga rahul ja ma arvan, temast ei saa niisugust õpetajat kui see peaks Juhisaarel olema. Te teate, mu väimees elab Lahuaru kihelkonnas. Olen ka sealse õpetajaga tuttav. Noor mees, aga hoopis teissugune inimene. Rahval on nurisemiseks igatahes oma jagu õigust. Oli vana mis oli, ta oli siin olnud eluaja, aga uuega on teine asi."

„See on sulatõsi. Kui sa kõneled, eks ka meie löö ääri peale, kui vaja. Sina tee aga ots lahti!"

„Ega see asi ole sugugi ikka nõnda nagu arvatakse. Ajad on muutund. Nüüd ei või saksad üksipäini õpetajat ametisse panna, sest ka talurahvas maksab talle palka. Olla seda ka mujal ette tulnud ja talurahvas võitnudki. Kui maakogudus teab kedagi kutsuda, kes on kõik oma eksamid ära teind, ega siis saksa kogudus või midagi teha."

„Armas vend, ega meil maksa tüli peale minna," rahustas Kruusakivi kõnelejat.

„Seda mitte, aga ega oma õigust ka maksa käest anda. Näituseks ka seal Linnapea kihelkonnas valiti õpetaja, olla kuskilt Virumaalt pärit, päris talupoja laps. Kantslis kõneleb just niisama nagu meie kõik. Mõisnikud olnud esmalt vastu küll, aga mehel kõik kirjad korras, ega ole teha midagi."

„Mis sa seda asja nii kaugelt lähed rääkima. Eks pidand ju kevadel Kööts siinsamas jutlust. Mis sellel viga oli, ega paremini oskaks ometi keegi kõnelda. Ja ma usun, Kööts tuleks hea meelega siia, kui aga peaks kutsutama."

„Ei tea, kus ta praegu õieti on?"

„Olin alles hiljuti ta lellega, vana kellamehe Too-

maga koos. Ta nimetas küll kus on, olla abiliseks, aga mu pea oskab nüüd neid nimesid kinni pidada! Ka vanamees arvas, et tuleks küll. Ja miks siis siia ei tuleks! Kus see parem koht siis veel on?"

„Imelik see Köötsi asi," kõneles Kruusakivi. „Eks ma tunnud ta isa küll. Aga läks juba poisikesest peast siit ära ja nüüd on poeg kirikhärra."

„Noh, miks ei ole siis. See on ju teada, et vana Kööts kord olnud Paide ligidal kõrtsmikuks. Ju ta seal ikka midagi kogus. Pärast olnud teisel Tartus või kuskil mujal kena nahaparkali-töökoda. Teine poeg olla ju Venemaal kohtunikuks või komissariks."

„Küllap tal ikka jõudu oli, et lapsed jaksas ära koolitada."

Köötsi jutlus oli Juhisaarel suureks sündmuseks. Seda mäletas veel nüüdki igamees ja sellest kõneldi sageli. Öeldi mitmed lausedki, mis olevat olnud ta jutluses. Kuidas täiskiilutud kirik kuulas, ei köhatamistki. Kuuldus isegi kärbse poristamine aknaruudul.

See, mis tuli selle noormehe suust, polnud poolestki see jumalasõna, mis oli kuuldud Juhisaare kantslist aastakümneid. Tekkis arusaamine, nagu oleks neid joodetud siiamaale niisugusest riistast, mille ääre ümber huuled ei ulatu, nii et läheb kaduma suurem osa kallist joogist. Aga see noormees andis neile kibu äärest, andis õhukeseservalise kruusiga, nii et kaduma ei läind tilkagi. See uutmoodi jook, see uus toidus, mis tema jagas, oli hingele karastav ja kosutav.

Kui jutlus lõppes, tunti kahju, et see käest kadus. Noormees oli kogu kirikutäie rahvast jaksand võtta käekõrvale ja teda talutand niisuguseid teesid ja radu,

mida ta polnud mitte enne käind. Ja kui huvitavad, iseäralised olid need uued teed, mida näitas neile oma jutluses Kööts.

Juba siis liikus kirikuliste hulgas ümber lause: „Oleks ka meil niisugune õpetaja!"

Ja kui pärast teatavaks sai, et vanale Roth'ile valitakse abiline, siis tekkisid kohe kahesugused arvamised.

„Tulgu abiõpetajaks Kööts, ei keegi muu," ütlesid ühed. „Kui pärast vana õpetaja ameti täitsa maha paneb, eks ta jää siis Juhisaarele päris õpetajaks. Oma kihelkonna mees ka, eks see oleks üsna sünnis."

„Mistarvis siis abiõpetajaks," kõnelesid teised. „Ega vana Roth ometi midagi enam jaksa, on ju teine juba päris muld. Läheb armuadra peale ja elab edasi, ega tal viga ole. Kauaks siis temal enam elupäevi. Eks Kööts või hakata siis kohe päris õpetajaks."

Muidugi olid need ainult soovid ja kellelgi polnud aimugi, missuguseid samme peaks astuma nende soovide teostamiseks.

Kuuldus samme kirjutustoas. Harjund käsi avas ukse ja sisse astus Juhisaare õpetaja Roth kihelkonna vöörmündri härra v. Ungern'iga.

Vöörmündrid tõusid püsti.

Õpetaja pani ukse kinni, astus vöörmündrite juurde ja teretas neid kättpidi. v. Ungern nikutas kergesti peaga, astus akna alla, heitis pilgu õue ja istus siis laua kõrval seisvale toolile.

Konvendi koosolek algas laulu ja palvega.

Oma palves pööras Roth iseäralise tungiga Issanda poole, et ta annaks oma rahvale alati tõsist tundmist

ja alandlikku meelt. Võimsalt hüüdis ta, et Issand pööraks ära inimeste meeled nende poolt, kes püüavad segada mõtteid ja ära pöörda südamed õigelt teelt.

„Nagu vanast Jakob hoidis kinni sinust, Issand, nii tahame ka meie sinust kinni pidada. Sinu abi on meile hädasti vaja, sest käivad ringi need, kes eksitavad rahvast sinu õigetelt teedelt. Issand, karistas ise oma õigluse vitsaga neid, kes ei taha kuulda sinu käske. Sina anna ise oma koguduse karjastele jõudu ja valgusta ka neid oma vaimuga, keda oled kutsund oma pühakoja ja koguduse teenistusse. Anna neile alati selget mõistust, et nad suudavad seista kõikide pahade asjade ja kurjuse vastu, mis vaenlane külvab inimeste südametesse. Lase, Issand, tulla ikka karjaseid oma kogudusele nende hulgast, kes juba aastate kaupa on kogund lambaid su rohumaadele..."

Palve lõppedes ja juba palve ajal tõusis vöörmündritel tunne, et vana õpetaja polnud ennemalt ilmaski nii palund. Nad ei suutnud küll kõikidest sõnadest saada täitsa aru, aga ometi aimas pea igaüks, et õpetaja palus: Issand, karista vastupanijat ja sõnakuulmatut vaimu. Suur süü on see Issanda ees, kui talurahvas peaks midagi niisugust tahtma ja soovima, mis ei käiks kokku mõisavanemate tahtmisega. See arusaamine mõjus mitmesse niivõrt masendavalt, et ei julgetud õpetaja ja vöörmündri-härra poole vaadatagi. Ja kui nüüd meelde tuli see Köötsi asi, siis tundsid pea kõik, kuidas julgus vaibus ja selle noormehe kuju taganes ikka kaugemale ja kaugemale. Ütles ju õpetaja küllalt selge sõnaga: Issand, anna karjaseid ikka nende hulgast, kes on hoidnud su karja aastate kaupa. Aga eks olnud noor Kööts ometi talupoja poeg, nende oma

sarnane, ta isa oli siinsamas sündind. Tema ei kõlbagi siis õpetajaks.

Ja kuidas saab siis teha temast veel juttu?

Vöörmündri-härra v. Ungern kuulas palvet istudes, kuna vöörmündrid pinkide vahele põlvili laskusid puhtale valgele põrandale. v. Ungern oli palvega rahul. Palve lõppedes heitis ta pilgu üle vöörmündrite ja see pilk kõneles: „Nüüd kuulsite, mida tuleb paluda. Arvan, et sellest aru saite."

Õpetaja Roth ise oli oma palvega rahul. Ta teadis: omast käest, omast jõust ei jaksa mina midagi. See oli Issand, kes pani minule suhu need sõnad."

Pikk palve ajas tal üles palava ja väsitas teda.

Ta puhkas veidi aega.

Asudes päevakorrale võeti esmalt käsile väikesed jooksvad asjad. Mõnelt poolt oli alles toomata õpetaja palgavili, teiselt jälle karjalauda katuse õled ja kolmandal tegemata künnipäevad.

„Armsad vöörmündrid, teie peate ometi oma ametis olema truud ja hoolsad, sest muidu ei saa pidada kirikumõisa majapidamist korras. Teie olete ise peremehed ja ma usun, ka teie ei salli oma majapidamises lohakat korda. Seda pidage meeles, et kõik kiriku käsud täidetaks."

v. Ungern'i sõnad olid kindlad ja käskivad.

„Eks saa ikka käskusid antud küll," kõneles Malla Andrus, „aga ega nad jookse neid kohe täitma. Omal ka tööd ja toimetamist, ega saa ka alati uuesti joosta."

„Sa ei tohi mitte nõnda kõnelda," tähendas v. Ungern. „Kui sind on valitud niisuguse suure aurikka ameti peale ja kui oled selle ise vastu võtnud, siis pead ka oma kohused täitma."

„Manitse neid Jumala sõnaga, armas Andrus," tähendas õpetaja. „Teie kohus on seista alati oma Issanda teenistuses ja tema küsib ka teie käest vastust. Ta on teid seadnud minule abiliseks ja meie töö peab käima koos. Näituseks on Võllapea vallas (õpetaja vaatas täiskirjutatud lehelt) kolmel või viiel peremehel mõnel mitme aasta maksud tasumata. Ma usun, armas Jüri, sa pole vist küllalt hoolas olnud."

„Ma olen küll rääkind," vastas punase habemega kebja kondiga mees. „Lubavad küll, aga ütlevad: tee mis tahes — ei ole."

„Ära nüüd niisuguse loriga tule," tähendas v. Ungern. „Oma maksud peavad nad õiendama. Kui nad seda jaanipäevaks ei tee, siis — ütle neile, antakse nad kohtu kätte."

„Eks ma seda ütle küll," tähendas Jüri ja istus oma kohale.

Aga istudes liikusid ta huuled. Talle tuli meelde koduküla, see kõige vaesem paepealne nurk Juhisaare kihelkonnas. Mitmel on seal praegu pealt otsas katused ja mis tilk taevast tuleb, see kaela kukub. Kevadel oli põhunälg. Esmalt söödeti lahjadele loomadele küünide katused. Nende lõppedes sõid loomad ära ka suitsend ja tolmund toakatuse õled. Aga ka tänavu polnud loota, et neid auke kuidagi saaks katta, sest kuiv pani rukki kinni, paljas kihu paepealsel põllul. Tuleb talv, tuisk loobib lakka lund ja pisikesed lapsed konutavad kadakavinguga täidetud toas.

Nad jäävad haigeks, kaebavad valu kaelas ja rinnus ja peagi köhivad nii kinniselt, nagu löödaks neile rinnus terava kirvega haavu. Varsti kuulduvad koiduajal juba haamrilöögid ja valmib valgeist laudadest

puusärk. Isa silmist ei veere pisarad, vaid sealt vaatab tume valu. Ega see ole siis esimene puusärk, mis valmis siin peres; sündimine ja suremine — need vahelduvad sageli. Nüüd astub seesama õpetaja puusärgi äärde ja ta oskab öelda, et need, kes panevad selle mullase keha täna hauda, olevat õnnelikud inimesed. See, kes oli nende südamele armas, on pääsnud maailma vaevast, ja kas võivad soovida vanemad veel paremat. Aga ometi pöörab vaimulik veel teise lehe ja seal seisab üleval: Küllap Issand karistab ka vanemaid nende pattude pärast. Ja patte, neid on ju igal sammul ja pattude hulka käivad ka võlgnevad kirikumaksud.

Kiirelt uitis Võllapea vöörmündri mõte niisuguste asjade hulgas. Aga mis sinna teha, nii oli see ilmakord ja teissugusena polnud see mõeldavgi.

Varsti jõuti väikeste asjadega, mis puudutasid kirikumõisa majapidamist, läbi, aga konvent polnud sellega veel lõppend.

Õpetaja Roth otsis oma jutule algust ja ta hakkas kaugelt peale. Ta tuletas meelde aegu, kus ta oli noorelt tulnud Juhisaarele ja kogu oma elu siin annud Issanda teenistusele ja armsa koguduse juhtimisele. Vähe on siin koguduses neid veel järel, kelle pea peale poleks ta pannud oma käsi õnnistamiseks olgu ristimise, leeritamise või laulatamise ajal. Aga nüüd on ta jäänd vanaks ja tunneb, et ei jaksa Issanda viinamäel teha tööd, nagu seda Issand tema käest nõuab. Iseäranis viimasel ajal tulevat rahva eksitajad nagu ussid, aga tema ei suuda haarda jumalasõna keppi ja purustada nende päid.

Oma kõnest leidis ta kord-korralt rohkem vaimustust ja ta hääl muutus hoogsaks.

„Mitmed teie hulgast, armsad vöörmündrid, on olnud palju aastaid minuga ühes valvamas, et kurat ei saaks visata umbrohtu nisu hulka. Ma pean tunnistama, et mitmed teie hulgast on täitnud oma kohust truusti ja alati püüdnud täita minu käske ja nõudmisi. Aga viimasel ajal on paharet väga tegev ja ta vastu peab Issanda viinamäel valvamas olema alati tugev jõud. Sellepärast pöörasin mina ka kirikuvalitsuse poole ja palusin, et mulle antaks abiliseks tubli noor jõud. Minu palvet võeti kuuda ja sellepärast kutsusimegi teid, mu armsad vöörmündrid, täna kokku, et selle asja üle läbi rääkida. Valgustagu armas Issand siis ise teie mõistust selleks suureks ülesandeks."

Õpetaja vaikides võttis v. Ungern sõna.

„Armsad vöörmündrid, mina ei räägi teile palju. Teie teate, ajad on halvad. Sellepärast tahame meie panna Juhisaare õpetajale ka niisuguse abilise, keda meie oleme läbi katsund ja kellest meie teame, et ta selle ameti peale kõlbab. See noormees on meie vana armsa õpetaja poeg, noorhärra Kurt, kelle jutlust olete juba kuulnud ja kellega te muidugi ka väga rahul olete."

Vöörmündrid vaikisid.

See oli ometi õige, mis kõneles õpetaja Roth. Kas polnud terve noorem põlv tema ristitud, tema õnnistatud leeripühal. Kas polnud ta aastakümneid igal pühapäeval kantslis, kus ta valjusti noomis, sõitles, tõreles. Kas ei ulatund ta pilk alati üle laialdase kihelkonna piiride, nii et ükski halb tegu ei jäänd tema poolt tähelepanemata. Kes jõuab lugeda üles kalme niihästi vanal kui uuel surnuaial. Kõiki neid, kes nende all puhkavad, oli tema saatnud selle õige ja tõsise ju-

malasõnaga. Eks vanemad mehed mäletand aegu, kus ta oli alles noor, siis arvas ta vahest, et sõna üksi ei aita, vaid võttis isegi appi teo. Kui Lahuvere noored tegid üles kiige ja sealt kostus kogu suvise öö poiste ja tüdrukute kilamine, siis kutsus õpetaja Roth enesega talitaja ja veel paar vanemat tõsist meest.

„See kiik viib noored inimesed hukka ja öö läbi patulõbu tagaajamine äratab inimesed lihahimule. Seda ei või ma lubada, sest see on ka kuradi tööriist. Raiuge sambad puruks!"

Ja mehed raiusid puruks sambad ja aisad, lõhkusid ära põhilaua ja need pooleksraiutud kiigesambad seisid seal aastate kaupa.

See oli aeg, kus õpetaja Roth suutis võimsalt hoida oma karja koos.

Aga viimastel aastatel oli midagi nagu vargselt hiilind kihelkonda, mida esmalt õieti ei märgatud, ei teatud kust see tuleb, aga leiti siin ja seal, et ta on. Kuuldi märkusi õpetaja Roth'i kohta, mis püüdsid tõendada, nagu oleks ta inimene, kes ainult oma leiva pärast kohta peab. Oli isegi neid, kes julgesid ütelda, et õpetaja Roth on pannud kammitsasse Juhisaare vaimlise elu ja tema polla muud kui mõisnikkude käsilane. Ei võetud sugugi arvesse kogu ta elutööd. Kuigi seda tuletati meelde, siis oli neid, kes selle üle aina irvitasid. Mõistagi, et vaga südamega ja jumalakartlikud inimesed niisuguste mõtteavaldustega ei ühinend, ja vahel astuti ägedasti vastu niisugustele koristamatuile suudele.

Aga ikkagi säärane meeleavaldus oli nagu taud ja see lagunes kiirelt edasi kogu kihelkonna piires.

Aga ka need, kes kõiki Roth'i suuri teeneid Juhisaarel tunnustasid, ei leidnud siiski oma südames talle poolehoidu. Oleks ometi kordagi maitsnud südames tunnet, mis oleks selle mehe kuju toond hoopis lähedale. Olgugi, et teda oli nähtud aastakümneid, jäi ta inimestest ikka kaugele ja isegi vöörmündrid, kes temaga sageli puutusid kokku, tundsid alati rahutust südames, astudes nende hallide teravate pilkude ette.

Vöörmündrid tundsid, et nüüdki oleks midagi õpetaja ja v. Ungern'i kõne peale öelda. Aga mida? Ei ühelgi olnud ühtegi lauset keeleotsas, mida sünniks avalikuks tuua. Mõtteid oli küllalt peas, aga need jooksid laiali mitmesse harusse. Ometi olid nad otsustand midagi ütelda, oli ju neile ka väljastpoolt ette pandud öelda, aga nüüd olid need kõik käest kadund. Otse tundus suur häda südameis, et see kõik nõnda läheb.

Õpetaja Roth ja vöörmündri-härra v. Ungern ootasid veidi aega. v. Ungern'i näppude vahel oli kullast uurikett ja pahemale põlvele visatud parem jalg kõikus õige vähe.

„Nagu näha, armsad vöörmündrid," algas v. Ungern, „pole ka teil selle vastu midagi. Mina näen, teie olete mõistlikud inimesed ja saate väga hästi aru, et meie armsal õpetajahärral on abi vaja. Ja kes oleks siis küll parem abiline, kui ta poeg, noorhärra Kurt, kes siinsamas kirikumõisas üles kasvand ja keda te kõik olete lapsena näind. Palun, armas õpetajahärra, pange see siis kõik nii kirja, et teie abiliseks jääb teie poeg Kurt ja et Juhisaare kihelkonna konvent on selle täna nõnda otsustand. Pärast kirjutate teie sellele siis nimed alla."

Seal kuuldi vöörmündrite hulgas sosinat:

„Pärt, sa pidid ju rääkima. Eks sa räägi siis ruttu! Räägi ennemini, kui kiri valmis!"

Aga vana Pärt Kruusakivi istus otse kivistunult. Tema hinges oli midagi, ta oleks tahtnud ütelda, aga seal nagu suruti kinni ta suu. Mis tal ütelda siis ongi! Eks olnud see ju õige, mis seal esmalt palves paluti ja pärast kõneldi. Kuidas saab ta selle vastu rääkida. Ta vaim nagu oleks ära lahkund, jättes teda sinna istuma ilma mõtteta, ilma arusaamis-võimeta.

„Eks ütle siis sina, Andrus," sosistasid teised Malla valla vöörmündrile. „Sa ju ise lubasidki. Eks sa ütelnud hommikul Naarimaa kõrtsis: Kui kõik vaikivad, mina kõnelen."

„Mis sa siis kardad," sosistasid teisel pool istujad. „Teil seal Mallal renthärra sees, tema neist asjadest ei hooli. Sul koht välja maksetud, mis nad võivad teha."

Õpetaja kirjutas protokolli. Sulg jooksis krabinal üle paberi.

Andruse enesetunne ärkas suurejõuliselt. Olgugi, et ka tema ei saand oma mõtteid korraldada, aga sellest sai ta aru, et ikka tuleb rääkida. Tema oli Naarimaal tõepoolest lasknud sõna kukkuda, et tema kõneleb Kurti vastu ja paneb otsekohe Köötsi abiliseks ette. Ja nüüd läheb see kõma muidugi laiali mööda kihelkonda. Aga kui ta nüüd vaikib nagu kala, kus siis pärast selle naeru ots.

Andrus tõusis püsti.

Kuid seda ei pannud tähele ei õpetaja Roth ega vöörmündri-härra v. Ungern.

Andrus köhatas.

Vöörmündri-härra v. Ungern vaatas ta poole.

v. Ungern'i kulmule tekkis sügav korts. Ta pa-

hem jalg, mis oli visatud paremale põlvele, kõikus nüüd õige hoogsalt.

„Kas sina tahad midagi ütelda?" küsis v. Ungern. „Ons see mõni hädaline asi?"

„Aulikud härrad," ütles Andrus, aga siin tuli juba takistus. Ilma et ta oleks suutnud hoida, kompsis tugevasti põlvega vastu pinki.

„Mis sa tahtsid kõnelda, armas Andrus?" küsis õpetaja Roth, kes jättis kirjutamise seisma ja vaatas ainiti Andrusele otsa.

„Ütle ometi!" sosistati pahemalt poolt.

„Muidugi austab kogudus vana õpetajahärrat, aga ma tean, olen kuulnud, et räägitakse ühes ja teises kohas..."

„Ütle, mida räägitakse," küsis v. Ungern teravalt.

„Räägitakse, keda kogudus tahab uueks õpetajaks."

„Uueks õpetajaks, ütled sa, armas Andrus," kõneles õpetaja Roth. „Ega mina siis täna ometi ametist ära astu. Meil oli siin jutt ainult abilisest. Ma jään, armsad vöörmündrid, edasi teie õpetajaks."

„Ega mina ka seda asja räägi," sõnas Andrus juba julgemalt, sest ta tundis, et peas lõi selgemaks. „Mina ju ütlengi sellest abilisest."

„Abilisest ikka muidugi," ruttas ka keegi teine vöörmünder. „Eks vana õpetajahärra jää ikka."

„Armsad vöörmündrid," kõneles õpetaja Roth edasi. „Nähtavasti ei saa teie sellest asjast aru. Eks mul ole ometi õigus seda võtta abiliseks, keda tahan ja keda kõrge kiriku ülemus selleks sündsaks arvab. Selle vastu ei peaks ometi kellelgi midagi olema."

Nüüd oli juba jutt sellest asjast pääsnud veerema ja vöörmündritest tundsid nii mitmed keelel midagi

kerkivat. Ka Andrus tundis olevat oma südame üsna rahuliku ja ta hääles ei tundundki suuremat kõikumist, kui ta sõnas:

„Nii see küll on, aulikud härrad, aga eks meie arva ka seda rääkida, mis kihelkonna rahvas isekeskis kõneleb. Ja nüüd polegi muud juttu, kui sellest abilisest."

v. Ungern, kes siiamaale oli pealt kuuland, ei suutnud ennast pidada ja küsis, veidi hääle ärrituse pärast värisedes:

„Noh, ütle siis sina mulle, mis nad seal kõnelevad."

„Mis nad kõnelevad," vastas Andrus. „Eks ikka, nagu ütlesin: Nad ei taha noort õpetajat Kurti abiliseks, vaid...

„Keda siis?" hüüdis v. Ungern.

„Nad ütlevad, tulgu õpetaja Kööts Juhisaare. Pärast võib see ka jääda siia päris õpetajaks."

Õpetaja Roth oli sulevarre pannud lauale ja nüüd surus ta oma käed kokku, nii et valged, luised sõrmed krudisesid.

„Või nii! Ja sina, kui üks kiriku vöörmünder, tuled seda siin kõnelema," hüüdis v. Ungern vihaselt. „Mina näen, sina ei kõlba selle ameti peale. Kui me oleme otsustand valida noore õpetaja Kurti abiliseks, siis ei või te ometi sellele vastu panna. Te peaksite sellest aru saama. Ja nüüd teeme sellele jutule lõpu ja teie panete nimed sellele kirjale alla."

Seal tõusis äkitselt püsti Pärt Kruusakivi raske keha. Seda märkas kohe õpetaja Roth.

„Noh, mu armas Pärt, sina ütled need õiged sõnad."

„Nii see küll ei lähe, et me sellele kirjale oma nimed

alla paneme," kõmises vanamehe hääl. „Siin tuleb ikka ka sellest kõnelda, mis on kihelkonna rahva soov. Kihelkond ei ole ometi üks inimene. Ja kui üks õpetaja astub ametisse rahva tahtmise vastu, siis ei sünni ta oma koha peale."

Selles hääles ei tundund vähematki virvendust, mis oleks tunnistand vanamehe ärevust. Ta uhke, kortsuline palg oli rahulik ja ta silmad vaatasid otsekoheselt, kindlalt.

Vöörmündritesse oli sellel ütlusel tugev mõju. Nad hiilisid otse kartlikult laua poole. Oma südames pidi aga igamees tunnistama, et ükski nende hulgast poleks mõistnud öelda nii targasti.

Niihästi v. Ungern'i kui ka Roth'i rabas see ütlus niivõrt tugevasti, et mõlemad tundsid pinna kõikuma löövat jalge all.

Äkitselt astus v. Ungern paar sammu meeste poole ja vaatas neid ainiti valju pilguga.

„Mis see on, mis te kõnelete? See on ju otse ülematele vastupanemine. Kirikul on oma valitsus, mille esimees olen mina. Kes küsib siin igamehe käest, mis ta tahab? Teie peate ometi sõna kuulma. Kes teile siis ütleb, et see — see — keda teie tahate, ka kinnitatakse Juhisaare kiriku peale?"

„Eks me kuulaksime ikka küll, aga mis sa inimestele teed," kõneles keegi tagant pingist. „Räägivad ju ühtelugu, et ka kogudus võida valida. Tal olla selleks õigus, sest ta maksab ju ka maksusid."

„Olla lehtedeski üleval," ruttas keegi kolmas ametivend appi, „et saksad ei võida ka ikka seda panna, keda nemad tahavad."

Õpetaja Roth suutis ennast pidada.

„Armsad vöörmündrid," hüüdis ta, „ärge neid lehti uskuge! Just need ongi, mis teid viivad suurte eksituste sisse."

„See on kõik tühi lori," tähendas v. Ungern. „Kirikuvalitsus on see, kes määrab õpetaja ja kes selle ametisse kinnitab. Kirikuvalitsus ometi teab, kes sünnib selle ameti peale. Rahvas ei või ju seda ometi teada."

„Ega või nüüd küll," ütles Andrus, „aga eks ta taha ikka ka niisugust meest, kellel kõik need paberid ja kirjad selged."

„Meie räägime seda asja sellepärast," kõneles vana Kruusakivi, „et see kõik selgesti teada oleks. Siin peaks ikka kirikuvalitsus ka rahva soovi tähele panema. Saksad teavad ju ise, et Luhaveres taheti õpetaja viia väevõimuga kiriku, aga mis sellest tuli — paljas pühakoja teotus. Nii ei peaks ometi mitte Juhisaarel sündima."

v. Ungern ei suutnud tagasi hoida oma viha.

„Kas sa ähvardad? Kas sa ei karda, et langed selle eest karistuse alla?"

„Kuidas mina siis ähvardan," vastas Kruusakivi rahulikult. „Mina ju hoiatan, et ei sünniks paha ega kurja."

Enne kui v. Ungern jõudis uuesti sõna võtta, pani õpetaja Roth käe ta õlale. Nad kõnelesid tükk aega saksa keeli. Õpetaja kõneles tungivalt ja aeg-ajalt näis v. Ungern jäävat rahulikumaks.

Mõlemad istusid uuesti laua juurde.

„Armsad vöörmündrid," algas Roth, „need olid väga halvad hääled, mis täna tulid kuuldavale teie suust. Aga teie eksite, mina ei taha ju veel lahkuda, vaid ma tahan veel Issanda abiga jääda ta koguduse

juurde. Mina ei taha ju ka omale võtta niisugust abilist, kellele kogudusel tuleb palka maksta. Kui minu poeg siin on ja mind aitab, siis ei või ometi kellelgi olla midagi selle vastu. Ja teie, mu armsad vöörmündrid, peate ometi teadma, et meie kirikuvalitsus ometi seda paremini teab kui talurahvas, kes kõlbab Juhisaare õpetajaks, kes mitte. Teie peate seda ka rahvale seletama, et kui vaimulik valitsus ei kinnita ja mõisavanemad ei taha, siis ei või niisugune mees ometi siin õpetajaks olla. Nõnda ei või praegu keegi veel seda teada, keda Issand tulevikus siia ametisse kutsub. See on ju Issanda tahtmine ja meie vaesed patused inimesed ei või ometi teha ta tahtmise vastu. Ja nüüd lõpetame ära täna konvendi ja ma usun, et teie, kes te ka Issanda ja ta koguduse teenistuses olete, kõik niisugused valearvamised ja väärmõtted maha surute."

Konvent lõppes.

Aga nimed jäid paberile alla kirjutamata.

4.

Juhisaare koguduse elu oli löönd käärima.

Otse tuuleiilina käisid üle kihelkonna konvendil räägitud sõnad.

Ühte teed tulid Malla valla vöörmünder Andrus ja vana Pärt Kruusakivi. Teel pöörsid nad Naarimaa kõrtsi. Kõrtsis olid Naarimaa külast Reinu Tiit, Arusaare Laas ja Aidaku Priidik. Peale selle olid seal veel Kandlemaa külast Härjapere Mihkel ja Riuhka Kustas. Kõrtsikambris istusid Vihuste mõisa metsavaht Rein ühes loomadeostja Tiuksuga.

Kõrtsis oli jutt hoos ja vilkalt liikus paks kõrtsinaine õlut ja viina valades. Vana kõrtsi-Juhan ise seisis puusakil leti nõjal ja kõneles Naarimaa meestega.

Niipea kui vöörmündrid tõstsid jala üle läve, katkes korraks jutt.

„Noh kuidas on," küsis Reinu Tiit, „panite Köötsi Juhisaare abiõpetajaks?"

Pärt ja Andrus küsisid kortli viina, istusid leti lähedale pingile.

„Noh, kuidas läks?" päris nüüd omakorda ka Arusaare Laas. „Kõnelge ära, siis meil ka naistele kodus rääkida. On ju teised nüüd nagu munas kanad: ikka Kööts ja Kööts, nagu teaks mis see Kööts neile nüüd õige annab."

„Abiõpetaja jäi täna valimata," vastas Andrus.

„Jäi valimata?"

„Kes see siis edaspidi teil neid hinge asju toimetab?" küsis Tiuks üle ukse. „Vanal Roth'il on ju hing niidiga kaelas. Tema poolest mingu kogu Juhisaare põrgu, ega see mees suuda jalga ette panna."

„Miks ta siis valimata jäi?" küsis Arusaare Laas. „Pidi ju täna ikka valitama."

„Vana õpetaja arvas, et ta ise valmis saab. Kurt ainult aitab teda ajuti," vastas Andrus.

„Noh, seal see vana rebane teid ilusti sisse vedas," tähendas Riuhka Kustas. „Te muidugi olite sellega päri."

„Kas nüüd just päri," tähendas Andrus. „Eks sai üht-teist ka kõneldud, aga mis me'gi võisime parata."

„Nii ta läheb, on koer kord kirikus, küllap ronib juba isegi kantslisse. Mine aja siis veel välja," naeris Tiuks. „Hei, kõrtsimamma, anna paar pudelit, joome

siin õige Kurti tervist. Aga eks see ole õige ükskõik, kes seal kantslis pähapäeviti Peetrust ja Paulust paugutab."

„Ei ole see nii ükstapuha sugugi," arvas Arusaare Laas. „Siin peab ometi ka seda tähele pandama, mis kogudus tahab. Eks kogudus ole ometi palgamaksja, siis peab olema õigus ka sõna öelda. See on ometi ilmas igal pool nõnda. Aga ega teie nüüd seal julgend teha suudki lahti."

„Ja mis te siis arvate, mis me oleksime pidand rääkima," küsis Pärt Kruusakivi. „Mina just ütlesin, et ei või ometi see mees õpetajaks olla, keda kogudus ei taha."

„Ja mis nemad siis vastasid?"

„Kirikuvalitsus teada paremini, kes õpetajaks sünnis."

„Noo, nüüd on kurat väljas," hüüdis Aidaku Priidik. „Mina maksan oma maksud, linaleisikad ja kindapaarid. Eks kirikuvalitsus maksku siis üksi. Näe, kui tulevad veel, küllap siis näitan kus õueväräv."

„Nii ei sünni kõnelda," tähendas Kruusakivi.

„Ei sünni, ei sünni, aga neil sünnib. Kirikuõpetaja on niisama ametnik, nagu iga teinegi, kes saab palka. Ja meie ei või siis sõnagi kaasa rääkida! Ega nüüd ole enam endine aeg."

„Ah, ah, ah!" naeris Tiuks. „Siin Juhisaarel saab viimaks päris nalja näha. Aga ega need teised nii kanged ole kui Naarimaa mehed. Teil kõrts külje all, võite julgust võtta iga tund."

„Ära sa, Tiuks, nüüd lobise, aga meil on asi tõsine," kõneles Reinu Tiit. „Siin Juhisaares tahab igamees

Köötsi abiliseks. Võib-olla mõned vanad naised on Kurti poolt, neile laulab vanamees ette."

„Taevake, see Kööts on ju nii selge keelega ja ütleb niisuguseid sõnu, mis lähevad otse südamesse," kõneles heleda häälega ja vesiste silmadega Härjapere Mihkel.

„Viib otse püstijalu inimese taeva," irvitas Tiuks. „Tahad või ei taha — pead minema. Sudib sind kord veel ukse vahel ja näe, vopsti oledki juba eeskojas. Sealt sa juba enam ei pääse."

„See on ju kõik väga kena," pistis nüüd kõrtsmik Juhan vahele. „Ma olen kuulnud teie harutusi, aga targemaks neist ei saa. Hea küll, vana Roth jääb ametisse. Igamees teab, et ta on jõuetu ja ega siis keelda ei või, kui poeg teda aitab. Sellel on muidugi kõik paberid ja kirjad selged, ega ta siis muidu või ometi kantsli astuda."

„Noh, hea küll, aidaku siis vanameest," hüüdis Aidaku Priidik. „Aga Köötsi toome Juhisaarele."

„Teie toote, aga kuhu te ta panete," kõneles kõrtsmik edasi. „Niisugusel koolitatud mehel peab ju olema ka korter ja palk. Kes see siis maksab? Kes teab, palju vanal elupäevi on. Võib-olla elab aasta, võib-olla elab kümme, niisugused vanad visisevad vahel kaua. Ega ole töö ta konti tapnud. Kurt on ikka abiliseks, mis sellest, et esiotsa ilma palgata. Aga küllap pärast kogudus harjub ära ja näe, valite ta ise Juhisaarele õpetajaks."

„See on targa mehe jutt," tähendas metsavaht Rein. „Nii aetakse targu kõik asjad ilusti korda."

„Kurat võtaks, see oleks ju täieline ninapidi-vedamine."

„Aga, armas mees, ega keegi su ninale selle juures haiget tee," tähendas Tiuks.

„Sina pea oma suu! Nii see küll ei lähe. Kogudus ei taha ja siiski jääks ta siia õpetajaks. Ah, meil pole siis muud kui maksa aga palka. Eksite, mehed! Seal Luhaveres taheti ka panna, aga näe, meest ei lastud kiriku. Tõmmatud kuub seljast maha ja nüüd on mees sunnitud vaimulikust seisusest lahkuma."

„Mehed, milleks nüüd niisuguseid juttusid vaja!" hüüdis Kruusakivi. „Need on ikka kõrtsijutud ja muud midagi. Kas te tahate siis jumalakoja juures hakata tarvitama vägivalda?"

„Noh, teie, vöörmündrid, tantsite muidugi nende pilli."

Vana Kruusakivi tõusis püsti ja ta pikk habe värises.

„Sina, Priidik, ei kõnele õieti. Mina olen alati nõudnud, mis tuleb koguduse kasuks ja pole ma ilmaski ütlemata jätnud, mis pidasin ütelda oma kohuseks. Aga seda tea, et ma kirikut pean jumalakojaks ja selle teotamine on alati suur patt."

Kruusakivi sõnad sundisid mehed veidiks vaikima.

„Ei, mis nüüd seda ütelda," algas Arusaare Laas. „Sa, vanaisa, pahandad ilmaaegu, eks me tea kõik sind. Aga ka Priidikul on ometi õigus. Ega ole endine aeg, et lase aga nina peal edasi tantsida. Peab ikka ütlema ja kui sul on õigus, ega ka see mõisahärra või teha midagi. Mina olen nii mõnigi kord ka Ungern'i suu kinni pannud, sest eks igal inimesel ole oma õigus."

„Ära aja!" hüüdis metsavaht Rein.

„Noh, sind, meest! Küllap lähed laulad ette, mis kuulsid. Selle eest ju leiba saad."

Metsavaht tõmbus tagakambri.

„See on selge, et Kurt jääb siia kohta varitsema," kõneles Aidaku Priidik. „Ja ühel heal päeval, kui teid pole konvendil, küllap siis pannakse ka nimed kirjale alla ja asi vask. Mine saa siis enam nuhtlusest lahti."

„Arvan, et see täna minul viimane kord oli," kõneles Pärt Kruusakivi. „Ma olen vana, ajagu nooremad asja. Mina annan ameti ära."

„Noh, see oleks vanale Roth'ile õige mesi moka peale," ütles Arusaare Laas. „Ta tahtis sinust juba ennemaltki lahti saada. Metsanurgast valitakse siis muidugi Soomuse Siim ja see mees laulab vanale Roth'ile iga sõna peale jah ja aamen."

Päike vajus juba Niidi männiku taha, kui Pärt Kruusakivi lahkus ühes Andrusega Naarimaa kõrtsist.

„Kas sa tahad siis tõepoolest ametist ära astuda?" küsis Andrus teelahkmel vanamehelt jumalaga jättes.

„Nii küll. Olen vana. Küllap mõni noorem ajab asja paremini."

„Kahju! Ega siis jää kedagi, kes seal julgeks sõna öelda."

„Võib-olla teevad need mu sõnad veel pahandustki. Mina seda nüüd tean, mis see Issanda tahtmine õieti ongi. Eks ta ise juhi oma koguduse asju, nii nagu ta seda heaks arvab."

Mehed lahkusid. Verev suine päike paistis läbi männimetsa ja metsaveerselt murult õhkus juba veidi vilupoolset tuulehõngu. Eemalt jõe luhalt kuuldus räägu hääl. Need olid tal viimased pidupäevad paksus rohus, sest Lõhavere mehed lubasid vikatid viia juba tuleval nädalal heinamaale. Kiirelt sõites tuli veskiline mööda maanteed. Tolmupilv tõusis kõrgele ja kergest tuulest

surutud langes jahupeenike tolmukangas paremale poole teed laiali põllupeenrale.

Maa janunes juba mitmendat nädalat vihma järele.

Kus iganes juhtus paar või enam inimesi olema koos, oli kõne uuest õpetajast. Need jutud said jõudu nagu mingist salaväetusest; nad ei suikund, ei vaibund, vaid läksid päev-päevalt elavamaks. Ka niisugused inimesed, kes siiamaale kirikust suuremat ei hoolind, võtsid elavalt osa uue õpetaja valimisest. Igaühel oli oma arvamine ja selle eest katsuti seista kõige jõuga ja mõistusega. Isegi hoopis ükskõikseid suudeti kiskuda kaasa, oli siis Kurti poolt või vastu.

„Sellega ei või ometi kuidagi leppida, et meile sunnitakse peale niisugune inimene, keda me ei taha. Vaadaku, mitte ükski ei tõsta oma jalga kiriku, katsugu, kas tal seal ei hakka üksi õudne."

„Ää nüüd tühja ajage! Küllap neid juba on, kes lähevad. Või temal nüüd sellest lugu, on teid seal pisut või palju, peaasi kui aga palga saab. Ja juba selle eest hoolitsetakse, et see kätte tuleb."

„Aga me ei maksa."

„Rumalad lapsed olete. Milleks siis need kohtud ja kordnikud."

„Noh, sa lähed käest hoopis metsa. Mis õpetaja ta siis on, kui aina kohut käib."

„Su tarkus ei ulatu ometi ümber nina otsa. Kohus mõistab õpetaja palga niisama välja kui iga teisegi palga. Kui sa ei maksa, vaata, pannakse ühel heal päeval su pullile kohtupitsat sarve külge ja ma ostan ta oksjonilt omale."

„Käi kuradile oma jutuga!"

Kareldes lendas sõnum läbi kihelkonna: Vöörmündrid pannudki nimed paberile alla.

Oli neid, kes kahtlesid.

„Mis seal kahelda. Vana Metsanurga Kruusakivi ütles ju ameti ära ja Soomuse Siim — noh seda meest te teate, see puhub ju eluaja vana Roth'i pilli."

„Aga kus siis Malla Andrus oli? Tema ütles, et kõneleb vastu."

„See mees raius jala vikatisse ja ei saa kolmat nädalat toas välja."

„Noh, mõistsid valida paraja aja."

„Kirikuvalitsus olla kõik teind tipp-topp ja paari nädala pärast laulatatavat Kurt Juhisaare õpetajaks."

„See on ju kõik nii kavalasti valmis küpsetatud, sul pole muud kui võta aga vastu."

„Kõik pudrud süüakse palavalt."

„Ei, mis sa neid mehi lähed rääkima, need oskavad juba õigeks ajada oma asjad. Aga meie siin koha peal tokerdame nagu kanad takus. Eks paneme ka mehed kokku ja lähme räägime, et meie seda Kurti ei taha."

„Olete juba hiljaks jäänd. Kirikumõisas käidud alla kirjutamas, et tahetakse ainult Kurti."

„Aga oleksid pidand ometi olema ka proovijutlused."

„Keda sa seal veel siis proovid, kui inimesed ise paluvad."

„Kes need palujad siis on?"

„Mine aja sa tuult taga! Olla mitusada nime ja risti paberile alla pandud. Mine küsi, kas sulle antakse seda lugeda."

„Korjame ka meie allkirju!"

„Kes see korjab? Kas sa hakkad käima perest

perre? Vaata, et sind ei turgata ühel heal päeval riivi taha."

Aga päevade minnes hakkas kohati leek vaibuma.

„Eks see ole üks juudas puhas, ons seal nüüd Kurt või Kööts. Ei ole nende kummagi käest ivakest kukkund minu suhu."

„Aga kus meie õigus?"

„Sinul seda õigust nüüd vakaga mõõta. Seal see Mällo Mart. Oli suure koha peremees, aga ajas niikaua paruniga õigust, kui sai omale sauna peavarjuks."

„See nüüd mõni õpetaja! Ta ei oska ju kõnelda. Mine kuula, va kingsepp Lõhmus oskab teda nii hästi järele teha."

„Sina nüüd seda keelt tead! Kes teab, mis keelt see Jumal õige kõige paremini oskab. Ja kui juba meie temast aru saame, pole siis viga midagi. Ehk palju sinusugusele patusele neid ilusaid sõnu õige vajagi! Haugutab naha täis — käib küll. Ja juba ta seda oskab."

Jutt nimede allapanemisest oli õige.

Kui vana õpetaja Roth kuulis Pärt Kruusakivi ametist lahti ütlemisest ja Soomuse Siimu valimisest Metsanurga vöörmündriks, kargas ta süda rõõmu täis. Ta nägi ära, et Issand ise on ta poja Kurti poolt. Nüüd polnud vist enam raske vöörmündritesse mõjuda, et need paneksid oma nimed alla.

Vana Kruusakivi oli talle alati pinnaks silmas, aga ta ei võind temast kuidagi vabaneda. Kruusakivi oli kõikipidi tõsine ja aus ristiinimene ja Metsanurga asjad olid alati kõige paremini korras. Ei leidnud ühtegi haaki, millest oleks võind kinni hakata ja talle etteheiteid teha. Aga iga sõna, mis tuli vana Kruusakivi

suust, avaldas ta ametivendadesse mõju ja sageli pidi õpetaja konvendil võtma oma ettepaneku tagasi, sest seda ei pooldand Metsanurga vöörmünder.

Aga Soomuse Siim, seda meest ta tundis. Hea meelega murdis ta oma valgeid lahju sõrmi ja need krudisesid.

Varsti kutsuti konvent uuesti kokku ja kui nüüd ka Malla Andrus juhtus puuduma, siis ei võtnud vöörmündritest Kurti vastu ükski sõna. Soomuse Siim lausus koguni: „Rahvas on noore õpetajaga väga nõus. Mineval pühal kõneles ta drahmirahast nii ilusti, et inimesed nutsid."

Konvendi lõppedes tänas õpetaja Roth südamest Issandat, et ta on annud oma kiriku ametnikkudele tarka mõistust ja nende südamed lahti teind kui veeojad.

Õpetaja tänusõnad tulid südamest.

Et asjalugu kõikipidi kindel oleks, kutsus õpetaja pärast konventi veel kolm-neli vöörmündrit oma juurde, nende hulgas muidugi ka Soomuse Siim, ja kõneles:

„Nagu näha, oli konvent minu pojaga väga nõus. Konvent otsustas, et ei ole vaja pidada proovijutlust..."

„Milleks jah seda," tähendas Soomuse Siim vahele. „Me oleme ju kõik noorhärra jutlust kuulnud ja kõik kogudus on sellega rahul."

„Oleme kuulnud küll, mis seal vaja nüüd veel proovida," tähendas ka paar teist meest.

„Väga hea, mu armsad sõbrad," kõneles Roth. „Mõistagi, ma jään esiotsa veel ise teda juhtima. Aga asjalugu on nii, ta saaks mujalt väga hea koha. Sellepärast peaks ta ikka päris kiriku peale jääma, peaks

laulatatama Juhisaare õpetajaks. Ega mina siis teie juurest pärastki lahku."

„Eks või siis laulatada küll," tähendas Soomuse Siim.

„Kirikuvalitsus on temaga nõus, aga hea oleks, kui ka Juhisaare kogudus avaldaks oma tahtmist. Sellepärast tegingi niisuguse kirja, kus Juhisaare inimesed ütlevad oma allkirjadega, et nad kedagi teist ei tahagi õpetajaks kui minu poega Kurti. Kas teie, armsad vöörmündrid, tahate sellele alla kirjutada?"

„Miks mitte," ütles Soomuse Siim. „Mina panen oma nime alla."

Teised vöörmündrid lõid kahtlema, andes märku sellest üksteisele otsa vaatamisega. Neile tuli meelde, et ennemalt niisugused asjad mitte ei läind nii kiiresti.

„Ja teie, minu armsad sõbrad? pööris Roth küsimusega nende poole, „kas ka panete oma nimed alla."

„Kes see seda nüüd teab," vastas Nõmme Larats. „Eks võiks nüüd ikka nimed alla panna ka, kui õpetajahärra tahab. Ei tea, kas ka teised peaksid alla panema? Oleks õpetaja ennemalt küsind."

„Miks te kahtlete!" ütles õpetaja Roth. „Kas me pole teind aastakümneid külg külje ääres tööd siin Issanda viinamäel ja miks peavad siis nüüdki lööma meie vahele lahkarvamised? Küllap ka teised kirjutavad."

„Mis te ajate," kõneles Siim agaralt. „Pange nimed alla ja asi tehtud."

„Eks me kirjuta siis ka."

Ruttu tõi õpetaja täiskirjutatud paberipoogna ja mehed kirjutasid sellele nimed alla.

Kirjutise sisu oli neile õpetaja sõnadest juba tuttav.

„Sellest pole vaja kõigele ilmale kõnelda," tähendas Roth. „Teate ju isegi, missugused tahtmised ja soovid nüüd ilmas on. Hinge vaenlane teeb oma hävitustööd ja ukutab inimesi. Aga meie, kes oleme usklikud ja armastame oma Lunastajat, jääme ikka ühte. Aga neile võite ütelda, kellest teate, et nende hinged igatsevad õndsuse järele, võite küll ütelda, et nad selle nädala sees tuleksid ja siin oma allkirjad annaksid."

„Kas ka vanatüdrukud ja lesknaised võivad tulla?" küsis Siim.

„Armas sõber," tähendas Roth ja ta huulekolkas lehvis naeruvine. „Meie Lunastaja ees oleme ju kõik ühesugused. Ta on meid kõiki ostnud oma kalli verega. Ka nemad võivad tulla ja oma nimed alla panna."

Nädala lõpuks kogunes kirjale, milles paluti Juhisaare õpetajaks usuteaduse kandidaati Kurt Roth'i, mõnisada allkirja ja risti. Paljud neist allkirjadest olid niisugused, mida ka kõige parem käekirja tundja ei suutnud üles lugeda.

Aga mis sealgi imestada. Taluinimesele puutub sulg väga harva näpu vahele.

Pühapäeval peale jaani oli noore õpetaja Kurti laulatus Juhisaare kiriku peale. Siis tuleb siia praost Looring ja Lõhavere õpetaja Schmidt. Köster õpetab koorilaulu ja kirikus pannakse uste juurde, altari äärde ja lühtrite külge pärjad.

See jutt tõstis uuesti pea suikuma löönd ärevust.

„Näete nüüd, viivad oma asja ilusti läbi. Ka teie rabelete, aga sõnadest kaugemale ei jõua," tähendas metsavaht Rein.

„Kui koguduses niisugused inimesed on, nagu sina, ega siis ole midagi peale hakata," vastas Aidaku Priidik vihaselt.

„Ei ole mina teda käind mangumas," irvitas Rein, „aga teie ise. Minge vaadake, kelle need allkirjad seal on. Võib-olla on ehk sinugi nimi seal üleval."

„Mis te nüüd ilmaaegu tülitsete," noomis kõrtsmik. „Ega seda asja ikka teiseks saa. Näete, niipea kui vana Kruusakivi kadus, läks kõik libedasti nagu lepse reega."

„Minugi pärast," urises Priidik. „Pole ma suuremat seda vana tarvitand, pole mul ka noorega asja. Teen oma paar lauakorda aastas ära, see on kõik."

„Aga ikka pead," naeris keegi nooremaist mehist.

„Näe, kui ei lähe — mis ta võib teha. Mitte midagi," suurustas Priidik.

„Tema küll mitte, aga näe, pärast tuleb kurat hinge järele."

See oli Lepa Tiiu, kes oli kõrtsi tulnud kõrtsiemanda käest suga laenama.

„Naised teavad asja," hüüdsid mitmed.

Olgu kõrtsis, olgu teel, olgu laupäeva õhtul küla vahel vainul, küll kõneldi igal pool uue õpetaja laulatamisest, aga igal pool jäi küsimus lahtiseks ja lõppes mõnel pool naljaga, sest oli ka neid, kellele see õpetaja lugu oli päris ükskõik. Aga oli ka kohti, kus mõni leidis sellel põhjal teravaks pilkeks head juhust ja võibolla oleks tekkind mitugi korda selle aine varal taplus, poleks mõistlikumad astund õigel ajal vahele.

Oli jaanipäeva aega veel nädalat poolteist, kui hakkas Juhisaare kihelkonnas ümber käima mingi naeratav sosin. Kõneldi nelja silma all ja kinnitati lõpuks: „Ära sa edasi räägi!"

Oldi koos Kruusakivi kopli taga vainul ja harutati uue õpetaja asja. Seal lausus äkitselt lesknaine, Mätliku Viiu, kes oli siiamaale pealt kuuland vaikides:

„Pole see Kurt veel Juhisaare õpetaja."

„Noh, sina nüüd saad teda takistada. Pannakse teine ametisse, sinu käest juba küsima ei tulda."

„Eks me näe. Küllap koristab oma kolid kokku ja kaob Juhisaarest nagu Jumala õhk."

„Oh-ho," hüüdsid mitmed. „Kust see ime tuleb? Eks kõnele seda ka meile!"

„Mina nüüd tean," vastas kõneleja. „Eks ma ole niisama tark kui teie kõik."

Ja kõneleja suu vajus lukku.

Viiu ütlust kuulis ka vana Kruusakivi, kes oli kõndides ümber põldude peatuma jäänd nooremate kobara juurde. Ära minnes tõmbas Pärt Viiut küünarnukist ja tähendas: „Sa tahtsid meilt vahetada paar pikksaba talle. Kas tuled kõneled sellest täna perenaisele? Võid ka ise välja vaadata."

Minnes teed mööda jäi vanamees seisatama, vaatas tõsiselt Viiu otsa ja küsis: „Mis need su sõnad ennist tähendasid?"

Naine sai aru, ei julgend silmi tõsta ja lausus:

„Ma ütlesin niisama."

„Ära nüüd võta valet hinge peale! Ei ütelnud sa niisama. Ka mina olen midagi sellesarnast kuulnud. Aga ma ei saa aru, mis plaanid neil nüüd käsil on. Kui on juba alla kirjutatud, mis nad siis veel tahavad teha. Meie sulane Madis kuuldi niisama ütlevat: küllap näete, Kurdist küll õpetajat ei saa. Kas sa tead, mida tahetakse teha?"

„Kui teda ei taheta," vastas Viiu. „Ega sinagi, isa, ole selle Kurti poolt?"

„Mina ütlesin seda juba kevadel konvendi koosolekul. Aga nagu näha, ei pandud seda tähelegi."

Viiul kipitas eneselgi kangesti südame peal.

„Ma ei tohi seda kõnelda," ütles ta veidi aja pärast: „See on kangesti keelatud."

„Mis see siis on? Kui see ei käi Jumala käsu vastu, miks seda siis ei tohi?"

„Seda ma ei tea," vastas Viiu. „Aga mina kuulsin niisama. Nad ei taha Kurtil lasta jaanipäeval kiriku minna."

„Kuidas nad siis teda keelavad?"

„Olla nii maha tehtud. Mõned naised lähevad käärkambri ukse juurde ja varitsevad seal. Kui Kurt tuleb, siis lähevad ta kallale ja tõmbavad kuue seljast ja kisuvad valged lapid kaelast. Kui õpetajaga nõnda tehakse, siis ei saada ta üldse enam õpetajaks."

Vana Pärti hingest käis läbi otse hirmuvärin.

„Sa ütled, et naised lähevad."

„Naised muidugi. Ega mehed siis või. Naistele ei pidada kohus midagi tegema."

„Kes need naised on?"

„Ega mina seda nüüd tea. Seda kuulsin Naarimaalt oma mehe venna Priidiku naiselt. Eks nad ikka sealtpoolt ole."

Nad läksid veidi aega vaikides.

„Kuule, isa, ega sa seda kõnele? Ega sa räägi, et minu käest kuulsid? Juula kinnitas kangesti, et ma sellest ei kõneleks mitte ühelegi hingele. Ja nüüd ei jaksand ma oma suud pidada."

„Mina ei kõnele, aga sulle ütlen: Mine Aidakule

ja ütle seal oma mehe vennale ja Juulale, et nad seda mitte ei tee. Nad langevad raske karistuse alla. Kohus karistab kuritöö eest ka naisi."

„Ka kellamees Toomas teab sellest asjast. Talle olla öeldud: Kui kirikutoa trepilt lehvitatakse valget rätikut, et ta ei hakkaks kellu lööma, siis ei tee ta seda mitte. Nii ei saaks siis inimesed teadagi, millal kirik sisse läheks."

Kõike teada saades täitis Pärt Kruusakivi südant suur rahutus. Ta ei saand öösi oma asemel und. Olgugi et ta hukka mõistis niisuguse teo, kuid oma südames pidi ta süüdistama vana õpetajat Roth'i, miks see on asja viind nii kaugele. Kogudusel on ometi õigus nõuda seda omale õpetajaks, keda ta tahab. Aga siin sunniti talle peale vägisi hoopis keegi teine. Ta kahetses nüüd väga, et vöörmündri ameti maha pani. Oleks ta olnud seal, siis poleks ehk asi läindki sinnamaale. Aga nüüd ähvardab sündida kuulmatu lugu: jumalakoda tehakse riiu- ja tülipaigaks.

Vana Kruusakivi oli kogu öö voodis üleval ja mõtles, kuidas saaks seda kõike ära hoida. Aga ometi ei näind ta mingit väljapääsu. Kuid ka seda ei pidand sündima.

Juba hommiku vara pani ta enese uude riide, aga kodustele ei ütelnud ta mitte kõike, millepärast ta välja läheb.

Ka teel katsus ta leida, kuidas kogu asjale võiks anda teist käiku, aga tee lõppedes oli ta niisama tark kui selle alates.

Ilma, et ta oleks osand ette valmistuda, läks ta kirikutoa juurde ja palus, et köögi-Leena teda teataks õpetajahärrale.

„Mul on rõõm sind näha, armas Pärt," ütles õpetaja Roth, sisseastujale kätt andes, kuid sellegi pärast paistis ta silmist küsimus: Mis asi ajas sind siia? „Kuidas sa elad?"

„Eks ikka tasapisi," ütles Pärt kirjutuslaua kõrvale seisma jäädes, „mis sellest vana inimese elust siis õige on. On päev õhtus, eks oli siis jälle samm surma poole."

„Nii see on. Hea, kui see tund meid leiab eest õieti ettevalmistatult. Aga sinul pidi küll minu juurde olema iseäralist asja?"

„Oli veidi ka. Ma tahtsin õpetajahärralt küsida, kuidas uue õpetaja valimisega õieti on."

Roth'i kahvatand näo üle jooksis kerge punetav läige. Kuid ta leidis kiirelt oma rahu.

„Tänu Jumalale, sellest asjast oleme üle. Püha peale jaani laulatatakse minu poeg Juhisaare kiriku peale."

„Ah nii. Aga ei ole ju proovijutlusi peetud."

„Konvendi koosolek arvas, et neid sugugi vaja ei ole."

„Aga ega konvendi liikmed üksi ole kogudus."

„Vöörmündrid on ju ometi kiriku ametnikud. Vallad on nad ise valind," ütles õpetaja Roth, kuna ta hääl ärrituse pärast kergesti värises. „Pealegi saatis kogudus oma allkirjadega kirikuvalitsusele palve, et ta tahab Kurti õpetajaks."

Pärt Kruusakivi mõtles veidi.

„Ma arvan, et see pole üleliigne, kui kõnelen otsekohe ja ütlen ära, miks mu süda sundis mind siia tulema. Nii ei peaks mitte tehtama."

„Ma ei saa sinust aru, armas Pärt."

Õpetaja surus oma lahju sõrmi ja luud krudisesid.

„Õpetajahärra, teie saate minust aru küll. Mina liigun alati inimeste hulgas ja tean ka nende tahtmist. Kurti ei taheta Juhisaare õpetajaks."

Roth peitis oma seesmist ärevust naeratuse taha.

„Aga, armas inimene, nad ju saatsid oma allkirjadega palvekirja."

„Ma ei tea, kuidas selle kirjaga lugu on. Seda ma tean, et meie vallast sinna alla peale Soomuse Siimu küll keegi oma nime ei pannud. Koguduse suurem hulk tahab, et oleksid olnud proovijutlused ja see mees valitaks, kelle jutlus kõige rohkem meeldib."

Roth'i kannatus näis lõppevat.

„Aga seda ei saa nüüd enam muuta. Kirikuvalitsus on juba nii otsustand. Sellest ei maksa enam kõnelda."

„Teie, õpetajahärra, peate selleks samme astuma, et see nii ei lähe."

„Teie kuulete ometi, et see on nii otsustatud ja ma ei või ometi kirikuvalitsuse asjadesse segada."

„Kuulge, õpetajahärra, mina olen vana mees. Olen olnud aastakümned vöörmünder ja sellepärast mina ka räägin. Mulle on meie pühakoja au kallis. Aga kui sünnib midagi niisugust, mis teotab seda?"

„Mis sa sellega ütled?" hüüdis õpetaja ärevalt. „Kas sa ähvardad?"

„Mitte mina. Aga teie ajate asja nii kaugele, et inimestel katkeb kannatus."

„Räägi selgemalt!"

„Mis ma räägin, kui teie kõrvad, õpetajahärra, minu kõnedele jäävad kurdiks. Ma ütlen veel kord:

Ärge ajage asja nii, vaid pange tähele ka koguduse tahtmist ja kuulake järele, mis väljas sünnib."

„Kõnele, Pärt! Ütle seda kõik, mis sa tead."

„Mina pole selleks siia tulnud, et seda ette kanda, mis inimesed isekeskis saladuses hoiavad. Ma usun, teil, õpetajahärra, on kihelkonnas teisigi, kellelt võite küsida. Mina pidasin oma kohuseks hoiatada, et pühakoda ei teotataks. Jumalaga!"

Ja vana Pärt tuli toast välja. Õpetaja Roth ei suutnud teda kinni hoida, olgugi et ta oleks tahtnud seda.

5.

Pühapäeval enne jaani pidas vana õpetaja Roth ise jumalateenistuse algusest lõpuni. Ta ehitas oma jutluse ütlusele: „Jumal murrab kangekaelsete ja vastuhakkajate käsivarred ja saadab nad oma pale eest suure häda ja viletsuse sisse." Haruldase osavusega astus Roth oma jutluses iga sammu, ära näidates, kuidas Juhisaare koguduses viimasel ajal oli levind vastuhakkamis-vaim. Sõnakuulmatus laste poolt lihaste vanemate vastu, sõnakuulmatus rahva poolt oma mõisavanemate vastu on muutund igapäevaseks nähtuseks. See toob Issanda valju karistuse. Inimesed hälbivad ringi ja nad ei oska enam lugu pidada sellest, mis on olnud koguduses aastakümneid valgustajaks lambiks. Lõpuks tuli õpetaja Roth oma jutluse ainele veel lähemale. Ta kirjeldas seda pikalt, kuidas ta on aastakümneid Juhisaare kogudust armastand, teda juhatand, noomind ja talle alati näidand seda teed, mis Issanda meele pärast. Ei ole ta hoolind oma ihuvaevast, vaid

on püüdnud alati valvel seista nagu õige Siioni vahimees kantslil, kuhu Issand ta seadnud. Nüüd tahab ta ennast veidi tagasi tõmmata oma tööst ja koguduse usaldada noormehe hooleks, kelle südame mõtted talle tuttavad ja keda kohalikud mõisavanemad ja niisama ka kirikuvalitsus sündsaks peab sellele ametile. Aga seal on koguduse hulgas inimesi, kes julgevad sellele kõigele vastu panna ja kes peavad isegi kurja nõu. Muidugi langevad niisugused inimesed raske karistuse alla, sest Issand valab oma viha karika nende peale tühjaks. Issand ütleb ise selge sõnaga püha prohveti suu kaudu: Kes inimest noomib minu viisi järele, see leiab enam armu, kui see, kes keelega libab." Ja mina olen teid nii noomind, nagu seda Issand käsib, ja ma tean, et see, kes tuleb minu järele, käib minu jälgedes."

Kirikust tulles sammusid Reinu Tiit ja Aidaku Priidik kõrvuti maantee kõrval laial murul.

„Näha on, vanamehel hais ninas," tähendas Tiit. „Ega ta muidu täna olnud nii sõjakas. Sellel vanal on veel jõudu küllalt. Ei tea, kas maksab õhtul tullagi teie poole. Jätame ehk nõuks."

„Oled nüüd, tule ometi ! Ma ütlesin ka Arusaare Laasile, et ta sisse astuks. Eks räägime veel läbi."

„Kes pagan võis temale sellest küll pista?"

„Mine nüüd tea. Küllap see on laiali läind."

Mehed kõndisid veidi aega mõttes.

„Aga ometi," kõneles Priidik, „nii ikka seda asja ka ei või jätta. Kui me nüüd ei tee, ära pärast enam looda. Istub Kurt kord juba kantslis, sinna ta ka jääb. Ja mis seal on, naised lähevad, ega nendele nüüd ikka midagi teha."

„Kes need on? Su venna naine..."

„Ei. Viiu ei lähe. Tema ütleb, ei julge. Aga lähevad Võllapea Mai, Altsaare Anu ja Liivaku Mari. Need on kõik vahvad naised. Anu on ka Köötsi sugulane ja see aina hässitab teisi taga. Anu ja Mari olid eila õhtul meil, oleksid pidand kuulma nende juttu. Anu ütles mulle otsekohe suu sisse: Kui teie, mehed, olete nii tössikesed, meie läheme ise. Tõmbame ta valged lotid eest maha, nii mis ühtid, mingu siis veel mõne kiriku peale."

„Ei tea, kas Altsaare Mart peaks teadma?"

„Ei ma usu. See tragi eit on selle vanamehe nii maha surund, et see palju muud ei oska teha kui haigutada. Vanamehele ta sellest küll sõnagi ei kõnele. Ma ei usu seda."

„Ah, ikka lähevad?"

„See on kindel. Kõik on läbi räägitud. Nad jäävad kohe kiriku rohuaia värava kõrvale. Niipea kui Kurt tuleb, haaravad ta kätte ja tuuseldavad paljaks. Saab õige nalja näha."

„See on ikka lugu küll," arvas Tiit. „Võib-olla lähevad kohtu alla."

„Ah tühja, naistel nüüd häda. Mis nad siis õige seal tegid, tuuseldasid veidi noorhärrat. Oleks see kirikus, siis asi teine. Aga see seal kirikumõisa õues. Nad olla ka ääri-veeri mööda kuuland rätsep Andreilt. See ütelnud, ega ta veel kiriku peale laulatatud olnud. Valged lotid ei ole veel pühitsetud, mitte midagi."

„Kas kellamees Toomas teab?"

„Kuida muidu. Vanamees lööb kaks korda kellad ära. Kui trepilt valget rätikut lehvitatakse, siis ei löö ta esmalt. Kui siis veel lehvitatakse, siis tõmbab ta paar korda ja niipea kui Kurt jõuab aiaväravasse, jä-

tab ta löömise järsku seisku. Näe Anu lähebki, püüame teise kinni. Kuuleme, mis nad veel on otsustand. Mina nende nõu küll tühja ei aja."

Mehed kiirustasid samme.

See oli aasta neljakümnene väga käbeda ja vilka liikumisega naine. Ta laiad siidist mütsipaelad lehvisid tuules.

„Küll on sul aga vilgas jalg," naeris Priidik. „Kui Mart täna kärvaks, ma ütlen, poisid kastaksid ära su sõrmeotsaga."

„Mis sa ajad," naeris Anu hea meelega, „kes see niisugust vana eidetörtsi enam tahaks."

„Mõni vana nüüd, enesel paled aina lõkendavad."

Anu pühkis rätikuga higi.

„On ju nii palav."

„Miks siis na ruttad? Sa väsitad meid sedasi ära. Meie ei jõua ju kõrva."

Anu tasandas samme.

„Noh, said täna vana Roth'i käest tubli nahatäie tõrelda."

Vilksti vaatas Anu meeste poole.

„Kulus vist äragi," sõnas Priidik. „Ta on vist teie südamed läbi näind."

Nad jõudsid jalgraja lahkmele. Paremat kätt viis jalgrada üle heinamaa Altsaarele.

Anu jäi teelahkmele seisma.

„Teie, mehed, olete ka päris tössid, lasete omale mis tahes otse suhu ja silma öelda. Küll mu süda kargas täis, oleksin tulnud välja, aga tahtsin õige kuulda, mis ta ütleb. Ja tema sõimab ja manab ja keegi alt mitte ei köhatagi."

„Mis sa teed, eks ole ju kirik," tähendas Reinu Tiit.

„Sa oleksid tahtnud, et oleksime alt hakand vastu purelema," naeris Priidik.

„Olgu, aga inimese kannatus peab ometi lõppema."

Jutt nagu tahtis katkeda.

„Või see nüüd mujalgi teisiti on?" tähendas Tiit.

„Muidugi on," vastas Anu. „Minu täditütar on Kansi peres. Räägib nagu imeasju. Nende õpetaja noor mees, käib inimestega läbi, peab kõnesid, tuleb pidudele just niisama nagu iga teinegi inimene."

„Ei tea, kas see nii hea ongi," arvas Tiit.

„Olgu hea või paha, aga inimesed teda kiidavad ja on temaga rahul. Aga meile tahetakse kaela panna, keda keegi ei taha, kes ei ole ära õppind meie keeltki. Ja mis jutlus see on, mis ta peab, kui tahad, hoia naeru kinni. Ja kogudust ei panda tähelegi, muud kui pannakse aga ametisse. Kas see ei aja hinge täis? Ja teie, mehed, vaatate aga seda kõike pealt. Niisugused mehed ja endil ka püksid jalas."

„Mis meile siis veel vaja, kui meil niisugused tragid naised on," naeris Priidik.

„Muidugi, ega me seda niiviisi küll ei jäta."

„Lähete ikka?"

„Muidugi."

„Tulevad ka Mai ja Mari?"

„Muidugi tulevad."

„Tea, seda ei karda, kui pärast kohtu lähete."

„Ene mingu! Mis meile seal ikka tehakse. Me oleme meeste naised ja ega me kirikus midagi ole teind. See niisama väljas. Ega me teda seal ära söönd. Eks

ka kohus saa aru, et vägisi kipub ja rahvas teda ei salli."

„Aga nähtavasti on teie plaan teada. Ega vana Roth täna muidu olnud nii sõjakas."

„Kes see talle seda kõneles? Ja kui teabki, ega tema seda tea, kus kohas me Kurti ootame. Jaanipäeval kiriku ümbrus rahvast täis."

„Vahvad olete," naeris Priidik. „Ega ole muud kui me soovime, et ta korralikult läbi tuuseldaksite, nii et õieti himu tal kaob Juhisaare järele."

„Kui teist, meestest, asja ei saa, eks meie, naised, pea siis olema platsis," naeris Anu ja keeras üle heinamaa käivale Altsaare poole viivale jalgrajale.

Kuulnud vana Pärt Kruusakivi ähvardusetoonilist ütlust, täitus õpetaja Roth'i süda murega. Ääri-veeri mööda oli tal see muidugi teada, et kogudus tema pojaga sugugi ei lepi, isegi midagi ähvarduse taolist oli talle ette kantud, kuid ta ei pidand seda kõike kuigi tõsiseks. Selleks astuski ta teatud sammud, et seljatagust kõikipidi kindlustada. Kui vöörmündrid on valimiskirjale alla kirjutand, kui kogudus oma allkirjadega Kurti õpetajaks palub, mis siis peaks olema veel takistuseks? Need hääled, mis praegu vastu kõnelevad, peaksid siis ometi vaikima. Ta pani mitmele vöörmündrile südame peale, et need Kurti heaks kõneleksid, ja ta uskus, et nad täidavad ta soovi. Proovijutluse eest püüdis ta kõrvale põigata, sest ta teadis kindlasti, et Kurt nende noortega ei suuda võistelda, kes tulnud rahva hulgast. See oleks ainult teritand ja kõvendand vastupanu.

Kui juba kogudus ise palub, milleks seal veel vaja proovijutlust.

Õpetaja Roth'i süda oli aga raske. Ei tulnud öösigi und. Olgugi, et arvas kõik olevat targu toimetatud, kuid siit ja sealt püüdis lahti hargneda äär, mis ähvardas lasta katki käristada kogu ettevõttel. Isegi palve ei suutnud anda tarvilist rahuldust.

Päevatera vähe kumas, kui õpetaja Roth juba lahkus toast ja läks rohuaeda. Siin oli koht, kus ta viibind aastakümneid ja need noorevõitu õunapuud, mille roheliste lehtede vahelt paistsid õrnalt punetama löövate külgedega õuntemugulad, olid ju kõik tema oma istutatud ja isegi virved pandud tema oma käega. Ei olnud siin vist ühtki ruuttolli mullapinda, kuhu ta ei olnud astund oma jalaga. Kui mitmed tunnid ja hetked oli ta siin viibind raske ja murelise südamega, ja oli ka küllalt neid silmapilke, kus ta siin jalgteedel kõndides tundis hinges ülevat rõõmu.

Inimese elu on ju nii vaheldusrikas.

Kõik need endised ajad kumasid siin ta meelde.

Ja kui ta peaks nüüd siit lahkuma? See oleks suurem hoop ta hingele. Kurdab ju isegi lojus oma karjamaad, miks siis mitte inimene paika, kus ta on veetnud kogu oma elu.

„Ma tean, kauaks mind siia ei jäeta, sest olen juba hoopis otsas," kõneles õpetaja Roth endamisi. „Aga eks ole mu koht seal, kus puhkavad teisedki Juhisaare õpetajad. Ja siin tahaksin ma ka panna oma silmad kinni."

Õpetaja Roth istus suure pärna all olevale pingile. Pärn hakkas minema õide ja hurmav lõhn heljus hommikuses puhtas, öösisest kastest niisutatud õhus. Aia

taga kiriku puiestikus jooksis väheveeline jõgi murmeldes kivisel põhjal.

Aga õpetaja Roth ei pääsnud ka etteheidetest. Ta sai aru, et see just õige mood ei olnud, kuidas ta talitas. Kõik see allkirjade kogumine, proovijutlusest kõrvale põikamine j. m. tegid veidi vaeva. Küll püüdis ta kinnitada, et see talurahvas peab ometi seda kuulma, mis talle öeldakse, sest eks ole taluinimesed lapsed, keda ei tohi ometi lasta minna omapead. Võta nad oma käe kõrvale ja taluta neid, eks käi seegi su ülesannete hulka. Miks tunneb su süda rahutust, sest neid juhatama, õpetama ja manitsema oled sa ju kutsutud ja kas pole see ka Issanda käsk, et tuleb kuulda ülemate ja vanemate sõna. Kust on ometi pääsnud niisugune vastupanija vaim Juhisaare kogudusse? Vist oled ise selles süüdi, sest oled võitluses jäänd nõrgaks. Äkitselt lõi nagu virvendama ta silme ees: Ta seisab üksi, kuna kõik ta juurest eemale hoiavad. Need, keda ta juhatand, kellele ta teada annud Issanda tahtmist, need põgenevad nüüd tema juurest eemale. Aga kas ta on suutnud kogu oma elu vältel äratada armastust? Kas ta pole kogu need aastad jäänd isandaks, kelle juurde tullakse küll alandusega, aga mitte armastusega?

Õpetaja Roth'i hing sattus segadusse. Kas ta polnud siis õieti pidand oma ametit? Mis ta oleks pidand tegema?

Ta ei osand nende küsimuste peale anda vastust.

Mööda jalgteed tuli Kurt.

„Sina, isa, nii vara väljas? Kas sul ei hakka siin vilu?"

„Ei. Istu siia minu juurde!"

Kurt istus isa kõrvale.

„Näe, Kurt, siin oled sina sündind ja siin olen mina vanaks eland. Ja nüüd jätan selle koha sinule. Mina ei suuda enam. Juhisaare on suur kogudus ja su õlule langeb raske töökoorem."

Kurt vaatas oma ette maha ja tõmbas sirelipõõsast murtud oksaga jooni ja riste jalgtee liivale.

„Sa pidid ütlema pühapäeval jutlust, aga ma mõtlesin ümber, ma teen ise."

„Kas see sind liiga ei väsita?"

„Pole viga, küllap ma jaksan. Võib-olla jääb see ehk viimseks korraks. Sa pead jumalateenistust jaanipäeval ja püha peale jaani laulatatakse sind Juhisaare õpetajaks."

Kurt vaatas oma ette. See teade ei suutnud kutsuda ta näole iseäralist heameele ilmet.

„Ma tahan neile pühapäeval kõik oma südamelt ära ütelda. Mul on neile palju ütelda. Annaks Jumal mulle jõudu, et suudan nende vastupanijad südamed puruks peksta. Olen jutluse kallal kaua töötand ja loodan, et see nendesse avaldab mõju."

„Tead, isa!" ütles Kurt ja vaatas ainiti vanale õpetajale otsa. „Ma ütlen sulle midagi."

„Mis sa tahad rääkida?"

„Ennemalt tegi see Juhisaare õpetaja koht mulle üsna head meelt. Aga nüüd on mulle tekkind nagu teised tundmused."

„Kuidas see on?"

„Minu meelest oleks parem, kui oleksin jäänd mõnesse linna kuhugi koguduse peale. Seal on ikka hoopis teissugused inimesed. Aga siin maal, ma ei tunne neid nägusid. Kui vaatlen, siis on need nii kaugel mu eest, nii võõrad, et otse hirm hakkab. See mõjub vahel nii

tugevalt, et ma ei saagi kõnelda, mõtted lendavad käest ära. Ma ei tea, mida pean neile ütlema."

„Seda ma usun," tähendas vana Roth nukralt. „On kordi, kus su jutlusel puudub otsekohene julge mõte. Ja mis ei tule julgelt, mille juures tundub kahtleva hinge värinat, see läheb seal all neil ühest kõrvast sisse, teisest välja. See tuleb sellest, et sa oled oma noorpõlve siit eemal eland, siinne elu on sulle võõras. Ja ma arvan," tähendas isa nukra etteheitega, „sul pole ka tubli võitleja iseloomu. Sa oled sõjamehe sarnane, kellel pole lahingusse minnes vahedaks ihutud mõõka puusa peal. See on muidugi suur puudus. Aga ma usun, sa õpid tundma neid peagi ja ma loodan — siis oskad sa neile ka ütelda, mis avaldab mõju. Mina tahan sind selle juures alaliselt juhatada."

„Aga ma olen kuulnud, et nad on mu vastu."

„Arvan — see on ainult esiotsa. Mingit olulist tähtsust ei ole nende vastupanul. Peaasi — sinu poolt on mõisnikud ja kirikuvalitsus. Ma usun, ka vöörmündrihärra v. Ungern jääb sinuga edaspidi sellessesamasse vahekorda, nagu oli tema isa ja tema ise minuga. Mõisnikkude õlal seisab ju alati meie usu tugevus ja see kirjutab meile ka ette, kuidas peame oma ametis talitama. Ainult mõningad õpetajad uuemal ajal nagu ei tahaks seda mõista, ja mina pean ütlema — nende pärast tunnen oma südames häbi. Aga nüüd mul nagu hakkaks tõepoolest veidi vilu."

Õpetaja Roth tõusis üles ja läks pikaldasel, aga küllalt kindlal sammul tuppa.

Selle aja jooksul oli kirikumõisa õues tõusnud vilgas elu. Sõideti vankritega, kuuldusid hobusemeeste hüüded, loomade kellad palisesid, sest nad aeti karja-

maale, lambad määgisid, loobiti vankritele raskeid asju, tallide ja lautade uksed kääksusid sagaratel ja alaliselt liikus kaevu hooratas.

See oli argipäevane elu.

Kurt mõtles üksipäini. Ta oli noormees, kes väga hästi aru sai, et ta kuigi tugev ei olnud tahtejõult ja midagi ei pakitsend iialgi ta südame peal, mis ta oleks tahtnud kantslist pilduda.

Ta oli harilik igapäevane inimene.

Ja kui nüüd niisugune harilik inimene saab hea koha, nagu seda on Juhisaare koguduse õpetaja oma, eks pea ta siis pidama end õnnelikuks inimeseks.

Ja mis ongi harilikul inimesel ilmast suuremat loota ja ihaldada kui õnnelikku elu.

6.

Võis juba märgata koidupuna, kui vaikisid jaaniöö hõisked ja nõrkesid leegid mäeküngastel. Veel kuuldusid metsateilt üksikud kiljatused ja suutäied pilli häält.

Lõppend oli jaaniöö.

Mis siiamaale oli olnud üksikute teada ja suure saladusena julgeti teisele usaldada, see valgus jaaniööl kergesti laiali. Nüüd teadis seda kogu Juhisaare kihelkond, vähemalt need külad, mis olid Naarimaa ümbruses.

„Täna lähme kiriku," kõneldi isekeskis, „täna saab näha nalja. Kurtil tõmmatakse kirikukuub seljast ja valged lotid kaelast."

„Tule Jumal appi, mida meie silmad kõik peavad

veel nägema enne surma," hädaldasid vanad inimesed. Aga sealsamas ei annud neilegi rahu uudishimu ja nad küsisid: „Ei tea, kes need lähevad?"

Kuid kes just, seda ei teatud, üks nimetas üht, teine teist, aga kes just, kedagi ei teatud kindlalt.

„Küllap on niisama tehtud jutt."

„Ega seda ole," kinnitasid teised. „See on kindel, et täna midagi sünnib."

„Mis sa teed. Inimestel on võetud peast see arunatuke."

„Aga mis ta tikub vägisi kantsli."

„Ei tea, kes täna kellasid lööb?"

„Kuidas kes? Kus siis Toomas on?"

„Kas sa pole veel kuulnud? Eila käind kirikukubjas Tooma pool, viind vanamehele sõna, et õpetaja ta ametist lahti lasknud."

„Sa taevake! Mis see Toomas temale siis tegi?"

„Eks Kööts ole Tooma vennapoeg ja Köötsi ju kangesti tahetakse."

„Või lahti? Ei tea, kui kaua vana Toomas on kella löönd?"

„Ta ise ütelnud, et täna just 25 aastat täis saada."

Tooma lugu äratas üldiselt kaastundmust, sest ei olnud kogu Juhisaare kihelkonnas ühtegi hinge, kes poleks tunnud vana kellameest.

Tema oli Naarimaa külast taluperemehe poeg. Praegugi elas Naarimaal ja mujalgi veel ta laialdane suguvõsa. Aga ei tulnud neist vennaga kummastki kohapidajat. Juba poisikesepeast kadus Toomas kodust, teenis ilmamerel laevadel, aga aastate pärast tuli tagasi hoopis hädine ja otsa lõppend. Ta oli saand haiguse külge ja tuli kodumaale surema. Aga sündis

ime, mida ta isegi ei uskund: ta hakkas paranema ja aasta kolme pärast oli ta tervis üsna hea. Aga suur ilm oli palju kulutand ja söönd noormeest: ta meel oli muutund vaikseks, ükskõikseks ja 35-aastaselt oli ta nagu äraeland mees. Siis katsus ta ühtteist; oli Lõa mõisas puusepaks, aasta või poolteist kupjakski, aga need ametid ei läind. Seal suri Võõksa väravavahi maade pidaja Tõnu ja Toomas võttis väikesed maad ja maja oma kätte rendile. Aasta paari pärast sai ta ka Juhisaare kellamehe ameti oma kätte ja hakkas ka vedama kihelkonna posti. Suuremat need toimetused sisse ei toond, sest postivedamise eest makseti aastas kolmkümmend rubla ja kellamehe amet andis kolm vakka vilja.

Aga Toomas elas.

Ega olnud see põldki mingi asi: liivasoss kõrge männimetsa kubemes. Kevadel ikka tõusis oras, lõid ka haljendama kartulipealsed ja paar Tõnu istutatud kirssi olid üsna õierikkad. Tulid aga palavad päevad, oli liiv peagi nagu kuum jahu, oras tõmbus kollaseks, kartulid närtsisid ja hernetera-suurused kirsid sadasid maha.

Nii oli Toomas eland Võõksal aastakümneid.

See oli aastat viis tagasi, kui Luhaneeme Maanus kord võttis Tooma käsile.

„Ei tea, mis sa ennast vaevad selle postiveoga. Ise vead vaevaga jalgu järele, oled ristluust kange nagu äraaetud hunt. Anna tühi ära, las' nooremad jooksevad. Oma nahakoogutamisega jõuad küllalt niipalju teenida, kui sulle vanale inimesele vaja. Vaata, aja aga ennast taga, jääd viimaks päris sandiks."

Küllap Toomas sai isegi aru, et sugulasel Maanusel õigus oli. Ta ütles enese postiveost lahti.

See oli alles tänavu kevade, kui Maanus uuesti kõneles:

„Ma olen sulle mitu korda ütelnud, viska see kellamehe amet kus pagan. Ega see sinuealisel kerge ole neid treppisid mööda ronida. Kukud viimaks seal kurus otseti ja sured. Ja kas see ronimine ütleb jalule head?"

Aga Toomas pani sellele nõuandele vastu. Ta lähemad sugulased teadsid ka põhjuse, miks ta nii visalt ametit edasi pidas. Ega see siis vanematel inimestel olnud teadmata, et sellest tänavu jaanipäeval täis sai kakskümmend viis aastat, kui Toomas esimest korda pihku võttis Juhisaare kiriku kellade nöörid.

„Vanamees tahab oma juubeli ära pühitseda," naersid sugulased. „Küllap siis kolib ülevalt alla."

Tõepoolest vist oleks sellest paljudelgi kahju olnud, kui Toomas oleks lahkund. Kirikukellad olid aastate vältel ta kätega nii harjund, et nad otse laulma hakkasid, kui ta nende nööre puudutas. „Kuskil kirikus ei lööda nii ilusti kellu kui meil," see ütlus oli kogu Juhisaarel üldiselt tuntud. Selle vastu ei võind vaielda ega saand seda ütlust pidada ilmaaegseks ülistamiseks. See juhtus kord aastat kolm tagasi, kui vana Toomas jäi pikemaks ajaks voodi. Seal lõi ta asemel siis kiriku kellu õpetaja maal elav Altsauna Ants. Aga taevake, mis heli see oli. Ei mingisugust takti, lihtne soperdamine. Ja kellade suud olid nagu täis topitud takku, nende hääl ei kostnud õieti Naarimaa külassegi, kaugemaist kihelkonna nurgist ei maksa kõneldagi. Inimesed naersid, pilkasid ja kaua sai sellest asjast

kõnet. Kui siis Toomas pärast jälle pihku võttis nöörid, siis oli kellade heli nagu rõõmsast hingest paisuv laul. Inimesed jäid seisatama, neile oli tuntud see heli ja see ütles igaühele: Toomas ise on täna kellatornis.

Isegi õpetaja Roth lausus: „Iga teise lähenedes löövad kellad tõrkuma. Vana Toomast nad tunnevad."

Harjund oli vanamees oma ametis. Ikka ühel ajal ilmus ta mehine kuju pühapäeva hommikul metsanurga tagant. Jõudes kiriku karjalautade taha jäi ta sinna veidi puhkama. Seepeale võttis ta peretoast kapi kõrvalt naela otsast kiriku võtmed. Jõudes torni lükkas ta luugid pärani neljal küljel. Niipea kui ta puudutas nööre, algasid kellad kohe oma pühapäevahommikuviit. Kaugele üle kihelkonna kuuldus kellade heli ja igamees seda kuuldes jäi seisatama ja kergitas tervituseks mütsi.

Esimesed kellad tuletasid meelde: täna on pühapäev.

Vaheajal talitas ta kirikus.

Teiskordsed kellad kutsusid juba tungivalt ja panid küsima ka kõhkleja: Ei tea, peab ikka täna minema õige kiriku poole.

Ja kui Toomas helistas kolmat korda, siis lõi ta kiriku sisse. Pühakoja ümbrus tühjenes kiirelt, sest kellade heli oli muutund Juhisaare koguduse liikmeile aastate vältel kindlaks käsuks.

Argselt, pooleldi väriseva südamega ronisid poisikesed mööda keerulist pimedat treppi üles, kuni nad jõudsid kellakambrini. Sealt vaatasid nad lõpmata aukartusega, kui kellade vasksuud liikusid ja nii häälitsesid, et ähvardasid purustada kuulmed. See oli niivõrt

erutav, et jäi kauaks meelde ja mis olekski pidada sellest, kes veel kordagi pole käind kellatornis.

Helistades viibisid Tooma pilgud kaugel. Võib-olla mõistis tema kellade kõnest rohkem kui ükski teine Juhisaare kihelkonnas. Võib-olla kõnelesid nende vasksed suud talle uudiseid, millest tema hästi aru saab ja mis on nii huvitavad, et kannavad ta hinge enesega ühes.

Toomas tundis enese siin eraldatud igapäevasest askeldavast ilmast, väljaspool muresid, vaeva, ohkamisi.

Lõpmatu avarus avanes ta vaatele. Seal on põllud, rohelised, nõrgalt kollendavad, ja neid piiravad rohelised metsaraamid. Küllap rukkiväli lainetab tuule mõjul ja see tuletab isegi meelde merd, mille pinnal ajavad lained üksteist taga. Sealt paistavad külad, pered kobaras koos. See on Naarimaa küla ja Toomas tunneb isegi ära üksikud puud, metsatukad, mäekünkad. Need on kohad, kus ta paljude, paljude aastate eest jooksis, siis kui ta oli alles noor. Nüüd on see kõik ammugi möödas, kõik on olnud nagu pikk uni. Ta silm otsis paiku, millest ta teadis, et seal kord täitis ta südant armuõnn. Seda kõike mäletab ta veel läbi udu, nagu kuma suurest kaugusest. Aga neile, kelladele, on jäänd seesama heli, seesama jutt, mis paarikümne aasta eest. Kui ta neid alguses ei mõistnud, aga nüüd ta mõistab neid. Ta saab aru igast sõnast, olgugi et ta ei oskaks seda kellelegi edasi kõnelda.

Nende kõne oli ta südamele magus, nii et sellest oli lahkuda raske. Tuli ette, et vanamees helistas ka siis edasi, kui hommikulaul juba jõudis lõpule. Aga viimasel ajal oli juhtund ka seda, et teda tuldi keelama. „Mis sa, pagan, teed, sa lööd ju kellu kogu kirikuaja."

Jumalateenistuse ajal istus Toomas altari taga ki-

visimpsul. Kes seda nüüd nägi või õieti tähelegi pani, millal ta sinna läks, aga seda nähti alati, kui ta sealt välja tuli. Iga kord, kui õpetaja astus välja käärkambrist, paksud raamatud pahema kaenla all ja parema käega veidi kergitades pikka musta kirikukuube, tuli Toomas ja avas ukse, mis viis altarisse või kantsli.

Laulu ajal ilmus ta äkitselt pinkide vahele, käes pika varrega kirikukott, mille küljes väike heleda häälega kell. Igamehe peakohal raputas ta kellukest ja vähe oli neid Juhisaarel, kes ei oleks pannud kirikukotti kopiku. Ärge arvake, ka selles asjas olid Toomal suured teadmised. Ta teadis, kes ohverdab hea meelega, kes rohkem kitsi ja olgugi, et ta iga kord kopiku pealt ei teadnud, palju kotis raha on, kuid kuigi palju ta ei eksind. Tuli ka ette, et ta mõnele lapsele vanema näpunäitel korda kolm koputas kirikukotiga kergesti pähe. Tema oli heasoovlik.

Toomas korjas kotiga aasta kohta palju raha. Kuhu see raha läks, seda ta ei küsind, aga see oli ammugi teada, et üheski naaberkihelkonnas kotiga nii suurt summat kokku ei tule. Oli ka kuulda, et mõnelpool kotiga korjamine olevat ära kaotatud, aga just selle jutu kiuste laskis Toomas ise juba naruseks kulund kotile oma kulul ümber tõmmata uue pruuni siidiriide, mis heledais päikesekiirtes aina hiilgas. See maksis küll kolmandiku ta tervest aastapalgast, aga sellest hoolimata lõid ta silmad uue koti peale vaadates sisemise heameele mõjul otse hiilgama.

Tooma ülikonnale ei suutnud tuua silmapaistvat muutust ei suvine soojus ega talve külm. Hall kaap ja sedasama karva pikk kuub — ja see oli kõik. Vest, püksid, üldse see alumine värk, jäi võõrale silmale nä-

gematuks, sest pikk kuub oli ümber seotud punaste triipudega halli põhja peal vööga. Ta hallid silmad lahjas, hõredahabemelises palges vaatasid alati tõsiselt, sügavalt mõeldes, kuid ometi ei paistnud neist valjuse ega karmuse pilk. Küll oli aga kordi, kus ta suu ja silmade ümber mängles vaevalt märgatav naeruvine. Iialgi ei kuuldud ta suust nurinat raske elu üle, sest kõik, mis talle peale pandud, kandis ta nagu vabatahtlikul kokkuleppel. Suur kõneleja ta ei olnud, aga mõnikord asus ta jutustama erilise innuga, iseäranis nooremate hulgas, kelle rõõmus meel ja mureta olek näis olevat ta hingele õieti ihaldusvääriline.

Kaugelt tunti Toomast ta hallist palitust ja käimisviisist. Ta samm oli alati ühetasane kindel ja keegi ei pidand seda tühiseks kiitlemiseks, kui ta kinnitas, et alati võtnud sammudega karva pealt metsa-heinamaa või jälle põllutüki pikkuse.

Nähes Toomast olid lastel tema ees imelikud tunded. Oleks tahtnud ära joosta ja ei tahtnud ka. Kui väike poisike pidas sõrme suus, siis ütles Toomas: „Sina võta sõrm suust ära, sest sõrme otsa kasvab nupp." Kui poisike jäi vahtima suu avali, ütles Toomas: „Sina pane suu kinni, sest süda jahtub ära." Tuli ka ette, et ta kohendas poisikese mütsi õieti pähe ja ise sõnas: „Müts on mehe peakate. See on see kõige ausam riidetükk, see peab alati olema õieti peas." Poisikesed pidasid meeles Tooma õpetusi ja nad katsusid alati kohendada nii, nagu ta oli ennemalt õpetand. Eemalt nähes teda jooksid lapsed sageli tuppa ja teatasid suure erutusega: „Kellamees tuleb, kellamees tuleb!"

Toomas oli hea meelega nähtud külaline. Juhtus

olema õllemärga ja see ta meeleolu tegi rõõmsamaks, siis pääsis ka jutt valla palju vabamalt. Ja Toomal oli ka midagi kõnelda. Iseäranis kuulasid teda niisugustel puhkudel poisikesed erutatud hingel, kui ta kergitas siit ja sealt ilma osadelt saladuse katteid. Oma meresõitudel oli ta käind läbi ekvaatori alt, oli laevaga maandund seal, kus pigimustad inimesed veavad kirikutorni pikkusi palke elevantide abil, oli näind mehe keha jämuseid madusid, oli olnud nädalapäevad lainete vintsutada, mis kõrgemad kui talumaja.

Aga ka vanematele inimestele oli Toomal alati teatada mõnd uudist, sest temal käis juba mitu aastat järjesti ajaleht. Tema oskas hinnata nähtusi ja oskas tagajärgi järeldada ühest ja teisest juhusest. Tema sõna oli niisuguseis asjus autoriteetlik ja sellele ei saadud sageli mitte vastu vaielda.

See on tõsi, kaua ei tahtnud Toomas õpetaja valimise asjus sõna võtta. „Oleks see mõnes teises kihelkonnas," lausus ta kord, „küllap siis teaksin, mis ütleksin." Aga ometi kord olles Aidakul, kus see asi oli jälle elavalt kõne all, ei suutnud jääda Toomas vaikivaks pealtkuulajaks.

„Panen imeks, mille kallal te harutate. Kas kogudusel on õigus valida. Miks siis tal seda ei peaks olema. Kogudus on ju see, kes maksab õpetajale palka. Või ei maksa sina, Priidik, õpetaja heaks mitte punast kopikut? Ja sina, Mart, ja Tiit niisama?"

„Miks me ei maksa," hüüdsid mehed. „Meie maksud on alati õiendatud õigel ajal."

„Noh mis siis veel seal päid murrate. Muidugi on teil siis ka oma sõna ütelda selle kohta, kelle heaks teie maksud lähevad."

„Aga meie käest ei taheta midagi küsida. Seal öeldakse: meie paneme ja teie olge rahul!"

„See on jälle hoopis teine asi. Kui olete sedasorti rahvas, kes enesega nii laseb teha, miks ei peaks siis nii tehtama."

„Aga see on ju sula ülekohus."

„Kui te seda vaikides pealt vaatate, sellega pealegi rahul olete, mis ülekohus ta siis on. Alles siis muutub ta silmanähtavalt ülekohtuks, kui te oma vastupanemisega ta ilma silmis selleks teete."

„Aga kelle vastu sa paned? Sa'p teagi, kelle poole pead pöörma. Need seal on ju kõik ühe mütsi all."

„Selle kohta ei tea ma teile nõu anda. Aga seda ma tean, et ka kõige vagusam loomake vahel vastu hakkab ja see ei jää ka mitte mõjuta. Selles asjas peate olema ise targad ja talitama oma mõistuse järele. Ehk kuigi mina midagi teaksin ütelda, mis kasu oleks sellest. Ega mina juba ole teie ahvokaat. Peate ise nõu otsima ja leidma."

Vana Tooma sõnadel oli mõju ja pikkamisi seletati temale kogu plaan ära.

„Kuule, Toomas," ütles talle paar päeva enne jaani Aidaku Priidik, kes oli tulnud ühtlasi Altsaare Anuga Tooma poole, „ilma sinu abita me läbi ei saa."

„Mina ei ütle teile midagi, ei keela ega käsi. Aga milleks siis minu abi sinna vaja?"

„Kuule, kui lehvitatakse kirikutoa trepilt rätikut, ära sa löö siis kella!"

„Mina. Mina ei pea lööma?"

„Muidugi ära löö! Siis on sel asjal ikka suurem mõnu."

„Ei. Mina ei löö teie nõusse. Mina olen neid

lööndkakskümmend viis aastat ja löön ka jaanipäeval. Niisugune jutt jätke õige järele!"

„Poleks maksnud talle rääkidagi," tähendas Anu vihaselt. „Vaata, et kannab kõik veel vanale Roth'ile ette. Mine siis tee niisuguse mehega!"

„Kuule, naine, ära lobise oma suuga!"

„Miks sa siis lööd. Löö pärast niipalju kui tahad, löö või veel teist kakskümmend viis aastat, kellel sellega asja. Aga jaanipäeva hommikul see natike aega."

„Ega sellest nüüd suurt olegi, lööd või ei," tähendas Priidik. „Arvasime, et oleks olnud mõjuvam. Tead ju ise, ega meie nüüd kedagi muud taha, kui seda Köötsi. Sinu vennapoeg ja mulle ka nagu kaugelt sugulase haisu."

Toomas jäi mõtlema.

„Mis seal nüüd mõtelda. Ma arvan, see on päriselt sinu kohus mitte lüüa. Mis kellu sellele vaja, kes vägisi tükib kiriku vastu rahva tahtmist."

„Sa oled ju ise mitu korda ütelnud," kõneles Priidik, „et inimesed ka võivad nõuda oma õigust. Aga kui nüüd sulle kõneleme, siis sured ise hoopis ära."

„Hea küll, mina ei löö siis kellu," ütles viimaks Toomas, aga näis, et see otsus tuli tal raske võitluse järel. Aga see oli nüüd Anul ja Priidikul teada: kui vana Toomas midagi lubab, siis ta seda ka peab.

Kogu jaani-laupäeva oli Tooma süda väga raske. Ta ei jõudnud otsusele: Ons see nüüd õige tegu, kui ta homme hommiku kellu ei löö. Kakskümmend viis aastat oli ta truult pidand oma ametit; kogu selle aja oli ta, nähes kirikutoa trepil lehvivat rätikut, haarand kinni kellanööridest. Aga homme hommiku ei tõuse ta käed.

Midagi piinas teda, tegi valu. Oma rahutust püüdis ta matta kiire töö ja toimetuse alla, olgugi et midagi hädalist ei olnudki. Ta kohmerdas majas ringi, käis mööda põlluääri, kohendas aiaauke, aga närivat piina ei suutnud ta peletada eemale.

Ta oli annud sõna ja seda ta ka peab.

Ei malland õhtul kodus seista. See oli teada, et tehakse Võlla mäele jaanituli. Võib-olla unub seal nooremate seltsis see mõte, lahkub südamest vaev. Aga jõudes poole teeni jäi ta seisma ja istus pihastund kännu otsa. Kas see pole viimaks neil seal teadagi? Kas suutis Anu pidada suu? Tulevad viimaks veel küsima: „Kuule, Toomas, kas sa ei löögi homme kirikut sisse? Küll see on tore, Kurt tuleb ja mitte kella õhkugi." Kas ta peab neile tõtt ütlema? Kas ta peab kuulduse maha salgama? Parem ta ei lähegi.

Toomas pööris tagasi, aga tuju polnud minna koju. Ilma eesmärgita hulkus ta metsa all. Kui viimaks kuuldusid mäelt hõisked ja harmoonika hääl, tundus, nagu oleks ta kistud pooleks. Hea meelega oleks ta läind sinna, aga süda ei kannud. Kui ta tuli koju, pani naine Mari seda imeks ja küsis:

„No kes pagan sinu sealt nii varmalt ära kihutas?"

See nüüd ka veel, nagu ei oskaks pidada oma suud. Ta lahkus uuesti toast ja lõi ukse paukudes enese järele kinni.

„Mis siis su, pagana, sisse läind," kõneles Mari endamisi. „Hoia teise jaoks pudrukauss riide all, tema aga aina tuulutab sisse ja välja."

Nüüd oli juba pimedik ja paistsid jaanituled: Võllamäelt, Arupere kuusikust ja Varsa-allika karjamaalt.

Ja tasakesi, pikkamisi langes karge kastene õhk jaaniööl maapinnale.

7.

„Mis sul, paganal, ometi on," ütles Mari, kui Toomas koidukumal voodist tõusis ja hakkas riide panema. „Pöörad ja aeled kogu öö, nii et silma peale ei saa nahka."

Toomas riietus sõnalausumata.

„Kuhu nii vara siis lähed? Oled ju alles söömata. Ise ei võtnud eila õhtu ivagi. Pean sulle süüa tooma?"

Mari ajas enese istukile.

„Pole tarvis," kuuldus Tooma poolt. „Maga sina aga edasi!"

„Miks ma'p maga siis. Päike pole ju veel tõusnudki. Kuhu sina siis lähed?"

„Kas sa ei tea siis, kuhu ma pühapäeva hommikul lähen?"

„Miks ma'p tea. Aga praegu on ju vara. Ega sa siis praegu lähe juba kellu lööma."

„Ah, jäta nüüd! Mis sinul sellega pistmist."

Toomas oligi riides ja läks uksest välja.

„Päris aru on teine kaotand," urises Mari. Kuid suuremat ei näind see lugu teda huvitavat, heitis uuesti magama ja tõmbas kärbeste katteks sitsirätiku palgele.

Hommikune õhk oli veidi vilukas. Kastetilgad särasid krookslehe kurdudes ja lepalehtedel. Kasteheina lemme otsas hiilgas hõbedane tilk.

Kuid kogu mets, kogu laas juba elas. Sidistamisest-sädistamisest täitus lehestik, okasmets, ka rohi

põllupeenral. Midagi ei puutund silma, aga kõrv püüdis kinni tuhanded hääled. Ikka heledamaks, heledamaks lõi taevavõlv ja juba püüdsidki kinni pikkade laanepuude ladvad esimesed päikese kiired.

Astudes metsateele tundis Toomas nüüd selle koorma raskust, mis teda rõhus. Kakskümmend viis aastat oli ta läind pühapäeva hommikuti alati rõõmuga. Ka vali sadu ja hingemattev tuisk ei suutnud palju rikkuda ta tuju. Ta teadis, et need seal üleval tornis teda ootavad. Kord olles haige nädalat kolm tundis ta alaliselt igatsust nende järele, nägi unes, et viibib kirikutornis, tundis, kuidas ta käed tõmbavad taktis nööridest, kuulis alaliselt kõrvus nende heli.

Aga täna, täna tõrgub ta kinni haarmast neist nööridest, mida tuuleõhk seal üleval kõigutab, just kui ulataks neid talle kätte.

Kas see pole patt, kas see pole niisugune süü, mida ta andeks ei saagi?

Aga ta oli ometi seda luband ja südames tundis ta, et see uus inimene, keda nad vägisi topivad altarisse ja kantslisse, polegi kellade väärt.

Mis teha?

Jah, kes ütleb inimesele niisugusel korral selle õige otsuse. Süda on kistud kaheks osaks ja kumbki osa ajab oma õigust.

Pikkamisi astudes jõudis ta, ilma et ta oleks isegi märgand, välja laanest seljandikku mööda käivale teele. Siit avanes lai silmaring Jootma küla madalaile heinamaile. Sealt kaugelt sinetava taeva veerult paistsid lehtpuisse mässitud talupered ja paremat kätt Jootma mõisa küünide valged müürid ja eluhoonete punased telliskivi-katused.

Harilikult peatus Toomas siin mõneks viivuks. Oli ju laanest pääsedes see vaade siin niivõrt laiaulatuslik ja avar, et sundis end tükk aega silmitsema. Pilgul, mida siiamaale laas vangistas, oli nüüd ülilõbus joosta verstade viisi, leidmata eest mingit takistust. Ja see lai avarus hingas lõpmata rahus, ei olnud tuuleõhkugi, mis oleks liigutand puie latvu.

Aga täna ei suutnud see lai avarus tõmmata Tooma tähelepanu enese peale. Ta pilk ei suutnud lennata sinna kaugele, kust paistsid roheliste paplite ja poop-puude kuhjad.

Tee läks järve äärde, millest sai Juhisaare jõgi alguse. Järv ulatus teeni ja hoolimata vaikusest tulid lained ka täna hommiku madalale liivasele rannale nagu keerutatud nöörid. See on ju loomulik, et järv hommikul päikese tõusu ajal on kõige ilusam. Iseäranis siis, kui puude vahelt libisevad kiired veepinnale. Siis lööb järvepind korraks tuhandekarvaliselt kiirgama ja sätendama. Siit-sealt ääre pilliroost tõusevad lendu pardid ja lendavad tiibade vurinal noolekiirusel järve äärde rädisse.

Toomale oli see järv väga tuntud, sest aastate kaupa oli see tema käes Jootma mõisast rendil. Tasuks viis ta lepingus määratud hulga kalu ja mis ta rohkem püüdis, need võis võtta omale. See on õige — rasva see töö Toomast küll ei ajand, aga ta luges seda siiski omale väga vajaliseks. Sealsamas ääres oli ka ta lootsikutükk. Toomas ei osand seda enesele ette kujutada, kuidas siis elaks, kui poleks seda järve. Kui on sügisel õhtud pimedad, vaatab ta hoolega, kas lipendab veel pikavarreline haavaleht. Aga kõik on vaikne. Siis kiirustab ta Marit ja ta on nii hädaline, et ei malda

õieti süüagi. Pea on tal kärekott turjal, Mari kannab kalakotti ja kaheristilist ahingit.

Tuleb ette, et tooselkäik annab mõnikord hea saagi. Aga ka siis on Toomas rahul, kui saak pole kuigi suur. Tal on veel võrgud, abarad, liivid, ja kui külapoisid vahel tulevad, siis lähevad nad ühes kalale.

Alati, jõudes pühapäeva hommikul järve äärde, seisatas Toomas ka siin. Ega selle juures pole midagi imestada. Ilus vaade peegelselgele ja päikese kiirtes kiirgavale veepinnale sidus silmi. Pealegi tuli meelde üht-teist, sest selle järvega oli seotud elust palju aastaid.

Täna hommikul jäi järv ta pilkudele olematuks. Aga see tuli talle meelde, kuidas ta aastaid, aastakümneid oli käind seda teed, oli küllalt olnud hommikuid, kus tundus hingel hea ja kerge, kus ta tundis enese olevat õnneliku. Aga täna ei olnud hingel mitte hea ja kerge, oli, nagu oleks kadund alt kindel põhi, ja ta ei leidnud kohta, kus võiks jääda seisma. Ta kõikus alaliselt edasi-tagasi ja isegi kõikuvaks muutus vanamehe samm, kandes seda raskust. Ruttu katsus ta astuda, sest see selge kirendav valgus, mida pildus järve pind, oli ta hingele täna valus. Ja uuesti jõudes teed mööda tihedasse männikusse tundus siin mõnusam. Eredas valguses nagu oleks paistnud hing ülekohtusena. Aga siin tihedas laanes, siin all oli alles õige hämarik, siia ei pääsnud ei tuuleõhk ega päikese kiired, siin tundus sambla ja mädanevate okaste veidi rependavat lõhna.

Ja see oli südamele nagu kergem.

Toomas võttis mütsi peast ja pühkis higi.

Kuid pikk polnud metsatee ja ega praegu veel sünni lüüa kiriku kellu. Peab ootama. Kuid ta ei lahkund

niipea rõske metsa vilust, istus tee ääres olevale järsule liivakaldale. Aga ega istuda polnudki hea, sest siis hakkasid mõtted käima peas hoopis hoogsamalt. Vahel nagu oleks kuulnud kuskilt häält, mis ütles: „Kui sa ei löö kirikukellu, siis on see suur süü. Ega need kirikukellad ole ometi ilmlikud asjad. Neil on ju niisugused hääled, nagu pole ühelgi elusal inimesel. Kirikukellade hääl on Jumala hääl, sest kui inimene sureb, siis kuuleb ta veel väga hästi kirikukellade heli. Ja kui sa nüüd ei löö, siis võtad sa ju ära Jumala hääle."

Juba otsustas Toomas: „Olgugi, et ütlesin, ma ei löö, aga ma löön ometi."

Aga seal tuli jälle teine mõte: „Muidugi on see Jumala hääl, aga kas Jumal tahabki seda, et see ta häält kuuleb, kes vägisi topib end kiriku. Kogudus tahab, ja eks Jumal ole neile sisse pannud, keda nad tahavad. Üteldakse ju: kui see, keda me tahame, kõneleb, siis me usume seda ja elame ka nii, kuidas tema käsib. Ja see on ju ometi Jumala tahtmine, et inimesed nii elaksid."

Päike oli tõusnud puie ladvule ja kirikumõisa õuest kostsid hääled. Karjane ajas karja välja.

„Aeg on käes," lausus Toomas ja veidi kõndimise järele jõudis ta metsast välja. Oligi karjane, kes tuli suure ajuga loomade karjaga. Õueväravas vaatas veel järele karjanaine Kröõt.

„Oi kui vara sina juba väljas oled," tähendas Kröõt. „Kas lähed juba üles?"

„Noh, mis sina sellest siis pärid?" torises Toomas, sest tal polnud tuju kõnelemiseks.

Kröõt vaatas kartlikult ringi ja astus Tooma juurde.

„Oled sa kuulnud?"

„Mida siis?"

„Täna pidada noorel õpetajal kirikukuub seljast ära kistama."

„Pea õige oma suu!"

„Ole nüüd ikka! Seda räägitakse."

„Kes see räägib?"

„Jumal, mina nüüd seda tean. Aga niisugused jutud käisid eila jaanitulel ringi."

„Kas vana õpetaja teab seda?"

„Kust tema siis teab. Kes seda temale läheb ütlema."

„Noh, eks jookse siis sina ja kõnele!"

„Tule Jumal appi, mina! Miks siis mina? Ma kuulsin niisama kõrvalt. Võib-olla on muidu jutt. Ja kust mina seda julgeksin kõnelda."

Toomas läks ringi toa juurde köögitrepist. Trepil lamas päikese paistel mustakirju Sulli. Loom tundis kellameest, tõusis üles ja ootas tulija poolt lahket sõna. Nii mitugi korda patsutas Toomas loomale sõbralikult turjale. Nüüd aga lükati ta jalaga eemale.

Loom astus trepilt maha, jäi seisma keset jalgteed ja ringutas laisalt.

Eeskojas tuli toa-Leena Toomale vastu.

„Sa lähed võtmeid võtma?" küsis Leena.

Toomas vaatas imestades tüdruku otsa.

„Kuule, õpetajahärra ütles eila õhtu, et sina ei pea võtmeid võtma."

Toomas hakkas naerma.

„Kuidas ma muidu siis torni pääsen. Ega ma mõni vares ole, et lendaksin."

„Sul ei ole tarviski minna. Õpetaja ütles, et ta on

sinu kellamehe ametist lahti lasknud. Täna lööb kellu Altsauna Ants. Kubjas pidi seda sulle ütlema. Kas ta ei käind siis teil?"

See teade oli hoop pähe.

Ah nii. See on siis õpetajal juba teada, et ta ei helista, kui lehvitatakse rätikut. Ah, tema on lahti lastud ja talle ei anta enam võtmeid. Ta süda sattus tuulekeerdu.

„Anna võtmed siia!"

„Ei mina tohi."

„Käi eest!"

Ja tugeva käega haaras Toomas tüdrukust kinni ja surus ta kõrvale nagu takukoonla. Avas siis ise peretoa ukse ja võttis võtmed naela otsast.

„Sa oled nagu pagana karu," vingus tüdruk. „Küllap mu käsivars läheb siniseks."

„Mis sa tolgendad ees."

„Minul neist asja. Õpetaja ütles. Minu poolest löögu neid kes tahes."

Täna oli Toomal raske ronida mööda järske treppe. Oli tundmus, nagu kannaks ta enesega ühes ränka koormat.

„Ah nii, lahti olen lastud. Olgu siis, aga täna löön ikka mina." Isegi naerule lõi nägu, sest ta keeras kiriku-ukse seestpoolt lukku.

„Pole neil vaja siia tulla ringi kolama," pomises Toomas eneses. „Pärast aega küll, kui mind siin enam ei ole. Viskan pärast võtmed nende kätte, söögu need. Aga täna löön mina."

Ja varsti kuulduski hommikuses vaikses õhus lustiline kirikukellade heli.

Kirikukellad helisesid juba teist korda. Nähti tule-

vat siit ja sealt küll üksikuid inimesi, küll salgakaupa. Istuti kiriku õues laialeheliste vahtrate all, istuti paekivist laotud aial ja aeti juttu. Oli soe hommik, mehed paljaste peadega ja mõned tõmbasid maha tüssijõkid: Pääseks ometi Jumala tuuleõhk ihu ligi.

Argselt tõmbas lahti peretoa ukse Alliku Mai, vanapoole tüdruk, kes oli tuntud kogu ümbruses oma väga uskliku meele ja keelekandmise poolest.

„Kas ma saaksin kord õpetajahärra jutule?" küsis ta toa-Leenalt.

„Vana õpetajahärra on haiglane," ütles Leena. „Ma arvan, ta pole vist voodist väljaski."

„Aga ehk saaks noore õpetaja juurde. Mul on nii hädaline asi."

„Eks sa või siis pärastki tulla."

„Ei, ma palun, hea laps, mine ütle nüüd! Mul on nii hädaline asi. Mine, laps, üsna ruttu!"

„Võtaks sind oma asjadega. Millal nad sul hädalised ei ole."

Kirjutustoast välja tulles ütles Leena: „Noor õpetaja käskis tulla." Seepeale hakkas vanatüdruk oma riideid korraldama.

Mai kummardas sügavalt.

„Noh, armas hing, mis sul on siis mulle ütelda?" kõneles Kurt.

„Oh, aulik õpetajahärra, see on niisugune asi, mida süda ei kanna rääkida. Aga mis ma pidin tegema, mõtlesin, et on suur patt, kui jätan oma hinge peale."

„Ütle aga julgesti, armas inimene, mis su südant vaevab. Küllap leiame Issanda abiga sulle ka troosti."

„Ei, ei, aulik õpetaja, ega see nüüd minusse puutugi. Mina niisama kuulsin kõrvalt. Sellepärast ma

ruttasingi. Oleksin tulnud juba varemaltki, aga saad sa siis sealt kodust nii kergesti mahti."

Kurti kannatus näis juba lõppevat.

„Aga sa ei kõnele ju, mis seal siis on. Räägi ometi!"

„Kas õpetajahärra pole siis kuulnud. Teile tahetakse ju täna kallale tikkuda. Sa armas Issand, missuguseks on need inimesed küll läind!"

Kurt ei kuulnud Maie viimast ütlust. Juba esimesed sõnad lõid talle vere pähe, panid kõrvad otse kohisema. Ja meelerahu oli pühitud kui käega. Veidi aja pärast jaksas ta küsida:

„Sa ütled — minule kallale tikkuda?"

„Jah, nii kurjad ja patused võivad inimesed olla."

„Kuspool siis? Tead sa ka seda? Kas kirikus?"

„Ei. Ma kuulsin kirikuõues. Enne seda kui kiriku lähete. Nad tahavad teie kuue seljast ära tõmmata ja ka eest valged lapid."

„Sa jampsid!"

„Ei. Seda ma kuulsin. Nõnda räägitakse."

„Kes need tõmbavad?"

„Seda ma nüüd küll ei tea. Ega seda ka igaühele räägita. Käib jutt ringi, et naised tõmmata. Sa armas Jumal küll, näed, missuguseks on inimesed läind. Mis nad ometi tahavad, kas te, kallis härra, ei räägi küllalt kenasti."

Kurt tundis, kuidas ahastus tõusis tal kurguauguni. Puudus pisut, talle oleksid valgund juba pisarad silmi.

Kohe peale Maie lahkumist ruttas ta oma haige isa juurde. Ta kõneles sellele, mis oli kuulnud.

Võis näha vana Roth'i palgel muutusi. Esmalt

tõmbus lahja juba kolletama lööv nahk tuhakarva halliks. Pea ilmusid sinna aga õrnad punased plekid.

See oli alati kindel tunnus tema kõrgest ärritusest. Ta surus oma sõrmi, luud krudisesid, nagu oleksid murdund nad.

„Mis teha, isa?"

„Mis teha?" kordas vanamees. „Kristus rändas Kolgatale, aga tungis ka kuradite karjast läbi põrguhauda. Aga sina ei pääse pühakotta."

Ta hääles kuuldus põlgus.

„Aga kuidas ma seda võin? Nad tulevad mu kallale ja teotavad mind. Mul ei ole ju ühtki kaitsjat."

„Mine! Kas Issand ei kaitse sind!" hüüdis vanake täis meeletut viha ja ärevust. „Kas sa ootad minult abi? Sa näed, mina olen jõuetu. Mina ei saa sind aidata. Sa oled üksi nende käes."

Kurt oli jõudnud niikaugele, et suutis mõelda.

„Isa, ma ei lähe. Mis võin mina üksi hulga vastu?"

Vana süda võttis tuld. Ta tegi liigutuse, nagu oleks lüüa tahtnud voodi ees seisjat poega.

„Ah, sa ei julge. Sa kardad neid. Sul pole julgust. Mina olen nad aastakümneid maha virutand oma sõnaga. Sul pole julgust."

„Julgust või mitte," ütles Kurt, „aga sa, isa, räägid meeletuid sõnu. Mis aitab seal minu julgus. Ega ma ometi või kätte võtta mõnd terariista. Nad teotavad mind. Tõmbavad mu ümbert ära kirikukuue ja nii jään nende kätte naeruks ja pilkeks. Sa, isa, peaksid ometi aru saama, et ma ei või minna."

„Nii jääb siis täna jumalateenistus pidamata?"

„Jäägu."

Pidigi Kurt ära tulema isa voodi juurest.

„Pea!" kutsus teda tagasi vana Roth. „Me peame ometi veel kõnelema. Peab leidma nõu."

„Sinuga, isa, ei saa kõnelda. Ma arvan, sa ei usu ometi, et Issand tuleb mind nende käest päästma või minu pärast mõne ime teeb. Parem jäägu juba pidamata jumalateenistus, kui ennast teotada lasen."

Vana õpetaja sai aru, et pojal on õigus. Vist ei tule Issand imet tegema ühe Roth'i pärast Juhisaare kirikuaia väraval.

Avas ukse toatüdruk ja teatas, et Metsanurga vöörmünder on tulnud.

„Ah, Soomuse Siim. Väga hea! Aga, Leena, kes lõi täna hommiku kirikukellu?"

„Toomas."

„Kas ma ei ütelnud sulle, et ta lahti lasksin. Mina käskisin Altsauna Antsul lüüa."

„Kubjas ei leidnud Antsu kodust."

„Aga miks sa andsid talle võtmed?"

„Kuida mina sain keelda? Ta tõukas minu eest ja võttis ise."

„Sa oleksid pidand seda kohe ütlema. Jookse Altsauna ja ütle Antsule, et tema peab kiriku sisse lööma. Käsi Siimul siia tulla!"

Siim tuli ja kummardus.

„Ons see õige, mis räägitakse?" küsis vana õpetaja. „Kas sa oled kuulnud, et tahetavat noorele õpetajale kallale tungida?"

„See on tõsi ja seda ma ruttasin teatama. Ei tea, kas tuleb kirikuteenistus jätta pidamata?"

„Ei — seda ei või," hüüdis õpetaja Roth.

„Aga kui niisugune häbiasi sünnib..." kogeles Siim.

„Seda ei tohi sündida."

Õpetaja Roth tõusis üles ja astus Siimu juurde. „Sina ometi kardad Jumalat?"

„Kuida muidu, aulik õpetajahärra."

„See on hea. Kas peale sinu ei ole kedagi, kellele Issanda viha ei tee hirmu. Kas Jootma ja Laulasmaa vöörmündrid on siin?"

„On küll. Nad niisama häda täis. Eks see ole paljudegi eest hirmus asi. Eks ole neid paljugi, kes niisuguse teo mõistavad hukka."

„Noh, see on ju väga hea," ütles õpetaja Roth. „Sina, Siim, mine ja too Jootma ja Laulasmaa vöörmündrid siia! Kutsu veel teisi mehi, kellest sa tead, et nad kardavad Jumalat. Jääge trepi juurde ootama! Mina tulen noore õpetajaga ühes. Ja siis lähme seltsis kiriku! Võta niipalju mehi kui sa leiad! Mine nüüd ruttu!"

Siim lahkus toast.

„Armas poeg, see on sul raske päev, aga usu: Issand võtab sind oma kaitse alla. Mine pane ennast valmis, sest pole enam palju aega. Mina tulen sinuga ühes. Kui mehed kohal, siis lähme."

Altsauna Ants oli hilja peale tulnud koju ja norskas nüüd täie jõuga.

Suure vaevaga kisti ta unest üles ja kui kuulis, mis õpetaja talle teind ülesandeks, lahkus uni ja naeruvine ilmus suukolka.

„Ah mina pean kiriku sisse lööma," urises ta. „Kohe, kohe, miks ma'p seda siis tee. Oskan lüüa küll."

Ja ta kobis kiiresti toast välja.

Ta meel muheles minnes. Temale oli see Toomas alati okkaks silmis, sest temale oleks see amet väga

hästi ära kulund. Vahel avaldas ta seda mõtet ka Kuusiku kõrtsis, aga seal lausuti: „Katsu nüüd kellameest! Küllap nad siis õieti löödud on. Ants täis vahel kui tarakan, mine otsi siis kellalööjat."

Aga täna läheb ta, tõmbab nöörid ära otse Tooma peost ja kisendab talle: „Katsu, et siit kaod! Tänasest peale on see minu amet."

Kõik see tegi hinge nii kergeks, nii lõbusaks, et otse poolenisti joostes läks üles mööda kivitreppe.

Kui Ants jõudis kellakambri, oli Toomas rinnuli ukse vahele pandud põikpuul. Ta vaatas alla kirikumõisa poole. Nägu oli tal niivõrt kahvatu, tõsine, enesest ära, et see äratas isegi Antsu tähelepanu. Ta tundis äkitselt, kuidas ta julgus ja hea meel haihtus. Isegi teretamiseks ei lausund Ants sõna. Pühkis ainult varrukaga higi ja ütles hoopis igapäevaselt: „Küll hakkas hull üles tulles palav."

Toomas pööris tema poole ja ta silmist paistis lõpmatu põlgus, vihagi.

„Mis sa siit ülevalt tahad?" kõmises ta hääl.

Ants püüdis ennast koguda, aga ometi ei suutnud ta eemaldada imelist argust südamest.

„Õpetaja saatis mulle käsu, et mina pean kiriku sisse lööma."

„Pole sul siin asja midagi. Mina olen siin. Tee, et kaod!"

Ja vanamehe mehine kogu sirgus.

Aga nüüd lahkus Antsu argus. Ometi ei või see vana inimene siin temale panna vastu. Ja ta täidab ainult õpetaja käsku.

„Sina pole kellegi ajaja. Mina teen seda, mis mind kästi. Õpetaja ei taha sind."

„Tema ei taha. Kas ta teab ka seda, et mina olen 25 aastat kirikukellu löönd. Ma ütlen sulle, täna löön mina."

Tooma viimane ütlus paisus kindlaks, kõikumatuks hüüdeks.

Aga see ei suutnud enam Antsu tõrjuda tagasi, andis isegi jõudu.

„See pole minu asi, aga täna löön mina kiriku sisse. Ma arvan, õpetaja käsku pead ka sina kuulma. Näe — kirikutoa trepil lehvitatakse."

Ants haaras kellanööride järele.

„Ära puutu!" müristas Toomas. „Anna nöörid siia!"

Ta tahtis nöörid ära tõmmata Antsu käest.

Tugeva tõukega rindu lükkas Ants Tooma eemale. Vanamees komistas ja kukkus seina äärde.

Ants tõmbas kellad käima ja heli täitis umbselt kogu tornikambri.

Pikkamisi ajas Toomas enese maast üles. Ta tundis liikmeis valu ja südames pöörast, põletavat viha. Seal juhtus ta käe alla jäme köieots, millel oli sõlm otsas. Ilma et oleks mõelnud, haaris ta selle maast, lähenes Antsule ja andis talle sõlmes otsaga hoobi pähe. Ants lõi karjatades käed pähe, taganes kella alt, astus tagasi ja langes kolinal trepiaugust alla kambri.

Kiirelt tõmbas Toomas pihku nöörid. Kellad kisendasid, ulgusid, nagu oleks neil määratu valu, kõige suurem rõõm. Toomas nägi, kuidas ta silme ees käis ringi kogu maailm, ta tundis, kuidas torn kõikus, nüüd ta otse kaldus küljeli. Aga tema tõmbas kõigest jõust, kellad kisendasid ta kuulmeisse, nii et need põrusid kurdiks.

Ja eriliselt rõõmsate ja kõlavate helide saatel astus noor õpetaja mitme vöörmündri vahel läbi inimeste hulga käärkambri.

„Pime, ära lõhub teine täna kellad," tähendas keegi.

„Mine ütle nüüd Toomast! Vana teine, aga kellu ta oskab lüüa. See peab seda ametit veel teist niikaua."

8.

Rammaks jäid käsivarred, aga ikkagi ei lasknud valla Toomas kellanööre. Määratu küllusega pildusid kellade suured vasksuud helisid üle ilma, üle metsade, aasade, niitude, nurmede.

„Kirik juba ammu sees, mis ta hull edasi helistab," tähendas paar hilist tulijat.

„Küllap vanamees on enese unustand. Ega ta nüüd enne jäta, kui keegi hea mees läheb ütlema."

Aga Toomas jättis, sest vanad käsivarred raugesid. Ta laskis nöörid valla. Ainult kellade surev heli viibis veel tornikambris, kuid välja see sealt ei ulatund.

Toomas tõmbas hinge ja pühkis higi leemendavalt näolt. Siis lükkas ta kinni luugid, pani neile taha põikpuud. Ainult läbi pragude tungis valgus neljakandilisse ruumi.

Aastate vältel harjund jalg otsis üles trepiastmed. Ta tuli tornist alla. Seisatas viivukese.

„Ei ma lähe, las nad ise ajavad kotti," lausus vanake ja tuli kirikust välja.

Kirikuesine murupealne oli tühi, niisama ka vaht-

rate-alune aia ääres. Toomas seisatas. See oli ta eest nii imelik ja võõras.

„Hea küll, kui mind pole tarvis, mis ma siis ennast topin," kõneles ta endamisi. „Eks nad ise toimetagu."

Ta astus kodu poole viivale metsateele. Ta pea oli norus ja samm kõikuv ja kindluseta. Temast oli nagu midagi välja kistud, niisugune osa, ilma milleta ta ei saa elada. Vanamees püüdis mõelda, aga mõtted ei jaksand võtta mingisugust kindlat kuju. „Sa oled lahti lastud," tuli talle meelde, „sind taheti ülevalt tornist välja ajada nagu koera, nagu oleksid sa kogu eluaja teind seal kurja. Mispärast? Ta oli ometi armastand neid, kas ta polnud alati rutand täitma oma kohust? Kas ei tunnud ta sealt vaadates ära iga pisemat kui kohta? Ja nüüd tuli mees, kellel midagi ei olnud selle kõigega tegemist, teda sealt välja kihutama. Mispärast tehti temaga nii?

Tõnu koju jõudes ehmatas Mari.

„Taevas hoia, mis sinul on? Sul pole nägu peas. Kes see kiriku siis välja lööb? Ega siis teenistus veel ei lõppend?"

„Kes see lööb? Eks Altsauna Ants."

„Altsauna Ants? Aga miks sina siis ära tulid?"

„Kirikuõpetaja laskis minu ametist lahti."

„Laskis lahti? Mispärast siis?"

„Sind oma pärimisega! Mina siis tean? Eks mine küsi! Anna mulle süüa!"

Mari tõi õhtuse pudru ja piimakausi lauale.

Toomas võttis lusikatäie, võttis teise. Aga toit käis suus ringi ja ei leidnud teed allaminemiseks.

„Ma ei taha süüa," ütles ta lusikat ära pannes. Tõusis püsti ja läks uksest välja.

„Kuhu sa siis nüüd lähed?" hüüdis Mari.

„Ah jäta! — Sinul nüüd minuga asja."

„Päris arust teine lahti!" arvas Mari.

Toomal polnud väljaminemiseks mingit eesmärki. Ta hulkus laanes niisama tühja. Üksi oli nagu hõlpsam kanda rõhuvat koormat. Oli palav, päike päriselt kõrvetas. Veidi seisatama jäädes piiras inimest näljane parmude kari, kellel oli iha vere järele. Viimaks tundis vanamees väsimust, istus kuuskede vahele, kuhu paistis päike.

Külm ja vihm äratasid Tooma unest. Oli vist sadand tükk aega, sest üle lagendiku käival kõvakstallatud jalgteel olid loigud. Vanamehe riided olid ligedad. Taevas oli lauspilves. Kuskilt kaugelt kostis tasane piksekõmin. Ainult õhtukaarelt paistis selge taevaviir.

Aeg oli juba õhtus.

Tooma eest oli, nagu oleks ta magand kogu suve ja nüüd ärgand hilissügisel.

Ta ajas end istukile, väsinult, roidunult. Kogu keha lõdises. Mis päev see täna õige on? Kus ta viibib? Miks heitis ta siia magama?

Pikkamisi hargnesid sündmused ta meeles. Täna oli siis täis 25 aastat, aga ometi läks ta täna hommiku torni selle nõuga, et siis mitte helistada, kui jumalateenistus algab. Ta ei tahtnud siis kirikut sisse lüüa.

Kas see tegu ei ole raske patt? Kas talle ei annud seda nõu kurat?

Millegagi täitus äkitselt süda, mis sünnitas hirmu.

Kuhu minna? Koju. Aga kas ta leiab seal rahu?

Kas seal tuleb keegi, kes talle andeks annab selle süüteo. Nüüd ei tohi ta muidugi tõsta jalga kellatorni. Ta kihutatakse sealt kui marutõbine koer.

Ja neil on õigus teda ära ajada, sest ta oli võtnud oma hinge peale raske patu.

Toomas rändas mööda metsa, ilma eesmärgita, ilma mõtteta. Ta jõudis välja kitsale metsavahe-teele. Nüüd tegi tee pöörangu ja eemalt lagendikult paistis Kuusiku kõrts ja selle ümber väikesed põllulapid.

Olgugi eemal ainult versta viis, kuid Toomas ei olnud Kuusikul sage külaline. Kuusiku kõrtsimeest peeti kogu ümbruses suureks kelmiks. Kust ta siia aastate eest oli tulnud, selle kohta liikusid mitmelaadilised kuuldused. Aga kellele seda siis korda läks õieti järele pärida! Kuid seda teadis kogu ümbrus, et seal kadusid teeliste regedelt leivakotid ja sageli tühjendati purjus meeste taskud. Kuid keda sa tead süüdistada, kui pole näind, kelle käsi võttis. Ometi teati seda, et ta annab veega lahjendatud viina ja kui keegi tõstis nurinat, siis viskas ta pahura külalise uksest välja.

Veidi arupidamise järel astus Toomas kõrtsi.

Leti kohas põles armetu suitsend klaasiga lamp ja selle all olid mehed kobaras koos. Seal olid pottsepp Malm, Jootma kubjas Rebaseliiv, paar Jootma peremeest ja vana vokitreial luukur Andrei.

Toomast ei märgatud esiotsa, sest lärm ja mana leti juures olid hoos. Vaidluseaineks oli uus põllupidamis-viis, mille üle pottsepp Malm pidas teistele pikka õpetusekõnet.

„Tema nüüd mõnest põllupidamisest midagi teab," tähendas Jootmalt Karjaaugu Taavet. „Nagu oleks

teine ka pannud risti mõne kõrre. Hea, kui oskad paigale panna oma klinkrikivi. Aga needki ei lähe sul nii, nagu peaksid minema."

Mõistagi, et see jutt ja teiste lai naer Malmi ajasid vihale.

„Sina ütled seda. Teie, Jootma mehed, olete päris näljarotid ja pole teil kogu vallas peremeest, kes jaksaks lasta minul, meister Malmil, omale teha ahju. Teie olete rumalad ja sellepärast ei saa te ka jalga jala ette."

„Ah tühja nüüd tülitseda," lepitas Andrei. „Ostke parem viina! Igamees omaette."

„Arvad mul raha puudu olevat," hüüdis Malm. „Vala välja pool toopi!"

„Nii. Olete puha mehed," kiitis kõrtsmik.

Seal silmas Karjaaugu Taavet Toomast.

„Näe hullu, vana kellamees istub pimedas. Mis — oled mõni luuraja või? Noh, tule ometi lähemale!"

Ta tõi Tooma kättpidi leti äärde.

„Sina Jumal, mu kõige parem sõber siin halli taeva all," hüüdis Malm. „Kas pole sa mulle nii mitugi korda lasknud oma Maril otsida küljealust, kui mu pea oli raske ja jalad ei kannud. Sina pead jooma kõige pealt. Aga ikka niisugune tubli sõõm, mis viib hinge taeva, aga keha pillab söödaks metsloomadele."

Toomas jõi. Ta keha oli roidund, väsind, kõht tühi. Viin jooksis läbi keha peatamatult mööda sooni laiali. Tegi silmad jõrmiks, lõi mõistuse segi. Oleks astund sammu paar, oleks kukkund.

„Meie vöörmünder kõneles," rääkis Jootma mees, „sind lastud ametist lahti. Sellepärast pole kirikut täna välja löödud. Tulnud ise niisama."

„Kes see niisugust meest nüüd lahti laseb," arvas vokitreial Andrei. „Ma ütlen — olen ma vähe ilmas käind, aga kuskil ei lööda nii kellu. Meil aina laulavad, laulavad teised. Hei, kõrtsi-isand, anna va heale mehele pool naela!"

Andrei lõi käe ümber Tooma kaela.

„Aga tule Jumal appi! Sa oled lige nagu loiku kastetud kass. Ons see tõsi, et sind lahti lasti? Noh, siis pole ka Jumala õigust siin halli taeva all. Joo nüüd!"

Toomas jõi.

„Lasku peale, või ma nüüd sellepärast nälga suren."

„Muidugi ei sure," kõneles Andrei. „See mees nüüd sureb, kes kõik ilmamaad ja mered on läbi reisind. Aga südame ajaks täis küll."

„Noh sinul on ükskõik, kes seal neid nööre tõmbab," tähendas Jootma kubjas Rebaseliiv. „Sinu mure on see, kus oma peatäie saaksid välja magada."

„Ära sa aja oma nina kõrgele! Igamees elab oma muredega ja kannab neid ise. Joo veel, vana sõber!"

Toomas tõrkus.

„Ei vastu panna maksa. Oled lahti, noh ega sa siis istu enam papi ree tiival. Mis sinul siis asja, peksku sinu poolest pühapäeva hommikul vastu pajakülge."

Kes see siis nüüd kellameheks hakkab?

Eks Altsauna Ants. See mees on ammugi ihaldand seda ametit. — Tõnu julgus tõusis, sest sageli pakuti talle viina. Aga niisugune risu. Mis tema ka lööb. On ju katsund, aga see nüüd kellegi löömine. Nagu puder ja kapsad segamini. Aga näete, see peab käima nii taktis, kumbki käsi omamoodi. Ja Toomas

näitas nüüd kätega, kuidas peab tõmbama kumbagi nööri. Seal ei tohi midagi minna segamini. See tõmbamishoog peab olema inimesel veres. Ega sa ei saagi seda ära õppida, segamini läheb. Aga näe — kellel ta veres, muudkui haara nöörid pihku ja läheb iseenesest. Kellalöömine — see on kunst, niisama kui vokitreimine ja ahjutegemine. Eks ole neid treialeid ja pottseppi igal pool, eluaja õppind, aga kas keegi teeb Andrei või jälle Malmi vastu.

Oi, iga sõna on õige, iga vähem kui pookstav.

Ja mehed jõid viina.

Toomast ei kannud jalad. Ta istus pingile. Aga ta tundis, kuidas sees kees, tõusis ja alanes. Vihaga täitus süda.

„Jah, see Ants roomab alati õpetaja ees. Arvab mees, nüüd saangi mättale. Tuli teine juba täna hommiku torni, aga tegin talle pisukese müksu ja mees kadus kui õhk."

Tõnu naeris.

„Aga pidi seal olema ju mingisugune mäss," kõneles Malm. „Oli kuulda sedaviisi, et lähevad naised ja tõmbavad noore õpetaja kuue ja valged lotud eest maha. Kuidas sellega jäi?"

„Nagu ikka," teadis kubjas Rebaseliiv. „Niisugused kavatsused auravad juba ennemalt õhku, kui õige aeg kätte jõuab."

„Ei, nõu olnud ikka kindel," teadis Jootma peremees. „Aga vana rebane Roth saand ennemalt haisu ninasse. Ja ega see mees siis enam rauda astu. See mees on selleks küllalt tark."

„Ah pidi ikka midagi tulema? Kahju, oleks saand nalja," kahetses Malm.

„Miks ei pidand siis," teadis Jootma peremees. „Naised olnud kobaras värava juures ja oleksid kallale karand. Aga noor õpetaja läks vöörmündrite vahel, mis see naiste asi seal siis pidi aitama."

„Oh te lambapead," hüüdis Andrei, „usuvad naiste kätte niisuguseid suuri asju. Aga teisest küljest — eks ole ikka ka üsna õige: õnnetu küll, kes naiste kätte satub."

„Ega sinul omalgi ole veel kõik vermed paranend, mis su õnnis Maie oskas joonistada su turjale," tähendas Malm.

Mehed naersid laialt.

Kõrtsi tuli paar meest: Lahepere vanamees oma väimehega.

Silmad harjund pimedusega, nägi väimees peagi Toomast pingil. Viimane suutis vaevalt istuda.

„Kuule, vana Toomas," ütles Lahepere väimees kellamehe juurde astudes, „minul oleks sinule midagi ütelda. Astume silmapilguks eeskotta!"

„Ära puutu minu sõpra," hüüdis Andrei ja surus Toomale viinaklaasi huulile.

„Jäta nüüd sina! Ega ma talle kurja tee. Tule, vana mees!"

„Lasku, lasku, ega ma sellepärast nälga sure!" lällutas vanamees.

„Tule nüüd, tee pärast mis tahad," ütles Lahepere väimees. Võttis kinni noormehe jõuga Tooma kaenla alt ja viis ta kotta.

Väikese akna ähmastest ruutudest paistis veidi ehavalgust.

„Kuule, vanamees," ütles Lahepere väimees, „sina siin? Kas sa ka tead, et Ants on surnud."

„Mis see minu asi."

„Sinu asi. Aga teie olite kahekesi hommikul tornis. Antsule pähe löödud hoop on ta tapnud. Kas sina ei löönd?"

Toomas vaatas suuril silmil Lahepere väimehe otsa.

„Ta leiti tornist ja arvatakse, et sina tema surnuks lõid. Sind otsitakse taga. Kordnik on teil kodus käind, aga sind polnud nad sealt leidnud. Veidi aja eest sõitis Naarimaa kõrtsi. Sina ei ole ka seal, aga küllap tuleb siiagi."

„Ons see õige, mis sa räägid?" pigistas Toomas.

„Sõge, mis ma sellest siis valetan. Kordnik ise kõneles meile, küsis veel, kas me oleme sind näind."

„Mis nad siis minust tahavad?"

„Mis nad tahavad? Imelik mees! Kinni tahavad sind võtta. Kordnik ütles: Kes muu võis Antsu tappa kui Toomas."

Nii purjus kui Toomas ka oli, ometi sai ta seisukorra tõsidusest kohe aru. Jah, see oli õige: tugeva köiesõlmega lõi ta Antsule pähe. See võis tuua küll surma. Teda otsitakse, leitakse ja ta käed-jalad pannakse raudu kui mõrtsukal kunagi. Selle eest ta ei pääse.

„Parem oleks, kui sa siit ära läheksid," kõneles Lahepere väimees. „Muidugi tuleb ta ka siia. Me ütleme siis: ei ole näind, mis meil asja vana Toomaga."

Ilma et Toomas oleks ütelnud sõnagi, ilma et oleks lausund sõnagi jumalagajätuks, läks ta kõrtsist välja.

Õues oli valge suveõhtu. Oli tõusnud männilatvade kohale kollendav kuu. Pärast vihma oli õhk veidi vilum.

Aga Toomal oli korraga soe ja üle lagendiku puhuv tuul palav kui saunaleil.

„Kuhu minna? Kuhu minna?" kordas ta enesele. „Nad võtavad sinu kinni, panevad raudu käed-jalad nii kui mõrtsukal kunagi.

Ta ruttas nagu tagaaetu üle lagendiku metsa poole.

Nüüd tõsteti äkitselt suurt süüd tema peale ja kuskilt kisendas hääl temale kõrvu: Inimestapja! Inimestapja! See kisendus oli niivõrt vali, selge, nagu oleks tulnud tagaajaja suust, kes kannul ja alaliselt kinni haarmas. Sa, inimestapja, ikka kuhugi ei pääse, sina oma õige nuhtluse eest ei jaksa põgeneda. Kus on see koht, kus sa peidad ennast? Igalt poolt saadakse sind kätte. Võib-olla täna öösi ei taba nad sind, aga homme päeval tingimata. Koju ei tohi sa minna, sest seal ootavad ja valvavad nad. Kui nad näevad sind tulevat, siis kargavad su kallale ja tõmbavad su käed selja taha tugeva nööriga. Nii kõvasti, et nöör lõikab lihha.

Aga miks helisevad nüüd hilja kirikukellad? Selgesti kuuldub nende heli. Oi — see käib üle isegi metsakohinast, see on ju nii selge, nagu taoks kõra kõrvakuulmesse. Kes seal helistab? See on muidugi Ants. Ta on pannud kellad käima. Aa — nüüd saab aru. Need hüüavad teda. Väike kell kisendab: Pea kinni, pea kinni! See tume hääl on suure kella oma. See paneb kõikuma otse maapinna. Ta vasksuu kisendab kogu ilmale: mõrtsukas — mõrtsukas!

Toomas surus sõrmed kõrva-aukudesse. Aga ikka tungis sealt läbi hääl: võtke — kinni — mõrtsukas, võtke kinni mõrtsukas!

Ta nägi selgesti: Kellade all seisis verise peaga Ants ja ta käed kiskusid kellanööre kõigest jõust. Kaugele välja torniluugist küündisid kellade vasksed suud. Kõra ulatus kaugele nagu rusikas käsi ja see tahtis haarda kinni ta kuuest.

Toomas püüdis põgeneda metsateel kaugemale, kaugemale, aga kellade heli ja hüüd läks kord-korralt selgemaks.

Keegi tuli talle vastu tasasel sõidul.

Toomas keeras metsa.

Need on muidugi tagaajajad. Nüüd lähevad nad Kuusikule. Siis aetakse vald välja, mets piiratakse ümber ja teda otsitakse nagu hunti.

Vanker sõitis mööda. Seal peal istusid mehed. Kuuldus vali jutt.

Aga siit metsast ei leia teda keegi.

Tuli välja kuu kergete pilvede tagant.

Mustad laigud jooksid üle nurme. Igal pool elas ja liikus. Siin olid äkitselt kümned, sajad, need ajasid teda taga, tulid sammudes lähemale — lähemale. Mõned seisid juba ta juures, kinni haarmas. Kuuldus kellegi hääl. Jälle kisendasid kirikukellad.

„Ei, ei — ma ei lase ennast panna raudu!" kisendas ta kõigest väest. „Ärge tulge, ma ei lase!"

Ta käed liikusid ja harutasid lahti vöö, mis oli tõmmatud ümber pika palitu. Ruttu tegi ta sellele otsa jooksusõlme. Ta käed talitasid närvlikult, värisedes. Kõik need kujud liikusid. Nad otsisid teda. Ta hoidus männi varju. Ruttu sai ta vöö otsa üle jämeda oksa ja oma pea pistis ta läbi jooksusõlme.

Õhukene pilv kattis kuu ja liikuvad kogud kadusid metsa alt.

Pehme suveöö tuul puhus endist viisi ja maantee kraavikaldal rohus sirtsusid tirtsud endist viisi.

Kaks lahkunu puusärki Juhisaare kihelkonnas. Õpetaja Kurt tuletas neid mõlemaid oma laulatusepühal jutluses meelde. Olge alati valvel, sest teie ei tea, kust kaudu saadan teed leiab teie südamesse. Kas ei olnud see, kelle nime on jälk võtta suhu Issanda kojas, pea kogu oma elu kiriku teenistuses? Kas ta ei olnud küllalt kuulnud Issanda tahtmisest? Aga ometi andis ta oma hinge kuradile. Seepärast valvake alati, et võiksite seisma jääda usus otsani. Kes teie hulgast, hüüdis õpetaja täie jõuga, arvab, et ta seisab, see valvaku hoolega, et ta ei lange.

Ja uus värske hauaküngas kerkis Juhisaare surnuaia taha enesetapjate haudade hulka.

LAANEMETSA VESKITALU.

MÕNINGAID TEATEID ÜHEST VESKIST, MILLE PIDAJAKS ÖELDI OLEVAT ÜKS SUGUVÕSA VIIS INIMPÕLVE.

1.

Keegi ei suudaks küll kokku arvata neid viljakoormaid, mis paljude, paljude aastate vältel on jahuks jahvatand Laanemetsa veski kivipaarid. Veski seisab kõrgete kallaste vahel kolme risttee harul, ja kui Jumal andis hea vilja-aasta, siis ei vaikind veskikivide mürin ei päeval ega ööl. Tugevail rautatud vankreil tulid jõukad Kaunvere küla mehed ja nende lumivalged kotid olid täidetud kuldteradega, mis neile andsid nende laialdased, hästirammutatud põllud. Niisama tulid ka Sootaguse mehed oma viletsate logisevate vankritega mööda auklikku teed. Olgugi et nende koormad rasked ei olnud, aga selle eest olid nende loomad lahjad ja pikkade karvadega, ja andis neilgi vedada neid kõlkakotte. Nii ei tühjund korrakski laialdane veskiesine hobustest ja mõne veskilise loom pidi seal konutama päeva-paari, enne kui valgeks tolmund mölder hüüdis: „Hei, külamees, nüüd on sinu järg." Pi-

kapeale jutu lõppedes istusid külamehed tusaste ja tülpind nägudega viljakottidel ja küsisid üksteiselt piibutubakat laenuks, sest kes siis teadiski kodust kaasa võtta sedavõrt rohket tagavara, mis vastu oleks pidand nii kauaks ajaks.

Nõnda kestis töö Laanemetsa veskis kevadest sügiseni läbi aasta ja kõige vanemadki inimesed ei teadnud, kus see oleks olnud teisiti. Kinnitati, et see veski on olnud praeguse suguvõsa käes viis põlve, aga kõige vanemad ja parema mäluga raugad mäletasid tagasi ainult kolm põlve.

Veski seisis all orus. Kui loojenev päike kuldas üleval mäel oleva eluhoone veidi tuhmund aknaruute, siis oli all juba päris hämarik. Aastate vältel paksu jahutolmuga kaetud veski aknad osutasid ainult nõrka valgusekuma, nii et töötada tuli posti külge kinnitatud väikese lambi valgel. Veskilised tõusid üles, sirutasid kangeksjäänd liikmeid ja läksid möldrikambri, kus põles tuli ahjus ja kus oli soe ja mõnus. Siin visati ahju kuivi halge, mis põlesid lustiliselt praksudes ja nii oli üsna meeldiv oodata järjekorda. Veski kivipaaride ühetaoline mürin, vee tõusev ja vaibuv kohin lõid iselaadilise meeleolu, mis oli heaks kasvupinnaks hirmu ja õuduse juttudele. Ei ole seal siis midagi imestada, kui kinnitati, et kogu ümbruskonna naljandite, pilkejuttude, lorilaulude, tondi- ja kodukäijate lugude hälliks oli Laanemetsa veski möldrikamber. Paljudki veskilised, kätte saades oma jahvatuse südaööl, oleksid pigemini jäänd ootama hommikut, kui poleks peljand teiste naeru. Jõudes niisugusel südaöö tunnil raske koormaga Laanemetsa männikusse, kus pilkane pimedus laskus vastu maapinda, pidi küll mit-

mel puhul kummarduma, sest tundus tihti, nagu oleks tagantpoolt haarand kellegi käsi. Kui siis teeline viimaks jõudis Viira küla lagedale karjamaale, kus silm seletas taevarannal sakilisi pilverünkaid ja nina tundis talutare suitsu haisu, siis oli tunne, nagu oleks pääsnud hädaohust, ja süda lõi korraga kergeks.

Ega nüüd päris julgeist mehist kuskil ole puudus. Oli neid ka Laanemetsa ümbruskonnas. Niisugused mehed hooplesid vahel, et nad ei karda minna öösi surnuaedagi, mis siis kõnelda Laanemetsa veski ümbrusest. Aga kes võib siis niisuguste kiidulitside juttu uskuda. Niisugused mehed hooplevad kõrtsileti ees ja loodavad, et neile selle eest antakse kortel viina. Aga seda teati ju ometi kindlasti, et Laanemetsa ümbruses on nähtud viirastusi. Neid jutte võis uskuda, sest nägijaist olid mitmed, kelle tõenduse juures polnud tarvis kahelda. Võtke vana Raudoja Märt — milleks peakski see vana aus halli peaga mees kõnelema tühja lori? Tema nägi oma silmega süda-ööl selgel kuuvalgel silla käsipuul istumas särgiväel naist. Kui siis vanamees omale ette lõi Issanda ristikese, kadus viirastus, nagu oleks ta suland õhuks. Ka Reiu Leenu jutu juures ei maksa ometi kahelda, kes nägi suvisel ööl jõekuppude vahel istuvat noort naisterahvast last imetamas. Isegi niisugune lugu juhtus, kus viirastus tõmbas ära Jalaka Reinu käest piitsa. Oma hulljulguses (mis muidugi tuli sellest, et ta Aruniidu kõrtsis tublisti oli joond) läks ta tammi peal lööma tee ääres olevat musta kogu. Piits jäigi kadunuks tänapäevani. Kõigil neil nähtustel oli oma allikas. Teati kõnelda, et Laanemetsa veskitalu algusjõukus oli vedaja töö tagajärg. Ei olnud küll enam elus neid inimesi, kes

olid teda näind oma silmaga, aga mälestused isade ja isaisade tõendustest polnud kustund. Ja kes poleks teadnud seda kurbõnnetut lugu vana Saareotsa Andresega. Tema jõudnud kord kuuvalgel ööl üle veski silla, kui näind, kuidas vedaja tulnud üle metsa veski poole. Tal olnud kaasas suur saak, mida tunnistand kõige paremini ülirohke sädemete hulk. Ruttu ajand ta püksid kinnerdele, et persenäitamisega hävitada seda ülekohtust varandusekandjat. Seal ei olnud ta aga küllalt kärmas ja löödud armetult lõhki tulise haoga ta tagumik, nii et pidand lamama voodis kaks kuud ja kolmteistkümmend päeva. Kui sellele veel juurde arvame õnnetu Vio loo, kes olles aastat viiskümmend tagasi tüdruk iluduse poolest üle ümbruskonna ja kelle surnukeha võeti välja pika otsimise järel veskijärvest just jõekuppude vahelt, eks siis jätku juba materjali igasuguste õudsete lugude punumiseks.

Nüüd oli lugu teisiti. Aasta aastalt tumenesid need lood ja Laanemetsa veski praegune eluviis ei annud nende elustamiseks kuidagi põhjust.

Laanemetsa veski omanik Jüri Klaos oli 53-aastane mees. Pika, tugeva kasvuga, laiade õlgadega, kes kuni 45 aastani võis võtta setverdi rukkeid selga, nagu oleks see mõni kõlkakott. Võib olla, ehk oleks ta seda praegugi suutnud, aga milleks niisugust asja vaja. Oli tal ju veskis alati kolm meest ametis ja nüüd olid sisse seatud ka kõik niisugused uue aja värgid, nii et inimesel oma ihujõudu kulutada ei olnud vaja.

Jüri Klaos oli rikas mees ja kui ta kutsus kellegi külamehe oma lauda ja küsis siis peale söömist, pühkides oma hallikarvade-rikast laia, pruuni habet, mis

küla pool uudist, siis oli niisugune lugu sündmuseks. Varsti teadis sellest kogu vald, et see ja see istund möldri lauas, ja tundus, nagu oleks mees teistest tõusnud peajagu pikemaks. Ei olnud vallas jõukamais peredes ühtki pidu, kuhu poleks kutsutud möldrirahvast, ja kui möldripaar sõitis õue oma kerges vedruvankris, siis alles tundis piduperemees olevat pidul tõsise väärtuse.

Olgugi et möldri ja külarahva vahel oli läbikäimine üsna tihe, kuid sellegi pärast üksteisele hoopis lähedale nad ei pääsnud. Ka kõige jõukam mees külast kõneles möldriga ikkagi mõnesuguste takistustega, sest keel ei saand kuidagi liikuda nii vabalt nagu jutus oma naabrimehega.

2.

Kõneldes sõna paar Laanemetsa veski ümbrusest, ütlen juba ette, et ilusamat kohta enam kuskil ei teatud. Jõgi voolas kõrgete, paksu okaspuu-metsaga kaetud kallaste vahel, sünnitades veski juures kolme tiinu suuruse järve ja sealt siis langedes paari sülla kõrgusest joast kohinal alla. Suurte vete ajal kuuldus jõe kohin isegi külla ja sellal koguneti ümbrusest hulgani vaatama vetemängu. Jõe kaldal kasvavate mustade leppade juure alla olid õõnistund sügavad koopad ja puude urvarikkad oksad ja käharladvad kummardusid veepinnani. Istudes ilusal õhtul järve kaldal nägid, kuidas elati vees lustilist elu: aplad havid sööstsid sageli veest välja, saaki taga ajades, kuna nende eest põgenedes vilkad särjed ja ahvenad panid liikuma

kalda piiril kasvavad kupulehed, lipurohu ja teised jõetaimed. Kaldakoobastikus elasid vähjad ja kes muuseumis viitsis paarinaelase vähja koorikut lähemalt vaadelda, see oleks varsti lugend ligipandud sedelilt: „Püütud Laanemetsa veski järvest 1904. a. 23. juulil."

Aastate vältel oli Laanemetsa veskitalust välja läind palju mehi ja naisi. Kaugemaist põlvist väljaminejad olid juba jäänd aegade jooksul võõramaks, aga need, kes olid seal üles kasvand, mäletasid väga hästi oma kodukohta. Praegusel peremehel oli olnud neli venda ja kolm õde, ja polnud vist ühtki nende hulgas, kes poleks rahuldund oma uue koduga. Oli neid linnas, oli neid maal ja neil kõigil käis truult kaasas Laanemetsast antud õnnistus. Kui aga kätte jõudsid suve ilusamad päevad, siis kasvas Laanemetsal pere sageli mitmekümne hingeni. Siis toodi tuppa pidulaud, mis võib-olla oli teenind perekonda juba üle saja aasta. Selle laua äärde asetus siis lai suguvõsa ja kellel õnneks läks kõrvalt vaadelda seda elurõõmust perekonda, kelle hulgas oli vanemaid, keskealisi ja üsna noorukesi, sellel tuli nagu enesest mõttesse: see perekond, kogu Laanemets kattub iseäralise Jumala õnnistusega. Paar suvekuud andsid Laanemetsale iselaadi ilme, mis suuresti eraldus teiste kuude omadest. Siis liikusid jõe kallastel härrad-preilid. Veskijärvel oli vara hommikul ankrus valgeks värvitud paat ja seal õngitses laia õlgkübaraga, lumivalge särgiga ja veidi kollakate pükstega noorhärra ja vaatles hoolega lainetel kõikuvat punaseks värvitud õngekorki. Paadi päras istus laia kübaraga lumivalgeis riideis neid ja luges, kätega toetudes põlvile, paksu raamatut. Niisugusel puhul kat-

sus külameeski oma raske koorma kõrval käia tippamisi, et mitte segada sakste rahu. Kaldaveerul istus laia pärna all pingil vanapoole härrasmees. Ta oli hooletult visand ühe jala teise peale ja läbi okste tungivad päikese kiired mänglesid ta läikiva helekollase kinga ševrettnaha pinnal. Teisel pool oli jälle puude vahele üles tõmmatud võrk-kiik ja seal õõtsus rahuliselt keskealine daam, kellel oli käes paksuks minemise järg. Metsa poolt tuli noor neid, kellel oli seljas liblikavõrk ja teda saatis mees, kes seletas midagi meie metsades ja nurmedel leiduvate rohtude arstlikest omadustest. Veel võis kuulda juba vara hommikul kilkamist veski tammilt, jõe kallastikult, põllupeenardelt ja mujalt.

See oli kõik Laanemetsa rohkearvuline suguvõsa, kes hea meelega tuli veetma sündimis- ja kasvamiskohas armsaid suvekuid.

3.

Kümnete, võib olla sadadegi aastate vältel oli mäletatavasti üks ainus kord armulise Jumala käsi Laanemetsa valusasti taband. Ja see oligi praeguse omaniku ajal.

Issand polnud praegust peremeest Jüri Klaost mitte just õnnistand arvurikka perekonnaga, nagu see Laanemetsal endiste põlvede juures oli harilik nähtus. Klaoste abielupaaril oli poeg ja tütar. Lapsed kasvatati suure hoole ja hellusega, ja miks siis mitte, kui seda igapidi võimaldas varanduslik järg.

Iga kord poja tulles koju koolivaheajal oli see Laanemetsal suurimaks sündmuseks. Noor Harald Klaos,

kellel juba aimata võis esimesi udemeid ülemisel huulel, võeti vastu erilise lahkusega, sest juba paljalt selle õitsva noormehe nägemine valmistas südameile rõõmu. Ta liikus vilkalt läbi kõik hooned, andis tallis omast käest hobustele leiba, silitas rõngastatud ninaga pulli kimarat otsaesist ja ei põland ka viibida tund või paar tolmuses veskikojas. Igal pool, kus teda nähti, sõnati: Sellest tuleb alles uueaja peremees, ja ei või ütelda, nagu poleks olnud sellel arvamisel all kindlat põhja.

See oli 1908. aastal jõulu ajal, kui ilmad seisid kuni pühadeni pehmed ja veskijärv kattus alles mõni päev enne pühi jääkirmega. Aga paar õieti külma päeva andsid lootust, et järved ja jõed üsna peagi võimaldavad ülesõidu teelistele.

Kui nüüd taevas tahab saata õnnetust, siis tõmbab ta äkki eest ära oma kaitsekäe ja siis ei suuda sa ennast kuidagi päästa. Nii oli see siingi. Noormees oli raiund teiselt poolt jõge jõulukuuse ja seda koju tuues valis ta tee otse üle veskijärve. Miks ei tulnud ta üle silla, mis oleks teind tee pikemaks vahest mõnisada sammu? Kesk järve murdus jää ja alles esimesel pühal kella kuue ajal saadi kätte noormehe laip.

Kellel on omal rinnus inimese süda, see vahest suudab ilma kirjeldamata mõista seda kurbuse suurust, mis tõid ühes seekordsed pühad. Aga seda ma tean ka, et kurbus vaevalt surmab ja aeg pühib kõige paremini pikkamisi põsilt pisarad ja õmbleb kinni südame haavad.

Nii ka siin: kahekordne hellus langes osaks Laanemetsal nüüd ainsale tütrele Laurale, kelle rõõmus iseloom suutis seda ka vastu võtta kõige avaramal määral.

Ja sellest neiust sirgus silmanähtavalt nägus naine. See ei võindki teisiti olla, sest kõhetuid, kiduraid ja nõrgaverelisi ei teatud üldse Laanemetsa sugukonna hulgas. See liik inimesi oli alati täiskasvand niihästi keha kui vaimu poolest. Laura armastas oma isamaja, õppis huviga ema kõrval igasuguseid perenaise kohuseid ja ülesandeid. Varakult usaldati tema hooleks majatalitused ja teenijad kinnitasid omavahel, et tema pilkude piirkond on laiem kui vana perenaise oma. Kui siia juurde veel lisada, et selle noore tüdruku ruuge paks pats ulatus niueteni, ta sõstrasilmad vaatasid lõbusalt, aga edvistuseta, ta kehavormid kõigiti kujunend tasakaaluliselt, siis tahaksin ma teada, kust oleksite võtnud ümbrusest teise tütarlapse, keda oleks võind seada tema kõrvale. Aga jätaksime ka loendatud omadused, siis ei muudaks seegi palju asja. Peame ju teadma, et Laura oli jõuka Laanemetsa veskitalu ainus pärija, ja seda osati hinnata viiskümmend versta ümberringi.

Aga praegu ei maksa meil veel teha juttu niisuguseist asjust, ja Lauragi ei annud selleks veel mingit põhjust. Ta hõiskas ja laulis küll, jooksis kilgates veskimäest alla, nokkis ilusal õhtul õues veskipoisse ja põllusulast ning see oligi kõik.

Kui siis Laanemetsa veskitalu omanik Jüri Klaos astus kevadisel õhtul majast välja ja kõndis kepile toetudes mööda põllupeenart, paisus ta süda rinnus. Tasa, tasa kahistas õhtutuul laialemmelises lihavas orases, värske künni kohalt tõusis rammusalt põllupinnalt kerge vinetis ja karjatänavat mööda tuli kari ning lehmade rasked udarad kõikusid täis piima. Jõe ääres veepinnani kummarduvate leppade oksil laksu-

tasid ööbikud ja tugeva voolu kohin lagunes üle jõeoru. Eemalt aasadelt kandis lillelõhnaga täitund tuuleõhk aasade muusikat: räägu häält. Laialine õunapuuaed oli vaikne ja tõsine, sest ta oli juba maha pilland oma lumivalge õierikkuse ja nägi nüüd und rohkest viljast.

Ja kas ei peaks olema inimene õnnelik, kui Issand pole olnud kitsi ta kätetöö ja ettevõtete õnnistamisega?

JOONI POISIKESE ELUST, KELLEST ARVATI, ET TEMAST EI SAA HEAD NAHKA.

1.

Kui lugeja kannatus minu siiamaalsest jutustusest veel pole katkend, siis palun teda olla nii lahke ja minuga tulla Alasaare kihelkonna teise äärde. Seal on kuskil talu karjamaa serval hoopis pisukene saun. Kes seda sauna näeb, see küsib eneselt: Kuidas ometi võib Issand osasid nii jagada, et säherduses hurtsikus ka peab elama inimene? Ega see olegi mingi elumaja moodi, lihtne hagude hunnik, nagu neid vahel teevad kevadel kavalad kütid tedrejahil. Aga siin elab tingimata inimene, sest mööda minnes tunned vastikut nõe haisu.

Sellest on aastat üle paarikümne, kui selle hütikese ehitas hukkaläind tüdruk Liisu Laikask. Ta oli juba eaotsas inimene, kui sai lapse, ja selle juures oli ta sattund niivõrt laiale teele, et ei teadnud auväärt vaimulikulegi ütelda, kust oli korjand värdja. Kes

olekski tahtnud võtta niisugust inimest omale teenijaks ja mõistagi tänulik pidi ta olema Sooveere talu peremehele, kui see lubas oma karjamaa servale üles laduda onni, isegi ahju teha sisse paekivitükkidest. Kas see onn suudab talle anda talvel varju külma ja tuisu vastu, kelle asi see nüüd oli pärida. Aeg-ajalt ilmus ta siin ja seal tööle, sai selle eest tasugi, aga kuidas ta seal hütis elas, kellesse see palju puutus.

Aga Liisu elas üle talve ja järgmisel kevadel ilmade soojenedes olid mitmed näind, kuidas ta pannud oma värdja aianurka päikese kätte ja ise kadund kodust — vahel terveks päevaks.

Pikalt ei ole vaja kirjeldada seda elu, sest see on nii pisuke, madal ja hall, et seal ei olegi midagi ette tuua, mis jutustamisväärt. Aastate jooksul tuhnis Liisu oma hüti ümbruses ribakese maad üles, pani sinna kasvama kümmekond kartulit, mõned kaalid ja sügisel paistis sealt paarkümmend kapsatohlu. Möödudes hütist võis mõnikord näha ka pisukest lapsepundart, kes vahtis läbi aialattide, sõrme suus hoides. Niipea kui keegi talle lähenes kümmekonna sammu kauguseni, kadus poisike kiiresti, pugedes kuhugi hagude alla redusse.

Vaestel inimestel on moeks, et niipea kui laps hakkab pead kandma (võib olla, et see ütlus on veidi liialdatud), peab ta ise otsima omale palukest. See mood on raudselt traditsiooniline ja mõistagi, et Liisu Laikask sellest kuidagi ei saand teha erandit. Ja juhust, mis talle appi tuli, luges ta endale suureks õnneks. Kord, olles Pääri möldri juures kartuleid maha panemas, tähendas mölder talle õhtul:

„Kuule, Liisu, sul olla kodus mingisugune põngerjas. Kui vana ta õieti on?”

„Seitsmeaastane.”

„Kas on terane poiss?”

Loomulik sündsusetunne hoidis ema last kiitmast, olgugi et selleks nii mõndagi tikkus üle keele. Ta vaikis.

„Ma usun, seal kasvab ta küll masuurikaks ja saab pärastpoole päris korralikuks hobusevargaks. Aga too poiss minu juurde! Eks ta ole selleks kõlvuline, et tõrjuda vitsaga hanepoegi, et need kesalt ei tikuks vilja.”

Hea meel ja kurbus valdasid ühtaegu ema südame, kui ta valla laskis oma poja Pääri veskitalu õuele. Olgugi Pääri peremees äkildane ja isemeelne, nii et teenijad ta juures kunikski paika ei pidand, aga ometi ei olnud ta ihnus, ja ema uskus: laps saab siin kõhu täis süüa. Aga ka kurbus pakitas rinnus, kui ta nägi, kuidas poisikene aralt kinni hoidis ema rõiva hännast ja ta helesinistest silmadest paistis hirm.

Kuid vaesel inimesel pole palju aega hangeldada niisuguste peente tundmustega ja õhtul koju minnes pühkis Liisu pruuniks ja karedaks tuuldund põsilt paar leiget pisarat ning see oli kõik.

2.

See oli ühe suvise päeva õhtul, kui Pääri möldri teenijad majatoimetustes askeldasid ja vana mölder trepil seisis ning oma suure kivikahaga piipu imes. Äkki võttis ta piibu suust, muheles naerma ja kõneles endamisi: „Näe poissi, see on ju nagu kuradi nõel!”

Ja nõnda see algaski. Ei olnud ühtki piluvahet majapidamises, kuhu see vaese inimese laps poleks toppind oma nina. Praegu oli ta siin ja selsamal silmapilgul jälle seal ning teised teenijad ütlesid: „On aga sellel põrgulisel ka hing, niisugune ei seisa pudelis." Näis, nagu oleks maapind alati ta jalge all tuline, nii ruttu lendas ta edasi. Oli teda vaja kuhugi käskida, seal ei malland ta kuuldagi, kuhu minna, mida teha, kadus juba ennemalt kui tuul. Sageli tuli ta alles pärastpoole küsima, sest ta ei teadnud tõepoolest, mida kästi.

„Mis seal rääkida," ütles vana sulane, „temal on niisugune hing."

Ära tüütas teine oma küsimiste ja pärimistega, sest milleks on niisugusel poisipõnnil vaja kõike teada. Aga sellest hoolimata olid tal peagi kõigist majapidamisasjust laialdased teadmised, igale loomale, isegi igale hanepojale pani ta nime ja needki õppisid neid tundma. Nädalate vältel suutis panna ta enese Pääri talus niikaugele maksma, et seesugusel puhul, kui teda liikvel ei nähtud, temast kohe tundus puudus.

Talvel, kui hanged kasvavad üle aiateivaste ja tuisud suruvad inimesed sageli terveiks päeviks tuppa nelja seina vahele, hakkas poisikesel igav. Ta jooksis puutöö-tuppa, kiskus seal terariistu, lükkas vaheda höövliraua naela ja tegi niiviisi pahandust. See sünnitas tüli.

„Sul pole ka teha midagi," ütles kord majatalitaja Leenu. „Ise juba suur poiss ja ei tunne veel tähtigi. Õpi ometi lugema ja kirjutama!"

Leidus kuskil vana kuke-aabits ja raamideta tahv-

litükk ning nüüd algas see lugu. Oi — kuis siingi tüütas ta neid häid inimesi. Ütle, mis see on, kuidas see täht kirjutatakse, tee mulle seda ette jne. Nagu poleks neil inimesil vabadel silmapilkudel muud teha, kui jännata poisikesega. Ja kellel see ometigi seda tarkust nii küllalt, et ulatub teistelegi jagamiseks.

See oli kevadispoole talve, kui toodi vallamajast Päärile mingi ametlik paber.

„Võta sa, Leenu, ja loe see mulle ette," tähendas mölder peretuppa tulles, paber näpus. „Mina astusin katki oma prilli klaasi."

Leenu puhastas hoolega prillid hallitriibulise sitsipõllega, seadis nad viisipäraselt lihavale töntsninale ja algas. Aga tema käes läks hoopis pikkamisi, mille juures ta alaliselt tähendas, et prillid on jäänd nõrgaks.

„Anna siia!" ütles poiss ja napsas paberi Leenu näpu vahelt.

„Kas sa näed," vihastus mölder. „Anna kiri tagasi! Tahaksid saada naha peale."

„Taevas hoia, see poiss läheb otse ülekäte."

„Ma loen kirja üles," ütles poiss.

Nii see sündiski. Vana mölder kuulas ja tal oli tundmus, nagu oleks seda talle keegi kõnelend vallamajas suusõnal.

„Imelik, sa lased ju nii mis võrinal," muheles vanamees, võttis paberi näppu ja läks oma tuppa.

Pühakirjas on kuskil lausutud: „Ja poisike kasvas ja sai kangemaks Jehoova silma ees." See ütlus sünnib kõigiti ka poisikese Prits Laikase kohta, ainult selle väikese parandusega: „Pääru peremehe Mart Kunga silma ees."

Vana rahvas ütleb: päev on pikk, aga aasta lühike.

Nad kaovad otse lennates käest. Nii oli lugu ka Pääri veskitalus. Prits Laikask oli juba sirgund noormeheks ega olnud osavamat möldrit teada kogu ümbruses. Vana peremees usaldas veski täitsa oma kasvandiku (nii armastas ta nimetada Prits Laikaske) hoolde ja võis täie hooga anduda oma kohtuskäimis-kire rahuldamisele. Viimasel ajal ei leidund pea ühtki poolnädalat, millal vanal Mart Kungal poleks tulnud seista kohtulaua ees õigust otsimas. Kui ta ühes kohtus seda ei leidnud, läks ta edasi, ja igaühele kinnitas vanamees: kas või senatist saati. Seda ei osand küll keegi mõista, kust Mart Kunk oskas need protsessid üles leida, aga alati oli tal neid tagavaraks, vahel kümmekonna kaupa.

Veski teenis, aga seda suurt neeluauku ei suudetud siiski täita, mis vanamehe protsessid nõudsid. Sageli korjas ta kodust viimse kopika, nagu kehv peremees nuustikuga puhtaks pühib kevadel salve põranda. Kodune majapidamine sattus kitsikusse, vesiratta tiivad olid aastate vältel pihastund ja purunesid, kevadine vesi purustas tüki tammist ja veskikatus ei pidand enam vihma. Veskilised vangutasid päid. Kõige paremini aimas hädaohtu noormölder, heitis seda kõike ägeduse hoos peremehele otse näkku. Aga mis võis temagi parata, sest ega siis saand ometi pooleli jätta protsesse, mis olid just nii kenas arenemishoos.

Aga protsessid venisid, veskikatus mädanes rohkem, vesi sõi tammisse järjest laiema avause ja hävitas ikka eest kerge hädakaitse.

See oli ühel hilissügise õhtul, kui Prits astus peremehe tuppa, kes soris oma pabereid ja uusi kohtu kutselehti.

„Nii me edasi ei saa,” ütles noormees. „Veski on

täitsa otsas, ta vaevalt hingitseb veel. Päev-päevalt laguneb ta rohkem. Meil pole kopikutki ta parandamiseks. Kui tulevad kevadised jääd, siis viivad need tammi jäänused sootumaks ja veski jääb täitsa seisma. Kui tahate, et veski peab töötama, siis peab hädalised parandused tegema kohe nüüd."

Vanamees tõstis silmad paberitelt ja vaatas noormehele otsa.

„Ma usun, tean ise, mis teen."

„Muidugi teate seda, aga ometi tulin seda teile ütlema. Kui ühel päeval kuulete, et Pääri veski enam ei käi, siis ei tule see teile ootamatult. Teie olete peremees, muidugi teate ise, mis teete."

Ja noormees lahkus toast.

Vaevalt möödus sellest lühikesest jutuajamisest päeva kolm, kui Päärile sõitis kaks isandameest. Need käisid veskis, vaatasid tammi, mõõtsid tiigi sügavust ja veepinda, puurisid isegi põllumulda augud. Õhtu eel sõitsid nad ära.

„Tule siia, Prits!" kutsus peremees selsamal õhtul noormeest. Jõudes peremehe tuppa jäi see seisma, sest teda pani hämmastama murelik ilme peremehe alati südil ja isegi karmipoolsel näol.

„Tead, Prits," ütles vanamees hoopis pikaldasel ja kõikuval toonil. „Mina müüsin Pääri veskitalu täna ära. Mina olen vana mees, lapsi mul ei ole, mis ma tast pean. Pealegi on mul praegu raha kibedasti vaja, sest ma ei saa oma protsesse kuidagi jätta pooleli. Aga mina ütlesin juba neile, et sa oled tubli noormees. Sa jääd uute peremeeste juurde teenistusse. Võib-olla on sul nende juures paremgi."

Prits ei lausund selle peale sõnagi, keeras ümber ja tuli toast välja.

„Mis on minul sellega asja, ega see ole minu veski," kordas ta enesele pärastpoole mitmel korral. Aga ikka ei kadund näriv valu ta südamest. See oli ju ta kasvukoht. Aga sa jääd ometi siia? Ei, ei, ei. Ta ei taha. Seda vanakest oli ta hakand armastama aegade jooksul. Võib olla, et see polnudki armastus, vaid hoopis midagi muud. Kuid ta teadis, et ta siiski ei saa siin elada, kui puudub see vana toriseja ja sageli päris ilmaaegu tülinorija vanamees. Kogu see veskitalu ja vana Mart Kunk olid tema silmis lahutamatud ja alles kahekesi koos sünnitasid nad terviku. Ei ükski võõras või astuda selle vanamehe asemele. Otse härdaks tegi see Prits Laikase südame ja viha tekkis, mis muljus isegi pisarad silmi.

Paari nädala vältel valitses Pääri veskitalus rõhuv vaikus. Inimesed liikusid, talitasid, aga nende suud olid kinni ja külg-külje juures viibides ei leidnud nad mingisuguseid sõnu üksteisele ütlemiseks.

Ja just selsamal päeval, kui uued peremehed tulid Pääri veskitalu üle võtma, astus õhtul Prits Laikask vana peremehe juurde ja ütles:

„Ma lähen siit ära."

„Aga taevas hoia, nüüd siis vastu ööd. Oota ometi, minul on sulle makstagi. Praegu mul ei ole, aga homme."

„Ma ei taha jääda. Eks maksa siis, kui sul on. Ja kui ka ei ole — siiski ma ei jää."

Ja vastu sügisööd astus ta välja õueväravast.

3.

Nii siis — jalge all on sul, noor inimene, tundmatu tee. Aga pole viga, su südamest voolab läbi veri suure jõuga, su käsivartes, su jalus, kogu su kehas tundub piiritul küllusel jõudu, su silmad vaatavad julgelt. Selle väikese valu, mis tunneb süda lahkudes armsakssaand kohast, võidad sa vahest üsna ruttu. Võibolla leiad ehk peagi koha ja tööala, mis ootavad sind igatsusega. Kellele Issand on annud niisugused tugevad käed, mis suudavad tõsta raskeid viljakotte mängides, ja niisuguse terase mõistuse, mis silmapilkse vaatlemisega taipab, kuidas töö peab käima, ega sellel ole vaja midagi karta.

Olgugi et teel Prits Laikasel tuli nii mitugi korda mõttesse: oleksin võind jääda paigale, küllap oleksin saand uute omanikkude juures hakkama, — aga ometi ei kahetsend ta astutud sammu.

Ööbides külas tuttavate juures selgus talle peagi, et iga põllupidaja on valmis teda vastu võtma, tehes kindla kauba kas või mitme aasta peale. Keda juba vana Mart Kunk üles kasvatand ja kes tema juures ühtejärge pärissulasena tosin aastaid teenind, ogar oleks see peremees peast, kes niisugusel puhul kaubategemise juures veel kõhkleks. Ja tõepoolest juba enne valget olidki paar jõukat peremeest kohal ja neil mõlemil oli meheabi talus väga vaja. Ega ole tarvis teha aastasulase kaupa ega muud sellesarnast, tulgu nii muidu mõneks ajaks. Eks pärast näe.

Muidugi ei ulatund Prits Laikasest igale poole, aga paaris kohas peatus ta siiski mõned päevad. Tuli varakult hea lumetee ja see tõi majapidamistesse roh-

kesti tööd. Kukelaulu ajal rakendati hobused ja valge varul jõuti metsa, kust pandi peale rasked palgikoormad.

Aga peagi märkas noormees, et niisugune töötamine on tema jaoks liiga nüri ja elutu. Tema tundis eneses tungi niisuguse töö järele, mida tehes inimene küsib: Kas see on nii hea, kas ei võiks seda mõnda muud moodi teha paremini?

Ja kui siis peremees ühel päeval arvas sündsaks juttu teha, kas poiss ei sooviks teha aastasulase kaupa, vastas Prits Laikask, et sellest igatahes mitte midagi välja ei tule. Võib olla, homme või ülehomme läheb ta minema. Kuhu? Seda ei tea, aga eks siis näe, kui oled juba kord tee otsal.

„Imelik inimene," arvas pererahvas, nähes teda õue väravast välja sammuvat, „tööd ta oskab teha. Laisk ta ei ole, sest teenis ju teine hulga aastaid vana Kunga juures. Aga paika ei pea."

Veerevale kivile ei kasva sammal, ütlevad vanad targad inimesed ja Prits Laikask sai aru, et see ütlus toetub kindlale alusele. Oma pisukest rahavara lugedes nägi ta, et see eelolevaiks jõulupühiks päriselt kokku kuivamas ja kust sellele lisa võtta, selleks ei osand ta leida mingisugust abinõu. Sulase elu, ei see lähe. Töö teda ei hirmuta, aga midagi oli, mis tegi elu talukohas vastikuks, huvitusetuks, elu oli seal nii nukker, madal ja hall. Kas linna poole? See oli kindel, et ta sealt koha leiab ja oligi teda kutsutud ja kohti lubatud. Aga ka selle sammu astumisega ta viivitas. Istudes tee äärde laotud palgivirnale ja silmates üle tumerohelise, metsaga piiratud lagendiku, leidis vaade mõnusat rahuldust. Siin oli silmapiir nii avar, õhku ja valgust

lõpmatus külluses, taevas ääretu kõrgel, tuulel piiritu vaba voli tuiskamiseks ja hangede kokkukeerutamiseks. Ja hingel tundus äkki olevat vaba ja hea. Ning mis veel siis, kui tuleb kevad, kui kõik see ilm kaunistub, kui ojakesed ja jõed jutustavad ööd-päevad ja lepatriinu ronib su sõrmi otsa, kust tal mõnus lendu tõusta.

Ei — süda ei raatsi kõike seda jätta ja mattuda kitsaste müüride vahele, kus taevast napilt, õhku vähe ja kitsad tänavad lõikavad maha maru tiivad.

„Ah tühja — mis ma muretsen," kõneles noormees enesele. „Ajan talve läbi niisama. Silmitsen siiasinna, peatun mõnelpool pikemalt. Tuleb kevad, eks siis näe."

Astus isegi kord sisse Kaupsi veskisse.

„Ah sina olid ennemalt Pääril," kõneles kissis silmega ja veidi kõvera kaelaga, hõreda habemega mölder. „Nagu oli kuulda, jäi Pääri vana nii vaeseks, et pidi koha käest andma. Oli nii?"

„Nii ta oli."

„Vist suured asjad need möldrid seal siis küll ei olnud. Vanamees usaldas neid vist küll liiga palju?"

Oi — niisugune pihtimine ajas kohe hinge täis. Prits teadis põhjuse, mis viis veski allavett, aga ons seda siin tarvis nüüd seletada. Ah sellepärast peaks kõnelema pikalt ja laialt, et sulle antaks tööd? Näete, minu süü ei ole, et Pääri veskitalu ära müüdi. Ja ilmale läheb see ka üsna vähe korda.

„Ei ole vaja, ega ma tahagi tulla, astusin sisse ja tegin niisama juttu."

„Noh võiksite ju jääda, küllap nüüd enne pühi tööd

ka leidub. Ega kohe nüüd ei tea, mis palka maksa — eks pea ikka enne nägema."

Aga Prits ei kuuland viimaseid sõnu, sest ta keeras ümber ja sammus sinnapoole, kuhu läks suur kivikõvaks tallatud talitee.

Oli nagu heagi meel, et ei jäänd siia paika pidama. See mölder, niisugune kõhn, kissis silmega ja terava kavala näoga nagu polnudki peremees, kellel oleks teatav väärtus. Midagi ei olnud selles kujus, mis oleks köitnud, ja harjund silm nägi peagi, et kogu majapidamine oli veidi edev, nagu vanatüdruk, kes tahab oma puudusi katta värvi ja siidihilpudega.

Rõõmsa südamega astus ta edasi ja kõvad lumetükid purunesid tugeva jala all praksudes.

Päeva kolm oli aega veel pühadeni, kui Prits Laikask jõudis Laanemetsa. Ta oli siinpool küljes sellest veskitalust kuulnud mõndagi ja selle varal loond omale temast kujutusegi. Tingimata tahtis ta korraks sisse astuda.

Paljas pealiskaudne vaatlemine pani teda imestama ja, mis peaasi, äkki hakkas see koht talle kangesti meeldima. Vaata aga, kui toredasti ja tugevasti on pandud veskisilla käsipuud, ja kuula aina, missugune mehine mürin kuuldub veskikojast. Tundus, nagu oleks olnud kogu õhk täis peent jahutolmu, nagu oleks suuski selle maitset. Vaata kuhu tahad, kõik on korras. Ülevalt mäelt paistis majade rida ja korstnatest tõusis kerge suitsuvinetis.

„Kui Laikask veski ette jõudis, astus veskikojast välja tugevakasvuline, laiaõlaline, paksuhabemeline mees. Tal oli seljas jahutolmuga üleni kaetud nahk-

kuub ja jalas põlvini ulatuvad saapad. Ta vaatas võõrale otsa oma suurte rahuliste silmadega.

Prits küsis tööd — oleks ajutisekski, mõneks ajaks.

„Kas jahvatustööd tunned?"

„Tunnen."

„Kuspool oled ennemalt olnud?"

„Pääri veskis."

„Võid jääda. Hei, Larats!"

Veskist jooksis välja tolmune mölder.

„Näed, Larats, — see noormees siin jääb sulle abiks. Ta ütleb, et jahvatustööd tunneb."

Ja Jüri Klaos läks veskitalu poole.

Nii jäi Prits Laikask Laanemetsa veskitallu teenima.

LÜHIKESED KIRJELDUSED MÕNEST SÜNDMUSEST, MIS MÄÄRASID EDASPIDISEKS PRITS LAIKASE ELUKÄIGU.

1.

„Mina andsin talle ameti, aga Jumal on talle annud mõistuse ja tööisu."

Nõnda tähendas paar nädalat peale jõulu ühes jutuajamises Jüri Klaos. See tähendus käis uue möldri Prits Laikase kohta.

Ka noormehele meeldis uus koht. Ta leidis peagi, et see on see kodu, mida ta oli otsind oma rännakuil. Siin oli midagi ühist ta kasvamiskoduga, lehvis suur

osa sestsamast vaimust, mida ta nii hästi mäletas ja igatsus mille järele vaevas ta südant. Oi — kuidas siin võis liikmed välja sirutada ja jõuliselt haarata raske viljakoti, nagu oleks see täis kõlkaid.

„Mis sa, pagan, mängid," tähendas niisugusel puhul vanem mölder Larats. „Venitad enese ära ja siis virise kogu eluaja."

Laanemetsa veskitalu ei tarvitse meil lugejale lähemalt tutvustada, sest oleme ju alguses temast mõned jooned tõmmand. Aga Prits Laikasele oli kogu ümbrus muidugi uudiseks.

„Mis ta nüüd praegu on," kõneles vana Larats. „Aga näe, kui tuleb kevade ja suvi, siis ikka on midagi. Ega kuskil ümbruses küll ilusamat kohta leidu."

Mõistagi, et see nii on. Olgugi et kogu loodus praegu tukkus talveunes paksu lumevaiba all, aga kui sa vähegi oskasid vaadata ja omale ette kujutada, siis oli küllalt asja oodata kevade tulekut.

Aga ka talvel polnud viga. Kogu päeva läbi tuli veskikojas töötada kibedasti kolmel mehel ja alati pidi lisa võetama ka ööst. Ja kui siis vähegi mahti leidus, siis oli vana Larats jõe ääres, kuhu ta seadis saarmaraudu või valvas oraspõllu ääres vana püssiloksiga jäneseid. Rahu see vanamees ei tunnud ja magamise vastu oli ta päris vaenuline. Kui ta juhtus tundi paar peretoas pingil tukastama, mingi riidetükk või jahutolmune kasukas all, käsivars padjaks, siis oli sellest ka küll. Oli jää läbipaistev, siis sidus ta alla teravate haakidega jäärauad ja piilus väledaid kalu järves. Kes siis küllalt kiire polnud märkama oma vaenlast, sai enese kohale jää pihta kõva hoobi ja varsti kerkis uimaseks põrutatud kala veepinnale, kõht ülespidi.

Seda inimest valdas kogu elu küttimis- ja kalastamiskirg.

Teine mölder Peet oli vagase loomuga, kuid see ei keeland teda olemast tubli töömees. Kui oli tal vaba aega, siis võttis seinalt viiuli ja unistas üksipäini sellega pimedas toas tundide kaupa. Kellele see inimene nüüd kõneles seda, miks ta süda kurvatses ja kaebas? Oli sellel kõigel mingi tõeline põhjus või oli tal lihtsalt niisugune unistaja hing?

Pühapäeval seisis veski ja siis, kella kümne ümber, kogunesid kõik perekonna liikmed suurde tuppa ja seal luges peremees neile ette päevakohase jutluse. Seal oldi ja kuulati sõna lausumata, kõvasti hingamata, köhimata, ja kes juhtus istuma eesreas, sel oli vaja panna käed risti.

Pärastpoole tulid külast mõned noored inimesed möldrite tuppa. Aeti juttu ja kui siis paluti Peeti mängida mõnd tantsutükki, siis täitis ta pikapeale ka selle soovi. Suureks lärm küll kunagi ei tõusnud, aga polnud seda ka keegi näind, et peremees oleks tulnud seda keelama. Ei, see oli pere oma aeg, see oli nende oma ilm — sinna peremees juba nina ei topi.

Ainult siis oleks põhjust vahele segada, kui siin kõik lendaks üle käte.

Aga midagi niisugust ei olnud.

Tuli sedagi ette, et kui möldrite toas oldi lõbusas tujus, peremees ka sinna ukse vahelt pilgu heitis. Mõistagi, et siis sumin vaibus, aga peremehe näo kadumisel ärkas ta uue jõuga.

Noor elu — ja õnnelik ning targa aruga on see vana, kes oskab sellest aru saada.

Prits Laikaske see noorte sumin just iseäranis ei

huvitand, aga ära ei ütelnud ta sellest ka mitte. Kui tuli nii ette, et ta käte vahel oli tüdruk, siis tõstis ta selle tantsus lendu, nii et teine kiljatas.

„Niisugune, nagu poolhullu," lausus tüdruk pääsedes, „aga ta on siiski kange hakkaja."

Möldrite toas oli tal laud, lauasahtlis paber, pliiats, sulg ja tindipott, mille ostis poest viie kopiku eest.

„Mis sa siin kirjutad? Mis need kriipsud tähendavad, mis oled vedand paberile?" küsis vana Larats.

Mine nüüd ütle seda, mis nad tähendavad. Näed — siin need jooned on Laanemetsa jõgi, see ring — veskijärv, need mustad punktid — hooned, see kriips tähendab tammi ja need numbrid tammi all näitavad, mitu jalga vesi kukub.

„Aga milleks vead siis niisuguseid kriipse paberile?"

Vaata, seda ei tea ütelda. Aga seda võib siit näha, et jõgi on tammi pealt lai 37 sülda, aga vesiratta avaus kõigest poolteist sülda. Kui nüüd oleks nii suur vesiratas, et kogu vesi langeks ta peale, kui palju kivipaare võiks veskis siis rohkem olla. Ehk tee teisele kaldale saeveski, või pane villakraasid üles, või jälle vanutamismasin käima. Vett oleks ju neile küllalt ja seda jääks veel järelegi.

„Ene mis tühja sa mõtled," ütles vana Larats. „Nagu oleks sul veel tööst puudu."

Mõistagi, et need joonistused peagi rändasid kortsutatud paberitena toast pühkmete näol välja ja tuul kandis nad kuhugi aia äärde, kus vihm ja päike neilt peagi kustutas kriipsud, ringid ja mustad punktid.

Aga vahete-vahel aega olles nähti Pritsu rinnuli silla käsipuul, kust ta mõttes vaatas alla kohisevasse

voogu. Vana Larats tähendas: „Vaatab nii ainiti, nagu oleks teisel midagi sinna sisse sulpsatand.”

Möldri töö ei nõua ju Jumal teab kui suurt oskust. Aga ometi, kui seda vähest ka küllalt hästi ei viitsita kasutada, seda märkavad veskilised õige pea, sest neil on ju iga peotäis iva kallis.

Juba teati veskiliste hulgas kõnelda, et uus mees teeb kõige paremad jahud. Ega vana Larats ja ega Peetki ole rumalad möldrid, aga esimene on igatahes vahete-vahel hooletu ja teine on tihti nii eneses. Niisugusel puhul pead ise alati hoolega järele vaatama, et jahu tuleks hea. Aga see Prits paneb sul veski korrapealt nii käima, et aina rõõm näha, kui jahu kirstu jookseb. Ole aga valus, et alt ära jõuad.

„Pagana poiss,” tähendas kord vana Lepaniidu Tiit peremehele enesele. „Lööb kord käe jahukirstu ja mine vaata, ega ole sul pärastpoole midagi ütelda. Ei vaata teine ise pealegi.”

Jüri Klaos oskas noormeest hinnata ja juba paari nädala pärast oli tal kindel möldrikaup tehtud.

2.

Oleks täitsa ilmaaegne püüda sellest jutustada, kus nägi Prits Laurat esimest korda. Ja mis tähtsust sellel silmapilgul siis õige olekski. Võib olla, nägi ta teda pühapäeval ennelõunasel lugemisel, kus neid istus ema kõrval ja kuulas hoolega jutlust. Aga ta nägi teda ka äripäeviti, ja eks see ole loomulik, olid nad ju ühe talu rahvas. Ka seda tuli ette, et Laura kord seisatas pühapäeva õhtupoolikul möldrite toa lävel, aga ega

tal tõepoolest olnud asja sisse astuda. Tal oli ju oma seltskond. Noor Kaari metsahärra viibis seal sageli oma õega, siis tulid paar kooliõpetajat, vana telliskivimeistri täditütar, 21-aastane pruunide juuste ja väga elavate silmadega neiu. Käisid seal veel mõned muudki ja neid kuuldi küllalt lõbutsevat suures toas. Klaveri helid kostsid tumedalt läbi mitme seina, aga kes juhtus seisma õues trepi kõrval, see kuulis viisi selgesti. Kui kaasa lauldi, võis saada sõnadestki aru.

Aga tuppa sisse ei näind, sest akende ees olid paksud eesriided.

Kuid milleks siis hiilidagi. Ega olnud ka mingit saladust. Tüdruk Tiina teadis kõike üpris hästi: loevad, laulavad, mängivad, ajavad juttu. Sageli mängivad vanad mehed kaarte. Ja ega vahutav õllekruus ka Laanemetsa talus kunagi puudund.

Millal see algas, seda ei teadnud noormees isegi mitte. Kui tuli jutt vahel möldrite keskel Laurast, siis puutus see iseäralise teravusega tema kõrva. Kui ta kuulis noore neiu häält, siis jäi ta unustades kuulatama ja sammudestki tahtis ta teda tunda. Nägi ta kuskil Laurat, olgu õues, olgu teel liikumas, siis püüdis ta teda vaadelda, ja kui ta teda enam ei näind, sihtis ta ikkagi sinnapoole, nagu oleks tühjale kohale järele jäänd ainult temale nähtav neiu vari.

Ja niisugused tundmused kasvasid hinges päevpäevalt. See oli nagu mingi haigus, mis omale teind pesa südamesse ja mis saab seal päev-päevalt tunduvamaks.

Prits nägi seda, kuidas Laura Peetiga kõneles, temalt päris, kas ta on õppind mõnda uut viiulilugu.

Ka vana Laratsi rebase- ja saarmaraudade panemise kursis oli ta, aga temaga ei teind tüdruk mitte juttu.

Nende vahele sugenes midagi tunduvat, millest mõlemadki aru said ja mis neid takistas vabalt läbi käimast. Aga ometi tõmbas ja surus see nägematu vari, mis oli laskund noorte inimeste vahele, neid teineteisele lähemale. Nad juhtusid sageli vastamisi, just kui oleks mingi võim juhtind nende samme. Niisugusel puhul langes äkitselt mingi arusaamatu surve hingele, mis ei lasknud suust tulla sõnagi. Alles pärastpoole tuli meelde: oleks võind ütelda nii, oleks võind ütelda naa, ja võis ainult enesele korrata ütlust, mis oleks olnud paras sellel puhul.

See areneb nagu harilik haigus; närvikava oli ergas ja pingul. Isegi öösi õue minnes kuulatas noormees ja kui kuuldus mingit häält, siis erutas see ta tähelepanu. Tuli ette, et ta jäi valvama, just nagu jahimees oma kevadises onnis ja ime — viimaks tuligi nähtavale noore naisterahva kuju ning — see oli Laura. Aga tuli ka ette, et niisugune valvelolemine jäi tagajärgedeta. Prits ootas, ootas, ootas isegi tundide kaupa, aga ometi läks aeg oodates lendes.

Mõni võiks arvata, et see on õige naeruväärne, mis siin jutustan. Aga nii see ometigi oli.

See haigus, või häda, või nimetatagu seda armastusekski, lagunes nagu mingisugune verekihvtitus päev-päevalt laiemale. Viimaks ei leidnud poiss enam ühtki tundi, ühtki silmapilku, kus ta poleks taband oma mõtteid Laura juurest. Ta kõndis, nagu mingi ahastus hinges, sest igatsus, neiut ometi eemaltki näha, tegi otse kehalist valu. See halvas tema töötahtmist, segas ta oskust, riisus ära endise lustliku oleku, rõhus

alaliselt. Küll võitles ta nende tundmuste vastu, püüdis neid enesest eemale tõrjuda, kutsus appi oma aruka mõistuse, mis pidi talle ära seletama nende igatsuste rumaluse, aga ometi ei annud see võitlemine kuigi rahuldavaid tagajärgi. Jälle olid libisend mõtted endist rada ja peagi leidis ta enese ootamast, et näha kordki Laura kuju, kuulda ta häält, või tähele panna kellegi samme, mida ta pidas neiu omiks.

Jõudis kätte kevad. Heljus üle maa kevadeõhk, mis kutsus kiirelt voolama vahtrate ja kaskede kehas nende vere ja paisutas päikesepoolsel kaldaveerul lume urmseks.

Siis sündis Prits Laikase elus muutus.

Nagu juba kord tähendasin, oli ju Laura ainuke Laanemetsa veskitalu pärija. Salata ei maksa, et see oli peale neiu ilu märgatavaks põhjuseks, mis kosilaste hulka tublisti suurendas. Missugune rumal noormees oleks küll see, kes ühes nägusa neiuga ei ihaldaks omandada ka jõukat kohta, mis su viib korraga heale järjele. Üteldakse ju niisugusel puhul küll, et koht on kõrvaline asi, aga see näib inimeste ees ainult nii. Igatahes tubli koht kaasavarana ei ole tütarlapsel kaugeltki miinuseks.

Aga Laurale oli muidugi raske läheneda, sest tunti ju vana Jüri Klaost, kes oli kommetes väga nõudlik. Ja ega temagi paljast poissi ei tahtnud näha oma väimehena — see lugu oli teatud ja tuntud selles sugukonnas mitmest põlvest saadik.

Aga seal oli ometi mees, keda juba aastapäevad nähti hea meelega Laanemetsal, kelle käigud jõuludest peale muutusid hoopis sagedaiks ja kelle kohta nüüd

vastlapäeva aegu lahti pääsis jutt, et tema kosibki Laura.

See oli Karinõmme karjamõisa rentnik Julius Miller, keskmist haridust saand inimene, igatepidi mõõduka kehakasvuga, keskmise loomuliku mõistusega. Kes temaga lähemalt olid tutvunend, kinnitasid: igatepidi kena, armas inimene.

Ka vana Klaos nägi ta külastamisi üsna hea meelega.

Pääsid liikuma kaht laadi kuuldused: ühelt poolt kõneldi, et Julius Miller olevat teind kosimisettepaneku ja vana Laanemetsa abielupaar olevat sellega väga päri. Teised tõendasid: Laura — imelik tüdruk — olla esmalt täitsa ära ütelnud. Muidugi tuli niisugune lugu sellest, et nii tagasihoidlik noor tütarlaps seisukorrast esmalt arugi ei saand. Seesugused neiud, kes ilmaasju juba maast-madalast hästi tunnevad, taipavad kohe, mispeale mõnus on rajada tulevikku. Aga niisugune noor inimene — see on nagu liblikas, kes ei taha teada mingisuguseist sidemeist ja armastab lõbutseda elukevade magusa päikese paistel.

„Pole viga," tähendand Laanemetsa peremees, „küllap see asi selgub enesestki. Ega sellega häda olegi — kevadesse veel tükk aega."

Palju neis jutes nüüd just tõtt, seda ei tea ega ole neid kahekõnesid keegi kuulnud oma kõrvaga. Aga öeldakse ometi: kus suitsu, seal tuld, ja nii oli see asi ka siin. Sündis muutus: Laura rõõmus olek hävis. Ta muutus äkki tõsiseks ja Tiina kinnitas nii oma all: ta olevat näind teda nutvatki.

Aga üteldagu — mis võis siis muu vaevata niisugust noort südant?

Prits Laikask muutus korraga kogu oma ülespidamises ja meelelaadis nii, et seda isegi tähele pani vana Larats. Ta oli mõttes, nagu tukkus püstijalul ja kordagi ei löönd ta kätt jahukirstu: olgu jahu hea või halb, nagu poleks see tema asi.

Aga see kõik oli ainult väljaspool.

Kes oleks suutnud näha noormehe südamesse, see oleks sealt leidnud suuri lõhkikäristatud, verdjooksvaid haavu. Ja neid olid löönd need kuuldused Laura kosimisest, mis siin nüüd iga päev ringi liikusid.

Prits sai aru, et tema ei või elada ilma selle tüdrukuta, aga ühtlasi ütles talle mõistus, et tema kosimine saadaks teda pilke ja naeru alla. Arusaadav, et sina, vaene rott, värdjas, teda tahad, sest kellele ei läheks siis korda niisugune veskitalu, nagu seda on Laanemetsa. Oi — oleks siin olevat saadaval ei tea missugune krokodill, aga ikka ka see talu, siis ihaldaksid teda niisama. Ei — rumal sa, poiss, ei ole.

Mine siis kinnitama: Ei, ei, ma armastan teda, mu hing igatseb teda, see talu ei tule tema peale mõeldes mulle põrmugi meelde, siis naeraksid kõik ja ütleksid: Sa oskad üsna kenasti kõnelda, aga kahju — kes siis usub niisugust juttu. Prits tundis, kuidas ta hinge vangutati siia- ja sinnapoole. Ta oli vahel täis tulist viha, oi — ta oleks selle Milleri löönd surnuks, aga oli siis tema süüdi. See oli ju rikas mees, võib olla, ei mängind talu tema juures mingit osa. Teinekord langes Prits sügavasse kurvameelsusse. Miks mina ei saa kätte oma eluõnne, miks jääb see mulle igavesti saamata? Kui nii on, milleks mina siis siin viibin. Lähen ära, lähen juba homme, elagu kuidas tahes, eks mul ole ometi laias ilmas ruumi küll.

Aga täide ei suutnud ta viia oma äramineku kavatsust. Selleks oleks jalg kindlasti tõrkund teele astumast. Vahel tuli kurvameelsuse torm iseäralise jõuga. See oli valus. Ta surus kokku hambad. Milleks minul siis vaja elada? Ilma temata on see võimatu. Teda ma ei saa. Milleks siis vaevata? Üks hüpe — ja ei ole mind enam.

Ja isegi nagu headmeelt tundis ette selle üle, kui teda kahetsetakse ja leinatakse. Võib olla, ütleb vana peremeeski niisugusel puhul: „Kahju sellest noorest mehest, ta oli tubli küll igatepidi." Võib-olla, leinab ka Laura teda taga. Tingimata leinab. Ta teadis, et Laura ei ole tema vastu ükskõikne. Kuidas nad siis ikka kokku juhtuvad, kui seda nagu ei ole oodatagi. Miks on tüdruk tema vastu nii tagasihoidlik, miks lööb ta silmad maha, miks — kuidas seda ütelda — seda peab tundma. Tundmused kõnelevad niisugusel puhul selget keelt.

Mis teha? Midagi ei ole teha, sest mõtted, olgugi, et nad päevad läbi ajudes töötasid, ei suutnud jõuda mingile kindlale otsusele.

Ja nii jõudis kevad. Nädalate vältel olid vanemad suutnud tütrele teha selgeks, et see oleks otse hullus, kui ta Milleri käe tagasi lükkaks. Muidugi tegi noormees omapoolt ka kõik, mis armastus niisugusel puhul ette kirjutab ja inimesele teeb ülesandeks.

Teie olete seda looduses pannud tähele. Kogunevad rohked voogudehulgad mingisuguse takistuse taha ja kui see neid ei jõua enam pidada, siis murravad nad suure jõuga lõpuks läbi.

Niisama on lugu ka inimese südamega.

Ühel õhtul juhtusid Prits ja Laura ruumikas ees-

kojas vastamisi. Siin ei olnud kedagi teist ligilähedu-ses. Ilma et nad oleksid ütelnud kumbki teisele sõnagi, jäid nad mõlemad seisma.

Tõepoolest — siin oli inimese mõistuse jõul piir. Siit ei saand enam mööda, siit ei saand sammugi edasi. Kas nad midagi ütlesid teineteisele, kas nad sosistasid armusõnu — seda ma ei tea. Ei olegi vaja teada, sest ega minagi kirjuta nende noorte inimeste üle mõnd protokolli. See oli aga kindel, et nad suudlesid ja seda nähti. Kas olid nad liiga kauaks jäänd teineteise kaenla või juhtus see kohe esimesel hetkel, aga vana mölder seisis ukse vahel ja ta silmade ees lõi viha mõ-jul kirjuks. Ta kargas vöörusse ja, nii rahuliku ja kindla iseloomuga mees kui ta ka oli, kaotas ta sel puhul enesevalitsuse.

„Sina lontrus!" hüüdis ta noormehele. „Seda sa hiilid siin minu majas. Võta vastu tee pealt hulgus, anna talle leiba ja tööd ja niisugune on see tänu. Veel täna võtad oma kompsud ja tee, et oled kadund. Mine, et ma sind enam ei näe!"

„Ja sina, tüdruk, katsu, et saad tuppa!"

Kui isa tuppa järele läks ja nägi punaste silmega tütart seisvat akna ääres pea norus, tähendas ta jää-külmalt:

„Missugune kihm inimese südames! Ons seda Laanemetsas ennemalt nähtud! Kas ma pole sind kas-vatand hoolega! Pea meeles — juba pühapäeval on su kihlused Milleriga."

See sündis kesknädala õhtupoolikul.

Ja sellel õhtul ei olnud Prits Laikaske mitte möld-rite toas ja ta voodi jäi tühjaks.

3.

Kaks haruldast sooja päeva ja üks tubli öine vihm käristasid jõe jääkatte täitsa puruks. Jääpangad liikusid mürinal, sööstusid voolude mõjul üksteisele otsa, vahel ummistas rühk neelukohad ja siis võis näha, kuidas ülevalt tulevad jääd peale surusid hiiglajõul. Kõrgeletõusnud, järskude kallaste vahel olevas jõesängis heideldi meeleheitlikult. Murti maha mehekeha jämused lepad ja kisti nad voolu jõul suurte maalahmakatega ühes sügavusse. Mõni kaldal kasvav puu, mis suutis vastu pidada, sai ometi raskeid haavu, nii et nende küljed, kus ripnesid laiad kooresiilud, õhtustes päikesekiirtes aina valendasid.

Niisugusel uhkel ajal oli ka Laura kihlusepäev.

Kes maldaks nüüd seista toas, kui väljas on käimas säärane pööraselt tore vaatemäng. Kihlusevõõrad tulid toa juurest alla jõe äärde ja vete kohin oli siin niivõrt vali, et ei kuuldund siia ülevalt õuest rammusate täkkude hirnumine ning inkumine. Need seisid seal üleval tugevasti aialattide külge seotult, pead kenus. Aga ka veskisild kubises inimestest, sest külast tuldi alati vaatama jääminekut. Võib olla, oli täna mõnel veel mõni teine põhjus, sest teati, et kitsidus ei kuulu mitte Jüri Klaose iseloomu peajoonte hulka.

Prits ei olnud sillal viibijate hulgas. Mõistagi, et teade: Prits on Laanemetsalt päeva pealt minema kihutatud, käis kiiruga läbi küla. Mispärast? Oi — teati mitukümmend põhjust. Poiss olevat peremehel kasvand üle pea ja annud vastu niisuguseid sõnu, mida ta küll enne polnud kuulnud. Taevake, kus nüüd Jüri

Klaos seda sallib, aga eks nad kulund vanamehele ka ära. Kust ta siis mujalt kuuleb. Aga teised naeratasid: tühi jutt! Vana peremees saand Pritsu just varguse pealt kätte. Tahtnud teine parajasti kappi lahti murda, kui peremees ise peale tulnud. Noh, mis seal imestada. Niisuguse inimese laps, ei teagi kust teine korjatud. Või see nüüd esimest korda. Küllap on ennegi teind seda tööd ja mis tal nüüd viga hulkuda, kena kopik taskus. Aga mis seal rääkida, lõpuks pärib niisugune inimene vangirauad ikkagi. See on imelik, kus olid siis teiste silmad siiamaale. Olla isegi jahu varastand. Mine siis tee või ole niisuguse inimesega, tubli töömees ikka oli, aga niisugune mood.

Sellest sai elavat juttu paariks päevaks ja, võib olla, oleks jätkund kauemakski, poleks uus juhtumus tulnud vahele.

Prits lahkus, ilma et oleks kellegagi jätnud jumalaga. Milleks seda, ega see olnud niisugune lahkumine, kui pannakse teelisele valmis kott, mis täidetud nii mitmesuguse suupärase kehakinnitusega, ja kellele jumalagajätmisel üteldakse: Head teed! Ei — ta läks kui koer, kellele visatakse kaikaga järele, kui ta julgeb veel väraval vaadata tagasi.

Kuni metsateeni astus jalg kergelt, sest talle andis jõudu viha, mis kees hinges. Aga ikka rohkem ja rohkem selle jahtudes jäi jalg nürimaks, samm lühemaks ja kui ta jõudis sinnamaale, kust algas roheline okaspuu metsaparras, tundus, nagu oleks tehtud tõke teele. Prits vaatas tagasi. Paistsid sealt hoonete harjad ja pooled seinadki, isegi akende ruudud, mis helkisid õhtuse päikese kiirtes. Ta teadis peast kõik, kus see, kus teine tuba, kus seisab laud, tool, voodi. Aga

ta teadis ka seda, et Laura on just seal toas, mille aken iseäraliselt särab. Ta on seal, võib olla, kuivatab nüüdki pisaraid, mis ikka ja ikka tungivad uue hooga ja mille tagasihoidmiseks ei ulatu tütarlapse jõud. Ja nüüd kandis tuulehoog ta kätte pärreldavate voogude kohina ja see oli nagu inimese kõne, mis teda tagasi kutsus. Haukus õues tugev Sulli mõned suutäied ja need olid nagu sõnad temale, mida ta süda mõistis.

Kadund oli kuum viha ja pisaraid silmi suruv meelepaha ja äkki asenes selle kõige asemele haleduse- ja kahjutunne niisugusel jõul, et tuli otse suruda kõvasti vastu rindu, et see sealt välja ei purskuks karjatusena. Seda ei saand tagasi hoida kerge jõuga, suru või hambad vastamisi.

Kuhu minna? Jah, kuhu? Ei kuhugi ole teada, ei ole ka kuhugi tahtmistki, ainult seisa rinnuli lattaial ja vaatle ainiti, väsimatult. Tulebki kätte öö, hõljub õrn kaste suitsuna nurmel, õhkub metsast külma õhku, sest seal on põõsastikus veel lund, aga kõik see ei ärata tähelepanu. Pimedus piirab juba igast küljest, ei näe enam hooneid, ei raagus õunapuid, isegi udu matab oma alla aknast paistva tule, aga Prits vaatles ainiti, olles rinnuli lattaial. Nüüd kõneleb voo kohin talle juttu, kõneleb neist silmapilkudest, kus ta voogudesse vaadates tülitses oma tunnete ja südamega.

Oli tal siis küll raske, võib ütelda, et need südames kantavad tunded tegid talle vaevagi, aga ta oli ometi õnnelik. Aga nüüd on ta välja heidetud, kihutatud majast, nagu oleksid tal küljes lumivalged pidalikärnad.

Ja enne kui Prits seda märkas, lõi juba hommikupoolsele taevaservale lai aovalgus.

Kui tõstis üle madala jõetaguse metsa päike oma pea, taganes noormees aia pealt palusse, kus tugevad pilliroo-sirged männid kõigutasid oma latvu tugevas hommikutuules.

Õhtu tulles hiilis ta jälle Laanemetsa veskitalule lähemale. Ta hiilis tasa, ettevaatlikult nagu varas, jäi seisma kuhugi varjulisse kohta ja silmitses siis hoolega. Nägi ta õues liikumas mõnda kuju, siis oli see Laura ja ta vaatas ainiti. Vahel nägi ta teda seismas ühe tunni, kaks tundi ja ta hoidis oma pilgud ainiti tema peal. Kui ta silmad korraks väsisid, siis kadus see kuju ta silme eest, aga ta leidis ta peagi jälle. Ja nii vaatles ta teda kogu öö, olgugi et ta ümber oli pime. Aga tuli ette, et ta hiilis üsna lähedale. Sulli kargas ta nõjale, liputas hea meelega oma pikka karvast saba ja lakkus kareda keelega noormehe kätt. Aga ta lükkas looma hellalt eemale, astus üliettevaatlikult läbi aia maja seina taha. Ta teadis — siin teisel pool seina magab tema. Aga ta on ehk üleval. Pannes kõrva palgi vastu kuulatas. Tõepoolest — nüüd kuuldus hingamine ja kas ka mitte tema südame tuksumine. Ta kuulas seda tunni, kaks, kolm. Talle jäi tundmatuks terav valu selja sees ja sageli neelas ta, olgugi et kurk oli juba ammugi kuivand.

Äratas teda äkitselt hingedel kriiksuv peretoa uks ja nüüd nägi ta end hommiku valguses selgesti ja nägi kogu oma ümbrust. Aga oli veel vara. Hommikune ülevalolija läks tuppa tagasi ja küürutades jooksis Prits sealt laande.

Päeval oli tal aega pidada aru, teha kindlaid otsuseid, aga kui tuli õhtu, oli ta uuesti oma piilumisteel.

Juba pühapäeva lõuna paiku hakkas sõitma küla-

lisi Laanemetsa veskitallu. Uued kollaseks värvitud vankrid olid üleni pritsitud kevadise poriga ja vankril istuja pidas oma kohuseks kiruda seda hooletust, et ei parandata sillajagusid. Ka see ei pehmendand pahanduse põhjust, kui sõitiski just üle oma sillajao, mis oli küll kõige auklikum.

Pika talve tallis seisnud hobuseid tegi eriti erguks kevadine hele päikese paiste, nad hoidsid oma pead kenus, hirnahtasid heledasti, nii et see kostis kajana tagasi eemalt paksult metsapardalt.

Prits nägi seda ja teadis ka, miks täna sinna sõidetakse. See on Laura kihluspidu Julius Milleriga. Läheb mööda nädalat neli, siis on ta naine, heidab ta kõrvale voodi Miller ja võib õigusega suudelda ta kuumi huuli.

Õhtu eel kuuldusid hääled jõe äärest. Kihluskülalised olid tulnud vaatama jääde minekut. Üksikud mehed võtsid kätte teibad ja lükkasid need jäälahmakad, mis peatusid kalda ääres, vabasse voolu.

Prits tahtis teda ometi kordki veel näha. Ta hiilis mööda jõe äärt kasvavate puude varjul, kuni nägi üksikuid inimesi, kuulis hääli ja sai isegi aru sõnadest. Ta otsis Laurat. Viimaks leidiski. Ta oli tulnud üsna lähedale paari teise tüdrukuga ja nad vaatasid suurte leppade juures, kuidas jõe vool kandis enesega jäälahmakaid.

Prits vaatles teda oma varjukohast ainiti ja ta süda peksis tormiliselt. Aga mis teha? Ta ei võind ju ometi sinna joosta, sest tingimata oleks ta kihutatud minema nagu kärnane koer.

Seal nägi ta seda selgesti. Üks suurem jäätükk oli tugevate leppade vahel. See oli seal veel talvine

jää. Laura võttis teiba ja läks jäätüki peale. Prits kuulis, kuidas teised tüdrukud teda keelasid, isegi noormees oleks karjund oma peidukohast: Ära mine! Laura ei pannud teiste keeldu tähelegi, vaid lükkaski nagu trotsiks kepiga vastu leppa.

Aga seal sündis midagi, mis pani kiljatama Laura kaaslased ja isegi tarduma vere noormehe südames. Jäätükk läks lahti leppade vahelt ja järgmisel silmapilgul — jää ja kalda vahel mustav veeriba. Ruttu tahtis Laura kaldale joosta, aga vahe oli juba lai paar jalga ja järgmisel silmapilgul pool sülda.

Ja nüüd haaris tugev vool jäätüki oma võimu.

„Päästke! Tulge appi, päästke! Ta upub! Aidake!"

Niisugused hüüded käisid jõekohinastki üle. Inimesed jooksid edasi-tagasi, visati teibaid, latte vette, purustati lähedalolev aed, toodi lauavirnast laudu, aga mis oli sellest kõigest kasu. Latid, lauad ujusid rahuliselt vooluga alla vett, ja Laurat kandev jääpank, vahel teiste vastu peatudes, vahel jälle edasi minnes, ujus sinnapoole, kust kuuldus allalangevate voogude kohin.

„Oh Issand, mis olen ma teind," hüüdis vana mölder, „et sa nii võtad minult minu lapse! Minge kutsuge ta ema, ta näeb teda veel viimast korda."

Jälle joosti, hädaldati, kisendati, aga see kõik ei segand hukatusse ujuvat jäätükki karvaväärtki.

Seda nägi Prits. Ruttu kiskus ta aiast mehise lati, hüppas kalda lähedal olevale jäätükile, andis talle tugeva tõuke, mis viis selle kõige kiiremasse voolu.

„Näete, näete!" hüüti kaldalt. „Ta sõidab järele.

— Kes see on? — Taevake, see on ju Prits. Tema päästab ta. — Või sureb niisamagi."

Pritsul näis olevat suur kiire. Ta andis oma jääpangale sattudes teiste lähedale ikka tugevamat hoogu. Nüüd jõudis ta neiule järele. Laura nägi teda ja sirutas oma käed tema poole.

„Ole aga rahul!" hüüdis poiss. „Mina päästan sinu. Ja kui see mul korda ei lähe, siis hukkun sinuga ühes."

Kas nüüd Laura kuulis neid viimaseid sõnu, ei tea. Aga võib olla, et kuuliski.

Veel paar-kolm tugevat tõuget, ja ta saigi neiu kätte. Hoogu võttes viis võimas hüpe ta neiu jääpangale ja tüdrukust kinni haarates surus selle enese vastu.

„Nad on juba ühel jääpangal. Küllap näete, et ta päästab Laura. — Sõge, kuidas ta teda päästab, seal on ju sügav, ega jõua ta jääd kinni hoida. Näete, vool — läheb kiiremaks, see viib nad mõlemad alla."

„Oh Issand, Issand, päästa nad!" sosistasid Laura ema huuled, ja et mitte nõrkenult maha langeda, toetus ta mehe najale.

Peab ikka olema tugev inimene, et teise, palju rohkem veel oma lapse hukkaminemist pealt vaadata.

Tugeva hooga lendas kaht inimest kandev jäätükk suure eeloleva jääpanga vastu. Hoog oli niivõrt tugev, et pani järeltuleva jää keerlema ja tahtis noormeest ja tüdrukut vette visata. Aga ühtlasi andis see tõuge noorte inimeste sõiduriistale ka veidi teise suuna, lõi ta kalda poole, kus oli vaiksem vool. Ruttu tarvitas Prits seda oma kasuks. Ta lükkas tugevalt ja nad sattusid teise jäätüki lähedale, mis rohkem kalda pool

ja kus veevool tasasem. Võimsalt haaris Prits neiu sülle ja hüppas oma kandamiga teisele jäätükile. Ise kargas ta tagasi ja tõi ära ka oma mehise lati.

See tõstis teisel pool kaldal lootust.

„Küllap näete, ta päästab Laura. — Noh, mis seda Pritsu rääkida, ega keegi teine seda küll oleks julgend. Küll on see aga poiss! — Oh, peaks see jää neid ometi kandma! — Ärge veel rääkige, on ju sealt kaldani tükk maad ja ega see jää sealgi vakka seisa."

Vaadati ainiti, otse hinge pidades.

Prits katsus põhja, aga jõgi oli sügav. Ta vaatas ringi, pidas nähtavasti aru, mis teha.

Kalda ääres kasvas vana remmelgas. Aegade jooksul olid vood õõnistand ta juurtealused, nii et oli laskund longu jõe kohale. Ta võimsad harud ulatusid mitu sülda kaugele.

Selle alla sõitis jäätükk.

Jõudes sinna võttis Prits Laura oma õlgadele, nii et selle käed ulatusid remmelga harusid haarma.

Ja kaldalt nähti, kuidas neiu nõtkelt üles vinnus. Suur heameele-avaldus kuuldus, sest see oli kindel: Laura pääsis.

„Aga Prits! — Tema ei pääse. Tema läheb alla. Ega ole sealt kuigi palju enam koseni. — Oh Jumal, peaks temagi pääsma!"

Nüüd pistis Prits lati üles paju harude vahele ja jääpanga kadudes jäi ta lati külge rippuma sügavuse kohta. Teispool kaldal hoiti kõvasti hingamist kinni.

„Kui see latt nüüd lahti pääseb! — Ei ta pääse, oma raskusega surub ta selle tugevasti kinni. Kui aga latt vastu peab! — Näe, kui paindubki nagu look. — Mis ta on, kuiv puu, kui pea see ei prõksata."

Aga neil polnud seal eemal vaja kaua pidada aru. Latt ei tulnud lahti ja katki ta ka ei murdund. Peagi haaris noormees kinni paju harust ja lähemal silmapilgul istusid mõlemad kindlas kohas vana puu tugevail harudel, kust oli nii mõnus vaadata alla möödasõitvaid jääpanku.

Ja teispool kaldal pääsis valla rõõmsaist rinnust vali jutt ja nooremad jooksid üle silla sinna kaldale, kus vana remmelga juured toetusid sitkesse kalda kamarasse.

Õieti olengi oma jutuga lõpul. Mis maksakski sellest nüüd kõnelda, kuidas need noored inimesed maha tulid vana remmelga otsast, kuidas ahastus muutus suureks rõõmuks, aga kuidas see juhtumus lõikas ka kihlused katki, nagu lõnga teravate kääridega. Kes võikski oma nina toppida nende noorte kavatsustesse, kes olid ühiselt seltsis vaadand surmale silma.

Aga ometi võiks mõni lugeja küsida: Kuidas see kõik edaspidi läks, või lihtsalt: Mis neist sai, nimelt sellest Prits Laikasest ja neiu Laurast?

Ma ei taha nende uudishimu kustutamiseks raisata kuigi palju ruumi, aga hoopis teadmatusse ei taha neid ka jätta. Teen seda ainult mõne sõnaga:

Prits Laikask, Laanemetsa veskitalu uus peremees, on vana põlise veskikoha kuulsuse piirid nihutand palju kaugemale, tublisti üle kihelkonna rajade. Kui sealt aastate eest kuuldus ainult kivipaaride mõnus mürin, siis on sellele nüüd seltsind veel palju muudki: teravate pakksaagide võimas sahin, sindli-

masinate terav tärin, ketrusmasinate vaikne, ühetasane võrin. Vesi on suuremalt osalt kõik pandud teenistusse ja kümnete inimeste toimetustel ja askeldustel ei ole vahet õieti ööl ega päeval. Ja see kõik keerleb ühe ainsa punkti ümber, kõik see saab ühelt isikult liikumise ja seislemise korraldused. Ning see üks punkt on Prits Laikask.

RAEHÄRRA FLEMMING'I TÜTRE KATARINA PULMAD.

Aastal 1913, 27. lõikuskuu päeval leiti Kuresaare kiriku remonteerimisel kahl vanu pabereid. Need olid visatud vist aastasadu tagasi sinna murde alla ja niiskusest olid nad läind kollaseks ja löönd kopituma. Polnud neil ka iseäralist tähendust, olid ainult vanad arvelehed, kaustikute kaaned ja muu niisugune puru. Kuid nende hulgas leidus üks täiskirjutatud vihk, mille sisu oli loetav ja mis siin ära toon sõna-sõnalt.

1.

Mina, Arvid Remmin, kes olen olnud Jumala armust Kuresaare kiriku õpetaja 23 aastat, võtan kätte sule väriseva südamega ja vabiseva käega, et panna kirja seda lugu. Selle kõik, mis siin kirjutan, on Issand mind lasknud näha minu ihusilmaga ja mu kõrvad on kuulnud selgelt neid kõnesid, mis sellal räägiti. Kui keegi peaks kahtlema lööma selle kirjutise tõe juures ja kui mind enam ei ole selles ajalikus ilmas, siis võib ta seda järele pärida meie linna ausatelt kodanikkudelt, sest arvatavasti ei lähe see neil niipea meelest.

Nagu igaüks teab, on raehärra Flemming'i pere-

kond meie linnas üks ausamaid ja lugupeetavamaid. Aga et meie Issand laskis sündida just selle perekonnaga seesuguse loo, siis on see nii küll tema tahtmine, mida meie surelikud ei suuda mõista, ammugi mitte käända teisiti.

Auväärilikul Flemming'i abielupaaril oli kaks last: poeg ja tütar. See oli muidugi Issanda tahtmine, et ta ei olnud annud sellele kallile emandale suuremat sigidust, olgugi et ta oli oma tervise poolest tugev ja neil oli rohkesti varandust. Olid ju teised raehärrad ja muudki kodanikud õnnistatud hoopis rohkema-arvulise lastehulgaga, olgugi et nende maapealne varandus oli Flemming'ite omast hoopis napim.

Need kaks last kasvasid üles otse minu silma all ja sellepärast ongi minul võimalik kõik õieti ja tõeliselt kirja panna, mis neist tean.

Poeglaps, kellele mina ise pühas ristimises nimeks andsin Gustav, kasvas nii, et meie armas Issand pidi temast tundma suurt meelehead. Temal polnud muud mõttes, kui püüda elada Issanda meelepäraselt. Olgugi et isa temast tahtis teha sõjameest ja teda teenima saata meie armulise kuninga väehulka, et süda võiks siis rinnus rõõmu pärast karata, kui ta poeg kõnnib uhkes väemehe mundris, ei läind see soov tal mitte täide. See hästikasvatatud poeg langes oma auvääriliku raehärra-isa ette põlvili ja ütles järgmised sõnad: „Armas isa, luba mind, et ma võiksin minna ja oma kätte võtta vaimumõõga. Sellega tahan ma siis võidelda. Ja sina, armas isa, tead ometi, et vaimumõõgaga võib lüüa valusamaid haavu, kui seda suudetakse terasest mõõgaga, mis küll on ihutud vahedamaks kui nuga, millega sa ajad habet oma palge pealt."

Isa ei suutnud vastu panna oma poja palvetele ja pealekäimistele ja pidi viimaks kuulda võtma ta soovi, olgugi et see ei olnud tema südamele armas.

Kui noor Flemming sai vanaks viisteistkümmend aastat, panid vanemad talle selga uue ülikonna, lasksid teha talle head ja tugevad jalavarjud, andsid talle raha ja muid tarvilisi asju ja saatsid tema kodulinnast välismaale õppima tarkuseasju.

Ja sellest ajast peale, kui kirjutan neid ridu, ei ole minu ihusilmad näind seda noormeest.

Nüüd jäi auväärilikule Flemming'i abielupaarile koju ainult tütar, kelle pea peale ka minu käsi oli pannud pühas ristimises kolm korda vett ja kellele minu huuled olid annud nimeks Katarina.

Kuid selle tütarlapse iseloom oli tema vennale täitsa vastane. Juba üsna noores lapseeas tulid temas avalikuks niisugused kombed ja viisid, mis polnud kohased ühe auväärilikku raehärra abielupaari lapsele. Kasvades vanemaks arenesid need halvad kombed ja viisid silmanähtavalt tugevamaks ja neid ei suutnud tõrjuda noomimised ega valjud manitsused. Ta läks hobusetallidesse, ronis vahel kahteratsa hobuse selga, mis on ometi suur häbiasi, luusis ümber kodanikkude ja isegi talurahva soost inimeste lastega, võttis end nende hulgas lahti riidest ja läks merre ujuma ja kadus vahel kodust poolteks päevadeks, ilma et oleks öelnud, kus ta viibis. Ma tean väga hästi, et niisugused kombed ja viisid tegid ta auväärilikkude vanemate südametele väga suurt valu, olgugi et nad sellest ei tahtnud palju kõnelda. Kord ütles ta isa mulle jutu sees, Katarina nagu pollagi ta tütar, mis ütlus tuli muidugi väga ahastavast meelest.

Ja saades vanemaks muutus ka tugevamaks Katarina kangekaelne ja tõrges meel.

Selle juures kasvas ta aga neitsiks, kelle kõrvale iluduse poolest ei võind minna ühegi teise raehärra, ammugi siis mitte mõne kodaniku tütar. Ilmudes uulitsale jäid inimesed teda vaadeldes tahtmatult seisatama, sest ta ilu ei luband kellelgi tema pealt kõrvale kiskuda pilku. Ta juuksed olid mustad nagu see eebenipuu, millest kõneleb Jumala sõna, ja silmad jälle sinised nagu vaikse järve pind, kust vastu kumab helesinine taevavõlv. Ta huuled olid punased nagu need kirsid, mis ma praegu noppisin täiesti valmilt oma viljapuudelt. Piimvalgelt näolt paistsid kaugele ta kõrgete kulmude süsimustad kaared, mis andsid ta näole ilme, millest minagi ei suutnud lahti kiskuda oma silmi. Minnes mööda uulitsakive ja tuule uhjutades ta kleidisabu näis, nagu ei olekski puudutand ta jalad maapinda. Ta hääl oli hele ja kuuldes eemalt ta juttu võis tekkida arvamine, et väga hea kandlemängija kõlistab oma kandle keeli.

Juhtus tulema jutt lastest ja kui ei suudetud keelduda kiitmast auvääriliku Flemming'i abielupaari vastu ta tütre ilu, siis laskus niihästi isanda kui ka emanda näole kurblik naeratus. Eks nad teadnud seda isegi, et Katarina on kõige ilusam linna tütarlaste hulgas, aga eks nad teadnud ka seda, et tal on niisugune iseloom, mis ei tee nende südameile rõõmu, vaid sünnitab sageli ahastust.

Ütlesingi kord oma kirjutises, et auväärilik Flemming oli väga rikas mees, aga seda kordan veel. Sellepärast pole siis midagi imestada, kui raehärrade ja teiste jõukate pojad heitsid Katarina poole igatsevaid

pilke. Muidugi poleks ka kallil abielupaaril midagi olnud selle vastu, kui üks lugupeetud sugukonna võsu oleks neilt palund tütre kätt. Eks ole ju Issand ise oma suures tarkuses nõnda seadnud, et inimesel pole sugugi hea üksi olla.

Ja ma pean siin avalikult ütlema, et mina kui koguduse hingekarjane igatsusega ootasin päeva, millal üle minu toaukse läve astub minu kotta Katarina Flemming oma äravalituga.

Minu ootamine jäi kauaks asjatuks.

Jõudsid kuuldused minu kõrva, et noortest keegi ei söanda läheneda Katarinale niisuguse ettepanekuga. Ja oli ka neid, kes ütlesid, et niisugune neitsi ei kõlbagi tulevase raehärra emandaks.

Aga selles asjas tuli siiski pööre.

Raehärra Bengt Berg oli meie linnas üks vaesemaid, isegi vaesem kui mõni kodanik, kellel polnud oma suguvõsa kohta mingit kaugele minevikku ulatuvat nimekirja ette näidata. Ta elas linna serval, kus tal oli oma maja ja ilus aed, milles lendasid rõõmsalt mesilased, sest armas Issand laskis neil pisukestel loomakestel väga hästi ta käe all korda minna. Ta oli oma eluga rahul.

Kui selle Bengt Berg'i poeg jõudis koju suurekooli pealt, kus ta oli mitu aastat õppind õigusteadust, siis oli meie linnas rõõm suur. Kui kuulsime, et noor Berg tahab jääda elama kodulinna, siis teadsime, et meie armsas linnas on nüüd niisugune jõud, kes võib kõik asjad nii juhtida, nagu see õige on armulise kuninga seaduste ees.

Ja seesama noormees heitiski oma silmad Katarina Flemming'i peale, olgu et ka teised raehärrad ja

veel enam jõukad kodanikud oleksid ta vastu võtnud kahe käega oma majja.

Küll tulid minu juurde kuuldused, et Katarina panna vastu noore Berg'i kosimisele, aga auväärt Flemming'i kannatus olevat katkend ja ta tarvitand isa õigusi, nagu need vägevast Loojast talle antud. Et ma neist asjust ligemalt ei tea, siis ei taha ma sellest siin teha pikemalt juttu.

Teades neid laulatusele tulevat olin kõigest südamest rõõmus. Ei olnud minul ju alati elava Jumala pale ees ühte panna nii auväärilikkude abielupaaride lapsi. Meie armas jumalakoda oli selleks päevaks pandud ehte haruldase toredusega, sest Flemming'i härra ei olnud niisuguste asjade juures kaugeltki kitsi käega.

Juba enne laulatuse algust oli kirik tihedasti täidetud külalistega. Altari ümber olid kogunend linnavanemate perekonnad ja muud aulikumad suguvõsad. Aga oli tagapool ja kiriku ukse läheduses küllalt ka lihtsaid kodanikke, kes tahtsid olla oma silmaga selle suure au ja ilu tunnistajad.

Piiludes käärkambrist ja nähes kogu jumalakoja olevat täidetud nii suure uhkuse, ilu ja auga, lõi mu süda suure rõõmuga rinnus kargama ja ma tänasin oma meeles Issandat, et ta on olnud meie linna vastu nii armuline ja hea.

Astudes altari ja nähes oma ees ülikaunist noorpaari, tuli mu peale nii suur vaimustusehoog, nagu suur maru viskab mereharjalt vägeva laine kaldale. Ma kõnelesin niivõrt ilusaid sõnu, nagu neid ennemalt kunagi ei ole tulnud üle mu nõrkade huulte.

Kui olin lugend tarvilised pühakirja sõnad, nagu meie usk seda käsib, siis küsisin peigmehelt, kas ta ta-

hab seda, kes ta kõrval seisab ja keda Issand talle määrand, võtta omale abikaasaks ja armastada elu lõpuni, siis vastas see noormees häälega, mis kuuldus ka pühakoja kõige kaugemaisse nurkadesse: Jah.

Seepeale pöörsin sellesama küsimusega ka pruudi poole, kelle nägu oli väga kahvatu ja kelle silmad olid maas, ja kui ma olin pannud kinni oma suu, et ootama jääda tema vastust, siis juhtus see, mis mind paneb praegugi värisema.

Ta vaatas mulle otsa ja ma nägin, kuidas ta silmist kargasid välja leegid. Seal tõusis ta neitsilikust rinnast vali naer, nii vali, mis kajas õudselt üle jumalakoja.

See naerukaja pani mu tarretama ja vististi ka kõik teised juuresolijad. Keegi ei jaksand liigutada ühtegi ihuliiget.

Saades mahti sellest põrgulikust naerust, hüüdis ta mitmele korrale: „Ei, ei, ei!" Sellepeale pööris ümber ja läks siidikleidi kahisedes välja pühast kojast.

Minu silme ees lõi ilm pimedaks, olgugi et päikese kiired tungisid läbi aknaruutude altariruumi. Kui ma heitsin oma pilgud laest alla rippuvatele lühtritele, siis näis, nagu oleks tuli kustund kollaste küünalde otsast. Auväärilik emand Flemming oli langend minestusse, sest oli tema ju niisugune inimene, kes pühaks pidas Issanda seadused ja käsud. Ja nüüd oli neid teotand ta oma liha ja veri.

Selle inetu sündmuse järel, mis oli suureks teotuseks meie linna pühakojale, pidin ma nägema palju vaeva ja pöörma rohkete härraste palvetega Issanda poole, et ta laseks leppida neil kahel perekonnal ja võ-

taks nende südamest vihkamise ja viha. Aga häid naabreid neist ikkagi ei saand, sest raehärra Berg ei suutnud unustada seda teotust ja häbi, mis oli langend ta poja pea peale Issanda altari ees. Kui nende perekonna liikmed juhtusid uulitsal vastamisi, siis tegid nad, nagu oleksid võhivõõrad, ja ei tõstnud teretamiseks oma peakatteid, nagu see muidu viisakate kodanikkude juures viisiks.

Sellal elas meie linnas karjane, keda kodanikkude ülekäte läind lapsed kutsusid Pühaks Peetruseks. Seda tegid nad sellepärast, et sellel karjasel oli nii pikk habe, nagu teist sellesarnast polnud kogu maal. See hall habe ulatus tal niueteni ja kui tuul pani ta lehvima, siis kattis see kogu vanamehe rinna nagu sügisehommikul härmatis katab maapinda. Küll sõitlesin niisuguse nimetuse vastu kantslist, küll noomisin vanameest, et ta lõikaks maha oma habeme, aga see kõik ei toond kasu. Olles minu ees ütles karjane, pannes oma käe rinnale, järgmised sõnad: „Auline õpetaja, ära nõua minult, et ma peaksin maha lõikama oma habeme. Ma ei tea nimetada seda aastat, kuud ega päeva, millal ta kasvas nii pikaks, ja ei ole minu sõrmed tast välja katkund ühtegi karva. Võetagu ennemalt minult mu elu kui mu habe."

See karjane oli talurahva soost, aga oma ametit pidas ta truusti ja hoolega.

Sellel karjasel oli poeg, kelle nimi oli Bernhard ja kes oli pealaest jalatallani väga ilus mees. Seda võin ma panna üles oma kirja, sest mina olen seda noormeest näind oma silmaga ja kuulnud tema kõlavat häält. Ta oli pikk, sirge nagu kena kuusk keset laant ja — olgu see ütlus mulle antud andeks — ühtegi rüüt-

lit ei olnud meie maal, keda oleks võind seada tema kõrvale.

Tema jõust kõneldi imelugusid. Lõhkujad täkud pidand ta kinni ühe käega, nagu oleksid need vallatud lambatalled, ja raske tõlla viind ta oma järel ülesmäge, nagu oleks see olnud kerge lapsemängu vanker. Jooksma olnud ta nii kiire, et huntki ei suutnud tema eest põgeneda.

See noormees pidas oma isakodus karjamaa serval puusepa ametit, ja kes sealt majast juhtus mööda minema, see kuulis, kuidas vahe höövliraud lõikas sahinal kuiva puud.

Seal hakkasid tulema mu kõrvu jutud, mida ma küll ei uskund, mis aga — andku Issand seda mulle andeks — panid mu südame murelikult mõtlema. Need jutud tõendasid, et raehärra Flemming'i tütar Katarina ja karjase poeg Bernhard saada õhtuti kokku tammikus, mis ulatub loode poolt ilmakaarest linnapiirini. Nagu juba tähendasin, tegi see jutt minu küllalt rahutuks, sest mina kui vaimulik mees pidin ju omast käest kõige paremini teadma, et kurat oskab seada inimeslaste püüdmiseks oma võrgud väga kavalasti. Ja kui ta on löönd selle noore neiu silmad ja mõistuse nii suure pimedusega, et see unustab oma kõrge seisuse, siis on see ju ometi määratu hädaoht kogu meie linnale ja eraldi veel sellele auväärilikule perekonnale.

See oli kevadisel ajal, kui meie armuline Issand laskis oma päikesel paista üliarmsasti ja oma lindudel viljapõldude kohal ja saludes rõõmsasti laulda, tuli raehärra Flemming minu juurde. Ma ehmatasin, sest ta ausal ja tõsisel näol olid rasked murepilved.

Minnes juttu sain ka teada, missugune mure oli

künnud ta otsale sügavad murevaod. Ta ütles mulle otsekohe, et jutud, mis tema tütre kohta ümber käivad linna elanikkude suus, olla tõed. Aga tema ei teada, mis teha, sest Katarina olla ikkagi tema laps, olgugi et ta seda ei või aimata, kust ta on saand niisugused viisid ja kombed. Ta palus mind, kas ei saaks ma temale anda mingisugust head nõu, mis võiks teda ja ta abikaasat ja ka ta last päästa sellest hädast. Ta olevat juba ennemalt märgand oma tütre iselaadilist ülespidamist, ka kuulnud ta neid jutte, aga ometi polla ta suutnud uskuda, et tema liha ja veri oleks võind langeda nii kaugele. Et jõuda kindlale otsusele, palgand ta osava inimese, kes hiilind ta tütre järele, nagu vari käib inimese kannul. See pidand silmis Katarina iga liigutust ja sammu. Ja need inetud ja häbistavad kuuldused osutund tõeks. Kui ühel õhtul eha kustund taevarannal, saand auvääriliku raehärra tütar ja karjase poeg kokku seal, kus kasvavad lopsakad tammevõsud tihedalt, kõnelnud ja lahkudes suudelnudki. See kõik teind otse nõdrameelseks selle kõrgeaulise abielupaari.

Kui auline raehärra Flemming oli seda kõike mulle kõnelnud, nagu olen seda siia paberi peale üles pannud, siis pidasime kaua nõu ja palusime härdalt Issandat, et ta valgustaks meie vaimu.

Lõpuks jõudsime oma arvamises ühejärje peale, et praegu ei saa midagi ette võtta, kui ei ole tunnistajaid, kes võiksid kõrge kohtu ees vandega tõendada, et nad seda kõike on näind oma ihusilmaga ja neid selle kuriteo pealt taband. Igasugune omavoliline karistus, mille alla karjase poeg peaks heidetama, käiks kuninga seaduste vastu ja arvataks ülekohtu teoks. Peab mu-

retsema tunnistajad, kes võivad oma käe kolmainu jumala pale ees üles tõsta oma kõnede kinnituseks, siis võidakse ka karjasepoja kui eksitaja peale mõista valju kohut, sest seda lubavad seadused.

Siis rääkisime asjad kokku, et tuleb talitada nõnda, nagu siia üles märgin. Raehärra Flemming teeb, nagu ei teaks ta sellest kõigest vähematki, nagu oleksid ta kõrvad hoopis kurdid nende inetute juttude kohta, mis käisid linnas suust suhu. Siis ei märka ta tütar ka midagi karta ja neitsi süda, mis sattund patuvõimu, sunnib teda kokku saama karjase pojaga. Sel puhul astuvad luurajad mehed nende juurde ja võtavad kinni selle mehe, kes on julgend välja sirutada oma käe kõrgeseisusliku neitsi järele. Sellejärel antakse ta kohtu alla ja see mõistab talle karistuse, nagu ta seda on teenind oma kuulmatu teoga.

Kui meie mõlemad veel kord olime laskund meie Issanda risti ette ja tungivalt palund, et ta laseks korda minna sellel plaanil, mis olime valmistand suure ja sügava mõtlemisega, lahkus raehärra Flemming minu kojast. Ma usun, et ta süda oli minnes hoopis rahulikum kui minu juurde sisse astudes.

Jäin nüüd iga päev põnevusega ootama ja mu süda oli väga rahutu, sest teadsin ju, et saadan on oma plaanide täideviimisel väga osav ja kaval.

Möödus vist päeva viis, kui mu juurde tuli kuuldus, mis pani mu südame rõõmuga kargama: kõneldi, et karjase poeg on eila õhtu kinni võetud ja teda pandud vangi sügavasse keldri, käed-jalad rauus.

Mu käed läksid risti, mu huuled sosistasid tänusõnu, sest Issand oli ometigi kuulda võtnud meie härdameelset palvet.

Mitu korda tulid kokku rahvavanemad ja aulised kohtumõistjad, kuulasid seda asja järele suure hoolega, sest nad tahtsid truusti kinni pidada kõigist kuninga seadustest. Meie linna usklikke kodanikke täitis otse hirm oma laste eest, sest see lugu näitas ometi selgesti, kuidas saadan ümber luusib ja püüab hingi saata eksiteele. Ja ikka pidi meelde tuletatama ometi seda, et inimese hinge vaenlane oli visand oma püünised kõige ausama ja usklikuma perekonna lapse järele.

Aga — ma pean otse hirmuga tunnistama — Katarina süda jäi pärastki kangeks ja ta ei tunnistand ega kahetsend oma süüd ka pärastpoole, ei minu ega oma auliste vanemate ees.

Viimaks jõudis kätte ka see päev, kus kurjategija pidi saama oma õige nuhtluse, nagu auväärilikud kohtuvanemad olid talle mõistnud. Esiti antakse talle kiriku kaagisambas sada kepihoopi ja siis saadetakse ta välja meie linnast ja kogu oma elu sees ei tohi ta oma jalga tõsta üle selle piiri.

Meie kõik saime aru, et see karistus on vali, aga ta oli ometi õiglane, sest muidu ei saa kurja välja kiskuda kõigi juurtega. Küll käis ka vana karjane minu juures ja ta langes põlvili minu ette, nii et hale oli näha seda vanainimest. Aga ka mina ei võind lasta minna oma südant pehmeks ja segada selle õige kohtumõistmise vahele. Pealegi ütleb meie Issand, et iga külv toob oma lõikuse.

Enne kohtuotsuse täitmist astusin mina sesse ruumi, kus kinni peeti see noormees, kes oli saatnud nii suure ja raske häbi selle auvääriliku perekonna peale. Ma nägin seda oma silmaga, et ta paled olid jäänd kollaseks ja silmad vajund auku, sest ta polnud

näind päikest kuu aja jooksul, mida Issand küll laseb paista õigete ja ülekohtuste peale. Rauast ahelad olid söönd ta käte ja jalgade ümber sügavad vermed.

Aga kõigest sellest hoolimata ei olnud meie hinge vaenlane teda mitte lahti lasknud oma küüsist. Ta ei kahetsend poole sõnagagi oma rasket pattu, olgugi et teda manitsesin ja noomisin nii valjude sõnadega, kui mu suu eales oskas rääkida. Viimaks sulges kurat ta huuled hoopis ja ta ei vastand mulle enam ühtegi sõna, olgugi et olin ta juures rohkem kui tunni aega ja ma seda aega sugugi ei vaikind.

Karistuspäeva tulles kogunes meie linna rahvas hulgani kiriku kaagi lähedusse, sest uudishimu ajas kodust välja niihästi vanad kui noored. Paljud ronisid majakatustele, aedade peale ja puude otsa ja see oli ka hea, sest pidi ju ometi igaüks võtma meele pähe, et oskaks hoiduda saadana kiusatuse ja võrgutuste eest.

Kui ta kinnitati kaagisamba ja esimesed kepihoobid vuhisesid läbi õhu ta palja ihu vastu, ei kuulnud meie kõrvad mitte tema kisendamist, nagu seda kõik ootasid. Me nägime, kuidas ta surus oma käed rusikasse ja tõmbas näo kipra, ja siis tuli meie kõikide peale suur hirm, et ka seal on teda aitamas saadan. Kui talle oli löödud sada hoopi, mida hoolega loeti, oli ta ihu läind veriseks, ta pea vajund norgu ja ta sooned olid välja pundund lõhkikistud naha alt.

Sealt võttis ta nõrga keha maha vana karjus ja teda aitas selle juures sillavaht, kes on ka maarahva hulgast. Ükski linnakodanik ei tahtnud kätt pista ta külge.

Pärast ei kuulnud me enam sest noormehest, sest haavade paranedes pidi ta meie linnapiiridest välja

minema, nagu see oli öeldud auliste kohtuvanemate tehtud otsuses.

Kõik usklikud ja jumalakartlikud linnakodanikud tundsid nüüd head meelt ja ma pidasin oma Issandale tänupalve, et ta oli ära saatnud need pahad asjad meie piirkonnast.

2.

Sellest kõigest, mis olen siiamaale kirja pannud, oli möödund üks terve aasta ja mõni kuu. Millest mu nõder sulg nüüd jutustab, ei oleks ma mitte näind, oleks Issand olnud mu vastu armuline ja mind kutsund ennemalt oma juurde. Aga see on ometi uuesti manitsuseks meie linna ja kogu maa rahvale, et ei tohi väsida palves ja valvamises, sest ei või teada, kust küljest ja mil tunniajal tuleb vaenlane.

Kõik, kes loete neid ridu, pidage seda meeles ja kuulutage ka teistele.

See oli kevadel, kui taevaisa oma lõpmatust heldusest ehib maapinna tuhandete lilledega ja kui päevad ja ööd läbi hingavad õied puie otsas välja armast lõhna, kui tuli meie linna üks võõras mees. Ta oli pika kasvuga ja lõua ümber oli tal uhke must habe ja kõnnak kui kuningal. Miks ta siia tuli, seda ei teatud, aga ruttu läksid jutud laiali, et ta olla kuninga väest ja tema nimi olla Claos Mieland. Kuninga juures olla ta suures lugupidamises ja sõjas olla ta nii kange, et kümme vaenlast ei suutvat vastu panna ta käsivarre jõule.

Ta asus elama vana kodaniku Horn'i juurde, kellel

oli aias kena maja ja kes oli pidand kolmkümmend viis aastat nahaparkali ametit.

Esimest korda nägid mu silmad teda juunikuu seitsmendal päeval peale lõunat, kui ta tuli vana Horn'iga minule vastu just meie jumalakoja kõrval. Tundsin vana parkalit Horn'i kui usklikku ja jumalakartlikku meest ja peatasin teda tema käigul. Aga ma ei taha siin ka nimetamata jätta, et mind taga ajas uudishimu, sest tahtsin tuttavaks saada selle võõra mehega, kes oli tulnud meie linna ja kellest ei vaikind kõnelemised silmapilguks.

Teretand vana Horn'i ja tutvustund võõraga, ütles see kohe mehise, julge ja kõlava häälega:

„Miks on teie jumalakoda nii näotu ja vaevaline? Miks ei ilusta teie teda, nagu ta on seda väärt?"

See ütlus tõi mulle vere palge, sest tuuled olid meie kiriku seinad tõepoolest pleekind halliks ja lumi nad söönd urmseks. Aga ometi pahandas see ütlus, sest mis on vaja võõral inimesel toppida nina teiste asjadesse. Et ma temale midagi pidin vastama, siis sõnasin:

„Auline härra, meie elame oma jõudu mööda. Meie oleme selleks vaesed, et ajada taga uhkust. Olgugi et meie tahaksime küll teha oma Issandale vääriliku hoone, aga see oleks meile väga raske. Ja pealegi usume seda, et Issand võtab kuulda meie palveid ka selles kojas."

Ta hakkas naerma, nii et nägin ta luuvalgete hammaste rida.

„Vaesed! Ma arvan, et see pole veel mingi niisugune põhjus, mis teid vabandaks. Ma ütlen, miks ei

palu teie kuninga käest abi. Tema on helde südamega, ja kindlasti ei jätaks ta tähele panemata teie palvet."

„Meie ei julge kuningat tülitada, sest me arvame, et tal on ilma meietagi muresid küllalt."

„Teie ei julge. Miks kardate siis oma kuningat, kes kunagi ei jäta tähele panemata oma alamate palveid ja soove. Miks ei saada teie saatkonda, kes ütleks: Suur, armuline kuningas, kuule meie palvet ja aita meid, et võiksime kaunistada oma jumalakoda. Siis tahame sinu eest alati paluda, et su käsi õnnelikult käiks nii maal kui merel."

Ma ei osand selle peale midagi ütelda, sest see kõik oli niisugune asi, mis meie linnas vist kellelgi ei olnud tulnud mõttesse. Aga ometi tundsin, kuidas mu südamest välgatas läbi imelik mõte: kui kaunis ja kena oleks, kui mina võiksin meie vana kiriku uuendada, et ta oleks austamisväärilik Issanda tempel. Ma teadsin, ta oli praegu tõepoolest kauaste aastate jooksul niihästi seest- kui väljastpoolt ära luitund ja nägi välja nagu armetu küün.

„Hea küll," jätkas ta oma kõnet. „Mis oleks, kui mina siit minnes kannaksin niisuguse palve teie poolt armulise kuninga ette? Ma olen kindel, et ta võtab mind kuulda ja saadab teile raha, millega võite korda seada Issanda koja."

See kõik tuli mulle ootamata ja need ta viimased sõnad ajasid keema mu vere.

Mu huuled ütlesid järgmised sõnad üsna aralt:

„Kõrgeauline härra, ma ei tea teile selle peale praegu midagi ütelda. Ma pean linnavanematega esmalt selle üle nõu pidama. Ma loodan, et nemad võ-

tavad teie ettepaneku vastu kõige suurema tänuga. Millal peab teile antama vastus?"

Arvan, et kõnelesin üsna hästi.

„Oi — sellega pole häda," vastas ta. „Ma tulin teie linna ja pidin siia jääma ainult mõneks päevaks. Aga mulle meeldib teie linn ja ma ei lähe siit vististi niipea. Noh — minge aga kohe nõu pidama ja otsustage mõistlikult! Tulge, härra Horn, jätkame jälle oma teed!"

Sellepeale läksid nad mööda uulitsat edasi.

See asi süütas põlema minu hinge.

Mis ütled sina, Arvid Remmin, kui armuline kuningas saadab siia hulga raha ja sinu ajal võidakse ehitada ja ilustada pühakoda niisugusel määral, et seda imestavad järeltulevad põlved. Kas ei jää siis elama ka sinu nimi kõigi nende auliste linna kodanikkude suus ja südames? Kas nad ei ütle siis oma lastele: Näete, meil oli enne seda vana ja vilets jumalakoda, aga Arvid Remmin'i ajal saime selle.

Kõik need mõtted ajasid mu vere kuumaks, nii et pühkisin higi otsalt.

Kohe ruttasin auvääriliku Flemming'i poole, kuhu kutsuti ka kõik teised linnavanemad ja muud tähtsamad inimesed. Seal kõnelesin neile kõik sõna sõnalt, mis see mees oli mulle öelnud jumalakoja kõrval uulitsal, ilma et ära oleksin jätnud ka kõige tühisema asja. Sellejärel tuli nende kõigi peale suur kartus ja ühtlasi ka hea meel. Meie saime nüüd korraga kõik aru, et meie linnas on väga suur mees, kes võib kuningale ette panna niisuguseid soove. Meie kahetsesime seda väga, et ta oli siiamaale jäänd võõraks ja tähelepanematuks. Võtsime nõuks seda kõike heaks teha

mitmekordselt. Eks leidu muidki palveid, mida võiks kuninga aujärje ette panna, ja kui on nüüd niisugune vahemees, eks seda pea siis ka kasutama.

Ühtlasi tegime meie hulgast kõige ausamale ja jõukamale, nimelt raehärra Flemming'ile, ülesandeks tutvuda lähemalt selle tähtsa võõraga.

Sellest ajast peale algasid meie kõrgeauliste perekondade hulgas suured elevusepäevad. Aga ka alamad inimesed ei jäänd ükskõikseks, sest kõik need sõnad läksid nagu tuule kantud mööda linna laiali ja inimeste suud suurendasid neid mitmekordselt. Kõneldi, et Claos Mieland olevat armulise kuninga üks kõige ustavamaid ja lähemaid nõuandjaid ja kuningas täita ta igasuguse soovi. Meie hingedesse tungis niisugune ärevus ja rahutus, mäherdust ei olnud ma tunnud kogu eluajal. Meie silmad nägid nüüd, kui palju puudusi on meie armsal linnal ja kui palju palveid ja soove oleks tarvis kanda kuninga jalge ette.

Meie kõrged ja auväärilikud linnavanemad oleksid kõik teind kõrge külalise lõbustamiseks, aga tema ei võtnud palju kutsetest osa. Suurema osa päevist istus ta Horn'i majakeses ja vahel nähti teda minevat õhtu hilja kõndima linna lähedasse tammikusse.

Paar korda ilmus ta ometigi Flemming'i perekonda (ka mind austati sinnakutsega), aga seal ei tahtnud ta palju kõnelda, ja kui meie püüdsime juttu tüürida niisuguste asjade juurde, siis ütles ta: „Hea küll, pange oma soovid ja palved kokku ja kirjutage nad üles paberile! Kui ma siit lahkun, siis võtan nad kaasa."

Meie linna aulised vanemad istusid mitu päeva koos ja ma pean ütlema, isegi tulid ette meelepaha avaldused, sest et oli raske jõuda nii mitmel targal

peal ühisele otsusele. Oli neid, kes ei tahtnud teha soovide nimekirja mitte liiga pikaks, aga teised — ja neil näis ka olevat õigus — ütlesid jälle: Kui nüüd on saama-aeg, miks peame olema tagasihoidlikud. Iga kord ei tule meie linna mitte niisugust vahemeest.

Minul ei olnud muud midagi südame peal, kui meie armas jumalakoda, ja mina seisin kõige väe ja võimuga, et see pandaks paberile ikka kõige etteotsa. Küll kõnelesin ja andsin mõista ka sellest, et minu sissetulekud võiksid suureneda, aga kui mõned linnavanemad arvasid, et seda ehk ei olegi nii vajaline üles tähendada, siis ütlesin, et seda võiks märkida üsna allaotsa.

Viimaks saime oma palve- ja soovidekirja valmis, mis täitis kolm kõige parema paberi poognat, ja tegime raehärra Flemming'ile ülesandeks seda tema kätte anda.

Mäletan selgesti, nädalat neli oli ta eland meie linnas ja kuuldus ringi, et ta peatselt lahkuda.

See oli ühel ilusal hommikul, kui mul oli üll alles mu vana kirju hommikukuub ja kui ma olin joond kruusi kuuma piima ja kui vaatasin aknast välja, kus linnud siristasid puude oksil, tuli härra Flemming minu majja. Ma nägin kohe, et ta nägu avaldas iseäralist ärevust, aga see polnud mitte kurva meele sünnitus, sest ta silmades ja suu ümber oli nagu naeruvine.

Ta istus ja tegi juttu ühest-teisest ja ma ei tahtnud ka pärida, mis teda tõi minu juurde, sest arvasin, et see tuleb ikkagi avalikuks.

Viimaks ütles ta nõnda:

„Armas Remmin, meie oleme aastakümneid seltsis eland ja meil pole midagi olnud teineteise ees sala-

duses. Ma ei salga, sa oled minule nii mõnigi kord annud tarka nõu, sest sul ei ole otsas rumal pea. Ka nüüd tahaksin ma sinult midagi küsida."

Alles nüüd tuli mulle meelde, et ei sünni meie kõige aulisema raehärra juures olla vanaksläind öökuues. Selle ruttu ült heites ja riietudes korralikult tulin tagasi ja ütlesin:

„Kõrgeauline raehärra Flemming! Kui minu mõistus ulatub, siis tahan ma kõigest südamest nii ütelda, nagu see oleks teile kõige parem. Andke siis mulle teada, misüle te tahate mulle kõnelda."

„Vaadake, armas Remmin, asi puutub sesse kuninga nõuandjasse, kes praegu viibib meie linnas. Mina tutvustasin teda oma perekonnaga, nagu te seda soovisite. Seal sai ta tuttavaks ka mu tütrega ja nüüd palus ta minult Katarina kätt."

Salgamata ütlen siin: oleks minul olnud selleealine tütar, tõesti oleks ka minu süda Flemming'i õnne peale läind kadedaks. Aga et minul tütart ei ole, siis ei olnud minul ka vaja võtta niisugust pattu oma hingele koormaks. Aga seda teadsin ma väga hästi, et teiste raehärrade tütred väga hoolega ehtisid end sellest ajast saadik, kui teati, et Horn'i majas elab nii kõrgeauline külaline. Isegi anti minule märku, et ma võõrast, kes ei tunne meie linna, hoiataksin Flemming'i tütre eest, sest see ei sündida koguni mitte armulise kuninga nõumehe abikaasaks. Meie linnas olla küllalt teisi neitseid, kes palju sündlikumad ja kelle minevikus ei ole leida ühtki häbimärki.

Ma ei taha öelda, et need nõuanded ei tulnud puhtast südamest, aga ometi ei astund ma selleks mingisuguseid samme.

„Mis ütleb teie auväärilik tütar selle kohta?" küsisin ma härra Flemming'ilt. „Kas on ka temal see teada?"

„Tema teab. Ma kõnelesin selle üle temaga. Ta on nõus. Mina arvan, et nad on selle üle nelja silma all juba kõnelnud ja et ka tema teda armastab."

„Mis minul seal siis muud veel ütelda, kui tahan nad paari panna Jehoova ees kõige suurema rõõmuga ja paluda, et Issand oleks alati neile saatjaks nende elus."

Nii lõppes meie jutuajamine. Muidugi kõnelesime veel sellest, et see suureks õnneks tuleb meie linnale, kui meile jääb oma inimeseks niisugune tähtis mees. Oma puudusi ja hädasid võime edaspidi alati viia tema kaudu armulise kuninga jalge ette.

Olgugi et olen oma pikal teenistuseajal paljugi noori ja suureaulisi isikuid ühte pannud Issanda altari ees, aga niisugust elevust ei sünnitand ükski laulatus kui selle noorpaari oma. Ka oli kuuldus sellest asjast läind läbi maa ja sõitsid selleks päevaks linna paljud aadli-perekonnad ja ka hulgani talupoja rahvast. Juba hommiku vara olid uulitsad tihedalt rahvast täis (nii kõneldi mulle), sest kõik tahtsid näha oma ihusilmaga seda noorpaari.

Ka tegi auväärilik Flemming'i härra kõik, mis iganes oskab ühe lihaliku inimese meel ja mõistus. Ei tunnud äragi meie vana armast jumalakoda, sest ta oli kaskedega, noorte kuuskedega, pohla- ja tammelehtedest pärgadega nii ära ehitud, et kuskilt ei paistnud silma ta pleekind uksepiidad ja tuhmiks löönd aknaruudud.

Ma arvan, et kiriku ukse ees oleks tõesti võind

tõusta suur rüselemine ja tõuklemine, sest igaüks tahtis pääseda kiriku ja nii oleksid nad teind otse häbi pühakojale, sest sissetikkujate hulgas oli palju ka neid, kes pärit talupoja rahva soost. Flemming'i härra oli aga juba puhteajal pannud kiriku ukse ette oma tallipoisi ja kutsari, kes olid väga tugevad oma käsivarre jõu poolest, ja need lükkasid kõik tagasi, kes olid alamast soost ja tahtsid minna pühakotta. Lasti sisse kõige pealt linna kõrged härrad oma perekondadega, kellel oli luba asuda altari lähedusse, siis teised tuntud auväärilikud kodanikud ja kui siis veel ruumi jätkus, siis veel neidki, kes ei olnud just kodanikkude hulgast, aga kes olid osand koguda omale maapealist varandust ja sel viisil võita ka lugupidamist ja austust.

Juba tükk aega enne laulatust kogunes kirik täis viimse paigani ja öeldi, et on nii kitsas, et ei ole mahti hingatagi.

Kui mina astusin altari ja oodates seal noorpaari heitsin oma pilgud üle rahvamere, siis tundsin, kuidas mu hing kihvatas ja mu südant surus suur rõõm, sest Issand oli olnud hea mu vastu ja mind seda kõike lasknud näha. Ma ei suutnud pidada oma huuli ja need hakkasid nagu enesest liikuma ja sosistama tänusõnu. Ma sain aru, et meie ei ole väärt seda suurt armu Issanda poolt, vaid ta on tulnud oma headusega meid katsuma. Andsin sealsamas tõotuse, et ma seda tahan meeles pidada iga südamelöögi puhul ja niikaua sellest väsimata kõnelda, kuni mu suu suudab ütelda sõnu.

Astus noorpaar altari ette.

Ma teadsin, et Katarina seisab teist korda selles pühas paigas. Siis pidasin seda suureks patuks ja häbiks meie kallile pühakojale, kui ta siin inetult nae-

ris ja meie kõik uskusime, et see oli saadana ukutus. Aga nüüd pidime ometi mõistma, et see oli Issanda tahtmine ja et ta teed on arusaamatud ja imelikud, nii et meie nõrgad silmad seda iialgi ei näe, kuhu tema tahab meid talutada. Mul tuli ka see meelde, kui kahvatu oli mõrsja sel puhul ja kuidas ta silmad olid maas. Aga nüüd oli see hoopis teisiti. Ta vaatas rõõmsalt ja ärksalt mulle otsa ja ta kauneid palgeid kattis hele puna. Ta oli nii lõpmata ilus nagu lill, mis löönd talveunest tõustes lahti oma armsad õied. Ta kõrval seisis paksu musta habemega mees ja see oli nagu rüütel, kelle jõu ja suuruse vastu keegi ei suudaks panna.

Ja ma pean ütlema: ka pani armuline Issand sel puhul mu suhu sõnad, nagu ma seda kunagi poleks ise uskund. Mu peale tuli niisugune vaimustusehoog, et kõnelesin, ilma et oleks lõpp tulnud. Ma rääkisin nõnda, et mul veeresid higitilgad mööda põski alla, ja pärast ütles mulle otse suu sisse auväärilik Frese härra, et see polnud tõepoolest mitte mina, kes kõnelnud.

Ma jäin seda ka ise uskuma, et see oli küll Issanda vaim, kes kõneles minu suu läbi.

Nad ütlesid oma jah-sõnad mõlemad valjusti, kaugele kõlavate häältega, ja laulatuse möödudes langesid nad sealsamas teineteise kaenla ja suudlesid kaua ning palavalt.

See kõik mõjus pealtvaatajaisse nii, et vist ühegi silmad pühakojas ei jäänd kuivaks.

3.

Raehärra Flemming'i ruumikad toad suutsid vaevalt vastu võtta seda suurt piduliste hulka, kes tulid sinna kokku ja kelle keskel ka mind arvati väärt olevat. Juba enne pulmi käis meie auliste perekondade hulgas elav kõne selle üle, keda küll sinna pulma kutsutakse ja kes peab jääma ukse taha. Need, kes seda ette said teada, et neid pole arvatud selle suure au osaliseks, olid väga tusased ja nende nägudelt oli elurõõm pühitud nagu karmi käega. Kes aga said kutsed, need otse kargasid rõõmu pärast ja ei saand nad silmi kinni öösitigi, sest hinged olid ärevuses ja suure pidu tulekuga oli ka väga palju toimetusi ja talitusi. Vaesed rätsepmeistrid ajasid taga selle ja õpipoisse küll meelituse, küll kurjaga ja need viimased istusid oma jalad surnuks kõval laual. Ja kui nad jäid töö juures tukastama, pandi neile nina alla kange lõhnaga rohtu.

Mulle tuleb täna ikka silme ette see noorpaar, kui lustiline ja rõõmus ta oli ja kuidas peigmees ja mõrsja ei lahkund teineteisest silmapilguks.

Kord, kui peigmehel oli veidi aega ja ta jäi hetkeks üksi, võtsin julgust oma südamesse ja lähenesin temale. Ta tundis mind ja küsis, kas mul on vaja temale midagi ütelda. Seal tegin lahti oma suu ja püüdsin ütelda väga ettevaatlikult ja targalt, et Issand on meie rahva ja linna vastu olnud armuline, et ta teda on lasknud siit leida selle inimese, keda ta süda armastab. Ühtlasi lisasin veel juurde, et me kõik loodame, et need palved, mis sinna paberile üles märkisime, armulise kuninga poolt leiavad tähelepanu.

Ta lubas mulle, et teeb kõik, mis tema võimuses.

Siis tähendasin veel väga ettevaatlikult, et seal palvepaberi kõige alumisel äärel on ka see üles tähendatud, et siin Issanda karjane peab üsna piskuga ajama läbi. Isegi pole niipalju jõudu, et muretseks uue hommikukuue, suuremaist kuludest ei maksa kõneldagi. Oleks hea, kui armuline kuningas loeks palvepaberi alumiselt äärelt ka neid viimaseid ridu ja ei jätaks neid mitte üsna tähele panemata.

Ta mehine nägu lõi naerule, koputas siis mulle sõbralikult õlale ja ütles: „Ega kuningas küll taha tegemist teha niisuguste isiklikkude asjadega. Karjane peaks ikka lammaste seljast saama niipalju villa, et ennast suudaks katta. Aga ma tahan seda ometi meeles pidada."

Ja see viimane lubadus tegi mu hinge ja südame nii rõõmsaks ja kergeks, et oleksin hakand hüppama nagu püha Taavet omal ajal, kui ta meel oli hea.

Aga ma ei teind seda mitte, sest mu mõistus suutis veel ütelda õigel ajal, et see ei käi kokku tõsise hingekarjase auga.

Pikapeale tegid need head joodavad viinad, mis teenrid pudelisületäite kaupa tõid Flemming'i härra keldrist, kõigi piduliste meeled väga rõõmsaks ja tõusis kogu majas suur jutt, mis oli välja kuuldund nagu suur mesipuu sumin. Ma ei võind lõpuks seista paigal, sest need rohked road, mis seal kogu õhtu maitsime, tegid sees pakitsust, ja ma otsisin ettevaatlikult kõrvalist kohta. Oli juba pime ja kollaste vahaküünalde virvendav tuli ei annud mu silmile õiget valgustust. Ka oli mu pea nii raske, nagu oleks selle külge seotud raske kahurikuul. Ilma et oleksin teadnud, otsisin ust teises

maja otsas. Tundsin, et mu häda hakkas iga hetkega minema suuremaks, nii et pani mu hinge ahastama. Siis nägin paistvat valgust ühe ukseprao vahelt ja, arvates olevat selle teenijate ruumi, kust midagi järele küsida, tõmbasin ukse lahti ruttu ja järsku.

Ja mis ma nüüd nägin, see pani mu vere tarretama, nööris kinni kurgulakke mu keele, ja mu jalad jäid all kangeks, just kui oleksid nad kivisambad.

Toas istusid uhke voodi ees toolidel raehärra Flemming'i tütar, kelle ma alles mõne tunni eest laulatasin püha altari ees naiseks, ja tema kõrval mees, keda ma esimesel silmapilgul ei tunnud.

Nähes mind kargas mees püsti ja kisendas: „Mis sa siit otsid!"

Aga nüüd pahvatas ka mu mõistus äkitselt selgeks ja ma tundsin seda meest: see oli meie linna karjase poeg Bernhard, kes oli saand kaagisambas 100 kepihoopi ja kes oli üle aasta eest välja saadetud meie linna piiridest.

Kust oli ta siia saand?

Seal langesid mu silmad voodi juures olevale lauale ja Issand tegi lahti mu silmad ja mõistuse. Sellel laual oli must parukas ja valehabe ja mu mõistus ütles, et on korda saadetud hirmus pettus.

Mind lükati tugevasti ja jõhkralt uksest välja, nii et mu pea lendas vastu vastasolevat seina, ja uks keerati mu järel lukku.

Issand oli armuline mu vastu, sest ta kustutas ära mu pakitsevad hädad sisikonnas. Aga ometi ei teadnud ma, mis ette võtta, ja mu mõistus oli niivõrt nüri, et ta mind ei suutnud ka juhatada. Enesest ära olles läksin otse käsikaudu kobades sinnapoole, kust mu

kõrvu kostis piduliste sumin. Sinna jõudes karati kõrvale mu eest ja hüüti, et mul polla nägu peas. Mõned tulid mu juurde ja hakkasid hõõruma mu käsivarsi, sest nad arvasid, et mu veri on jäänd äkitselt seisma.

Kui nad mind olid kloppind ja kangete rohtudega ja hea veiniga kastnud mu huuli ja et Issand oli sel silmapilgul armuline ja ei lasknud jääda seisma mu südame tuksumist, siis tuli mu mõistus pikkamisi tagasi ja hakkasin ka aru saama sellest hirmsast seisukorrast.

Aga mis pidin ma tegema? Ma ei võind ju ometi kisendada sellele rõõmsale pulmarahvale, mis olid näind mu ihusilmad. Väga võimalik, et mind poleks ustudki ja oleks arvatud, et Issanda raske käsi on mind taband ja võtnud mu peast meele ja mõistuse.

Nähes oma ees aulist raehärrat Flemming'it, ütlesin temale, et ta viiks mind niisugusesse ruumi, kus me viibiksime ihuüksi, sest minul oleks temale teatada midagi tähtsat. Ta võttis mind kuulda ja talutas oma käekõrval, sest mu jalad olid ikka veel nõrgad ja mu suu nii hirmus kuiv.

Jõudes ta oma tuppa, kus ei viibind peale meie ühtegi hinge, jäi ta ainiti vaatama mu otsa. Siis ütles ta naeratades: „Armas Remmin, mis tähtsat on sul siis minule öelda?"

Olgu Issand mulle armuline, aga tõepoolest ei suutnud ma avada oma suud ja talle seda kõike ütelda, mis mu silmad olid näind. Kuidas võiksin ma teatada seda temale, kes seisis hallide juustega mu ees ja kelle elus oli täna kõige suurem rõõmupäev. Ma teadsin, et see sõnum on temale niisama, kui pistaksin noa selle

auvääriliku mehe südamesse ja — pidi see siis sündima minu suu läbi?

Aga ometi ei võind ma seda jätta teatamata.

Mu hing oli suures ahastuses ja mu süda kisendas Issanda poole ja küsis: mis pean ma tegema?

Seal lõi ta kannatus lõppema ja ta ütles naeratades:

„Armas Remmin, nähtavasti oled sa maitsnud rohkesti minu keldri joodavaid viinu ja need on teind su südame pahaks. Aga ma usun — see läheb mööda, kui oled natuke aega puhand. Heida siia voodi peale, siia ei tule sind keegi segama."

Ta talutaski mind lahkelt kui haiget inimest voodi juurde ja tahtis mind panna ilusti küljeli. Aga seal ajasin ma enese uuesti püsti ja ütlesin talle:

„Ei mitte, auväärilik härra, ma ei taha pikali heita. Mina ei ole ka mitte joobnud, vaid mul on niisugused hirmsad asjad hinge peal, mida mu huuled ei suuda teile kõnelda."

Ta vaatas imestades mulle otsa, ja nagu kartuse vari lehvis üle ta näo. Ma sain aru: ta lõi kahtlema mu selge mõistuse üle.

„Pole viga — puhake veidi, küllap kõneleme pärastpoole. Ma saadan toatüdruku siia, ta hoiab külma vee koti teie otsal."

„Ei, ei, ei!" hüüdsin ahastades. „Kuulake mind veel! Teadke — oh hirmus — teadke, et see, kellega Katarina astus täna abiellu, pole kellegi kuninga nõumees."

„Kes ta siis on teie arvates?"

„See on — endine linnakarjase poeg Bernhard.

See on seesama, kellele anti kaagisambas sada kepihoopi."

Ma ei või ütelda, et see teade oleks ta peale avaldand mingisugust põrutavat mõju. Hoopis enam, ta näole asus ehmatus, hirm, nagu see inimene tunneb, kes seisab nõdrameelse ees. Sain aru, et ta meel oli hale minu pärast, sest tema silmis olin kaotand äkitselt oma mõistuse.

„Pole viga," lausus ta üpris õrna ja kaastundmust avaldava häälega. „Sellest kõneleme homme. Ja kui see nurjatu on tõstnud oma jala üle meie linna piiri, siis võtame ta kinni ja ta saab õige nuhtluse. Nüüd jää õige rahule! Ma saadan härra Reincke' sinu poole."

Härra Reincke oli mees, kes arstis meie linnas inimesi, laskis soont ja ajas habet.

„Ei, ei!" hüüdsin ma ahastades. „Ma näen, teie arvate mind olevat nõdrameelse. Aga ma ei ole seda. Ma läksin juhtumisi ühte tuppa, kus istusid Katarina ja see mees. Seal nägin ma seda. Ta oli eest võtnud oma valehabeme ja ma tundsin teda. Lähme, lähme — siis näete seda kõike oma silmaga."

Ta jäi veidikeseks ajaks mõtlema. Ma sain aru, ta pidas endas nõu, mis minuga peale hakata. Kas panna mind õieti siia tuppa luku taha, nagu see kohane inimesele, kes kaotand äkitselt mõistuse. Aga seal tuli ta vististi teisele mõttele. Võib-olla on sellest abi, kui nõdrameelne näeb äkki, et ta on sootuks valel arvamisel. Võib-olla saab ta vaim just sel teel selgust ja mõjub see siis ka parandavalt. Ta tegi näo, nagu usuks ta mind, haaris mu käest kinni ja ütles naeratades:

„Lähme siis, armas Remmin, ja tabame selle kelmi. Aga teeme nii, et külalised seda kuidagi ei märka."

Ma kirjeldasin, kus küljes on tähendatud tuba. Ta näis seda isegi aimavat, nähtavasti oli see Katarina oma eluruum. Läksime ringi läbi teistest tubadest, mitte puutudes saali, kus pulmapidu oli veel täies hoos. Küll nägid meid ka mõned külalised, viskasid meie poole pilke, aga nad olid isekeskis süvenend kõnelusse, nii et meid suuremat tähelegi ei pannud.

Jõudsime lõpuks tähendatud ukse taha.

Ta vaatas sisse lukuaugust.

„Tuli on toas," laususid ta huuled.

Ta koputas.

Keegi ei vastand. Oli kuulda nagu riiete sahinat. Aga see võis olla ka minu kõrvade kohin.

Ta koputas teist korda ja sõnas tasa:

„Mina olen, tütar, tee uks korraks lahti!"

Sees jäi endist viisi vaikseks.

Ta läks rahutuks. Pööris minu poole ja tähendas:

„Olgu praegu pealegi, tulgem pärastpoole!"

„Ei, ei, ei!" otse kisendasin. „Koputage veel! Koputage tugevasti! Koputage nii, et nad avavad ukse."

Ta koputas nüüd õige tugevasti.

„Katarina, tee ometi uks lahti! Mina, sinu isa, olen ukse taga."

Ei tulnud mingit vastust.

Ta jäi nõutult seisma. Ta ei teadnud, mis teha, kas jätta nad rahule või veel koputada.

Seal valdas minu äkki suur hirm, mis tõepoolest ähvardas riisuda mu mõistuse. Ma tagusin kahe rusikaga vastu ust, peksin oma saapaninaga ja selle kõige

läbi sündis niisugune lärm, mis pani ka teised pidulised siia kokku jooksma. Ta tahtis mind eemale lükata, aga ma ei lasknud seda sündida, hoidsin kinni kahe käega uksepiidast ja tegin edasi müra. Nüüd ei suutnud ma seda oma rinnus hoida, mis sealt välja tungis nii suure hooga, ja ma hüüdsin:

„Teate, see on karjase poeg Bernhard, kes siin sees auvääriliku Flemming'i tütrega. Mina tegin suure kurja, et panin nad täna püha altari ees paari."

Kellegi sulg ei suuda üles kirjutada seda segadust, mis nüüd sündis ses uhkes pulmamajas. Mitmed noored ja õrnad naisterahvad langesid otse minestusse ja paljud vaatasid juhmilt, sest nad ei osand mitte midagi mõtelda. Mõned vanemad härrad võtsid kinni minu kätest ja tahtsid mind ära viia, aga ma panin neile vastu käte ja jalgadega ja jutustasin seda kõike, mis olid näind mu silmad.

Ja ma usun: just need, kes olid olnud ennemalt Flemming'ite perekonna õnne peale kõige kadedamad, hakkasid ka kõige ennemalt uskuma mu sõuu.

Et uks jäi avamata ka selle suure lärmi peale, see näitas kõigile juuresolijatele, et asjalugu siin ei ole korras. Ikka rohkem kogunes ukse taha pidulisi ja Flemming seisis vaikselt, aga ka tema palgelt paistis hirm.

Ma arvan, ta hakkas uskuma mu sõnade tõsidust ja ei pidand mind enam nõdrameelseks.

„Jätke järele lärmitsemine ja viige ära siit see hullumeelne," ütles ta vihaselt ja näitas minu poole.

Aga keegi ei pannud kätt minu külge.

Siis astus ta veel kord ukse juurde, koputas kõvasti ja hüüdis:

„Mu tütar, miks teed sa nii? Ava mulle uks!"

Ei tulnud mingit vastust.

Äkki langes ta oma raske kehaga vastu ust, nii et tugevad piidad kõikusid. Kuid uks ei annud järele. Veel kord proovis ta oma jõudu, ka seekord asjata.

Seal nägi ta teiste selja taga paari meesteenijat, kes olid julgend suure segaduse ajal tulla ligi.

„Priidik ja Andres, tulge siia ja lööge uks eest maha!"

Aga ka need tugevad poisid ei saand jagu suletud uksest.

„Tooge kirved!" hüüdis Flemming, ja ta häälest kostis niisugune kohutavus, mis siiamaale seisab mu kõrvus.

Kirvehoopidele ei suutnud uks vastu pidada kuigi kaua.

Esimene, kes sisse astus, oli auväärilik Flemming ja teine olin mina.

Ja mis me nägime!

Voodis oli kaks laipa, kelle käed veel praegu hoidsid teineteise ümber.

Voodi lähedal laua peal olid pruutloor mirdipärjaga ja parukas ühes valehabemega.

KEVADISED VEED.

1.

Läbi rabade, üle soode ja seljandikkude jõudsime hilissügiseks uue raudtee ehitusega Palupere laande. Tulid varased külmad, tõmbus maapind kivikõvaks; sadas maha meetripaksune lumekord, töö jäi seisku.

Märtsi keskel sõitsin uuesti kohale. Algasid metsatööd. Palupere laanes raiuti liipripakke ja hobusemehed vedasid ehitusmaterjale teesihile.

Niipea kui ilmad lubavad, kavatsesin alata ehitustöid.

Asusin korteri vana metsavahi Hinti hütti.

Hinti oli vanapoiss, lappis ise endale riided, tõmbas ära lehmamullika udarast piimatilga, istutas kevadel peenraile kapsa- ning kaalitaimed ja pidas aianurgas osmikus seapõrsast. Väärtuslikumaks seltsimeheks Hintile oli koeraklutt nimega Trihvan, kes aega olles istus lumehangel, vahtis vesiste silmega kuu poole ja ulus laisalt, venivalt.

Ühetaolised olid Hinti ja Trihvan: mõlemad üleni karvased, mõlemad pidasid oma ülesandeks alaliselt uriseda, aga tõepoolest halva südamega polnud selle juures kumbki.

Vaadates Trihvanit, kes magas päeval toas sooja pliidimüüri kõrval ja niuksus vahel unes, kõneles vana Hinti:

„Mis ta tühi nüüd enam on, aga eks ole nii muidu hääleks. Jookseb ta sul kannul, on ikka hoopis julgem. Kus sa nüüd pimedas metsas tead, kes sulle äigab kaikaga pähe. Loomal ikka looma silmad. Aga omal ajal oli teine koer küll. Sai kord metslooma jäljed kätte, siis olid selle elupäevad loetud."

Sageli võttis Hinti seinalt pigise kandme otsas rippuva kaheraudse püssiloksu, nühkis roostetund raudu vana kapuka säärega ja sõnas endamisi:

„Läheb teine risu käest päris hukka. Aga see oli mul hea riist. Näete, kirjad raua sees, aga ega neid ole igal püssil. Ma ei kiida. Hästi võttis, kuradi hästi. Puutus üks ainus haavli-iva kõrvalesta, mine võta maast ja topi kotti! Aga ega sa temaga tänagi jää päris hätta."

Ja vanamees silitas ning nühkis suure hoole ja armastusega oma püssiloksu.

Esimesed päevad möödusid õige hoopsasti. Teatavat huvi pakkus juba ümbruse tundmaõppimine. Lõuna pool oli Paadermaa küla kõrgheinamaa võhmastega ja harvade krobelise korba ja pikkade okstega leinakaskedega.

„Oodake, härra," ütles Hinti, „las tuleb kevad. Küllap siis kuulete, kuidas tedred löövad seal koha. Ega saa siis minugi vana veri rahu. Aga mis teed, silm saadan ei võta enam. Vahi, vahi ainiti, äkitselt lööb silme ette kaks kukke, kummale sa siis kupatad. Aga aastat kümmekond tagasi, ai — aga mis sellest nüüd kõnelda!"

Vanamees lõi kurvalt käega ja vaikis.

Nägin hästigi, et vanadus ja sellest arusaamine seda meest nii mitmeti rõhus.

Põhja poolt sööstis Palupere laas Viieristi sohu. Aga peagi lõppes laane jõud, puud jäid kiduraks, kuused näsuks ja kollaseks, jalgas edasi veel mõni süld vaevakask ja siis oligi soo. Eemalt paistsid kätikud saartena soost.

Oligi külm kestnud nädalate ja isegi kuude kaupa, aga naljalt ei julgetud talvteed ajada üle Viieristi soo. Tule taevas appi, kes see õige tahab minna enesele sinna otsa tegema! See on ju täis laukaid, mis auravad isegi siis, kui talvteel kiunub reejalas ja tähtselgel ööl praksub aiateivas. Kas pole kuuldud aastate vältel Viieristi soost appihüüdeid? Saadi mõnd hädalist päästa, aga oli ka neid, keda neelasid laukad. Vahel leiti suvel huntide näritud ja ilma mõjul ärapleekund luid. Aga oli neidki, kes jäid hoopis kadunuks.

„Kevadel muutub soo lahvemereks," kõneles Hinti. „Olen näind aegu, et sealt jookseb vesi nagu jõgi, kust läbi käib raudtee-tamm. Minu arvates oleks küll parem olnud, kui oleks läbi soo tõmmatud sügav kraav. Aga te ehitasite ette tubli valli. Noh, võib seegi olla hea küll — mis mina rumal inimene nüüd tean!"

Paadermaa küla oli eemal paar versta ja vaiksel õhtul kuuldus sealt koerte haukumist ja kaevuvinna käginat.

Aega olles hulkusin mööda metsa, seljas Hinti püssiloks. Selle võtsin niisama moe pärast, sest kogu elus ei jätkund mul kütilõbust arusaamiseks iialgi mõistust. Hoopis enam: see oli minu hingele alati vastik.

Aga mööda metsi hulkumine pakkus teatavat lõbu.

Laanes oli vaikne, ainult pikad kuused kõigutasid oma latvu. Ümbrus täitus iselaadilisest tumedast kohinast. Siin ja seal oli lumekoorem painutand noore nõrga puu maani. Üks tugev tõuge, ja ta pääsis valla oma koormast ja lööbus nagu hõisates sirgu.

Läbi lume pahmates tundsin, kuidas meeldiv kuumus lagunes laiali luis-liikmeis. Õhetuma lõid kõrvalehedki. Jõudes võhmale tõmbasin tugeva sõõmu talvetuult.

Nüüd ei olnud see tuul sugugi kõle, nõeltena torkiv, vaid mahe, jahutav.

Tulles õhtul heinavedajate poolt lumesalve sõidetud kitsast teed mööda liipriraiujate juurde, nägin siin ja seal maas teravalt kanditud valgeid liipripakke. Osavalt olid nende küljed hööveldatud siledaks laiateraliste kirvestega ja eestöömees oli tõmmand igaühele otsa punase kriidiga kriipsu, mis tähendas, et liipripakk on sünnis vastuvõtmiseks.

Eemalt paistis puude latvu ulatuv leek. See pillas ümber tule seisvatele meestele mõnusat soojust.

„Tere õhtust! Tänaseks tööl lõpp?"

„Nii küll," vastas kümnik Enn. „Päevast juba saab kah."

„Kuidas töö läheb? Sügav lumi teeb vist takistusi?"

„Eks see ole niisuguse lumega see viimne leib," lausus tugevate jalgadega lühikese kehaga mehejäss. „Rabele kogu päeva püksivärvlist saati lumes, mis sa seal veel elad või oled! Õhtuks oled märg nagu loiku kastetud kass."

„Tuleks ometi kord tubli sula, rõhuks teise pisut madalamaks. Praegu on töö küll vaevaline."

„Madis põrguline, hoia eemale! Näed, su püksid tolmavad!"

Ruttu lõi Madis kätega püksitagumikule.

„Kae raiska, eks kütnud teine üsna kuumaks."

„Ega ole midagi, tõmbab kohe hapraks. Mine viimaks veel paljaste säärtega koju!"

„Härra, hoidke aga eemale," tähendas mulle Enn. „Pahvatab äkitselt mööda silmi."

Ta heitis pilgu mu püssile.

„Ega praegusel ajal suuremat jahisaaki ole? Lumi väga sügav."

„Ega ma teda sellepärast kaasas kannagi. See vana Hinti püss. Võtsin niisama."

„Ah, vana Hinti oma," lausus mehejäss. „Küllap see ikka võtab kah. Eks vanamehel ole neid loomi hinge peal küllalt."

„See on tõsi," tähendas Enn. „Ega nüüd küttimise peal keegi saand Hinti vastu."

„Kuule nüüd," lausus Madis. „Püss ikka püss. Eks teistel küttidel ole ka püssid. Vana Hinti käes oleks ehk luuavarski tapnud."

„Ä'ä nüüd aja!"

„Mina ajan? Kes seda nüüd ei teadnud. Hinti poetas laulukojas pahuleiba rätikusse, tõi koju, pani teise kase harude vahele ja andis tuld. Kust see elajaloom siis veel pidi pääsma!"

„Seda kõneldi, aga tea — on's seda keegi näind oma silmaga?"

„Näind! Arvad, et Hinti tuli seda nüüd sinu ninale kirjutama. Aga kord teind jälle niisama. Pand siis püssi palge ja seal näeb äkitselt: Kristus kase harude vahel ristis. Püss kukkund teisel tolksti käest

ja vanamees sõdind surmaga nädalat kolm. Sellest saati ei julgend enam. Aga eks lasku veel!"

„Ega see Hinti üksi niisugust kunsti teind. Ka vana Praakli Pääru tõi alati kirikust koju pahuleiba. Oli aga mees ka kuri küttima, ei olnud niisugust kuskil. Tema ees olid metsloomad just kui lõa otsas. Aga näe, hing ei tahtnud kuidagi välja minna. Kuulnud alati põtrade jorahtamist ja jalgade müdinat."

Üks nooremaid töömehi tõi sületäie kuivi oksi.

„Ei maksa enam," ütles Enn. „Eks pea minema, tükk teed."

Mehed viskasid selga kirved ja tühjad leivakotid, ütlesid mulle head õhtut ja astusid hanesammul mööda sügavasse lumme tallatud rada.

Kui koju jõudsin, kargas hatul koeraklutt õrinal mulle vastu, kuid mind tundes sööstis paaril korral püsti minu najale, istus siis hangele, tõstis nina läbi raagus kaseladva paistva kuu poole, ja ta haukumissuutäied venisid peagi laisaks ulumiseks.

Akna ette oli tõmmatud hõre riie. Kuid sellest läbi paistis vana Hinti, kes tiitsasti talitas pliidi juures, silmad kalkvel rasvaaurust ja vingust.

Nüüd tundsin äkitselt: on igav, päris vangielu. Vahel ärkad öösi, aga vaatad: vaevalt, vaevalt leiad pimeduses akna. On tundmus, nagu oleksid uppund ääretusse merre, õudsesse üksindusse. Ootad hommikut. See ei tule ega tule. Kuuled, kuidas vana kell tiksub aeglaselt. Imelik: nii on ta suutnud ära hävitada nädalaid, kuid, aastaid. Ei tule und. Viimaks lööbub akna koht valendama. Pikkamisi täitub kamber halli veretu valgusega. Esmalt ujud nagu hallis

tuhakarva udus, aga pikkamisi muutub see heledamaks, selgesti läbipaistvaks.

Algab päev, täitsa taoline eilsega.

Tuleks ometi rutemini kevad!

2.

Nädal peale vastlapäeva maksin töölistele palka. Kuuldus, et nad tahavad toime panna Laaneantsu talus simmaniõhtu.

Ega selle vastu kellelgi midagi polnud. Nende oma raha ja olid nad ka küllalt näind vaeva.

Tulles koju nägin noore töömehe istuvat Hinti toas.

„Sina, Sander, alles siin? Kas sina ei lähegi simmanile?"

„Eks jõua kah," tähendas noormees.

„Ega ta muidu istu," ütles Hinti. „Küllap oli härra poole asja."

„Minu poole? Kas arve polnud õige?"

„Miks ta õige polnud," naeratas Sander.

„Mis siis oli?"

„Eks sa kõnele," naeris Hinti. „Ise suur mees, aga ei julge. Tuli teine kuulama, kas te, härra, ei läheks ka nende simmanile."

„Oi, miks mitte? Aga ma olen õige väsind ja sinna on ikka tükk maad. Ja läbi lume."

„Eks ma tulnud hobusega," tähendas Sander.

Tõepoolest, minul polnud selle vastu midagi. Õige kena, näen siitpoolt inimesi. Võib ju pisut aega viita. Ega siin kongis ka midagi ole teha. Pisut lahutust

selles üksikus, igavas elus. Ükskõik, kus need tunnid lööd surnuks.

„Ma tulen. Ah, sa oled hobusega?"

„Poisil paar kubu õlgi põiki reel. Sõidate nagu vana jumala süles," kiitis Hinti.

Tee ääres kasvavate noorte kuuskede ladvad ulatusid välja lumevahust. Nende okstele oli pillavalt riputatud otsekui puuvilla ja need paistsid marmorist püramiididena. Look puudutas rohke lumikoorma all längu kooldund puuoksi, ja kogu õhk täitus jahupeenikesest ja õhkkergest lumetolmust. Lumehelbed tungisid silma ja hingeõhuga ninna ning kurku. Määratu kõrgelt hallide pilvekahlude vahelt paistis ajuti kuu. Tõmmati siin-seal valgele lumikangale küll sirgeid, küll sakilisi musti jooni. Vahete-vahel ärkas põõsas ööbiv teder ja lendas tiibade vurinal noolena.

Õhk oli kristall-puhas.

Hingetu vaikus täitis taeva ja maa vahe.

Uhke talvine öö!

Ajades Laaneantsu talu väravast õue, tuli vastu mitu metsatöölist.

„Kui kena, et härrad tulid," kõneles Enn. „Arvasime nii, tuli kord nõnda pähe. Mis ta siin tühja nüüd on, aga eks näete ka talupoegade nalja. Ega härrad seda pahaks pane?"

„Mis seal pahaks panna, tulin päris hea meelega. Aga ega ma kauaks jää. Ja ütlen juba ette: jala ma siit küll ei lähe."

„Noh, milleks siis jala? Või Laaneantsu vanamehel hobustest puudu? Mis neil teha, seisavad sõime ääres niisama, sabad sorus. Lähme aga sisse!"

Ukse vahel tuli meile vastu tugeva luu, kimarate

juuste ja sagris habemega mees, aasta viiekümnene. See oligi Laaneantsu peremees.

„Ekso saksad tulgu aga tahapoole," kõneles peremees. „Mis see meie taluinimeste maja nüüd on! Aga mis sa teed, eks pea läbi ajama!"

Kambris oli suure laua kõrval väike laud, kaetud ruudulise linaga. Laual oli paar pudelit õlut klaasiga.

Peagi kuuldusid toast esmalt üksikud harmoonika tõmbed ja varssi lustilised polkahelid. Olidki paarid põrandal.

„Mis ta nüüd on, mõni tants või midagi," tähendati laua äärest, „aga eks ta ole külapoiste ja -tüdrukute naljaks. Linnas muidugi on hoopis teissugused tantsud."

„Mis sa, Kristjan, nüüd linna asja tuled siin kõnelema! Eks need meie omad kõlba meile küll."

„Muidugi peavad kõlbama, kui paremat pole," tähendas Kristjan.

„Ei tea, mis härrad arvavad," küsis üks kasina kondiga, lahja kitsa näoga mees, „kas ilm peaks õige muutuma? Tuul otsib juba mitu päeva aset. Ehk läheb sula poole?"

„Kes seda nüüd teab," vastas Laaneantsu peremees. „Eks päevad vea juba kevade poole. Ega see veotöö nüüd ole kellegi töö. Hobused katkestuvad ära, nii et on teistest järel paljad kaaped."

„Tänavu kiusa tööd teha niipalju kui tahad, aga ikka istud kehva kannika otsas. Igal hommikul teed kinni, vaju kui jahusalve."

„Noh, tuleb teie nurka raudtee, küllap see loob elu uueks," tähendasin.

„Eks ikka liikumine kergem ole," arvasid mehed

ühel nõul. Harutasime siis pikemalt neid hõlbustusi ja headusi, mis raudtee toob maanurgale.

Selle aja sees vihuti toas tublisti tantsu.

Nägin läbi lahtise ukse istujaid ja tantsijaid paare.

Tantsiti suure innu ja hooga. Võimsalt haarasid poiste tugevad käed tüdrukute ümbert kinni ja tõstsid nad sageli õhku nagu udusuled.

Kuuldus kiljumisi ja naerupahvatusi.

Siis lähenes mu lauale vanapoolne naine. Ta suunurgas mängles argselt naeruvine. Nähtavasti tahtis ta midagi öelda, aga vististi ei tahtnud sõna hästi tulla üle huulte.

„Noh, Kai, mis sul siis oli?" küsis Laaneantsu peremees.

„Te peate härra siin enda vahel. Nõnda hakkab igav. Ehk tuleks härra ka vähekeseks meie nooremate hulka?"

Nähtavasti oli naine teiste poolt saadetud, vähemalt näis ta jutt olevat neil teada. Toas vaikis korraga kilamine. Kõikide pilgud olid pöördud meie poole.

„Kutsud härra tantsima?"

„Noh, mis siiski on! Eks või siis teha ka meie lastele seda au."

„Mis mina nüüd! Mine kedagi kutsuma, saad veel pika nina."

„Mis te seda kõnelete! Küllap tuleks härraga igaüks tantsima." Selle peale pöördus naine ukse kõrval istuva pillimehe poole: „Noh Joosep, pane oma pill hüüdma!"

Tõusin püsti ja astusin üle ukse tuppa.

Keegi ei läind tantsima. Tüdrukud hoidusid võimalikult seina äärde.

„Noh, mis te nüüd nii pelgate," hüüdis Kai. „Ega keegi teid ära murra!"

Joosep algas lustilist polkat.

Kai läks ruttu ühe neiu juurde, keda ma juba ennemaltki olin silmand. Vähemalt tõmbas ta enesele tähelepanu, sest et ta oma välimuse ja liikumise poolest erines teistest.

See oli haruldaselt haugja keha ja õhuliste, sulavate liigutustega neiu, nii kahekümne aasta ümber. Sageli läks ta peas lahti must juus ja vallatult viskas ta seda näo pealt tagasi. Tantsides olid ta õrnvalged paled löönd kergelt punetuma. Üldiselt andis ta keha õrna, hapra mulje, aga ta suured silmad vaatasid selle juures julgesti.

Juba esimesel vaatlemisel tunnustasin enesele: haruldaselt sümpaatlik, aga ühtlasi ka ilus tüdruk.

Ja Kai tõigi selle tüdruku mu ette.

„Teie oma naaber, härra," tähendas ta.

„Minu naaber? Ma ei tea enda lähedal ühtki elumaja."

„Miks ei ole? Ta on Oruojalt. Kirsti lapselaps. Gerda ütleb, et ta teid on näind."

„Ah, nüüd tean," vastasin. Olin ju mitu korda mööda käind sellest väikesest saunast, mis peitus Hinti juurest verst maad eemal metsakäärus. Aga tõepoolest, mina polnud seal näind inimhinge. Ja mul polnud ilmaski meelde tulnud teha sellest majast Hintiga juttu.

„Mina pole teid mitte näind," tähendasin tüdrukule ja vaatasin talle silmi.

Ta ei löönd silmi maha, vaid vastas julgesti ilusakõlalise häälega:

„Mina olen teid näind. Te lähete vahel meilt mööda, püss seljas."

„Olite õues?"

„Ei. Nägin läbi akna."

Tõsi — nüüd mäletasin neid selge- ja läikivaruudulisi aknaid hoolsasti kõrkjatega ja pillirooga vooderdatud seinas. Vahel minu möödudes kõhisesid tuules pilliroolemmed.

„Väga kena! Nii siis saame siin tuttavaks," tähendasin tüdrukule. Võtsin ta ümbert kinni ja pean ütlema: ta tantsis väga kergelt ja taktipidavalt.

Peagi nägin, et kogu keskpõrand oli jäetud meie jaoks.

Nii algas tutvus.

Tantsu lõppedes viisin ta ukse äärde pingile ja istusin ta kõrvale. Varsti selle järele täitus tuba tihedalt tantsijaist paarest.

Neiul oli soe. Ta pale õhkus punast.

„Ah, teie elate siis minu naabruses?"

„Tulin alles hiljuti siia."

„Olete nüüd vanemate juures?"

„Ei. Mu vanemad on surnud."

„Kui kurb! Kelle juures siis elate?"

„See on mu vanaema. Ta kutsus minu siia. Ta on nii hädine."

„Või nii! Siis olete ka ise siin võõras?"

„Oh ei," tähendas Gerda naeratelles, mille juures ta põskedele tekkisid lohukesed ja pilgud mänglesid vallatult. „Olin kõigest pool aastat ära. Elasin ennemalt ikka siin."

„Oleksin seda teadnud, et elate mu naabruses, küllap oleksin teie poole sissegi astund. Kas teil pole siin üksikus kohas ka igav?"

„Mitte sugugi," hüüdis ta rõõmsalt. „Olin Saastna alevis tädi juures. Aga seal oli mul hoopis igavam."

Vaadates ringi märkasin, et meid silmitses noormees, kelle vaade oli kalk, kelle näolt paistis koguni viha. Ka seda panin tähele, et ta kibeles astuda meie poole, aga poolel teel pöördus ikka tagasi. Gerda heitis ta poole vargsi pilgu.

Kui algas uus lugu, nähti poissi pisut mõtlevat, siis tuli ta kindlale otsusele, astus üle toa meie ette ja ütles:

„Gerda, kas tuled tantsima?"

Gerda heitis kiire pilgu minu poole. Mulle tundus, nagu oleks ta otsind minult abi. Selle peale lausus ta:

„Ei. Mu pea hakkas valutama."

„Sa valetad," sõnas noormees läbi hammaste ja haaras jõhkralt kinni Gerda käest.

„Noormees, kuidas võite nii teha," tähendasin. „Laske preili jääda rahule!"

„Mis on teil sellega asja?" Ta pilk oli otsatult täis põlgust ja viha. „Või juba preili!" Ta suu vedas inetult naerule. Selle peale pöördus ta ümber ja läks teiste hulka.

Alles nüüd nägin, kuidas kõik olid vaikides pealt vaadand seda meievahelist etendust.

Minul oli piinlik ja ma ei osand enda kõrval olevale tüdrukule midagi öelda, olgugi et oleksin tahtnud kõnelemisega segada vahejuhtumuse mõju. Kui tants oli uuesti hoos, sain aru, et hoopis rumal on vaikida,

ja tähendasin, ilma et oleksin sõnade tähenduse üle suuremat mõtelnudki:

„See noormees on vist teie peigmees?"

Nägin, kuidas neiul õrn puna levis esmalt kiiresti üle palge ja sealt kaelale.

Aga mingi arusaamatu kiuslikkus ajas mind taga. Olen avalik: tundsin koguni armukadedust. Kummardusin uuesti neiu poole ja küsisin:

„On's see nii?"

„Oh ei," vastas Gerda. „Ta käib vahel meil."

Nüüd haaras noormees ühe tüseda tüdruku ümbert kinni ja keerutas sellega püörase jõhkrusega põrandal. Teised hoidsid kiljudes nende eest kõrvale. Ta trampis põrandal nagu hobune, hõiskas meeletult. Tagatoas vaikis jutusumin.

Enn astus noormehe juurde ja haaris kinni ta käsivarrest.

„Mis sa tahad?" küsis noormees.

„Kuule — see on meie pidu. Sa ära aja ennast nii väga laiaks! Kui sa ei oska elada ega olla, siis näe — seal on uks."

Ennu selja taga oli paar teist töömeest.

Noormees mõõtis neid kiire pilguga ja otsustas ruttu. Nähtavasti tuli ta õigele otsusele. Läks võttis tooli pealt oma kasuka, heitis selle üle õlgade, viskas mütsi kelkides kuklasse ja astus välja, ust enese järele suure hooga kinni visates.

Kuuldus, et ta õuest hüüdis midagi ähvarduse taolist.

Enn astus meie ette:

„Pole sellest midagi. Üsna hea, et minema läks."

Varsti oli pidu jälle endises hoos.

Ütlesin Gerdale: „Teie tee läheb sinnapoole kuhu minugi. Teate, kus ma elan?"

„Miks ei tea? Hinti juures."

„Nii küll. Kas tulite hobusega?"

„Ei. Ega meil olegi hobust."

„Kui ma siit koju sõidan, kas tahate tulla ühes? Jala on selle umbse teega paha minna."

Gerda vaikis.

„Ütelge aga, kas tulete. Siis ma tean. Kui ei tule, võib-olla võtan peale mõne teise."

„Miks ma ei tule!"

„Noh — see on väga kena. Kas tantsite veel?"

„Ei."

„Aga ma palun, tulge minuga tantsima!"

Ta haaras äkitselt kinni mu käest, nägin ta silmis iseäralist helki ja jälle tõusis puna ta palgeile.

Me kadusimegi tantsijate hulka, aga me ei segand teisi, sest me polnud enam uudiseks.

Vaevalt olime jälle istund, astus meie juurde peremees.

„Olge head, härrad, tulge tahapoole! Kurk läheb ehk kuivaks."

Kobrutav õlu oligi õige mõnus.

„Mis see Koimetsa Karl seal jõrises?" küsis peremees Ennult. „Ega sellel ole muud kui püüab aga norida riidu. Need niisugust koristamatu suu tõugu."

„See mees ei käi metsatööl?" tähendasin.

„Seda nüüd! Mis nad tööd teevad, küllap jookseb nende kelk ilma selletagi kenasti. On teine paaril korral vangiski istund, aga ikka targemana tuleb tagasi."

„Või nii! Siit nurga mehi?"

„Ega kaugelt ole. Sealsamas Viieristi soo võhmal

ongi nende koht. Vanamehel hing niidiga kaelas, aga ega mees veel sellepärast jäta ajamast pahema käe äri. Ühesugused — isa ja poeg. Aga mis sellest rääkida! Ega te, noorhärra, selle üle nüüd pahanda?"

„Pole viga. Ma viidan veel pisut aega. Aga palun, peremees, et laseksite minu jaoks hobuse rakendada. Ma viin ka Gerda ühes."

„Miks mitte, kuhu see tütarlaps nüüd jala pääseb. Küllap seda saab. Eks viitke veel pisut aega!"

Pidutsemine vältas edasi rõõmsas meeleolus. Tantsimisest väsind, mängiti ringmänge ja otse kõrvulukustavalt kostsid tüdrukute kriiskavkõrged hääled.

Oli juba õige hilja, kui peremees lähenes.

„Lasksin hobuse ette panna," kõneles ta. „Aga ega sellest ole lugu. Kui härral meeldib, eks poiss viska loomale peale tekitüki. Mis tal häda! Ah, mis ma pidin küsima! Ei tea, millal tee ehitust alatakse?"

„Niipea kui ilmad aga lubavad."

„Mul siin kodus ka paar meest. Teine tuleks hea meelega tööle, kui aga võetaks."

„Miks mitte," tähendasin. „Mul läheb mehi vaja."

„Eks see raudtee ole ikka hea küll, aga eks ole ka neid, kes sellega sugugi pole rahul. Vihuste küla mehed kiruvad, ajand neil mitmel kohad pooleks."

„Mis nad ajavad," hüüdis metsa-töömees mehejäss, kes oli juba tublisti nokastund. „Teie, sõrasilmad, ei saa ilmaski aru, mis teile hea või halb. Nüüd lähete linna ja jääte nii kauaks, et naised kodus teid unustavad ja hakkavad juba uusi otsima. Aga mis siis, hüppad peale ja mõne tunniga oledki Tallinnas.

Otse patt on anda niisugustele logarditele säherdusi mõnususi."

„Ei, mis seda rääkida, eks ta ole ikka hoopis teine tubakas. Olen ise mõnigi kord sõitnud. Toas mis toas, tõmba kasukas seljast, aja või püksid maha."

Meie ümber oli kogunend tihe kobar. Kõiki näis jutt raudteest tublisti huvitavat.

„Ei tea, millal peaks valmis saama?"

„Nelipühiks tahame juba Paluperest läbi sõita."

„Võib-olla sõidan viimaks minagi raudteel linna. Aga ega julge niisuguse hullu peale minna."

„Noh, kes nüüd sinna niisuguseid kuivand eidetörtse peale lasebki. Sina lähed ikka setukaga."

„Said nüüd!"

Ümberringi kajas laia naeru.

„Kas viib ühe päevaga Tallinna?"

„Mis siit maad on?"

„Ega ole teha midagi, tuleb ikka oma kaheksakümne versta ümber ära."

„Ei kulu päeva; ütleme tundi viis ja oledki Tallinnas."

„Nii muidugi."

„Küll on põrguline kiire," imestas keegi vidus silmega mees.

„Jumal seda mõistab, mis need inimesed kõik välja arvavad. Aga eks juhtu ka õnnetusi?"

„Kui kardad õnnetust, ära istu peale! Ega seda ikka naiste vedamiseks tehta."

„Mine, põrguline! Palju neist meestest nüüd üksi saab? Läheb teine kummuli, arvad, et sinu kodarad jäävad siis terveks?"

Uuesti kuuldus lõbusat heameele-naeru.

„Noh, kõvemad sinu omadest ikkagi on. Härja sarv on ju lehma omast ka tugevam. Lehmal tuleb teine tolksti peast, löö või õlekõrrega."

„Hea küll," tähendasin, tahes lõpetada juttu. „Võite olla õnnelikud, et saate raudtee. Igatahes muudab ta teie nurga hoopis uueks, küllap näete. Aga nüüd pean minema. Tulete ühes?" pöördusin Gerda poole.

Juba olidki tal käes üleriided.

Hobune oli aetud ukse ette ja Enn seadis meile teki jalgele. Lahtisest toauksest voolas välja sinetuvat auru.

Meie sõit läks täherikkasse talveöhe.

3.

Kogu ümbrus uinus sügavas unes.

Vahel kostis kuskilt kaugelt selles ääretus vaikuses mingisugust häält. See oli nii võõras ja erinev, et pani kehast läbi käima mingi jubedustunde.

Aga juba vaikis see hääl, ja nüüd võisid kuulda oma südame tuksumist, oma vere ringvoolu.

Meie istusime kõrvuti reel, kuna sulane põigiti ees lamas.

„Teil on ehk külm?" küsisin, kui jõudsime metsateele.

„Ei."

Ta hääl oli ainult sosin.

„Võib-olla oleksite tahtnud jääda peole edasi?"

„Ei. Vanaema ootab."

Ma ei taha salata. Kohe esimesest nägemisest tundsin, et mu süda kaldub iseäralise hooga tema

poole. Ma ei tahaks seda nimetada armastuseks. Ei. Selles tüdrukus oli midagi, mis teda tõi mulle lähedale, andis tundmuse, nagu oleksime juba ammused tuttavad. Ja veel rohkem, tema otse sundis mind enesest lugu pidama. Võib-olla avaldas selleks mõju ta kaunis välimus, siis ta julge selgete silmade vaade, ta õrn, õhuline liikumine. Kõik kokku aga lõi temast mulje, et ta kaugeltki ei ole teiste külatüdrukute taoline. Tahtmatult hakkasin mõtlema tema juures midagi saladuslikku, ja tolle poisi jõhker ümberkäimine paiskas mu südamesse oma jagu viha. Oli koguni nagu halb, et ma neiu eest küllalt nii välja ei astund, nagu see vajaline sellasel puhul.

Surusin end neiule lähemale. Hakkasin kinni ta käest.

„Mis te kõnelete, teil on külm. Nii õhukesed kindad."

„Ei ole."

Ta ei tõmmand oma kätt mitte ära.

„See oli halb, et ma kutsusin teid tantsima. See noormees armastab teid. Ka teie vist armastate teda?"

Oli mul vaja nii kõnelda, aga ometi ma ütlesin nõnda.

Gerda ei lausund sõnagi.

„Eks see ole nii? Kahetsen, et teid kutsusin tantsima. Ma ei oleks pidand seda tegema."

Ta heitis minu poole ainult pilgu.

Naljatamiseks mul tõepoolest ei olnud tuju. Uuesti ja tungivalt ütlesin:

„See on nüüd kindel, et teie seda noormeest armastate."

„Ei."

See tuli selgesti kuuldavale.

Mul oli pisut piinlik, et olin ennast unustand.

„Ärge pahanduge! Minu arvates poleks see sugugi ime, kui teie teda armastaksite. Igatahes näib ta teile olevat hea tuttav."

Ta pööris näo minu poole. Ja kas ma nüüd eksisin: minu arvates olid ta silmis pisarad.

„Ta tüütab mind. Ma ei salli teda. Aga mis võin ma parata, ta tuleb ikka."

Viimasest ütlusest kostis mu kõrvu: Eks päästa sina mind tema käest!

Jumala eest, mina oleksin selle tütarlapse haarand sülle. Nii armas oli ta minu meelest. Ma oleksin tahtnud vaadata tema suurtesse silmadesse ja neist näha, kas ta hing ihaldab mind. Sain aru, et ta hing on praegu lõpmata hell, nii et teda ei tohi puutuda niisuguste ääri-veeri kiusuküsimustega. Otsustasin ta mõtted juhtida teisele teele.

„Teie tulite siis hiljuti vanaema juurde tagasi?"

„Jah. Ta on nii hädine. Ta ei saa üksi läbi."

„Teie armastate oma vanaema?"

„Ta on minu vastu väga hea."

Jõudsime lahtisele teele. Sulane ärkas nagu unest ja pingutas ohjaharusid.

Hobune hakkas jooksma ja viskas lund reele. Üks tükk kukkus Gerda sülle.

„Ta viskas teile lund vastu palet. Lubage, ma võtan lume ära."

Selle juures vaatas Gerda mulle otse silmi ja ma nägin kuuvalgel ta silmis, ta suu ümber naeratust.

„Kui kena te olete!" sosistasin.

Ta lõi silmad maha.

Mu süda täitus soojusega. Jätkasin:

„Vahest saame edaspidigi kokku. Hinti juurest ei ole teile kuigi palju maad. Kas võin mõnikord mööda minnes astuda sisse?"

„Ma ei tea."

„Võib-olla vanaema ei luba?"

„Vanaema ei keela kedagi meile tulemast."

„Nii siis pole viga midagi. Ega ka teie keela?"

Võib-olla kuuldus mu ütluses tõsine palve. Te heitis mulle pilgu.

„Mistarvis te siis meile tuleksite? Te pole ju siiamaale kordagi sisse astund."

„Mistarvis," katsusin naljatada. „Nii-ütelda pisut soojendama. See on tõsi, et ma ennemalt teil ei käind. Aga nüüd on teine asi — me oleme juba tuttavad."

Oli see nüüd mõni lind või loom, kes ärgates unest sööstis läbi tihniku, aga hobune ehmus. Ilusa sõiduga läbistasime kuusetuka ja jõudsimegi Oruoja sauna juurde.

Gerda astus maha. Ta andis mulle palja käe. Käsi oli kuum. Hoidsin seda kinni. Ta püüdis seda ära tõmmata, aga ei tõmmand ka.

Õrnalt tänas ta hea sõidu eest. Ta olnud päriselt mures, kuidas koju saab, ja nüüd olnud see nii hõlpus.

Siis läks ta jalgteed mööda väikese maja poole.

Lagedalt tulnud tuul kahistas seina ümber pandud pilliroos.

Sõitsime edasi läbi haaviku metsavahi maja sihis. Nüüd oli metsaalune hämar, sest kuu oli loojund. Pikad haavad tee kõrval paistsid luukeredena, nagu oleksid nad pandud pidama vahti.

Toetusin tugevasti vastu reepära ja vahtisin mitte midagi mõeldes tumeda taeva poole. Oli läind pilve, ainult siit ja sealt pilvelaikude vahelt helkis üksikuid tähti.

Siis tuli jälle meelde Gerda. Mis on minul asja selle tüdrukuga? Kas see oli minu poolt ilus, et talitasin nii?

Kuid sealsamas tundsin, kuidas mu südamesse paisati viha tolle vastiku poisi vastu. Paras oleks olnud sellele anda tubli kõrvakiil. Oli koguni kahju, et ei talitand küllalt tubli mehe viisi. Võib-olla ootaski Gerda seda minu poolt.

„Tprrrr!"

Olimegi kodus. Õrinal jooksis väravasse Trihvan ja varsti kägises uks: õue tuli Hinti.

„Jõudsite koju! Noh, mis see poiste pidu ka oli?" küsis Hinti.

„Oi, polnud vigagi."

„Lõppes otsa?"

„Oh ei. See läheb vist praegugi täie hooga."

„Noh, siis pole viga, kui jäite rahule."

Hinti tõmbas kasukahõlmad koomale ja läks tuppa.

Andsin sulasele pisut paberossiraha ja astusin Hintile järele.

Tuba oli soe.

„Sul tore soe tuba. See on tubli! Täna öösi on külm, nii et hammustab."

„Niisugused on need kevadepoolsed ööd ikka. Aga vaikne on. Teil oli vist üsna ilus sõita? Kas soovite klaas teed?"

„Olgu peale. Olen väsind, heidan magama."

Hinti süütas lambi ja pani kambrisse voodi juurde lauale.

„Sa oled akendele tõmmand riided ette?"

„Olid niisugused nartsud kord olemas. Eks ole nagu parem. Ega siin nüüd kedagi ole, aga ennist nägin, et üks vahib aknast sisse. Eks olnud mõni möödamineja. Aga mis tal asja vahtida!"

„Ah, keegi vahtis aknast sisse? Kuule, Hinti: su püss seinal on laetud?"

„Kuida muidu."

„Hea küll."

„Noh, ega seda riistapuud nüüd vaja ole, aga see mul ikka nii. Nagu sedasi juba harjund. Head ööd!"

Seisin püsti tule ees ja sõrmed päästsid mehaaniliselt lahti nööpe. Ah, vaatas aknast sisse! See oli tema. Ta vaatas, kas tõin Gerda siia. Kerkisid äkitselt mu ette noormehe kalgid silmad ja ta vihane, julm vaade. See on nüüd sinu surmavaenlane! Selle kõrvale tõusis Gerda kuju. Kuuldus ta hüüd, mis oli ka palve: päästa mind tema käest, mina ei salli teda!

Mu pea kihas mõtetest.

Püüdsin vabastuda mõtteist, aga see ei läind korda. Need karglesid siia-sinna ja olin võimetu neid juhtima.

Äkitselt kuuldus seina taga mingit krabinat. Oli, nagu oleks murdund jala all lumekooruke. See kiskus mind välja mõtete keerust.

Kustutasin tule, ootasin, aga kõik jäi vaikseks.

Läksin tasa voodisse.

Võib-olla möödus veerand tundi, võib-olla pool tundi, siis tarretus mu keha otse kõvaks. Äge kõlin.

Midagi rasket langes mürtsudes põrandale. See mõjus nii, et kinni jäi mu häälgi.

Hinti kiskus ukse lahti ja kisendas: „Mis siin on?"

Inimese häält kuuldes sain enesest jagu.

„Too ruttu tuld!" hüüdsin talle.

Kohe oli vanamees tulega kambris. Mina tõusin voodist.

„Vaata kuradit, kiviga visand aknast sisse. Oota — sa saadananahk!"

Ruttu tõmbas vanamees kasuka selga, laskis ukse ees uluva koera välja ja ruttas õue. Kuulsin, kuidas koer mööda teed jooksis vihaselt haukudes.

Varsti tuli vanamees tagasi. Ta kirus niipalju kui suust mahtus:

„Sellele kuradile oleksin kuuli kihutand kerre. Kes see saadananahk küll pidi olema! Pole niisugust lugu enne juhtund. No, milleks oli tal, sindriloomal, seda vaja? Näe, raamigi löönd katki. Ega ole teha midagi, peame midagi ette otsima, muidu võtab külm veel kringliks."

Vanamees pani riided ja kasuka katkise akna ette.

„Ei ta enam julge tulla. Käi sa, roju, välja," hüüdis ta koerale ja andis sellele ukse vahel tugeva jalahoobi: „Jäi teine õhtul sisse. Oleks väljas olnud, ega sinder siis poleks julgend tulla. Peaks mul ometi vähegi aimu olema, kes see kaabakas võis olla. Ja mis ta pidi küll tahtma?"

Kes see oli ja mis ta tahtis, seda Hinti ei teadnud.

Mina aga arvasin, et tean.

4.

Kuidas see küll kipitas südames, aga ometi ei olnud ühtki inimest, kellega oleks võind jagada oma mõtteid. Tegin Hintiga juttu ja juhtisin jutukeerud Oruoja sauna. Vanamees kõneles üht-teist sauna elanikkude minevikust, aga temagi teadmised olid puudulikud. Kirstit ta teadis, sest teda teadis kogu ümbruskond. See oli ammust ajast lesk, Annuse karjamõisa aidamehe naine. Aga Oruoja saunas elas ta juba kogu inimesea. Hinti teadis seda, et Kirstil oli tütar Madli. Ta mäletas: ilus tüdruk oli, aga pisut eblakas. Tüdruk läks linna. Oi, sellest on tagasi juba paarkümmend aastat. Ühel kevadel, otse viimase teega, tuli ta koju, ja siis sündis Gerda. Aga plika sünnitamine maksis ema elu. Vana Kirsti mattis tütre ning hakkas kasvatama tütretütart. Ja sellest ajast peale on see laps siin kasvand, metsa sees üksikult.

Vana Kirstit otsitakse sageli. On lendva raband kellegi hobust, ikka: tule, Kirsti, ja aita! Ta oskab söögi-isu anda könnis põrsastele, oskab teha niisugust salvi, mis pühib kui käega umbvalu luist-liikmeist, paistetuse peale paneb ta maarohtude lehti, niisama ka raskeile haavadele, ja kohe selle järel on paranemine silmanähtav. Ei ole see ka ime, sest vana Kirsti käib kevadel, suvel ja sügisel mööda ojaäärt, võhmastikkudel, kidisevas soos ja kogub mitmesuguseid rohte, mida ta pärast kuivatab ning keedab. Niisama kaevab ta mullast rohtude juuri ja nendest keedetud vett annab ta küll inimestele, küll loomadele.

„Üteldakse, et vana Kirsti on nõid. Jumal seda teab. Aga seda siit nurga rahvas kõneleb, et ta on

tark ja hea südamega. Meie soovime talle head. Juhtub ta lehmamullikas raiestikku, ega me teda sellepärast trahvi. Võtan vaevaks, löön looma tagasi. Meie armastame Kirstit."

Kuidas oleksin tahtnud kõnelda Gerdast, tema nime kuulda teise inimese huulilt, aga mis on niisugusel vanal tuulitund kännul, nagu seda on Hinti, asja noore tütarlapsega. Ta on ju Gerdat küllalt näind, sest siin saunas see üles kasvas. Nüüd on ta noor kena tüdruk, ja see on ka kõik, mida teab Hinti. Kes oli tüdruku isa, kellel seda asja pärida, kui vana Kirsti sellest ei tahagi kõnelda.

Taevake, võib olla, et Kirsti seda isegi ei tea, et seda ei tea keegi, võib-olla et see nimi ei tulnud ka surma puhul üle Gerda ema huulte.

Mu tee viis mind nüüd üsna sageli Oruoja sauna.

See oli pisike vilets majake.

„Eks seda minu jaoks jätku," ütles Kirsti. „Kauaks mind enam siin ilmas! Gerda jääb Issanda hooleks, küllap tema hoolitseb ka vaeslaste eest."

Nõnda ütles see vana inimene, kes käis juba toetudes kepile ja kelle rinnad olid ängis. Ta juus oli lumivalge, selge hõbe, ja ta ahtake, lahja nägu oli täis küntud sügavaid kortse. Ometi suutsid ta soonilised ja haprad sõrmed teha pisikese eluhoone sisemuse armsaks, korralikuks, nii et selles oli hubane viibida.

Olles üksi tundsin piinavat igatsust Gerda järele: ta ei läind mul viivukski meelest. Ka vastu võttes metsatöid mõtlesin tema peale. Ta oli naelutatud mu ajju.

„Aga mis see on, mis on sellel kõigel mõtet?" küsisin eneselt. „Miks rikun selle tüdruku rahu? Iga-

tahes annan talle sageli mõista küllalt selgesti, kuidas teda igatsen."

Ka Gerda kohta leidsin, et minu küläskäik talle on suuresti ihaldatav. Ta silmades kajastus iseäraline helk, kogu ta liikumine omandas haruldase kerguse, ta häälest kuuldus hõiset.

Püüdsin vahel olla ükskõikne, aga ometi ei läind see mul korda.

„Milleks kujuneb meie vahekord?" seda küsisin eneselt. Tundsin, et mu vastupanujõud järjest jääb nõrgemaks, et mu mõistuse häält tõrjutakse kõrvale ja tõuseb suuremaks iha selle tüdruku järele.

Seni olin suutnud tagasi hoiduda. Aga kas suudan lõpuni?

Kas tabab seda armast last viimaks ta ema saatus? Lükkan ehk mina ta sellele teele?

Ilmad olid juba kevadised, olgugi et öökülmad takistasid lumesulamist. Vahete-vahel paistis päike eredalt, ja juba tuli lume alt välja üksikuid kõrgendikke. Õhtud olid haruldaselt ilusad. Kogu läänetaevas leegitses kaua nagu elus tulimeri.

Ma polnud kolm päeva käind Oruojal, sest kõige jõuga püüdsin tagasi tõmbuda. Täna vaevas aga südant niisugune sund, et tahes või tahtmata sammusin sinnapoole.

Puude all oli juba pisut hämar, kuid lääs hõõgus kulda läbi raagus puie.

Üle võhma viivalt jalgrajalt vaadates nägin, kuidas keegi mees tuli saunast ja läks kiirel sammul teed mööda Viieristi poole. Arvasin teda tundvat. See oli Koimetsa Karl.

Minu hing kargas äkitselt täis tulist viha. Seisa-

tusin. Ei suutnud, ei tahtnudki edasi astuda sammu. Oli tundmus, nagu oleks mu käest äkitselt ära kistud mingi väärtuslik varandus, mida ma oleksin tahtnud hoida kõigest hingest. Sain aru, et olen ninapidi veetud, aga ometi ei teadnud seda, kelle poolt.

Kuid tagasi ei suutnud ma minna. Nii seisin tüki aega võhmal ega pannud isegi seda tähele, et vilu tuul kiskus mu silmad vesiseks.

Lõpuks läksin siiski sauna poole. Ma õieti ei tahtnudki kokku saada Gerdaga, tahtsin ainult mõne sõna kõnelda Kirstiga. Vanale Hintile teeb jooksva jalus kanget valu. Kas Kirstil poleks vahest mingit abinõu selle vastu?

Gerda oli üksi toas.

„Kas vanaema polegi kodus?" küsisin.

„Ei."

Nii siis: nemad olid kahekesi.

Ma seisin püsti ukse juures. Ta ei palund mind istuda. Ta ei vaadand mu poole.

Mul oli käsi lingi küljes, aga ometi oli mu käsi nõrk ukse avamiseks.

„Teil oli keegi külaline?"

Püüdsin anda häälele ükskõikset tooni.

Ja Gerda ei lausund sõnagi.

„Ma vist tundsin, kes see oli. Võib-olla tuleb ta tagasi. Te olete ju üksi. Ma ehk eksitan."

Tüdruku silmad tulid täis vett. Ta peitis oma palge rutuga käte taha.

Astusin ta juurde ja tõmbasin tal käed silme eest. Ta põski mööda veeresid pisarad.

„Mis teil — mis sul on, Gerda? Sa nutad. Miks sa nutad? Tegin ma sulle haiget? Ütle!"

„Ei."

„Mis sul siis on? Usalda mind! Kõnele ometi! Kas see, kes siit läks, tegi sulle haiget?"

„Ta lõi mind."

„Lõi? Lõi sind? Ta lõi!" kisendasin ma. „Miks ta sind lõi? Tema julges seda. Gerda, ütle mulle, kuidas ta seda julges?"

„Ma käskisin tal välja minna."

Haarasin Gerda sülle, suudlesin teda tormiselt. Vaatasin ta silmi ja naeratasin.

„Gerda, ära nuta, ära nuta! Seda ei pea enam juhtuma. Tead, Gerda, mina armastan sind, mina ei või elada sinuta. Gerda, ma võtan su naiseks. Gerda, tuled sa mulle? Gerda, armastad ka sina mind? Ütle seda, Gerda, ütle!"

Gerda ei kõnelnud, aga seda polnud vajagi. Ta silmis leegitses õnn, ta näol lehvis rõõm. Ta ihu õhkus kuumust ja ta värises nagu linnupoeg.

Oli tundmus, et olen astund kindlale pinnale.

Kõndides koju oli mu süda õnnest nii suur, et hästi ei mahtund rindu. Uskusin end olevat kõige õnnelikuma inimese ja uskusin, et see õnn vältab mu elu otsani.

Kodu väraval peatusin. Vahelt puutüvede paistis õhtutaeva ahtake palanguviir. Eemalt kuusikust kostis kohinat ja alt soo poolt nagu vee sulinatki. Küllap juba otsisid veed lume all endile teed.

Aga oodake veel, oodake, tuleb varsti kevad. Küllap ehib end maapind edevalt, küllap tulevad linnud rõõmuhõisetega.

Aga mis minul asja selle kõigega, sest minul ongi kevad!

Ja kitsas viir õhtutaevas kustus, ning laskus maha kevadine öö.

5.

Kevade liginedes muutusid tööd kiireks, nii et pidin sageli viibima tööliste juures terved päevad.

„Töö läheb nüüd hulga hoogsamalt," kõneles Enn. „Oli paar sula ja need rõhusid lume maha. Aga kui kestavad edasi külmad ööd, siis sulab see tänavu küll jaanipäevani."

Hommikust õhtuni kuuldus metsas sae sahinat, kirvelööke, hõiskeid, pahandusi, vandeid.

Mets kees ja kihas inimestest.

Kogu ümberkaudsed külad olid hobustega väljas materjale vedamas teesihile.

Kõik see nõudis päeva läbi niipalju korraldamist, et ma mõnel õhtul, nii kahju kui mul oligi, ei saand minna Oruojale. Oleksin meeleldi näind, et Gerda oleks vahel astund ka minu poole. Tema aga ei teind seda, tähendas iga kord, vanaema olevat väga hädine. Siiamaale olnud ta ikka veel kaunis käbe, aga nüüd lõppevat silmanähes.

Ühel õhtul viimaks, kui tõmbasin hinge kibeda tööpäeva järel, jooksis Gerda meile. Aga teda nähes ei saand ma rõõmustuda, palju enam ehmusin, sest neiu oli väga ärritatud.

„Kas tuled täna õhtul meile?" küsis ta hoopis aralt, sosinal.

„Aga sa oled ju nüüd siin."

„Ei. Vanaemal on väga paha. Ta tahaks sind näha."

„Kas ta teab?"

Gerda lõi silmad maha ja vastas nagu tunnistades rasket süüdi:

„Jah. Ma kõnelesin."

„Kui kena sinust. Mis ta ütles?"

„Vanaemal oli väga hea meel."

Haarasin ta ümbert kinni ja suudlesin.

„Vanaema on hea. Küllap ta saab jälle terveks."

„Ei tea. Ta ütles, et tal on täna väga paha."

„Lähme siis!"

Otse joostes käisime selle kilomeetri.

Aga ometi olime jäänd hiljaks.

„Ta vist magab," sosistas Gerda. Meie olime tasa. nii et kuuldus vaevalt hingamist. Aga mul oli ometi tundmus, nagu oleks toas lehvind surm ja mulle vastu palet käind ta tiibade külma tuuleõhku.

Mu süda läks rahutuks.

„Kas ta magab?" sosistasin Gerdale. „Kuulata!" Gerda astus tasa, tasa vanakese voodi ette. Kuulatas, kummardus.

„Vanaema!" tuli kiljatus ta suust.

Ma mõistsin, mis see tähendab.

Süütasin lambi ja astusin voodi juurde.

Seal lamas Kirsti, just nagu uinund rahulikku unne. Gerda oli kummuli ta lahjal rinnal ja nuuksus.

Märkasin: Kirsti oli endale selga pannud uued riided, uue lumivalge särgi. Ta nägu oli valge kui pleekind kont, lõug ulatus kaugele ette, paled vajund sügavasti lohku. Silmad olid kinni, suu pisut-pisut avali.

Võib olla, et lahkuski elu temast unes.

„Kuule, Gerda," ütlesin pannes kätt neiu õlale. „Ära nuta! Kas sa ei näe siis, et vanaema magab!"

Gerda tõstis silmad. Neist paistis ehmatust, hirmu.

Siis ta langes uuesti kummuli ja hüüdis ahastuses:

„Ei. Ta on surnud! Kuhu jään nüüd mina?"

„Gerda, kas ei ole mina siin? Jäta juba nutt!"

Kuivatasin ta silmi, mis ikka uuesti täitusid pisaratega. Aegamisi juhtisin jutu nende asjade, toimetuste ja talituste peale, mida nüüd tuleb ette võtta. Ei või ta ometi päevade kaupa istuda koolja juures ja nutta. Kui vanaema seda näeks, siis kurvastaks see teda. Tema lahkus vist rõõmuga, sest ta teadis oma lapse edaspidist käekäiku.

Minu lohutussõnad avaldasid mõju. Gerda sai oma rahu tagasi ja võttis osa mu harutustest. Kõige pealt tuleks kutsuda Kandle saunast saunanaine, kes peseks ja riietaks surnu. Ja matused ärgu tehku Gerdale mingit muret, sest mina hoolitsen nende eest. Palkan mõned hobused, tuleb kolm, neli töömeest, vana Hinti vahest ka, ja me toimetame vanakese ilusti mulda.

Nõnda see sündiski.

Niisuguse vana inimese surm on nagu õige väike ilmamuutus. Sellest kõneldakse paar sõna, ja siis ongi ta unustatud.

Oli Enn lugend paar salmi, haud aetud kinni, lõid mehed sirgeks, tõmbasid kasukad üle ja panid piibud suitsema. Nende töö oli tehtud.

Gerda oli põlvili värske kalmu kõrval, millest tõusis tuttavat värske kollase liiva lõhna.

Vajusin mõttesse. Kui siiamaale meie vahekord oli meie eneste teada, siis tõid matused sellesse muutuse.

Sest võis ju igamees aru saada, et võhivõõras inimene ei tule ilmaaegu hoolitsema niisuguse vanainimese eest. Ega ta minu abitagi oleks jäänd maa peale, küllap vald oleks matnud ikkagi. Pealegi tõendas mu hellus ja õrnus Gerda vastu, et neiu seisab mulle ligemal kui seda nõuab lihtne ligimesarmastus.

Muret tegi mulle, kuhu jääb nüüd Gerda, sest meie laulatuseni kulub ikka veel tükk aega.

Tulles koju tegin sellest Gerdaga juttu. Ta vaatas imestudes mulle otsa.

„Kuhu ma jään? Kas ma siis enam ei või Oruojal elada?"

„Miks ei või," vastasin, „aga ma arvan, sul on seal üksi igav."

„Oh ei. Ma ootan sind. Sa tuled ju mind sageli vaatama."

„Muidugi tulen, aga alati ei saa ma ometi olla sinu juures. Kuidas sa nüüd öösiti üksi oled? Võib-olla kardadki."

„Keda?"

„Noh, vanaema suri, ja sa oled alles nii noor."

Ta puhkes naerma:

„Vanaema ei kartnud ma elus, sest ta oli kõige parem inimene. Ka nüüd ei karda ma teda põrmugi. Sa ei teagi. Ma magasin tema juures, kui ta oli surnud. Ma ei tunnud vähematki kartust. Meil ei olnud kedagi teist."

Tähendasin selle peale:

„Ma arvasin, sa tahad ehk minna linna ja elada seal kuni pulmadeni."

„Ei, ma jään siia. Nüüd tuleb varsti kevad, ja siis on siin ometi nii ilus. Ööd jäävad lühikeseks, ei

ole mul sugugi igav. Kui sa siit ära lähed, siis tulen sinuga ühes."

„Hea küll, olgu nii. Aga ma tulen sind vaatama igal õhtul. Ka hommikuti, minnes töö juurde, jooksen sinu poolt läbi. Kui peaks juhtuma, et ma ei tule, siis ära ole rahutu. Siis ajab töö mind nii taga, et ei saa mahti. Tööd tuleb päev-päevalt ikka rohkem."

„Kui hea sa oled," tähendas Gerda ja vaatas ootavalt ning ihaldavalt oma suurte, selgete silmadega mulle otsa.

Kohusetäitmine ja armastus — need tõepoolest ei sünni kuidagi kokku. Kuidas see oleks olnud meeltmööda, kui mul oleks olnud rohkem vabu tunde. Aga kogu pikad päevad ei lasknud töö mind jalga tõsta eemale ja õhtuti oli tegemist kodus: õiendada arveid, võtta uusi töölisi, harutada Ennuga. Kui vabaks sain, oli ehavalge juba kustund taevarannalt. Kuid ikkagi läksin veel välja ja veetsin tunni või paar Gerda pool.

Ta sai aru mu seisukorrast ja leppis sellega.

Ka hommikuti tegin ringi ja läksin Oruojalt läbi. Vahel tuli ta mulle vastu, siis läksime ühes sauna juurde, vestlesime seal viivukese, ja ma ruttasin edasi.

Nii kulus nädalat paar. Juba muutusid ilmad, öökülmad andsid järele ja paar ööd oli ilm õige haudjas.

„Kui tänavu peaks minema äkitselt," kõnelesid töömehed, „küllap siis tuleb vett!"

„Kui ilmad äkitselt muutuvad ja öökülmad järele annavad," kõneles vana Hinti, „oi, oi, siis alles tuleb vett! Pole nii rohket lund palju minugi silmad näind."

Aga mis oli minul asja veega? Kevadised veed, need lähevad ruttu, ja siis tuleb ilus aeg, eriti minule.

See oli ühel hommikul, mäletan hästi, oli reedene

päev, kui läksin õige vara, peaaegu pimeda kamul Oruoja poole. Jõudes võhmale lõin seisatuma, sest sauna juurest ei näind ma tulevat Gerdat. Ometi oli ta viimastel päevadel ilmund igal hommikul.

Peatusin ainult pilgu, siis ruttasin sauna juurde.

Uks oli küll kinni, aga mitte seestpoolt riivis. Nii siis on Gerda juba käind väljas.

Läksin tuppa. Teda ei olnud seal. Voodis oli küll magatud, aga temast ei jälgegi. Tulen välja, aga igal pool vaikus. Kus ta on? Hüüdsin. Mu hääl oli imelik, nagu õudne. Keegi ei vastand. Teeb ta nalja? On ta enese kuhugi peitnud? Tuleb ta äkitselt kuskilt mulle naerdes vastu? Ootasin, ootasin. Aga kui ei malland enam oodata, hüüdsin, hüüdsin, hüüdsin. Ei kihku ega kahku. Vist on ta läind kodust ära. Aga kuhu? Õhtul ta ei kõnelnud sellest sõnagi. Ja nii vara? Miks ta siis mind ei oodand? Ta teadis ju, et tulen. Ja mis kiiret tal võis olla? Ei mingit.

„Vasta ometi, Gerda! Kus sa oled?"

Kogu ümbrus jäi vaikseks, ja väike maja oli elutu nagu haud.

Süda täis kahklust ja hirmu, lahkusin sealt.

Mu rahu oli kadund. Töö juures viibisin segaduses, nii et seda märgati. Kuidas oleksin tahtnud sellest kõnelda, aga kellele? Ei olnud ühtki inimest.

Äkki tõusis mu silme ette nagu läbi une: tool oli toas ümber lükatud, laud akna alt kistud eemale. Kuidas nii? Uks oli lahti, aga ometi pani Gerda selle alati lukku, kui kodust läks ära. Mis see siis on? Teda ei olnud kodus, aga kodust ta ära ka ei läind. Kus ta siis on? Kes lükkas ümber tooli, kes kiskus akna alt

laua põrandale? Tema seda ei teind. Tema seadis majariistad alati oma kohtadele.

Jõudis lõuna. Andsin Ennule tarvilikud juhatused, tähendades, et pean tingimata ära minema tunniks, paariks.

Niipea kui jõudsin välja töörahva vaatepiirist, pistsin jooksu ja jooksin ühe hooga Oruojale.

Ja siin — kõik vaikne, tühi nagu hommikul.

Hüüdsin, kisendasin, aga keegi ei vastand. Nüüd oli mul selge, et teda ei ole, et ta ei ole olnud siin hommikust saadik.

Kas ta läks ära, kas ta jättis minu maha, kas ta ei armasta mind? Surusin hambad kokku, vajutasin käed rusikasse, nii et sõrmeküüned tungisid lihha.

„Ah, nii sa tegid minuga!"

Aga siis kerkis tema nägu mu silmade ette ja ma hüüdsin: „Nii ei võind sa mitte teha. Ma tean, sa armastad mind. Kuhu sa iial läksid, ma tulen sulle järele, ma tulen, seda pead sa nägema. Ma ei suuda elada sinuta."

Peast segasena käisin edasi-tagasi, sisse-välja, istusin, mõtlesin — olin inimene, kes kaotand igasuguse otsustamisvõime.

Ilma et oleksin tähelegi pannud, oli jõudnud õhtu.

„Siin teda ei ole, siia ta ei tule, mis teen siis minagi siin!"

Tõusin üles. Töörahva juurde ei maksnud enam minna. Läksin koju.

Vana Hinti sai minust kohe aru.

„Mis teil on? Teil pole ju nägu peas!" söandas ta küsida tüki aja pärast.

Kõnelesin talle, mis juhtund.

Ilma et ta oleks lausund sõnagi, haaris seinalt püssi.

„Kuhu te lähete?"

„Ah, niisama. Võib-olla on tüdruk nüüd juba tulnud koju."

Olin üksi ja ootasin vanamehe tagasitulekut.

Ta tuli hoopis hilja.

Seletas, et Gerdat ei ole kuskil nähtud. Aga küllap ta tuleb hommikuks koju, lisas rahustuseks.

Püüdsin rahustuda, aga see ei läind mul korda. Võtsin püssi ja läksin välja. Uues lootuses ruttasin Oruojale.

Aga teda ei olnud.

Kogu öö istusin, ootasin. Vahel arvasin kuulvat samme, vahel nagu oleks keegi lahti tõmmand ukse.

Aga kedagi ei tulnud. See oli vist tuul, mis sahistas pilliroo-lemmetes, võib-olla jooksid hiired, aga võib olla, et arvasin sammudeks oma südamelööke.

Kedagi ei tulnud.

Jõudis hommik.

Siin on midagi juhtund, mida ma ei mõista. Kuhugi ta ei võind minna, ilma et oleks sellest mulle kõnelnud. Ma pean midagi tegema, midagi ette võtma. Ma pean — niiviisi oodata ei tohi.

Läksin koju ja kõnelesin sellest Hintile.

„Minu mõistus ei võtta seda kinni," tähendas vanamees. „Kuhu ta võis minna?"

„Teda tuleb otsida."

„Ehk ootaksime veel."

„Ei, ei," kisendasin. „Kui ta oleks kuhugi kaugemale läind, kauemaks ajaks, siis oleks ta sellest minule kõnelnud. Sa mine räägi talitajale, et inimene on

kadund. Ma käsutan töömehed otsimisele. Kogu vald tuleb ajada välja."

Otsisime, otsisime, aga kust otsid sa inimest? Ei suutnud mina ega keegi teine näidata kohta, kust otsida. Saatsin mehe Saastna alevisse pärima, kas ta ei ole seal sugulaste juures. Ka seal ei olnud teda. Saatsin teise mehe Koimetsa Karli poole ääri-veeri küsima — jälle asjata.

Otsiti päev, otsiti teine, otsiti kolmas, aga kõigel sellel polnud mingit tagajärge.

Kuidas kirjeldan päevi, mis tulid selle järel! Mul ei olnud rahu päeval ega und öösi. Ööd läbi mõtlesin: kuhu võis ta minna? Käisin ja liikusin nagu haige, ei kuulnud küsimusi, ei osand korraldada, sest mul oli meeles ainult Gerda. Nägin enda ees ta nägu, aga see vaatas hoopis kurvalt, otse appikutsuvalt. Arvasin vahel, et kuulen ta häält, ent see muidugi osutus kõrvade petteks.

Raskus lasus mu ihul, mu hingel, ja keegi ei suutnud mind sellest vabastada silmapilgukski.

Võib-olla lõi ta kahtlema mu armastuses, võib-olla tõusis tal ema kurb saatus nii elavalt silme ette, et ajas ta meeleheitele. Ta tegi enesele otsa.

Ei, ei, ei! Ta ei võind kuidagi kahelda mu armastuses, sest selleks ei olnud mingit põhjust.

Sageli, küll hommikuti, küll õhtuti, isegi südaöösi jooksin Oruojale, aga ikka oli saun tühi.

6.

Paar viimast päeva paistis päike palavalt. Lume nagu pühiti võhmastelt. Metsa all oli see veel küllalt sügav, aga vedu oli ometi võimatu. Hobused vajusid üle selja lumme, ka talvteed ei kannud. Jõudsid koormaga kohale, siis olid loomad märjad, aurasid ja nende sapsud värisesid.

„See ei ole kellegi kuradi töö," kirusid isekeskis veomehed: „Katkesta iseennast ja looma!"

Hommikul välja astudes olid korraga keset tihedat auru. Tundus, nagu oleksid hingates sisse tõmmand selget vett.

Ainult mõned üksikud olid tulnud hobusega tööle. Nad vedasid talvel teesihile väljaveetud liipripakke kohale.

Läksin teetammi mööda. Eemal voogas Viieristi soo. Kogu see lai väli oli muutund lühikese aja vältel lahvemereks. Võhmad ja kätikud paistsid sellest hallist sogasest massist valgete saartena.

Enn tuli mulle vastu.

„Tänavu aasta läheb järsku. Kui Oruoja veel lahti ei lähe või sinna rüsi koguneb ette, tõuseb vesi soos küll kõrgeks."

„Arvad sa, et ulatub raudtee-tammini?"

„Ei või teada, kuidas ilmad edasi kestavad. Igatahes on lund metsas veel küllalt."

„Kardad, et vesi tammi võiks rikkuda?"

„Seda vist mitte. On ju kaitsevall ees. Aga kui ta peaks valli ära uhtuma, siis võib ta minna ka tammile kardetavaks. Parem oleks seda silmas pidada."

„Ah, nii sa arvad! Kui see peaks olema vajaline, võiks ööseks paar meest jääda vahti."

„Seda oleks küll tarvis. Kes teab, mis kõik võib juhtuda?"

„Mis sa sellega mõtled?"

„Ah, niisama. Eks ole ka inimesi, kes uue tee vastu vaenulised. Olla kuuldud ähvardusi."

„Kelle poolt?"

„Ah, tühja nüüd! Töömehed kõnelesid isekeskis: Koimetsa vanamees ütelnud: Pole te veel sõitnud seda teed! Sõitke enne ja suurustage siis! Aga see on nii selle koristamatu suuga vanainimese jutt."

Ilm oli päeva läbi haudjas. Kaskede raagus okstel rippusid tilkade pärlid. Lumi oli pehme kui vaht.

Õhtu eel hakkas udutama. Peagi muutus udu hoogsaks sajuks. Kogu ilm oli pisarsilmil.

Panin paar noormeest valli vahtima. Ei tarvitse ju ööd läbi seal juures olla, seletasin. Võivad teha eemale laande kuuskede alla tule, hea küll, kui käivad ajuti vaatamas, kas vesi ei söö mõnest kohast valli läbi. Aga loodetavasti pole midagi karta.

Mu süda oli väga rahutu ja raske. Ei tarvitse nimetada, et Gerda polnud mu meelest veel unund. Kogu need päevad kurnasid mind nii, et läksin nagu aastate kaupa vanemaks. Olgugi et olin kaotand lootused tema ilmumise kohta, unustand polnud ma teda siiski. Sala hirmuga ootasin teadet, et kuskilt on leitud ta inetuks muutund laip.

Aga ka see rõske ilm mõjus masendavalt.

Vana Hinti ei olnud kodus. Istusin pisut, aga üksindus rõhus mind nii, et ei suutnud püsida toas.

Ilma et oleksin olnud teadlik, astusin edasi ja nägin enese ees kõrget raudtee-tammi. Oli pime, mitte sügisene öö, aga hall, vesine, rõske kevadine öö.

Astusin tammile.

Pisut eemal oli vall.

Nägin, et keegi valli peal kummardus; tõusis üles ja kadus sealsamas jälle valli taha. Mõtlesin olevat töömehed, keda panin õhtul vahti. Mis nad seal teevad? Kas vesi ähvardab valli? Kas nad kindlustavad seda? Tahtsin juba hüüda, kuid jätsin selle. Astusin tammilt maha ja läksin valli poole.

Nüüd nägin, ja veri kargas mulle pähe. Seal töötas mees kiiresti. Ta kaevas läbi valli. Vastu valli käivast lahveveest ei paistnud välja ühtki mätast ega küngast.

Piiritu viha paiskus mu hinge.

Ilma et oleksin pidand pikemalt aru, hiilisin kurjategija juurde selja tagant. Ta oli niivõrt tööõhinas, et sugugi ei kuulnud mu samme. Juurde jõudes andsin talle selja tagant tugeva hoobi, nii et ta lendas otse vette. Kohe haarasin ta labida ja kisendasin: „Kurjategija, ma löön su pea lõhki."

Mõistagi, et otseti langemine tegi ta segaseks. Aga ta ajas enese ruttu püsti ja usun: ta oleks karand mu kallale. Kuid ülestõstetud raske raudlabidas peletas temast selle mõtte.

„Ah sina! Tunnen sind! Nägin sind juba kord kuskil peol. Noh, selle teo eest pead juba vastust andma ja saama teenitud palga!"

Sel ööl kargas tuul päris lõunasse ja see pühkis lume nagu käega metsadest. Alaliselt seisid mehed vallil, sest soo muutus järveks ja lained laksusid vastu

valli. Katsusime rüsi purustada Oruojas, aga see polnud sugugi nii hõlpus.

Ühel hommikul viibisin ise töömeestega vallil.

Oli juba valge.

Enn astus mu juurde ja näitas käega Palupere laane poole:

„Näete, härra, mehed tulevad ja kannavad midagi vist õige rasket."

„Ma näen selgesti — just kui inimene," tähendas üks töömeestest.

„Inimene neh! Kes seda nüüd ei näe?"

Läksime meestele vastu.

Nad kandsid jõuetut, vist minestuses olevat naisterahvast. Ta riided olid kärisend, koos mudaga, ta juuksed segamini, vanund tompudeks.

See oli Gerda.

„Meie päästsime ta Koimetsa hurtsikust. Tulime teed mööda, aga öösi oli vesi tõusnud, nii et uputas juba Viieristi saunu. Koimetsa vanamees kandis toast välja asju. ‚Meie võiksime sind pisut aidata,' tähendasime talle, ‚aga see on ometi tühi töö. Vesi alaneb pea, sest täna purustatakse Oruoja rüsi dünamiidiga.'

Vanamees vaatas vihaselt meile otsa. Selle peale ütles ta: ‚Mis teil mind vaja aidata, minge aga oma teed! Saan läbi ilma teieta.'

Aga siis kuuldus meie kõrvu inimese hääl, hoopis nõrk, jõuetu hääl. See oli nagu appihüüd. Kuulatasime. Hüüd ei kordund.

‚Minge aga oma teed,' kõneles vanamees vihaselt. ‚Minul ei ole teie abi tarvis.'

‚Aga mis hääl see oli? See tuli saunast?'

‚Teie omad kõrvad löövad pilli,' irvitas vanamees.

Võib ju olla.

Aga jälle kordus nõrk hüüd. See tuli saunast. Ruttu läksime tuppa. Vesi oli põrandal.

Hüüdsime, põrutasime. Eksitust ei võind olla, meie kuulsime kõik.

Kiskusime lahti ukse, mille taga oli tugev puutelg. Ja leidsime poolminestund naisterahva."

Samal päeval läks korda purustada rüsi, vesi pääsis vabalt voolama, õhtul paistis Viieristi soost juba künkaid ning mulluse kulu latvu.

Kui Gerda pisut oli toibund, jutustas ta mulle oma elamusist.

Õhtul peale minu äraminekut, võib-olla tund või poolteist, koputatud sauna uksele. Gerda arvand mind tagasi tulevat ja avand. Sisse tungind Koimetsa Karl.

„Miks sa ehmud," kõnelnud Karl, „sa peaksid ometi teadma, et ainult mina sind armastan? Sina mõtled tema peale, aga tema teeb sinu õnnetuks. Kui tee valmis saab, läheb ta siit minema, aga sind ei võta ta enesega mitte ühes."

Mõistagi, et niisugune jutt ei suutnud mingit mõju avaldada südamele, mis täis armastust. Kui Gerda teda käskind välja minna, ütelnud sissetungija: „Näha on, et ma pean sind sellest tõvest arstima. Loodan, et pikapeale paraned."

Enne kui Gerda midagi saand mõtelda, heitnud kurjategija talle rätiku pähe, sidund kinni ta käed ning suu ja lausund siis:

„Ole nüüd rahul ja kuula minu sõna! Ma ei tee sulle mingit viga. Kui sa aga püüad kisendada või

vastu panna, siis võin sinu ka surmata. Sa pead seda teadma, et sa ei saa kellegi muu kui minu naiseks."

Gerda ei ole hoolind ta ähvardusist ja siis löönd see nurjatu nõdrale tütarlapsele raskeid hoope. Ja tal läind korda sundida tütarlast minema Koimetsa sauna. Seal päästetud valla tüdruku käed ja heidetud ta pimedasse kambrisse.

„Siin viibid sa niikaua, kuni unustad selle mehe, kes tuli mulle ette teele ja ajas paari pilguga segi su mõistuse. Ja kui sa ei püsi vaikselt, siis pean uuesti kinni siduma su käed ning suu."

Nädalat kolm eland Gerda pimedas niiskes kambris. Kui ta sealt päästeti, oli ta lõppend otsa, ta paled olid vajund auku, isegi silmad kaotand sametiläike.

Aga ta paranes ruttu, sest teda oli ravitsemas kaks vägevaimat arsti: armastus ja kevad. Varsti sai ta minu naiseks, ja õnnelikuna ma jätkasin oma tööd.

Nelipühi esimesel päeval sõitis vedur paari vaguniga läbi Palupere laane. Kogu ümberkaudsed külad olid tulnud vaatama rongi saabumist. Päev kujunes täielikuks peopäevaks mulle ja teistele. Ka vanas Hintis kargas leegitsema uus elusäde. Ta ei püsind raasugi paigal, kibeles ja sõnas: „Näe hullu, ei mina oleks uskund! Ja kui selgesti see vile siia kostab, just kui oma toa tagant. Kui nii jääb, küllap minagi teen paganaga reisi Tallinna. Eks näe siis, mis sellest välja tuleb."

Ja vanamehe nägu kiskus heameele-naerule.

PIDULAUD JÕULUÕHTUL TOOLAMÄE KIRIKUS.

1.

Aasta 1864 sügise poole suve oli Toolamäe kihelkonnas kurbus- ja nuturikas.

Kirikuraamatusse on üles tähendatud nimetatud aasta augusti-, septembri- ja oktoobrikuu kohta järgmine märkus:

„Ei läind mööda pea ühtki päeva, kus kirikus ei oleks seisnud pikad read laste puusärke. Sügise poole oli surnuaed üle külvatud värskete, kollendavate kalmega. Olles õpetajaks Toolamäel juba kolmteistkümmend aastat, pole ma, Herman Koch, näind kogu selle aja vältel nii palju pisaraid ja ahastust kui tänavu paari päeva jooksul."

Vanema põlve inimesed mäletavad seda selgesti, et lastehaigus algas kihelkonna põhjapiiril seisvas Koluvere külas. Esmalt ei pöördud sellele iseäralist tähelepanu, sest millal see surnuaia tee ilmaski aega saab kasvada karge. Eks ole kalmistu alati Issanda külvipind, kuhu ta seemet viskab, vahel tihedamalt, vahel harvemalt, nagu ta seda ise heaks arvab. Teati ju, et Issanda heldusel pole otsa, ja loodeti, et ta peatselt tõmbab tagasi oma raske käe.

Muidugi oli küllalt valus näha võõralgi neid vanemaid, kes seisid murtult väikeste kirstude ääres, milles puhkasid need, keda nad väga olid armastand. Ka kõige paremad troostisõnad ei suutnud saata nende südameile kergendust, sest rasketele hingehaavadele leidub vaevalt rohtu.

Aga see kõik oli alles suure kurbuse ja rohke nutu algus.

Koluverest lagunes lastehaigus kiiresti laiali. See oli imelik: just kui oleks Jumala tuul kannud tõbe. Tõusid hommikul üles voodist veel tervena, juba õhtu jõudes hädaldasid haigust ja paari päeva minnes oligi maapealsel teekonnal lõpp. Esmalt haaris tõbi Koluvere lähedal olevaid külasid nagu Niiduranna ja Villasoo. Aga ta ei jäänd sinnagi peatuma. Juba kuuldus nutt Luhakoderilt, Kiomaalt ja ka üksikud Mäearu pered ei jäänd puutumata. Tõbi veeres nagu laine kokku kihelkonna südame poole.

Oli päevi, kus kiriku juurde tulid mitmeid teid puusärkide voorid. Tuli ette, et niikaua, kui üht last perekonnast surnuaial pandi hauda, suikusid sellal kodus kaks igavesele unele.

Inimesed jooksid ümber, kui oleksid kaotand mõistuse. Katsuti ära igasugune abi ja rohitsemine, mis iganes oskas õpetada kõige vanemate ja targemate inimeste mõistus. Aga see kõik ei suutnud seisma panna surmasamme. Keegi ei osand seda arvata, miks taevaisa oli lasknud langeda oma käe nii julm-valjult Toolamäe koguduse peale ja miks ta oli pannud jäädavalt kinni oma kõrvad inimeste ohete ja nutu eest.

Sel ajal oli Toolamäel õpetajaks Herman Koch, nagu juba selgus eespool-toodud märkusest.

Olles lesk juba kolmandat aastat, pühendas ta oma terve elu kogudusele ja oma kolmele lapsele, kahele tütrele ja pojale, keda oli jätnud ta armas abikaasa talle troostiks.

Kui nüüd lastehaigus tegi kohutavat hävitustööd kogu Toolamäe kihelkonnas ja kui õpetaja Herman Koch tuli enamasti iga päev kalmistult koju, oli ta süda väga raske ja hing nukker. Ta silme ette kerkisid üksi olles ikka need uued kollendavad kalmud, millega täna jälle rohkendati endiste hulka, ja haudade ääres need valust ja kurbusest puruks murtud koguduse liikmed.

Kaua see siis ometi nõnda kestab?

Õpetaja Herman Koch sai aru, et nende inimeste usu põhi lööb kõikuma ja jõuab aeg, kus nad seda enam ei usu, mis tema suu neile kuulutab.

Ta oli neile ölnud, et Issand varsti ära pöörab oma tulise viha ja laseb uuesti tõusta oma helduse ja armastuse päikesel, aga need sõnad ei läind täide. Nüüd vaatasid nad puusärkide juures tuimalt temale otsa ja ta sai aru, et ta troostisõnad lendasid mööda nende kõrvust. Nad küsisid: „Mis oleme teind, et Issand nuhtleb meid nii rängasti? Miks ei võta ta ära meie pealt surma, nagu sa seda kuulutad?"

Ja õpetaja Herman Koch tundis oma hinges, et neil õigus oli nõnda küsida. Ka temas eneses oli esile tikkund niisugune mõte, olgugi, et ta selle võimsalt tagasi tõrjus, sest mis oled siis sina, patune inimeslaps, et julged tõsta nurinat Issanda vastu.

Tulles koju langes õpetaja Herman Koch põlvili oma üksikus toas ristilöödu kuju ette ja palus, et ta tõmbaks tagasi oma raske käe Toolamäe kihelkonna pealt.

Aga seal keset härrast palvet jäi seisma ta huulte liikumine. Talle nagu oleks kõrvu hüüdnud selge hääl: „Kes oled sina, et sa julged tahta panna piiri sellele, mis mina olen kavatsend ette võtta."

Ja õpetaja Herman Koch ei julgend enam tungivalt peale käia Issandale.

Surmalaine veeres kirikumõisale lähemale.

Pool versta kirikust lääne pool oli Sooääre küla. Seal elasid kantnikud oma väikestel lahjadel maalappidel. Kui neil inimestel seal oli sageli küll paljustki nappus, aga ometi mitte kunagi lastest.

Ka Sooääre külla astus surm. Kuuldus hommikuti puhteajal hööveldamine ja saagimine pea igast perest, sest niihästi jõukamas kui ka kõige vaesemas kohas nõudis lahja, kangenend laip omale viimset voodit.

Sooäärest toodud kirstude rea ääres tundis õpetaja Herman Koch iseäraliselt, kuidas hirm valdas ta südant. See oli nii tugev, et riisus ta kõnevõime. Ta ei suutnud nende vaeste karedate rätikutega silmikuivatavate vanemate troostiks õieti mitte midagi öelda. Ainult ta suu kõneles sõnu, nagu ta neid oli harjund ütlema, aga neil sõnadel puudus julgus ja varjund, mis oleks sundind neid uskuma.

Ta mõtted olid mujal, sest: kas ei tule surm Sooäärest peatselt ka kirikumõisa?

Minnes koju tulid talle lapsed vastu. Olles emata koondus nende armastus, hellus ja südamlikkus kõige täiusega isa peale. Nagu ennemalt neid vastu võttes lahtisi käsi täitus isa süda alati lõpmatust õnnest ja rõõmust, niisama suur oli nüüd neid nähes ahastus ja mure.

„Kas ei tule peatselt need päevad, kus minagi sei-

san nende kirstude ääres? Kas sa, Issand, tuled ja võtad ka nemad minult? Missugune on nende hulgast, keda minagi pean panema hauda? Või kõik kolm, nagu see juba sündind mitmeski perekonnas?"

Need mõtted tulid alati ja nad ei lasknud sageli und tulla kogu ööl, sest mõtted läikisid lõputa siia-sinna.

Kord langes õpetaja Herman Koch hõbedast ristilöödu kuju ette põlvili ja palus, et Issand tema lapsed talle jätaks. Aga keset härrast palvet lõigati katki sõnade lõng ta huulil: „Kes oled sina, et sa tuled seda peale sundima Kõigevägevamale, mis sina tahad, mis oleks sinule meele järele. Mis ajast vajab siis Issand oma armunõus ja tahtmises sinu, nõdra inimlooma, nõuandeid? Kas temal enesel ei ole paremini teada, mis ta tahab ette võtta? Mis oled siis sina õige enam väärt kui tuhanded teised patused inimesed?"

Haigus lähenes. Hädaldades sosistasid teenijad, et vaevalt paarsada sammu kiriku juurest eemal oleva väravavahi Tiiu Sõnajala tütar jäänd haigeks.

See teade surus tugevasti kokku õpetaja Herman Koch'i südame, mis ei suutnud enam korralikult tuksudagi. Veel olid ta lapsed küll terved ja rõõmsad, aga nemad, vaesekesed, ei suutnud tõepoolest näha seda teravat mõõka, mis rippus väga hapra nööri otsas nende peade kohal.

„Ma saadan ära oma lapsed Toolamäelt ometi niikauaks, kuni lahkub laastav surm meie kihelkonnast."

Seesugune mõte tuli talle äkitselt väljas töö juures, ja sellest sai ta hing niivõrt tugevat virgutust, et ei malland olla eemal ja ruttas koju. Ainult kahetses: Miks ei teind ma seda juba ennemalt.

Äkitselt jäi ta sammul seisma.

„Kes siis olen mina, et ma tahan salamahti hiilida Issanda käe eest kõrvale. Kas mina siis ei tea ja kas ma ei usu seda, et tema eest inimene ei saa end peita ilma otsa. Igal pool saab ta su kätte. Kas sa, narr, tahad otsida ilma peal niisuguse koha, kuhu ei ulatuks ta käsi?"

Õpetaja Herman Koch jäi seisma keset teed, sest ta ei suutnud enam edasi astuda. Kas polnud saadan talle kavalalt südamesse pistnud niisuguse mõtte, mis on ometi suur süü Issanda sulasele? Kas on tema usk tõepoolest niikaugele langend, et ta võib arvata peitu minna selle eest, kes on loond kõik taevad ja maad?

Õpetaja Herman Koch'i hing langes põrmu ja ta ei julgend tõsta oma silmi taeva poole. Argselt sosistasid ta huuled, et Issand annaks talle andeks need patused mõtted ja hoiaks ta hinge edaspidi langemast niivõrt sügavale.

Olgugi, et ta nüüd usaldades andus täiesti Issanda hooleks, kuid hirmu ja kartuse läbi tekkind ahastust ei suutnud ta peletada oma südamest.

Aga tal ei tarvitsend jääda kauaks kahevahele. Surm tõstis oma jala üle kirikumõisa läve. Varsti oli ruumikas peretoas üks kirst ja peagi asetati ta kõrvale veel teine. Teenijad punusid hilissügislilledest ja juba kolletama löövaist lehist laste kirstude ümber pärjad. Ka kõige vanem lastest, just kui tundes kadedust oma õe-venna kaunistatud puhkepaiga üle, läks neile järele. Küll kutsuti linnast arst, aga see võis ainult lausuda: „Minu abi siin enam ei aita."

Nii ka oli: Mis võis arst teha, kui see oli Issanda tahtmine.

2.

Alles siis, kui kahutas maapind, veelombid, ojad ja jõed kattusid jääkirmega ja maha sadas paks, pehme lumekord, lahkus surm Toolamäe kihelkonnast. Värskete kollendavate kalmude read olid nüüd korralikult kaetud pehme valge vaibaga, valgete puust ristide otsas asusid lumemütsid, üleval kõrgete mändide ladvus kohises tuul ja varesed vaakusid puhteajal.

Jumala looduses oli kõik nagu ikka.

Aga ometi polnud elu endine Toolamäe kihelkonnas.

Majades istusid inimesed õhtuti tule juures tuimalt. Päev kadus kuidagi käest, sest oli ju siis ühtteist kiirelt toimetada ja talitada. Aga õhtul laskus raske rõhuv pimedus. Perenaine jäi seisatuma oma töö juures, sest olid kadund majast hääled ja vallatused, kes endisel ajal alatasa tüütasid ja tülitasid.

Alles nüüd sai ta aru, kui vajaline oli see tüütus ja kui nõudik oli inimese hing tõrelemise järele. Peremees pikutas ja talle tuli mõttesse: „Kellele ma töötan, kelle kasuks näen vaeva? Ma kaon ära nagu metses tuulemurtud puu ja minust ei jää midagi järele."

Ei nähtud kellegi palgel naeratust.

Kogu elu näis kaotand olevat mõtte.

Keegi ei osand anda hinge põhjast tõusvaile küsimusile õigeid vastuseid.

Kus enne oli küllalt kilkamist, vallatust, naeru, karistust, seal lamas nüüd tühjus ja nädalate kaupa õudne vaikus.

Vahete-vahel pigistas mälestus ka pisara palgele, aga jäid needki pikapeale harvaks.

Olgugi, et õpetaja Herman Koch alguses ei suutnud mõista Issanda karistuse valjust, olgugi, et temas tõusis esialgu nii mõnelgi korral midagi vastupanija vaimu taolist, ometi suutis ta ennast suure ja visa võitlemisega võita. Tahes või tahtmata, aga ometi pidi ta hing leidma troosti sõnas: „Issand, sinu tahtmised on pandud meie eest salajasse, meie ei suuda neid mõista." Olgugi, et ta ise ei suutnud seda hästi uskuda, kuid ikkagi ruttas ta enesele kinnitama, et see ränk karistus on ta peale pandud seepärast, et teda armastatakse. Aga unes ei suutnud ta enese üle valitseda. Siis nägi ta neid sageli, ta viibis nende hulgas, nad naersid ja armastasid teda. Ta tundis isegi nende suudlusi. Kui ta siis ärkas ja enese leidis piiratud olevat õudsest tühjusest, oli tal väga valus. Rasked haavad olid uuesti lahti kistud, otse hoolimatult.

Ta kahetses, et oli üldse ärgand magusast unest.

Kantslis tundis ta hirmuga, et ta sõnad olid jäänd nüriks. Ta silme ees ei seisnud enam selget sihti ja sõnaga ei osand ta ka neid, kes seal all kuulasid, kuhugi juhatada selgesti ja kindlalt. Sageli sirutas ta välja oma usukäe, otsides tuge, aga hirmuga sai ta aru, et tabas tühjust. Ta langes põlvili Issanda ette ja palus tagasi endist usku, aga talle tundus, et neid sõnu ei kuule keegi peale ta oma kõrvade.

Ta südamel lasus alati raske koorem, mille kandmine sünnitas talle suurt piina.

„Kui see nii edasi kestab," küsis õpetaja Herman Koch eneselt, „mis pean ma siis tegema? Kas ma kõlban veel oma ametile? Mis karjane ma siis olen, kui

ma enam isegi ei tea, kuhu karja juhatada? Nad ootavad minu huulilt troostisõnu, aga minul pole neid anda."

Kokku saades oma koguduse liikmetega ei suutnud ta neile endise julgusega vaadata silmi. Ta arvas nende huuli liikuvat küsimuseks: „Sina lohutasid meid Issanda armastusega, sina kuulutasid, et ta kellelegi ei pane peale raskemat koormat, kui inimene suudab kanda. Sa kõnelesid meile veel paljugi ilusaid sõnu, aga need olid ja jäid ainult sõnadeks. Midagi ei läind täide ja meid hävitati täiesti. Issand ei pannud sind millekski."

Ja õpetaja Hermann Koch ei võind öelda, et neil poleks olnud õigust niisugusteks etteheideteks.

Ta liikus ringi norus peaga ja tühja, närtsiva südamega.

Jõudsid kätte 1873. aasta jõulupühad. Talv oli sel aastal iseäranis vali ja lumerikas. Kõik teed ja tänavad olid üle aiateivaste täis tuisatud ja kus iganes suure vaevaga aeti jäljed sügavasse lumme, siis olid need peagi jälle kinni. Alaliselt jooksis mööda lagendikku tuherlume laine, sageli tuule tõustes keerutades tantsivaid tuisusambaid pilvedeni.

Pühapäeviti oli kirik pooleldi tühi. Ainult siinseal istus mõni vaga usklik, keda ei suutnud keelda kiriku tulemast umbne tee.

Suures sisemises rahutustundes selgus õpetaja Herman Koch'ile koguduse jahenemine usuelu vastu. Ütles ju Kodara talu Leenu otsekohe: „Mis sellest kirikust ikka saab. Eks me palund ja nutnud niipalju

kui suutsime, aga seda ei võetud ometigi kuulda. Pole ju ka õpetajal meile midagi öelda."

Ja õpetaja Herman Koch ei võind öelda, et see perenaine poleks kõnelnud nii, nagu paljud mõtlesid Toolamäe kihelkonnas. Oli kordi, kus ta poleks astund kantsli, sest tal polnud midagi öelda. Tahtiski tabada üht ja teist mõtet, aga need olid kui arad linnud, mis käe sirutades lendu tõusevad. Ta pidi end otse ülejõuliselt pingutama paaritunnilises kõnelemises.

Ja seegi kõne oli nagu kõmin, millel pole heli.

Jõulu laupäev.

Kogu päeva istus õpetaja Herman Koch kirjutustoas ja katsus kokku seada jutlust suuriks pühiks. Ta kirjutas agarasti kogu tunni, aga nagu ärgates leidis paberil lihtsa mõttetu sõnade rodu, millel ei olnud mingit sidet ega väärtust. Neil jutlustel puudus vaim, need olid külmad, elutud sõnad, ainult harjund käsi oli nad kirjutand paberile. Isegi nende mõte oli kadund ja nad muutusid õpetaja Herman Koch'ile täitsa võõraks, nagu oleks keegi teine nad paberile märkind.

Oma vaimutühjust tunnustades muutus meel väga raskeks ja ahastusvoog tahtis teda tõmmata kaasa.

Ta katsus ette kujutada jõulurõõmu, aga selle asemel haigutas vastu kurbmeel. Ta teadis, et rõõmu ei leidu kogu Toolamäe kihelkonnas. Puudusid ju paljudes perekonnis need silmad, mis alaliselt lõid särama, kuuldes vaid jõulude nimetust. Ei olnud neid, kes ootasid pikisilmi õhtut, millal tuuakse tuppa pikad, külma hõõguvad õled, ja polnud neid südameid, mis tuksuvad pühal ööl niivõrt tormiselt, et peletavad kogu ööks une silmist.

Ei ole neid külas, ei ole neid ka Toolamäe kirikumõisas.

Täna oli ilm iseäranis tormine. Kogu päeva kuuldus väljas tuule mühin, tuisusambad karglesid pöörases lustis mööda välju ja raagus puud vingusid iilides. Õhtu jõudes vilkus vaevaselt tulevalgus kümmekond sülda eemalt kupja toast. Vahete-vahel mattis tuisk ka selle ja siis tundus, nagu oleks kogu ilm vajund ääretusse tühjusse.

Õpetaja Herman Koch istus hilja õhtul oma kirjutustoas. Kogu maja oli surmvaikne. Vahete-vahel krabistati vastu aknaruutu. Küllap maru kiskus lahti mõne puurao ja kandis seda ühes.

Õpetaja oli loobund jutluse valmistamisest. Mida rohkem ta püüdis, seda ahtramaks muutus vaim. Nüüd mitte midagi tehes muljus raskus mitmejõuliselt ta hinge. Ka palve oli tühine sõnadetegemine ja ta ei julgend lasta ühtki sõna üle huulte.

Lõpuks kujunes üksildus-õudus niivõrt elavaks, et ta hakkas tundma hirmu. Õpetaja Herman Koch ei malland enam istuda. Ta tõusis üles ja sammus ühest seinast teise. Sammude kõmin valgelt laudpõrandalt oli nagu seltsiks. See nagu oleks veidi eemale peletand rõhuvat vaikust.

Astudes akna alla ja surudes oma otsa vastu külma klaasi nägi ta, et tuisk oli jäänd järele. Kuu paistis lõpmatust avarusest ja heitis raagus viljapuude varje valgele lumele.

Äkitselt needis kirik ta vaate kinni. Kiriku aknad helendasid valguses. Neist paistsid tuled. Aknad olid üleni säras, nagu oleksid seal kroonlühtrites põlema süüdatud kõik küünlad.

Kiiresti tulid talle meelde jutud südaöistest kirikutuledest, aga ammu oli ta need tunnistand ebausu sünnitisteks, millel ometi haritud inimese juures ei tohiks olla mingit väärtust.

Ometi paistsid kirikust tuled. Siin ei võind olla mingit silmapettust.

„Kirikus on vargad," lausus ta eneses. „Vaja kutsuda teenijad."

Aga ta peatus sammudel. „Milleks vaja teenijaid? Ma tahan ise minna ja neid tabada nende jäledalt teolt."

Ta tõmbas palitu üle, haaris naela otsast käärkambri võtme. Aga ta ei jõudnudki suruda ukse käerauale, kui see lahti lükati väljastpoolt.

Ukse vahel seisis valge naisterahvas, õpetaja Herman Koch'i abikaasa.

„Sa tuled juba," ütles ta abikaasa. „Meie oleme sind oodand hulga aega."

„Sina, sina siin?" hüüdis õpetaja Herman Koch. „Sina oled ometi surnud. Mis õigusega liigud sa meie hulgas?"

Ta abikaasa naeris.

„Surnud? Kuidas ma surnud olen. Kas sa mind ei tunne? Katsu ometi minu käsi?

Sealjuures pani ta käe ümber õpetaja kaela ja surus suudluse ta huulile. Ta käsivars oli palav ja huuled kuumad.

„Tule nüüd, nad ootavad sind."

„Kes?"

„Meie lapsed."

Nad läksid läbi saali, välja uksest, mis viib rohu-

aeda. Õpetaja astus paksu lumme, aga ta kõrval kõndis naine kergelt. Teda kandis vahtpehme lumi.

Ilm oli lõpmata vaikne. Kõrgel taeva all jooksid kiirelt valged läbipaistvad pilved ja kuu valgus andis sooja. Pehme õhk heljus vastu palet. Eemalt kuuldusid hääled nagu tiibade vuhin, nagu kosest allalangeva vee kohin.

Nad astusid läbi värava aeda, mis kirikut ümbritses. Nüüd nägi õpetaja Herman Koch selgesti kiriku helenduvaid aknaid.

„Ava käärkambri uks," sosistas ta abikaasa. „Ava tasa! Nad ei tea meid siit oodata."

Õpetaja Herman Koch pistis võtme lukuauku ja avas ukse. Ka käärkambris laual põlesid küünlad. Kiriku viiv uks oli veidi praokil ja nüüd kuuldusid selgesti pühakojast rõõmsad hääled.

Abikaasa haaris kinni ta käest ja viis õpetaja heledasti valgustatud kirikusse.

„Lapsed, siin on teie isa, keda te nii väga igatsete," hüüdis ta.

Rõõmuhõiskega jooksid lapsed talle vastu. Nad rippusid tal kaelas, suudlesid teda. Nende helepunased huuled olid palavad kui helendavad söed, nende silmad särasid, nagu oleksid neis põlema süüdatud eredad leegid.

Kunagi polnud õpetaja Herman Koch näind oma lapsi nii ilusatena ja elurõõmsatena.

Seal eemal oli veel teisi lapsi. Mõned neist tulid üsna lähedale ja vaatasid ainiti. Mõned olid hoopis väikesed. Need istusid põrandal ja mängisid isekeskis. Kas ei tunnud ta neist mõndagi? Üht tingimata.

See oli Alttoa peremehe poeg, kellele ta tänavu kevadel kinkis lugedaoskuse eest Kristuse pildi.

„Kui hea, et tulid meie hulka," kõneles õpetaja Koch'i tütar Magda. „Sa oled olnud meist nii kaua eemal. Meil oli sinu järele kange igatsus. Tule siia, siin laua otsas on sinu ase."

Lapsed viisid õpetaja Herman Koch'i istuma aupaigale. Seal oli toolikorju ümber roheline vanik.

Pidulaud oli kaetud rikkalikult jõulutoitudega. Ta abikaasa tõstis neid heldesti mehele ette.

„Ma tean, sa armastad puuvilja," ütles õpetajaproua. „Too, Magda, isale seda!"

Ruttu tõusis tütar üles laua äärest ja tõi õpetajale korvitäie ilusaid õunu.

„Sa pead nüüd rõõmus olema," kõneles õpetaja abikaasa. „Sa ei tohi olla kurb ja tusane. Sest sa oled meie juures. Su juuksedki on läind halliks. See kurvastus on ilmaaegu. Kas sa ei näe, kui suureks on kasvand su lapsed. Sa vist ei tunnekski neid."

Õpetaja Herman Koch tundis vaadates lapsi südames ülimat õnne. Laste õrnad paled õhetasid kerges punas ja nende valged, kerged riided kahisesid liikudes kui siid.

Ka kõigi teiste laste näod särasid õnnes ja rõõmus.

„Tule, Leo," hüüdis õpetaja abikaasa, „su isa tahab võtta sind sülle."

Suure hooga jooksis poisikene isa juurde ja kargas ta põlvile. Kaela ümbert haaris ta oma kätega niivõrt jõuliselt, et ähvardas kinni suruda mehe hingamise. Poisikese pale õhetas kuumusest ja ta selged sinised silmad olid põhjatu sügavad.

„Isa — ma olen nüüd väga rõõmus, et sa tulid

meie juurde. Aga sa pead teadma, et meil on ka ema juures väga hea. Me tuleme edaspidi sageli sinu juurde, sest ema ei keela ja ka sina lubad seda."

Õpetaja Herman Koch tundis, kuidas ta süda paisus lõpmatust õnnetundest.

„Lase mind nüüd jälle valla," ütles poisike. „Ma lähen oma sõprade juurde, sest neil hakkab ilma minuta seal igav. Meie mängime alati ühes."

Veel kord suudles ta oma kuumade huultega ja jooksis siis teiste laste hulka. Kogu pühakoda täitus rõõmsast häälte suminast.

Äkitselt nägi õpetaja Herman Koch oma naisel olevat nii õhukese riide, millest peaaegu paistis läbi ihu. Tal olid jalas kerged kingad. Õpetajal hakkas hirm ja ta küsis:

„Kuule, Leontine, kas sul ei ole külm? Nüüd on ju talv."

Ta abikaasa naeratas. Võttis kinni õpetaja käest ja viis ta akna alla.

„Vaata ja ütle, mis sa näed. Kuidas võib olla minul külm."

Õpetaja Herman Koch nägi väljas heledat päikesepaistet ja kirikut ümbritsevad puud olid kaetud noorte, õrnade lehtedega. Kogu murupind kollendas võilillede vaiba all. Hõljus läbi lahtise akna kiriku magusat õielõhna.

„Mis sa näed?" küsis õpetaja abikaasa.

„Näen kevadet ja suve. Aga kui ma siia tulin, oli talv. Ma astusin tihti sügavasse lumme."

„Sa eksid — see polnud lumi. See oli õiehelvete kord, mis maha sadasid su teele."

Uuesti jooksid ta juurde lapsed ja ta kätest kinni

haardes hüüdsid nad: „Kus me oleme, seal on alati suvi!"

Nüüd kuulsid ta kõrvad suurt vetekohinat, rukkiräägu laulu ja karjalaste pasunahääli.

Seal pani proua Koch käe mehe õlale ja ütles: „Keegi võõras seisab käärkambri ukse ees. Mine saada ta ära ja tule siis tagasi meie hulka! Meie ootame alati sind."

Õpetaja Herman Koch astus käärkambri. Äkitselt kustusid ta järel pühakojas tuled. Ka käärkamber oli pime. Ainult täiskuu paistis läbi ähmaste ruutude, mille valguses kujunes temast tume vari vastasolevale seinale.

Jäädes seisma käärkambris ja püüdes leida oma nägemusele seletust, kuulis õpetaja Herman Koch väljast hääli. Ta tõmbas käärkambri ukse lahti ja nägi kaht inimest tulevat kirikumõisa poolt.

„Siin on jäljed näha," ütles mees, „siit on ta läind. Kuhu pidi ta minema südaööl?"

Need olid kutsar ja toatüdruk.

„Keda te otsite?" küsis õpetaja.

„Heldene aeg, teie siin, õpetajahärra!" hüüdis tüdruk. „Küll me otsisime. Leidsime viimaks jäljed aiast lumest. Jälgi mööda tulimegi siia."

„Mis teil siis vaja?"

„Ma leidsin olevat uksed avatud ja teid, õpetajahärra, ei olnud ju toas," ütles tüdruk. „Me tulime otsima."

„Minge tagasi," ütles õpetaja Herman Koch. „Poleks teil olnud vaja tulla. Ma tulen koju."

Teenijad läksid läbi sügava lume tagasi kirikumõisa.

Veel kord vaatas õpetaja Herman Koch kiriku. Kirik oli tühi. Ainult kahvatand kuuvalgus tungis läbi ähmaste ruutude avarasse ruumi.

„Mis see oli? Oli see uni? Kas ma magasin? Aga see ei olnud uni. Ma ei magand, vaid olin üleval. Need olid nemad, mu naine ja lapsed. Ma nägin neid, tundsin nende käsi, nende huuli. Milleks kutsusid nad mind enda hulka?"

Õpetaja Herman Koch tuli kirjutustuppa, istus toolile ja vaatas mõttes ainiti tulle.

Milleks kutsusid nad mind enda hulka?

Seal hargnes nagu läbi udu pikkamisi, pikkamisi kogu see nähtus täies selguses. Ta kuulis nende hääli, tundis praegugi veel nende kuumi suudlusi. Nemad ütlesid, et neil on hea olla.

Äkitselt tundis ta, kuidas hinge hakkas täitma mingisugune enneaimamatu rõõm. Raskused, mured ja ahastused, mis teda siiamaale olid rõhund, taganesid kaugemale, kaugemale, nagu oleks neid ära puhund ta hingelt tugev tuul. Ta tundis vajadust palvetamise järele. Aga nüüd oli palve hoopis teissugune, sest see tõi jõudu, rahu ja rõõmu.

Palve tahtis muutuda hoogsaks tänuks.

Ka õudne, rõhuv üksildustunne oli kadund ja tal nagu oleks olnud vajadus rahu järele. Tuba oli muutund armsaks, koduseks ja hingele tundus tänane vaikne öö olevat tõsine jõulu-öö.

Oli sündind muutus ja nagu läbi une mäletas ta neid aegu, kus teda rõhus raskesti ahastus.

Homme on esimene jõulupüha.

Kui kahju, et see on homme!

Talle tuli äkitselt hulgani ilusaid mõtteid. Need

pääsid valla nagu tõkke tagant, ja nad pakkusid end talle. Üks oli teisest ilusam, vaimukam. Oi, kui palju on tal neile homme ütelda. Ta hing kasvas suureks ja ta tundis enesel olevat jõudu.

Kahju, et ei ole juba käes tund, kus ta võiks astuda kantsli. Ärevusega peab ta ootama seda. Peab ootama nagu laps, kes, saanud uue asja, ei jää magama.

*

Astudes kantsli nägi ta enese ees laste hulka, kes mängisid valgeis riideis. Nüüdki tundus lehvivat kirikus kevadine õhk. Ta kõne muutus järjest vaimukamaks ja hoogsamaks. Ta sõnad sütitasid närtsima löövaid südameid, andsid neile uut julgust ja troosti, rõõmu ja rahu. Otse kiinduti südametega ta sõnade ja silmadega ta huulte külge, sest nii ei olnud kuuldud teda kõnelevat iialgi.

Ta lootused saatsid inimesed kirikust koju, olid neile juhiks ja troostiks kodus majades ja langeski Toolamäe kihelkonna elanike õlult raske koorem.

Õpetaja Herman Koch leidis selle, millest võis kinni haarda kui kindlast toest.